

ზელვა კვესხვეა

გორაკი ნაი სუაკაქე

ქ ა რ თ უ ლ ი
რეალისტური
ფერწერული
პორტრეტის
სათავეებთან

სასაუნოო გათავისუფლება
«საბჭოთა საქართველო»

19 თბილისი 58

ამ შრომას, რომელიც ახალი დროის ერთ პირველ ქარაუკულა
მხატვართაგანის ცხოვრებას და შემოქმედებას ასახავს, ავტორი
პატივისცემით უძღვნის ქართველ საბჭოთა მხატვრებს და საქარ-
თუელოს სამხატვრო აკადემიაში მოსწავლე ახალგაზრდობას.

სსიპ-ის ნაწესრიგობა

- ვითა დავაძლი, ისე გავთენიდი -
დავით გურამიშვილი

„ქართველმა ახალგაზრდობამ აუცილებლად
უნდა იცოდეს, არა მარტო ჩვენი ქვეყნის
ისტორია, არამედ ისიც, თუ როგორ და საიდან
შეადგენენ ხოლმე ამ ისტორიას; პირადად მე
ამას ძალზე მნიშვნელოვნად ვთვლი...“

ნიკო ნიკოლაძის ნათქვამი

თემისათვის

ხანთელ-საქმეველი თავის გზას არ დაკარგავსო, — ამბობს ქართული ანდაზა და მართლაც, ამ ბრძნული ხალხური ანდაზის აზრს ამართლებს ქართველი ყმა გლეხის ოჯახიდან გამოსული ადამიანის — გიორგი¹ მაისურაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მაგალითი.

ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში გიორგი მაისურაძის შემოყვანის პატივი უპირატესად ახალი ქართული პოეზიის ისეთ თვალსაჩინო წარმომადგენელს და კულტურის ამაგდარს ეკუთვნის, როგორიცაა ალექსანდრე ქავჭავაძე.

XIX საუკუნის ოცდაათიან წლებში მმართველ და გაბატონებულ კლასის წარმომადგენლებს ალექსანდრე გარსევანის ძე ქავჭავაძემ პირველმა მისცა მაგალითი უაღრესად პატრიოტული და დიდად ჰუმანური მოქმედებისა, მისცა

¹ მხატვარზე არსებულ ლიტერატურაში იგი ყველა შემთხვევაში იწოდება — გრიგოლად (იხილეთ: „დროება“, 1885, № 129; „საბჭოთა ხელოვნება“, 1940, № 9; მ. დუდუჩაძე — „ახალი ქართული ხელოვნება“, 1951, БСЭ, წერილი მაისურაძეზე და სხვა). ასევე იწოდება მხატვარი ზოგადი საარქივო დოკუმენტის მიხედვითაც; რიგ საარქივო დოკუმენტებში მას „იავორიც“ კი ჰქვია. მაგრამ, როგორც ეს უკანასკნელ ხანებში მოპოვებულ საბუთებიდან გამოირკვა, საფლავის ქვაზე წარწერილი სახელი მხატვრისა — გიორგი, მართლაც ყოფილა მისი ნამდვილი ნათლობის სახელი. მხატვარი სწორედ ამ სახელით მოიხსენიება „დაბადებისა“ და მონათვლის მოწმობაში; მისი ძმის ადამის „მემართვაში სამხატვრო აკადემიისადმი“; ასევე უწოდებდა მამას — გიორგის — მხატვრის ქალიშვილიც. ზემოთ თქმულის საფუძველზე ჩვენ შრომაში მხატვრის სახელად ყოველთვის გიორგია ნახმარი.

მაგალითი ნიქიერი ყმის განთავისუფლება-გათარხნებისა და განთავისუფლებულ ყმაზე ზრუნვისა, რათა უკანასკნელს ამით სამსახური გაეწია თავისი ხალხისათვის, თავისი სამშობლოსათვის...

გიორგი მაისურაძის ცხოვრებასა და მოღვაწეობასთან იმდროინდელმა ცხოვრების პირობებმა, გარდა პოეტ ალექსანდრე ჭავჭავაძისა, დააკავშირა მაღალი წრიდან გამოსული ზოგიერთი ქართველი ქალისა თუ კაცის სახელიც; გიორგის აღზრდაში ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან ერთად იმათაც გარკვეული ღვაწლი მიუძღვით.

გიორგი მაისურაძემ ყველაფერი გააკეთა, რაც კი მასზე იყო დამოკიდებული, რომ ქართული სახვითი კულტურა შეძლებისდაგვარად განეითარებია და გაემდიდრებია. მაგრამ იმდროინდელი ცხოვრების სიდუხჭირემ და უკულმართმა პირობებმა ფრთები შეაკეცა მის შემოქმედებას და მას, როგორც ადამიანს და მხატვარს, ასპარეზი დაუხშო.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ელინური, იტალიური, ჰოლანდიური, ფრანგული, რუსული თუ ქართული სახვითი ხელოვნების აყვავებას ხელს უწყობდა დიდი საზოგადოებრივი მოთხოვნილება, ხალხის სიყვარული ხელოვნებისადმი, გამოქომაგება, დამკვეთელთა მზრუნველობა და სათანადო ტექნოლოგიური პირობებისა და საშუალებათა არსებობა... გიორგი მაისურაძეს ცხოვრება და შემოქმედებითი მუშაობა, სამწუხაროდ, განსხვავებულ პირობებში უხდებოდა...

გიორგი მაისურაძე იმდროინდელ საქართველოში მოკლებული იყო არა მარტო ფართო სამოქმედო ასპარეზსა და სათანადო შემოქმედებით გარემოცვას, მოკლებული იყო არა მარტო მომთხოვნელსა და მეცენატს, არამედ მოკლებული იყო იმ დროის სახვით ხელოვნებაში მიმდინარე დიდ მოძრაობასთან ზიარებისა და გაცნობის საშუალებასაც, რაც ასე აუცილებელია საერთოდ ყოველი მხატვრისათვის.

გ. მაისურაძეს მხოლოდ მისი შემოქმედებითი მოღვაწეობის დასაწყისში ზედა წილად ბედნიერება ყოფილიყო იმ დიდი ძვრების მეთვალყურე, რასაც ადგილი ჰქონდა მისივე ეპოქის რუსულ და ევროპულ ხელოვნებაში.

საქართველოში — ქუთაისში — მცხოვრები მაისურაძე მოწყვეტილი იყო ვრცელ სამოღვაწეო ასპარეზს და იმ დროისათვის ერთ მივიწყებულ და ჩამორჩენილ პროვინციულ ქალაქში იყო გამომწყვდეული. უდაბნოს აქლემივით, რომელიც თავს კუწში მომარაგებულ წყლითა და ცხიმით ირჩენს ზოლმე, მაისურაძეც იმ მხატვრული კულტურით იკვებებოდა მთელ ცხოვრების მანძილზე, რაც მას ერთხელ პეტერბურგში ყოფნისას მიეღო.

მოწინავე კულტურისა და შემოქმედებითი ძვრების კერებს მოწყვეტილად გიორგი მაისურაძე თითქმის ოცდაათხუთმეტი წლის განმავლობაში იმ ცოდნისა და სახვითი ოსტატობის ჩვევთა მარაგით ინახავდა თავს, რაც მას პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში ყოფნის დროს მიეღო.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სახატავი მასალები იმ დროს ქუთაისში კი არა, თბილისშიაც არ იშოვებოდა. ოთხმოციან წლებში ქართველ თუ ჩამოსულ მხატვრებს სახატავი ტილო, ფუძეთფენილსათვის საჭირო წამლები, ზეთისა თუ აკვარელის ფერები, სხვადასხვაგვარი ფუნჯები და ყალბები, შასტეხინი და სხვა ხელსაწყოები, თან მოჰქონდათ რუსეთიდან. ჩვენში ეს მასალა ძნელი საშოვნელი იყო.

ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ „კავკაზსკი კალენდარი-შიაც“ კი, სადაც განცხადებების მოთავეების ფართო პრაქტიკა იყო, სახატავ ხელსაწყოთა შესახებ კრინტიც არაა დაძრული.

გასული საუკუნის მიწურულამდე საქართველოში დამკვეთელიც იშვიათად მოიპოვებოდა, ასეთები თუ მაინც იყვნენ, უმთავრესად თბილისში ცხოვრობდნენ, სადაც თავი მოეყარა იმ დროის არისტოკრატიას, მეფის მოხელეებს და იმჟამად ახალფეხადგმულ სავაჭრო-სამრეწველო კაპიტალის წარმომადგენლებს... საქართველოში ასეთ ქალაქად, თითქმის ოთხმოციან წლებამდე, ქალაქი თბილისი გვევლინება, ხოლო საქართველოს სხვა ქალაქები პროვინციის მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ; ამ ტიპის დასახლებულ ადგილებში სავაჭრო თუ სავაჭრო, ასევე სამრეწველო კაპიტალის წარმომადგენელთა მონაწილეობა კულტურის ამა თუ იმ ფრონტზე, აგრეთვე მათი კულტურული მოთხოვნილებანი, ფრიად დაბალი იყო.

დამკვეთელთა სიმრავლე ჩვენში შესამჩნევი ხდება დაახლოებით ორმოცდაათიან წლებიდან. ამ გარემოებამ შეუწყო ხელი ფერწერული პორტრეტის ჟანრის განვითარებას, ხოლო პორტრეტული ფერწერა კი რეალისტური ტენდენციების გაძლიერებას იწვევს ხოლმე მხატვრობაში. ამიტომ ბუნებრივად გვეჩვენება ის გარემოება, რომ საქართველოს ცხოვრებაში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ისეთი ახალი ძალები შემოდიან, რომლებიც ქართულ საპორტრეტო ჟანრის ფერწერის განვითარებას არა მარტო ახალი ძალითა და სიძლიერით სწევენ წინ, არამედ ახალ ასპექტებსა და ახალ შემოქმედებით მეთოდსაც კი ემყარებიან.

დასახელებული ხანის ცნობილი მხატვრები და უცნობ ქართველ მხატვართა შემკვიდრეობაც საპორტრეტო ჟანრში შემოქმედებითი მეთოდის მხრივ იმავე პოზიციებზე დგას, რომელზეც იდგა იმ დროის ქართული მწერლობა და თეატრი... დასახელებული დროის მხატვრობა რამდენაღმე ე. წ. კრიტიკული რეალიზმის პოზიციებიდანაც კი ასახავს სინამდვილეს.

შეიძლება ითქვას, რომ სახალხო მხატვრის გიგო გაბაშვილისა და მისი პლეადის წინამორბედ ცნობილ თუ უცნობ ქართველ მხატვრებს და მათ შორის გიორგი მაისურაძესაც უდავოდ წინ მიჰყავდათ ქართული საპორტრეტო ჟანრის განვითარება.

გიორგი მაისურაძის შემოქმედება არსებითად განსხვავდება საქართველოში მომუშავე მისი დროის სხვა მხატვრების შემოქმედებისაგან. მის მიერ

შექმნილ პორტრეტებზე ასახული პაროგენებანი სხვადასხვა სოციალური წრეების წარმომადგენელნი არიან. მაგრამ მეტწილად რაზნოჩინელებს ხატავდა მხატვარი და ეს ერთგვარ დემოკრატიულ ხასიათს ანიჭებს მის შემოქმედებას. ასევე რამდენადმე განსხვავებულია და თავისებური მისი ხატვის მანერაც.

გ. მაისურაძე ქართულ მხატვრობაში, თუნდაც იმ პედაგოგიური მოღვაწეობით, რომელსაც იგი ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში ათეული წლების მანძილზე ეწეოდა, განსაკუთრებით თავისი შემოქმედების უკანასკნელ პერიოდში, მთლიანად რეალისტური მხატვრობის პოზიციებზე იდგა. ამით იგი ერთგვარად ამკვიდრებს ნიადაგს ქართული რეალისტური მხატვრობის, კერძოდ ფერწერის აყვავებისათვის.

„ხალხის კულტურაზე ერთი შეხედვით მხოლოდ არქიტექტურისა, მხატვრობისა და ნაბეჭდი წიგნის მიხედვით შეგვიძლია ვიმსჯელოთო, — იტყოდა ხოლმე მოწაფეებთან საუბრისას მეტად სიტყვაძუნწი ჩვენი ხატვის მასწავლებელი, — ლიტერატურისა და მუსიკის ათვისებას დრო და სხვა რამეებიც უნდაო“¹.

გ. მაისურაძემ თავის საკმაოდ ხანგრძლივი სიცოცხლე ქართული სახვითი კულტურის დანერგვისა და აყვავების საქმეს შესწირა. ახლა შეიძლება ითქვას, რომ მისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა არცთუ მაინცდამაინც მრავალრიცხოვანი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ იგი, რასაკვირველია, არც ისე მცირე იქნებოდა, როგორაც დღეს არის წარმოდგენილი. მიუხედავად ამისა, ის, რაც დღემდეა აღმოჩენილი, საფუძვლს გვაძლევს იგი საყურადღებო მხატვრად მივიჩნიოთ და ქართველ მკითხველს გავაცნოთ.

წლების განმავლობაში მაისურაძის შესახებ ლიტერატურაში თითქმის არაფერი არ იყო ცნობილი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რუსულ კატალოგს² და რუსი ხელოვნებათმცოდნის ა. ი. ლეონოვის წერილს³. ამ წერილებსა და ინფორმაციებში მხატვრის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ თითქმის არაფერი არაა თქმული, თუ არის ცალკეული ცნობები, ისიც ვრცელი არაა და შეცდომებს შეიცავს.

1940 წელს პირველად დაიბეჭდა შედარებით ვრცელი წერილი მაისურაძის შემოქმედების შესახებ და ეს წერილი გახდა მომდევნო წლებში მაისურაძის შესახებ დაბეჭდილი ცალკეული წერილების თუ შენიშვნების წყარო⁴.

¹ სიმონ ქვარიაძის მონათხრობი ხატვის მასწავლებლის გ. მაისურაძის შესახებ. ხელნაწერი, ჩაწერილია ჩემს მიერ 1939 წელს.

² Выставка произведений живописи, графики и скульптуры Груз. ССР. 1937 г., стр. 41—72.

³ Журн. „Искусство“, 1937 г.

⁴ „საბჭოთა ხელოვნება“, 1940 წ., № 9 (სხვათა შორის მ. დუდუჩიას წიგნში „ახალი ქართული ხელოვნება“, 1950 წ., გვ. 22, ჟურნალის გამოცემის წელი და ნომერი სწორად არ არის ნაჩვენები). ი. ბალახაშვილი, „ძველი თბილისი“, 1957, სახელგამი, გვ. 186 — 187.

გიორგი მაისურაძე ქართველი ხალხის კულტურის ისტორიას როგორც ადამიანი და მხატვარი შემოუნახა და არ დაუკარგა მისმავე უტყუარმა ნიჭმა; არ დაუკარგა, რადგან იგი მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე სანთელივით იყო ანთებული და მთელი თავისი შემოქმედების სურნელსა და გუნდრუქს სწორედ თავისი ხალხის სასახელოდ და სასიყვარულოდ აკმევდა.

გიორგი მაისურაძე, უკულმართი ცხოვრების პირობებისაგან სვეგამწარებული მხატვარი, თანადროული ყოფისა და კულტურის პირობებში ზეღაზლა შემოდის ცხოვრებაში. დღეს მას შეიძლება მივუყენოთ გურამიშვილის სიტყვები: „ვითა დავლამდი, ისე გავთენდი“.

თემის შესწავლის ისტორიისათვის.

(წყაროებო და მოგონებები)

რუსთაველის პროსპექტზე, № 13 შენობაში, ადრე, ვიდრე საქართველოს ხელოვნების მუზეუმი დაარსდებოდა¹, გალერეაში დაცული სახვითი ხელოვნების ნიმუშთა ფონდების მასალებით გამართული იყო შესანიშნავი და საკმარისად მდიდარი საგამოფენო ექსპოზიცია.

ქართული სახვითი ხელოვნება ექსპოზიციაში, განსაკუთრებით XIX საუკუნის ორმოცდაათიან წლებამდე, თითქმის მხოლოდ პორტრეტული ქანრის ნაწარმოებებით იყო წარმოდგენილი. იმეამად საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტში ვსწავლობდი; ლექციებს გვიკითხავდნენ: აწ განსვენებული აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი, პროფესორები — ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი, ალექსანდრე ვაჩიშვილი და სხვები; იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტები თავიანთი სურვილით ისმენდნენ პროფესორების: კორნელ კეკელიძის, შალვა ნუცუბიძისა და გრიგოლ წერეთლის ლექციებს... იმდროინდელ ახალგაზრდობაში ზემოხსენებული პირნი განსაკუთრებულ ინტერესს აღვიძებდნენ ლიტერატურისა, სახვითი ხელოვნებისა და თეატრისადმი. ამ ლექციებიდან მიღებული შთაბეჭდილებანი დღემდე რჩებიან წარუშლელად, მაგრამ განსაკუთრებით დარჩა ჩვენს შესხიერებაში ის სიყვარული, რომელსაც პროფ. ლუარსაბ ანდრო-

¹ ადრე მას ეწოდებოდა ხელოვნების ისტორიისა და კულტურის მუზეუმი.

ნიკაშვილი შთააგონებდა და უღვიძებდა ახალგაზრდობას თეატრალური და სახეითი ხელოვნებისადმი. იგი განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას აქცევდა ხოლმე ახალი დროის სახეითი ხელოვნებისა და საბჭოთა თეატრის პრობლემებს.

სტუდენტობაც ხშირად დადიოდა თეატრებსა და სურათების გალერეაში. აქ გავიგონეთ პირველად ლუარსაბ ანდრონიკაშვილისაგან სახელი მხატვარ ანდრონიკაშვილისა, მაგრამ დღევანდლამდე არც ამ მხატვრის ვინაობაზე და არც მისი მემკვიდრეობის შესახებ, გარდა ჯანდიერის ერთადერთი პორტრეტისა არავისთვის არაფერი არაა ცნობილი¹.

საქართველოს სურათების გალერეაში მე პირველად ვნახე აგრეთვე პორტრეტი ალექსანდრე ბაგრატიონისა, უკანასკნელი მეფის ძის ბაგრატის ძისა, შეძენილი (როგორც ეს შემდეგ გამოირკვა) საქართველოს როვნული გალერეის მიერ 1925 წლის 25/III 30 მანეთად მ. გრუზინსკისაგან².

სახეითი ხელოვნებით დაინტერესებაში იმ წრისათვის, რომელშიც მე მიხლდებოდა ყოფნა, მოულოდნელი და გასაკვირველი არაფერი არ უნდა ყოფილიყო, რადგან უმრავლესობა მათგან იმეამად საქართველოს სამხატვრო აკადემიაში სწავლობდა და თავისუფალ დროს ახალგაზრდები სურათების გალერეაში ვატარებდით ხოლმე.

ეს იყო 1927 წლის გაზაფხულზე. უნივერსიტეტიდან რუსთაველის პროსპექტით მივდიოდი, მინდოდა პროფესორთან — ლუარსაბ ანდრონიკაშვილთან მივსულიყავი ბინაზე; იგი მაშინ საპიორის (შესანგრეთა ქუჩა, აწინდელი ძნელადის) ქუჩაზე ცხოვრობდა. როცა სასტუმრო „თბილისის“ შენობას (მაშინ პროფკავშირების სასახლე) მივუახლოვდი, შევნიშნე, რომ პროფესორი აღმართით ამოდიოდა. მივესალმე, მან ჩვეული თავაზიანობით და ყურადღებით მაშიწვია სურათების გალერეაში. ნაშუადღევ იყო... მარჯვნივ, ლაიძის წყლები³ წინ, ჩალის სავარძლებში ჩამსხდარი ხალხი მოჩანდა, ქუჩაში შედარებით უმნიშვნელო მოძრაობა იყო... მე პროფესორს მოვყვებოდი მორიდებით, იგი ნელა მიდიოდა, გატაცებით მიამბობდა ქართველი რეჟისორის კოტე მარჯანიშვილის ერთ-ერთ დადგმაზე. განსაკუთრებით აღტაცებით ლაპარაკობდა უშანგი ჩხეიძეზე... როცა გალერეის ფართო, გაშლილი საფეხურები ავიარეთ და დარბაზში შევედით, როცა უკან დარჩა კავკასიის ომებში ნაღვლ ზარბაზნათა ლულები, რომლებიც შენობის წინ. სკვერში აქეთ-იქით იყო გამოდგმული, შევნიშნე, რომ პროფესორი მოწიწებით მიესალმა სავარძელში მჯდომ ხანდაზმულ ჯგუზს ტანის მამაკაცს; ამ მამაკაცში მაშინვე შევიცანი ცნობილი ქართველი მოღვაწე და მწერალი ნიკო ნიკოლაძე. ადრე არსად, არასდროს არ მენახა და სურათით ვიცნობდი.

ლ. ანდრონიკაშვილმა გულთბილი საუბარი გაუმართა. ლაპარაკი ჩამო-

¹ იხ. დასაბელებული „Каталог...“

² იხ. საქ. სურათების გალერეის საინვენტარო დავთარი დაცული საქ. ხელოვნების მუზეუმში.

ვარდა თეატრზე, მხატვრობაზე, ლიტერატურაზე, სახელმწიფო უნივერსიტეტზე.

მოსაუბრენი შენობის მარცხენა მკლავში იდგნენ... ლ. ანდრონიკაშვილმა ყურადღება აღექსანდრე ბაგრატიონის პორტრეტს მიაქცია, რომელიც გ. მაისურაძის მიერ იყო შესრულებული და მხატვარი ანდრონიკაშვილიც ასხენა რატომღაც. სიჩუმე ჩამოვარდა.

ნ. ნიკოლაძე ჩაფიქრდა, მსუქანი, ღონიერი ხელის თითები შეათამაშა, თვალები მიაპყრო იმ მხარეს, სადაც ა. ბაგრატიონის პორტრეტი ეკიდა და თითქოს ცდილობდა რალაციის მოგონებას, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად თქვა — „მაისურაძე... გიორგი ივანიჩი, — ასე ვეძახდით მას გიმნაზიელები... ეს იყო ქუთაისში... ბავშვობისას, იგი გვასწავლიდა ხატვას, ხაზვას და სუფთა წერას... გიორგი ივანიჩი გიმნაზიის გახსნის დღიდან მუშაობდა. მას ჰქონდა ქუთათურთა პორტრეტები, გიმნაზიაშიც ეკიდა მისი ნახატი... ქართველმა ახალგაზრდობამ აუცილებლად საპიროა იცოდეს არა მარტო ჩვენი ქვეყნის ცხოვრების ისტორია, არამედ ისიც, თუ როგორ და საიდან შეადგენენ ამ ისტორიას...“ ნ. ნიკოლაძეს მაშინ მაისურაძეზე ლ. ანდრონიკაშვილისათვის ამის მეტი თითქმის არაფერი არ უთქვამს...

შემდეგში ყურადღება მაისურაძემ კიდევ ერთხელ მიიქცია, მაგრამ არც მაშინ მინახავს რაიმე მნიშვნელოვანი და არსებითი მის შესახებ; ერთგან წავიკითხე კიდევაც; „რაც შეეხება მაისურაძეს, — წერდა ერთ-ერთი ავტორი, — მის შესახებ არავითარი ცნობები არ მოგვეპოვება, ერთადერთი პორტრეტი, რომლითაც ის წარმოდგენილია, სავსებით შემთხვევითი მოვლენაა და ამ ნაწარმოების მიხედვით შეუძლებელია მხატვრის შემოქმედებითი სახის აღდგენა“¹. მაშინ მხატვრის შესახებ ამის მეტი არაფერი იყო ცნობილი.

დღესაც სანანებლად მაქვს, რომ მაშინ სურათების გალერეაში ნ. ნიკოლაძეს, ქართული კულტურის მართლაც ბუმბერაზს, არაფერი ვკითხე მის ყოფილ მასწავლებლისა და თითქმის მის თანამედროვე მხატვარზე.

კიდევ ერთი შემთხვევა მქონდა, როდესაც უშუალოდ ჩემი ყურით გავიგონე იმ მხატვრის სახელი და გვარი, რომლის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლაზე, ვიდრე ამ მონოგრაფიის დაწერამდე, მრავალი წლის განმავლობაში (1937 — 1956) ვაწარმოებდი კვლევა-ძიებას.

ეს 1933 წლის გაზაფხულზე მოხდა. უნივერსიტეტის მთავარ კორპუსში, № 86 აუდიტორიაში ტევა აღარ იყო, ლექციას კითხულობდა აკად. ნიკო მარი. აუდიტორიაში შესვლა ძნელი იყო. ხალხი ღელავდა, ახალგაზრდობის ორი ბანაკი უპირისპირდებოდა ერთმანეთს... ლექციის დამთავრების შემდეგ აკად. ნიკო მარი გამოვიდა უნივერსიტეტის ეზოში, მას გარს ერტყა, როგორც მაშინ.

¹ იხ. გაზ. „Заря Востока“, № 1449, 12/IV — 1927 წ. ვანდიკის ხელმოწერით (ვანდიკი არის ფსევდონიმი ვახტანგ კატეტიშვილისა). წერილში მოხსენებული პორტრეტი გულისხმობს ა. ბაგრატიონის პორტრეტს.

ეძახდნენ, „მარისტები“. ისე მოხდა, რომ შემთხვევით ამ ჯგუფს გაეყვი. შემდგომში, როცა ეს საკირო გახდა, ღიბანს ვიგონებდი ვინ იყვნენ მაშინ ნ. მართან, მაგრამ გარკვევით ყოველთვის უნივერსიტეტში მოსწავლე ორი ახალგაზრდა — ა. ლლონტი და მ. ჩხენკელი დამიდგებოდა ხოლმე თვალწინ, მათთან ერთად მაშინ, სხვათა შორის, იმყოფებოდა ენათმეცნიერი მიშა ჩხაიძეც.

ეზოში რომ გამოვიდა ნ. მარი, შედგა და ლაპარაკი დაიწყო, იგი პაერში თითოთ რაღაც სქემას ხაზავდა. საუბარში ქუთაისიც გაიხსენა, თქვა ისიც, რომ მას ქუთაისშიც უსწავლია და სქემის გამოხატვისთან დაკავშირებით მისი ბავშვობის ხატვა-ხაზვის მასწავლებელი მაისურაძეც ახსენა... მაგრამ არც მისი სახელი და არც მამის სახელი არ უთქვამს. მეხსიერებაში ჩამჩა მის მიერ მაშინ რამდენჯერმე განმეორებული რუსული ფრაზა, ნათქვამი ხატვა-ხაზვის გაკეთილების გამო: „მასთან ნასწავლი შემდეგში მე ძალიან გამოამადგა“. ეს შემთხვევა მხოლოდ მოგვიანებით აღსდგა მეხსიერებაში, აღსდგა მაშინ, როცა საამისო მოთხოვნილება გაჩნდა. უახლოეს მომდევნო წლებში მე აღარ მქონდა შემთხვევა შევხვედროდი კიდევ ვინმეს ისეთს, რომელსაც თუნდაც გაკვრით ეხსენებინოს მაისურაძე, ანდა პირადად სცნობოდა იგი.

ახალი დროის ქართულმა ხელოვნებამ ჩვენი ყურადღება გვიან მიიქცია, როდესაც მუშაობა მუზეუმ „მეტეხის“ — საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ფერწერის განყოფილებაში დაიწყო; ამ განყოფილებას მაშინ და მომდევნო თითქმის ხუთი წლის მანძილზე, ვიდრე მუზეუმში ემუშაობდი, განაგებდა პროფესორი შალვა ამირანაშვილი. გ. მაისურაძის „აღმოჩენა“ და მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლის საქმეც სწორედ ამ დროიდან იწყება.

დადგა 1937 წელი. საზოგადოებამ ამ წელს ნახა საიუბილეო გამოფენაზე ქართული საბჭოთა მხატვრების მიღწევები, რაც მაშინ აჩვენეს საქართველოში საბჭოთა ხელოვნების დამყარების 15 წლისთაზე.

ჩვენი რესპუბლიკა საბჭოთა კავშირის დედაქალაქში — ქალაქ მოსკოვში — ქართულ ხელოვნების დეკადის ჩასატარებლად ემზადებოდა. იმაჟამად ჩვენში სახვითი კულტურის ორი საგამოფენო ცენტრი: საბჭოთა მხატვრების სურათების გალერეია და ხელოვნების მუზეუმი „მეტეხი“ არსებობდა.

ქართული ხელოვნების გამოფენის საქმეს ადგილობრივ, ხელოვნების საქმეთა სამმართველო მეთაურობდა, უშუალოდ კი მის მოწყობას ახორციელებდა მუზეუმი და სურათების გალერეია.

იმაჟამად მუზეუმის დირექტორი თეატრისმცოდნე გ. ვ. ბუხნიკაშვილი იყო. მუზეუმის ფერწერის განყოფილებას განაგებდა პროფ. შ. ი. ამირანაშვილი, ხოლო არქიტექტურის განყოფილებას — პროფ. გ. ნ. ჩუბინაშვილი, გამოყენებითი ხელოვნების განყოფილებას კი მეცნ. დამსახურებული მოღვაწე ი. თ. სონღულაშვილი განაგებდა.

მაშინ დეკადის (სახვითი ხელოვნების) ორგანიზაციის საქმე საკავშირო ხელოვნების სამმართველოს მიერ გაპიროვნებული იყო ქართული კულტურის ისეთ გულშემატკივარ რუს ხელოვნებისმცოდნეზე, როგორიც არის ა. ი. ლეონოვი. საბჭოთა პერიოდის სახვითი ხელოვნების მასალის შერჩევას ხელმძღვანელობდნენ მხატვრები: ვ. ქიქოძე და ვ. კეშელავა. დეკადასთან დაკავშირებით ხელოვნების მუზეუმ „მეტეხის“ პირდაპირ და იმავე დროს საპატიო მოვალეობას შეადგენდა ქართული ხელოვნების სათანადო და ამომწურავი სახით ჩვენება, დაწყებული უძველესი დროიდან ვიდრე საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე. მუშაობის ჩასატარებლად მცირე დროის მონაკვეთი იყო მოცემული. მუზეუმის ფერწერის განყოფილებიდან მაშინ ხელოვნებათმცოდნე ა. ი. ლეონოვთან მუშაობა პირადად მე მომისდა.

შესარჩევი, საგამოფენო ექსპონატების გამოყოფას ფონდიდან, პროფ. შ. ი. ამირანაშვილის დავალებით, ვაწარმოებდით რამდენიმე პირი. აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი სამუშაო გარემოება: საგამოფენო ექსპონატების შერჩევის ფუძედ მაშინ, რადგანაც მუზეუმი მეტისმეტ სივიწროვეს განიცდიდა, აღებული იყო საინვენტარო დავთარი და ყველა ექსპონატი თვალდათვალ არ ყოფილა. მაშინ ნახული, მათი ნახვა შექმნილი პირობების გამო შეუძლებელიც იყო.

საინვენტარო დავთარს კი — იქ, სადაც ჩაწერის ფურცელი თავდებოდა, მიწერილი ჰქონდა შენიშვნა, გაკეთებული ერთ-ერთი თანამშრომლის ხელით, რმის შესახებ, რომ თითქმის უკანასკნელი შემოწმების მიხედვით ფერწერის განყოფილების ფონდში სახეზე არ აღმოჩენილიყოს ის ინვენტარი, რომელთაც დავთარში არ ჰქონდათ რიგითი ნომრის (წინა არეზე) პირდაპირ ლურჯი ფანქრით გაკეთებული ე. წ. „პტიჩკა“ (V — შ. კ.). ამ შენიშვნას ხელს აწერდა საქმისათვის პასუხისმგებელი პირი. ამ შენიშვნის მიხედვით გ. მაისურაძის „ავტოპორტრეტი“ დაკარგულად იყო მიჩნეული, რადგან მისი რიგითი ნომრის წინ არ იდგა აღნიშნული პირობითი ნიშანი; ამიტომ იყო რომ ხელოვნების დეკადაზე მხატვარი გ. მაისურაძე მაშინ მხოლოდ ერთი ნაწარმოებით — ალექსანდრე ბაგრატიის ძე ბაგრატიონის პორტრეტით იყო წარმოდგენილი; ფართო საზოგადოება დეკადაზე ვერ გაეცნო იმ ერთადერთ, მეტად საინტერესო ექსპონატს, — როგორიც იყო მხატვარ მაისურაძის „ავტოპორტრეტი“, მიუხედავად იმისა, რომ ეს „ავტოპორტრეტი“ მუზეუმში დეკადამდე თითქმის ერთი ათეული და უფრო მეტი წლითაც ადრე იყო შემოსული.

შემდგომში სწორედ ზემოხსენებული გაუგებრობა გახდა საბაზი იმისა, რომ ეს ავტოპორტრეტი ახლად იქნა „აღმოჩენილი“ მუზეუმის ფერწერის განყოფილებაში.

მაშინ დეკადასთან დაკავშირებით ფერწერის განყოფილებამ განყოფილების თანამშრომლებს ესა თუ ის დავალება მისცა, მთლად მუშაობას განყოფილების გამგე, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი შ. ამირანაშვილი ხელმძღვა-

¹ იხ. დასახელებული „Каталог Выставки“...

ნელობდა. ღირებურობითან შეთანხმებით, ჩვენ დაგვევალა იმ მხატვრებზე ბიოგრაფიული მასალების შეკრება, რომლებიც ჩვენში ოქტომბრის რევოლუციის წინა ეპოქაში მუშაობდნენ და რომელთა ნამუშევრებიც უნდა გამოეტანათ მოსკოვში გამოფენაზე. ასეთ მხატვართა რიცხვი ძალიან დიდიც არ იყო. აქ შედიოდნენ: მაისურაძე, ოენათამოეები (იონათამიშვილები?)¹, რ. გველესიანი, ა. ბერიძე, ა. გოგიაშვილი, გ. გაბაშვილი, ა. მრეველიშვილი, ტ. მომცელიძე, დ. გურამიშვილი, ი. გუგუშაძე, ვ. შარვაშიძე, შ. ქიქოძე, პიტახია და სხვები.

მეცნიერული საკვლევადიებო მუშაობა, ახალი დროის ქართული სახვითი ხელოვნებისა, ხელოვნების მუზეუმის სისტემაში იმ დროს ის-ის იყო ფეხს იდგამდა; მუზეუმში ახალი ქართული ხელოვნების განყოფილების ცალკე გამოყოფის ტენდენცია პირველად მიახლოებით მხოლოდ 1940 წელს გაჩნდა... და მის მომდევნო დროში კიდევ იქნა მოყვანილი სისრულეში.

ბიოგრაფიული მასალის და მხატვრის შემოქმედების შესახებ ცნობების შეკრება მცირე დროში არც ისე ადვილი საქმე იყო. მიუხედავად ამისა მაშინ მასალა მაინც იქნა შეკრებილი, უმთავრესად გადმონაცემების და მონათხრობთა საფუძველზე.

ბიოგრაფიულ მასალების შეკრებაში მაშინ დახმარება გავციწოა არა ერთმა და ორმა პირმა². მათი მეშვეობითა და ძველ ქართულ და რუსულ პრესაში შემონახულ მასალების საფუძველზე მოხერხდა, მართალია, ძალზე უმნიშვნელო, მაგრამ ისეთი ხასიათის პირველადი ცნობების შეკრება მაინც, რაც მიახლოებით წარმოდგენას იძლეოდა ამა თუ იმ მხატვრის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე. მაშინ გ. მაისურაძის შესახებ სხვადასხვა პირთა დახმარებით და გ. მაისურაძის მიერვე შესრულებულ ა. ბაგრატიონის პორტრეტის ზურგის მხარეზე წარწერილ ტექსტის მიხედვით დადგენილი იქნა, რომ გ. მაისურაძე იყო მხატვარი, რომელიც ცხოვრობდა: „ქალაქსა შინა სანქტ-პეტერბურღსა“ „1839 წელსა“ და რომ იგივე ავტორი ალექსანდრე ბაგრატიონის პორტრეტისა. მაგრამ ამის მეტი მაშინ სხვა ვერაფერი იქნა გარკვეული.

ქართველ მხატვრებზე შეკრებილ ძუნწ და თითქმის არაფრისმთქმელ ცნობების გამო მაშინ ხელოვნებათმცოდნე ა. ი. ლეონოვმა საყვედუროც კი გამოთქვა; ეს საყვედური გახდა სწორედ საბაბი გ. მაისურაძის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლისათვის. გადაეწყვიტე, ვცდილიყავი აღმედგინა იმ მივიწყებულ ქართველ მხატვართა ცხოვრება და შემოქმედება, რომელთა შესახებაც

¹ იხ. იონა ბატონიშვილი — „კალმასობა“, მეორე ტომი, გვ. 8, და „K. K.“ 1846 წლიდან ვიდრე „ბოლომდე“.

² ესარგებლობთ შემთხვევით და მადლობით მოვიხსენიებ აქ იმ პირებს, რომლებმაც მაშინ დახმარება აღმოგვიჩინეს მასალის მოპოვებაში, კერძოდ: ნ. ერისთავს, შ. ამირანაშვილს, გ. ბუზნიკაშვილს, დ. ლომაძეს, ი. სონდულაშვილს, ა. ფორაქიშვილს, ინგ. კეზერელ-კომაძეს, მ. ლობ-

უნიძეს, გ. ნათიძეს, გ. ზაზიაშვილს, დ. კაკაბაძეს და ყველას, ვინც კი დაუხმარა.

მაშინ ჩვენში მცირედენი ცნობები თუ მოიპოვებოდა¹. ამისათვის კი აუცილებელი გახდა ხელოვნების მუზეუმის ახალი ქართული მხატვრობის სიმუშე-
ბისა და, საერთოდ, ფერწერის ფონდების შესწავლა, რის საშუალებაც მომეცა
1937 — 38 წლებში, მაშინ სწორედ ამ საინვენტარო დავთარზე მიწერილი შე-
ნიშვნის საშუალებით გახდა შესაძლებელი აღმოჩენა გ. მაისურაძის დაკარგუ-
ლად მიჩნეული ავტოპორტრეტისა.

იმეამდ მუზეუმში საჭირო გახდა დაწვრილებითი ცნობები ფერწერის გან-
ყოფილების ექსპონატთა შესახებაც; ბინის სიციფროვის გამო ექსპონატები
ისეთ მდგომარეობაში იყო, რომ თვითეთლის შემოწმება, თუ განყოფილება არ
დაიკეტებოდა, შეუძლებელი იყო. განყოფილება მზახველთათვის მართლაც დაი-
ჭურა და ძირითადად აღწერაზე ვუშაობდა. სწორედ ამ დროს ესტუმრა მუზეუმს
ენობილი რუსი მწერალი ალექსეი ტოლსტოი და მისი მეუღლე. ჩვენთან მოვი-
დნენ დირექტორი და საკმაოდ მსხვილი მამაკაცი, უქულოდ, თხელი, უკან გადა-
ვარცხნილი თმებით, საყვლო გახსნილი ჰქონდა, თეთრი „ტოლსტოვკა“ და ნაც-
რისფერი ტილოს შარვალი ეცვა. მას ახლდა გამხდარი ქერა ქალი.

სტუმრისათვის უნდა გვეჩვენებინა ფერწერის ფონდების ექსპონატები:
ვაჩვენეთ ანჩის ცვილოვანი ხატი, უბისის ხატები, რომლებიც მაშინ ფერწერის
განყოფილებაში იყო დაცული.

ა. ტოლსტოის გაკვირვებას და აღტაცებას საზღვარი არ ჰქონდა. იგი ქარ-
თულ ხელოვნებას „სასწაულს“ უწოდებდა. შემდეგში იგი უფრო გააოცა ქარ-
თული ქედური ხელოვნებისა და ხელსაქმის ნიმუშების ნახვამ...

სხვათა შორის ამ სტუმრობის დროს პირველად ნახა მუზეუმის უფროსმა
მეთვალყურემ ი. კაჯელაშვილმა ერთ-ერთ თაროში მოზრდილი კონვერტი, სწო-
რედ ამ კონვერტში იქნა პირველად ნახული გ. მაისურაძის დაკარგულად ჩათვ-
ლილი „ავტოპორტრეტი“. სურათს ზურგზე წარწერა ჰქონდა, ამ წარწერით გა-
ვიგეთ, თუ რას წარმოადგენდა იგი; ნაჩქარევი განმარტებით მივაწოდეთ მწე-
რალს; მან ნახა და აღტაცებულმა წამოიძახა: „Редко приходилось мне лично
читать подобную повесть о душевной жизни человека“².

იმ დღის შემდეგ ფონდებში, რასაკვირველია, მაისურაძის ავტოპორტრეტ-
საც მიეცა მისი ადგილი; მაგრამ, სამწუხაროდ, პირველ, სამხატვრო აკადემია
დამთავრებულ ქართველი მხატვრის — მაისურაძის ეს „ავტოპორტრეტი“ მაშინ
აღარ მოხვდა მოსკოვში გამართულ ქართულ სახვითი ხელოვნების პირველ
გამოფენაზე.

ეს შეცდომა არსებითად დაშვებული იყო იმის გამო, რომ „ავტოპორტრე-
ტი“, საინვენტარო დავთარში გაკეთებულ შენიშვნის მიხედვით, სახეზე არარსე-
ბულად, ე. ი. დაკარგულად ითვლებოდა; ხოლო იმ სიჩქარის დროს მუზეუ-
მის სიციფროვეში მას ძებნას აბა ვინ დაუწყებდა?

¹ იხ. შ. კვასხაძე, ანტონ გოგიაშვილი, 1947 წ. საბლიტგაპი.

² იხ. „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“, ხელნაწერი. დაცულია ჩვენთან.

ეს ავტოპორტრეტი ამის შემდეგ სხვა ექსპონატებთან ერთად აღწერილი და გატარებული იქნა ხელოვნების მუზეუმის კატალოგში, თითქმის ერთი წლის შეუწყვეტელი მუშაობის შედეგად.

გ. მაისურაძის „ავტოპორტრეტის“ მეორე მხარეზე გაკეთებული მინაწერი პირდაპირ მიგვითითებდა ორ ისეთ პიროვნებაზე, რომელთაც შეეძლოთ კვლევის საქმეში დახმარების გაწევა. ერთი მათგანი მხატვრის შეილიშვილი — ნადეჟდა აშირაჯიბი (კალანდახისა) იყო, მეორე კი ცნობილი ქართველი მოღვაწე და ქართული კულტურის მოამაგე იოსებ იანდაშვილი¹.

ამ პირთა მიერ მოწოდებული ცნობები თუ მოგონებანი, ჩაწერილი ჩვენს მიერ, უშუალოდ დაედო საფუძვლად მხატვრის ცხოვრებისა და შემოქმედების ისტორიის აღდგენას; ამ სურათმა კვლევა დააკეთებინა აგრეთვე პირადად მხატვრის ქალიშვილთან: ოლიმპიადა მაისურაძე-თევზაძესთან და შვილიშვილთან მარგარიტა რევაზის ასულ ამირეჯიბთან. ხსენებულ პირთაგან შეკრებილმა ცნობებმა საშუალება მოგვცა დავედგინა დრო მაისურაძის მოღვაწეობისა, ხოლო ხანის დადგენით კი შესაძლო გახდა იმ პირთა ვინაობის დადგენა, რომელთაც მარსურაძესთან უნდა ესწავლათ. პირველი მათგანი ისტორიკოსი სიმონ ქვარიანი იყო.

ს. ქვარიანმა არა მარტო მხატვრის ზოგიერთ თანამედროვეზე, არამედ მთელ რიგ დოკუმენტალურ მასალაზეც მიუთითა, ხოლო მის მიერ დასახელებული დოკუმენტის პოვნის შედეგად ნათელი გახდა პერიოდული პრესის შესწავლის აუცილებლობა.

ბიოგრაფიის დეტალების თანდათანობით შესწავლის საფუძველზე, ოთხი-ხუთი წლის მუშაობის შემდეგ ჩვენ გამოვაქვეყნეთ მასალები². მაშინ პირველად იქნა ნახული მხატვრის თანამედროვის მიერ დაწერილი ნეკროლოგი, მოგონებების სახით ჩაიწერა მხატვრის მახლობელთა, მოწაფეთა და ნაცნობთა ნაამბობი. აღმოჩენილ იქნა მხატვრის სხვა ნაწარმოებები.

სტატიის გამოქვეყნებიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ პროფ. შ. ამირანაშვილის მიერ მოცემულ მისამართზე აღმოჩნდა კიდევ ერთი აქამდე უცნობი ნაწარმოები. ეს იყო კუზმინას ბინაზე.

ხანშესულ სუსტ მანდილოსან — კუზმინასთან შეხვედრა მეტად საინტერესო აღმოჩნდა. მას მრავალი ათეული წლის განმავლობაში ემუშავნა მოახლედ აფხაზეთის უკანასკნელ მთავართა — შარვაშიძეთა ოჯახში. კუზმინასაგან ჩაწერილი მოგონებანიც შეემატა საერთო მასალებს.

აქვე უნდა აღინიშნოს ის მდიდარი საარქივო მასალა, რომელიც ჩვენს მიერ სხვადასხვა დროს არის აღმოჩენილი საქართველოსა და რუსეთის არქივთა

¹ ნ ამირეჯიბი გარდაიცვალა 1939 წ.; ი. იანდაშვილი კი — 1952 წ.

² იხ. თერ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1940 წ., № 9, გვ. 27 — 32; რედაქციამ დაბეჭდა რა წერილი, იგი ავტორთან შეუთანხმებლად შეკვეცა, ამის გამო წერილიდან ამოვარდა ისეთი რამ, რაც მეტად მნიშვნელოვანი იყო მხატვრის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლის საქმეში.

ხატვებში. ეს მასალა ნათელს ფენს არა მარტო მხატვრის ცხოვრებას, არამედ მრავალ შემთხვევაში თვით ეპოქასაც კი. მითითებულ წყაროთა და მოგონებათა შესახებ არ შეიძლება ითქვას, რომ ისინი სრულ წარმოდგენას გვაძლევდნენ მხატვრის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე. მხატვრის ეპოქისეული სინამდვილის დასადგენად გამოყენებულ ლიტერატურიდან აქ დასახელებული უნდა იქნეს ერთ-მეტად საინტერესო წყარო, როგორიც არის ე. წ. „Кавказский календарь“

ჩვენ ეპოქის დახასიათებისა, მისი ეკონომიური წყობის, მისი კულტურისა და, საერთოდ, ყოფაცხოვრების დასახასიათებლად დიდ მნიშვნელობას ვანიჭებთ და შრომაში ვიყენებთ კიდევაც მემუარულ და ეპისტოლარულ მასალას, ისეთ მასალასაც კი, რომელშიაც პირდაპირ არც კი მოიხსენიება ხოლმე მხატვარი, მაგრამ რომელი მასალაც, კვლევის საერთო პრინციპების მიხედვით, შესაძლოა გამოყენებული იქნეს ხოლმე პარალელისა, ანალოგიისა, ან არაპირდაპირი — ირიბი დოკუმენტაციის სახით..

ასეთ ცნობებზე და არაპირდაპირი ხასიათის მითითებებზე დამყარებით კვლევისას მრავალი რამ იქნა გახსნილი. აქ ჩვენ ერთგვარად სქემატურად, მაგრამ მაინც თანამიმდევრულად შევეცდებით წარმოვადგინოთ ერთგვარი ისტორია კვლევა-ძიებისა.

მხატვრის შეილიშვილებმა ნადედა ამირეჯიბმა და პიანისტმა ქალმა — მარგარტა რევაზის ასულმა ამირეჯიბმა¹ მიუთითეს თბილისში მცხოვრებ მხატვრის ქალიშვილზე — ოლიმპიდა გიორგის ასულ მაისურაძე-თევზაძისაზე, დასახელებულ ორ პირთაგან ცნობების ჩაწერის შემდეგ ცნობები ჩაწერილ იქნა მხატვრის ქალიშვილისაგან². ოლიმპიდა გიორგის ასული ღრმად მოხუცებული იყო და როცა გაიგო მისელის მიზეზი, ოდნავ წამოიწია ლოგინიდან, ხელი გამომიწოდა და თვალებზე ცრემლი მოადგა: „მაშ, მამიჩემის ცხოვრებით განა არის ვინმე დაინტერესებული? რამდენი ხანია... ეს პირველი შემთხვევაა ჩემს ცხოვრებაში, როცა მის შესახებ მეკითხებიან. თქვენ იცით, რომ იგი მხატვარი იყო?“³.

შეკითხვებზე, მის მიერ მოცემული პასუხები, სახელდახელოდ იყო ჩაწერილი ფანქრით. მას სახე ჩამოჰკნობოდა, მაგრამ მაინც შემორჩენოდა ახალგაზრდობის მომხიბლავი იერი. იგი ლაპარაკობდა სევენბ-სევენბით, ეტყობოდა, რომ გულის ასტმა აწუხებდა. პირველ შეხვედრისთანავე გაოცებას იწვევდა ერთი გარემოება — ნახული სამი პიროვნება საოცრად ჰგვანდნენ ერთმანეთს,

¹ ცხოვრობდა ყოფ. ერერისი (ახლა მარჯანიშვილისა) და პლესანოვის გამზირის კუთხის სახლში, მარჯანიშვილის თეატრის მხარეს.

² მხატვრის ქალიშვილი ოლიმპიდა გიორგის ასული მაისურაძე-თევზაძისა იმეამად ცხოვრობდა ყოფილი ვერის, ელბაქიძის დაღმართი № 3-ში კახერგინის ბინაზე. მხატვრის ქალიშვილი 1940 წლის შემდეგ შე აღარ მინახავს, მისი დისწულის (ე. პ. კალანდაძის ასული) გადმოცემით „გაგრძელებული სამამულო ომის დამთავრებისას; 1945 წელს.

³ იხ. „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“.

ზოლო ცალ-ცალკე კი ყოველი მათგანი იმ ადამიანს ჰგავდა, რომლის პორტრეტიც, აკვარელით შესრულებული, ხელოვნების მუზეუმში ინახებოდა.

ოლიმპიადა გიორგის ასულმა მიუთითა ისეთ პირებზედაც, რომლებიც მისი მამის მოწაფენი ყოფილან. გაირკვა რომ ცნობათა მიღება შეიძლებოდა სიმონ ქვარიანისაგან და აგრეთვე შარვაშიძეებისაგან (თუკი, არასაკვირველია, ცოცხლები იყვნენ).

ამ შემთხვევამ ზედმეტად დაადასტურა მარტებულება და სანდოობა კუზმინას გადმონაცემისა; დაადასტურა სიმართლე „ავტოპორტრეტის“ მეორე მხარეზე მინაწერისა იმის შესახებ, რომ აკაკი წერეთელი მაისურაძის მოწაფე იყო.

მხატვრის ქალიშვილმა მიუთითა მამის გარდაცვალების წელზე, დასაფლავების ადგილზე, დედისა და მისი მშობლების ვინაობაზე და, თუ შეიძლება ასე ითქვას, საქმე კვლევისათვის აუცილებლად საჭირო, სწორ და მართალ კვალზე დააყენა.

აქვე გაირკვა, რომ მაისურაძე უკავშირდებოდა ცეხნოვსკების იმ ოჯახს, რომელსაც ქუთაისში მეთაურობდა პოლონეთის უკანასკნელი აჯანყების (30 — 40 წწ.) მონაწილე, რომელიც საქართველოში გადმოსახლების შემდეგ მოჰქიდებოდა ოჯახს და ქუთაისში ცოლად შეერთო რაკველი ბიბილაშვილის ქალი. ამრიგად, აღმოჩენილი იქნა ერთი ახალი წყაროც, რომელსაც უნდა მოეცა ახალი მასალა მხატვრის ცხოვრებისა და შემოქმედების გარკვევისათვის.

ამ დროს დაიბეჭდა წერილი ეურნ. „საბჭოთა ხელოვნებაში“. ეს იყო არსებითად პირველი წერილი¹, რომელმაც მიუჩინა თავისი ადგილი მაისურაძეს ქართული ხელოვნების ისტორიაში. წერილში პირველად იქნა უარყოფილი მცდარი და შეუძომებელი შეხედულება იმის შესახებ, რომ თითქმის მხატვარს უმაღლესი სამხატვრო სპეციალური განათლება არ ჰქონდეს მიღებული²; ამ ცდას არცთუ უშედეგოდ ჩაუვლია; ამის შემდეგ მუზეუმში მიტანილ იქნა და შექცენილი მუზეუმის მიერვე: „სახე ღვთისა“, „ნ. აბულაძის პორტრეტი“, „ა. ჭიჭინაძის პორტრეტი“ და სხვ.

მხატვრის ბიოგრაფიისა და შემოქმედების შესწავლის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა ზოგიერთი დღემდე უცნობი ნაწარმოების მაისურაძისათვის მიწერაც. მრავალ საკითხს მოფინა ნათელი ცნობარმა „Кавказский календарь“.

საქართველოს მწერალთა მუზეუმის იკონოგრაფიული განყოფილების მეცნიერ თანამშრომელმა გ. პ. მოზდოკელმა საინტერესო ცნობები მოგვაწოდა მაისურაძის პორტრეტთა შესახებ.

პირველ ხანებში, ჩვენში ზოგიერთი სპეციალისტი თუ არასპეციალისტიც დებულებას მასზედ, რომ გ. მაისურაძე ალექსანდრე ჭავჭავაძის ყმა იყო, შემდეგ ჭავჭავაძის მიერვე განთავისუფლებული და პეტერბურგს გაგზავნილი სამხატვრო აკადემიაში სასწავლებლად და რომ შემდგომ იგი ქუთაისში მასწავლებ-

¹ იხ. ეურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1940 წ., № 8, იხ. სტატია — „გ. მ. მაისურაძე“.

² იხ. მ. ლუღუჩაძე — „ახალი ქართული ხელოვნება“, 1957, „ხელოვნება“, გვ. 22.

ლად მუშაობდა, მითად სთვლიდა, ჩვენ კი მაინც გვჯეროდა, რომ ჩვენი შეხედულების დამადასტურებელი მასალები საარქივო ფონდებში უეჭველად იქნებოდა დაცული.

გვჯეროდა, რომ სათანადო საარქივო მასალები იქნებოდა ლენინგრადის ცენტრალურ არქივში და საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში — „ქუთაისის სასწავლებლის დირექციის“, „აკაკასიის სასწავლო ოლქისა“ და „მეფის ნაცვლის კანცელარიის“ ფონდებში.

ამ საკითხზე აღრე, პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიის ფონდების შესახებ წერილიც კი გაიგზავნა საქართველოს წიგნის პალატის ხაზით, მაგრამ მას შედეგი არ გამოუღია. სამამულო ომის პერიოდში კვლევა-ძიება ამ საკითხზე შეწყვეტილი იქნა: ომის დამთავრების შემდეგ, როდესაც საკავშირო საზოგადოებრივი საკვლევო ინსტიტუტმა ქართული სახვითი ხელოვნების საკითხების შესწავლა დაიწყო, მოთხოვნილება არსებულ ქართულ ლიტერატურაზე გაიზარდა. ინსტიტუტმა სხვა შრომებთან ერთად რუსულ ენაზე ათარგმნინა ჟურნალ „საბჭოთა ხელოვნებაში“ დაბეჭდილი (1940 წ.) წერილი გიორგი მაისურაძეზე და წერილში მოცემულ მასალების მიხედვით მიაგნო კვალს¹ ლენინგრადის არქივში მაისურაძის შესახებ. ეს მასალები მეც მომაწოდეს; ეს მასალები ჩემს მიერ, როგორც ლენინგრადის, ასევე საქართველოს არქივებში მუშაობისას აღმოჩენილ სხვა მასალებთან ერთად, გამოყენებულია წინამდებარე შრომაში.

მომდევნო დროში მაისურაძის ცხოვრებისა და შემოქმედების საკითხებს შეეხო აგრეთვე ხელოვნებათმცოდნე მ. ი. დუდუჩავა², მაისურაძის შესახებ წერილი გამოაქვეყნა ლ. შარვაშიძემაც³. ამავე საკითხს შეეხო შარვაშიძე სხვა ადგილასაც⁴.

¹ თბილისის სამხატვრო აკადემიაში 1950 წლის 27 მარტს მოხსენება წაიკითხა ზელონე ბათუმოდან ფ. ს. როგინსკიამ, მოხსენებაში გამოთქმული ცალკეული დებულებანი თუ შეხედულებანი სადავო იყო იმთავითვე.

ფ. ს. როგინსკიამ თავისი სურვილით გადმომა ასაღება იმ მასალის ნაწილისა, რაც ინსტიტუტს მოუპოვებინა, რისთვისაც დიდ მადლობას ვუცხადებ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ის მასალა, რაც ფ. ს. როგინსკიასაგან მივიღე (ჩემთან ერთად ამ არქივის მასალის პირები მიიღო ხელოვნებათმცოდნე მ. ი. დუდუჩავამაც), არქივში ამოკრებილი იყო ოთხი პოპილნო ახალგაზრდა ხელოვნებათმცოდნის ნ. ეზერისკიას მიერ (იხ. ლენინგრადის ენტ. არქ. საქმეთა გაცემის დღიური საფონდო ერთეულზე. „ლიტ. გაზეთი“, 1950 წ. 26. III. როგინსკიამ. „ალ. სავაძეაძე და გ. მაისურაძე“). სხვათა შორის მკვლევარის გვარი რედაქციას არა აქვს სწორად მოცემული. უნდა იყოს როგინსკია. ეს არც შეცდომების გასწორებაშია გატანილი. ეს წერილი განხილვის მოთხოვნას და ჩვენ მკითხველის ყურადღებას სათანადო ადგილზე შევანერგებთ.

² იხ. ჟურნ. „მნათობი“, 1950, № 2, 3, მ. დუდუჩავას წერილი; მ. დუდუჩავა — „ახალი ქართ. ხელოვნება“, 1950 წ.; გამ. „ხელოვნება“, გვ. 17, 25. ასევე ი. ბალახაშვილი — „ძველი თბილისი“, 1951 წ., გვ. 186 — 187.

³ იხ. ჟურნ. „დროშა“, ლ. შარვაშიძის რატომღაც არა აქვს მითითება არც ერთ იმ ავტორზე, რომელთაც აქვთ დაბეჭდილი რაიმე მხატვარ გ. მაისურაძეზე.

⁴ იხ. მეც. აკად. ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1956 წ.

აღნიშნულ საკითხზე მუშაობისას ურთიერთობა იქნა დამყარებული სალ-ტიკოვ-შნედლინის სახელობის ბიბლიოთეკასთან, საიდანაც საყურადღებო ცნო-ბები გადმოგზავნეს¹. მასალების ძრებაში ყურადღებას იჩენდნენ თბილისის კარლ მარქსის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ქართველოლოგიის კაბინეტის გამგე თ. მაჭავარიანი და კაბინეტის თანამშრომლები თ. ღონდუა, მ. ჯუღელი და ლ. ანანაშვილი.

ამავე პერიოდში დაიბეჭდა წერილები სხვადასხვა რუსი ავტორებისა, რომ-ლებშიაც მაისურაძე მოიხსენიება; ასევე დაიბეჭდა წერილი დიდ საბჭოთა ენცი-კლოპედიაშიც. მოპოებული იქნა აგრეთვე დამატებითი მასალები საქართველოს ცენტრალურ და ლენინგრადის არქივებშიაც. მრავალი რამ გაიჩვენა იმ ურთიერ-ობისა ან შესაძლო ურთიერთობათა შესახებ, რასაც ჰქონდა ან უნდა ჰქონოდა ადგილი მხატვარსა და მის თანამედროვე მახლობელ მეგობარ-ნაცნობთა შო-რის.

მთელი ის მასალა, რაც დაგროვდა ასე ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად, ადასტურებდა, რომ გიორგი ივანეს ძე მაისურაძის ცხოვრება და შემოქმედება ჩვენი ქვეყნის კულტურის ისტორიის, კერძოდ. სახვითი ხელოვნების ორგანუ-ლი ნაწილია, რომ გ. მაისურაძე თავისი ცხოვრებითა და შემოქმედებით ახალი ქართული სახვითი ხელოვნების განვითარების თუნდაც დასაწყისს, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვან მონაკვეთს ასახავს.

გ. მაისურაძე თავისი ცხოვრებითა და მოღვაწეობით დაკავშირებულია ქართული კულტურის ცნობილ მოღვაწეებთან. ის პირველი ქართველია, დადი ქართველი პოეტის მიერ ყმობიდან განთავისუფლებული, რომელმაც გა-ნათლება მიიღო პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში, დიდი რუსი მხატვრის, „გენიალური კარლოსის“ — ბრიულოვის სახელოსნოში.

გ. მაისურაძე ის პირველი ქართველი მხატვარია, რომლის შემოქმედებაში-აც რაზნოზიწელებმა, დემოკრატიული ფენის წარმომადგენლებმა ჰპოვეს ასახვა.

მაისურაძე, თანამედროვეთა რეალისტური-მხატვრული ასახვის გზით და მათი ფერწერული პორტრეტების შექმნით, შეეცადა შთამომავლობისათვის დაე-ტოვებინა ფერწერული გალერეა, ამიტომ ჩვენ საესებით ბუნებრივად მრგვაჩ-ნია მხატვარ გიორგი მაისურაძეზე ისეთი შრომის შექმნა, რომელიც ერთი მხრივ უფროს თაობას, ხოლო მეორე მხრივ ქართველ ახალგაზრდობას გა-აცნობს მხატვრის შემოქმედებასა და ცხოვრებას და შთაუწერგავს მათ სრუ-რულს ნიჭიერი წინამორბედისა და თანამემამულისადმი.

საყურადღებოა, რომ მაისურაძის უკრაინელი თანამედროვე დიდი პოეტი ტარას შევჩენკო, მისი ნიჭისა და უნარის გამო

¹ ესარგებლო შემთხვევით და სალტიკოვ-შნედლინის სახელობის ბიბლიოთეკის დირექ-ტორს და საცნობარო-ბიბლიოგრაფიული განყოფილების გამგეს ვ. ი. სტულენცოვს და ასევე თა-ნამშრომლებს ე. ნ. ვინერს და ლ. ნ. გროზდოვს მადლობას ვუხდით. — მიმოწერა დაცულია ჩვენთან. იხ. „ჩანაწერებისა და საარქ. მასალების კოლექ.“.

რუსული კულტურის ისეთმა დიდმა მოღვაწეებმა გა-
პოისყიდეს, როგორც იყვნენ ბრიულოვი და ჟუკოვსკი.

გ. მაისურაძე კი ალექსანდრე ჭავჭავაძემ ერთი
წლით ადრე გაანთავისუფლა ყმობიდან საკუთარის
ნებით და ახალგაზრდა კაცს ცხოვრებაში შესასვლელად, მშობლიური მხა-
რის სასახელოდ და სადიდებლად ფართოდ გაუღო ბატონყმობისაგან ძაგრად
ჩაკეტილი კარები.

წინამდებარე გამოკვლევა სწორედ გიორგი მაისურაძის ცხოვრებისა და
შემოქმედებისადმი მიძღვნილი.

წინადაღებული ბიჭი

1817—1835

„ღა ჩემს შემდგომად მოძებნა ჩემსა
ხიბნელე გზისა გაუადვილდეს“
ნიკოლოზ ბარათაშვილი

„ბიჭო! ეისი ხარ ძალაზი“
ხალაიური

თავი პირველი

ქართველი ხალხის ცხოვრებაში XIX საუკუნის დამდეგიდან ახალი ხანა დაიწყო. ამ საუკუნეში ჩაეყარა საფუძველი ახალ ქართულ ლიტერატურას, რომელიც შინაარსისა და ფორმის მხრივ არსებითად განსხვავდებოდა კლასიკური და აღორძინების ხანის ლიტერატურისაგან. ამავე საუკუნეში ჩაისახა, განვითარდა და გაიფურჩქნა ქართული თეატრიც. ამ საუკუნეშივე აღმოცენდა, განვითარდა და დამკვიდრდა ახალი ქართული სახვითი ხელოვნების სხვადასხვა დარგებიც.

ახალი დრო ქართველი ხალხის სულიერ ცხოვრებას დიდი აღორძინებისა და განახლების პირობებს უქმნიდა.

მომხდარი ისტორიული გარდატეხის ნათელ შეფასებას ჯერ კიდევ საუკუნის პირველ ნახევარშივე იძლეოდა გენიალური პოეტი ნიკოლოზ ბარათაშვილი ლექსში „საფლავი მეფის ირაკლისა“. იგი აღფრთოვანებული მიმართავდა მეფეს:

„ახ, რად არ ძალუძს განცოცხლება წმიდას აჩრდილსა,
რომ გარდმოხედო ახალს ქართლსა, შენს პირმშოს შეილსა!..“

პოეტი ამბობს, რომ აღსრულდა ხელმწიფური აზრი ირაკლისა. და განაგრძობს, რომ საქართველოს შეილებს:

„მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო...
მათი ცხოველი, ტრფიალებით აღსავსე სული
უდნობს ყინულსა ჩრდილოეთსა, განცეცხლებული“

ამავე დროს პოეტის სიტყვებით ისინი:

„და მუნით ჰზიდვენ თესლთა ძვირფასთ მშობელს ქვეყანად,
მზურვალეს ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთი ათასად!“¹

მრავალი ისტორიული მოვლენით ხასიათდება ჩვენი ხალხის ცხოვრების ახალი დროის დასაწყისი; ისტორიულ წარსულში ჩვენი ქვეყანა სხვა მოწინავე ქვეყნებს არ ჩამოუვარდებოდა და რიგ შემთხვევაში კიდევაც უსწრებდა კულტურული თვალსაზრისით. მას შემდეგ, რაც დასავლეთისაკენ მიმავალი საზღვაო გზა ოსმალოებმა ჩაიგდეს ხელთ, ჩვენი ქვეყანა დანარჩენ მსოფლიოს მოწყვეტილი აღმოჩნდა. შეუძლებელი გახდა იმ მოწინავე კულტურის წვდომა, რასაც მე-18 — 19 საუკუნის მსოფლიოს მოწინავე ხალხები კმნიდნენ. კულტურის დიდი მოძრაობის ფერხულში ჩაბმულ ჩვენს ქვეყანას იმეჟად რუსეთი აკავშირებდა ახალი დროის კულტურის ყოველ დარგთან.

„განჩხნა გზა და ეშვათ ივერელთ სასოება,
რომე მუნით შევიდეს მათ შორის გასათლება“² —

ამბობდა სახელოვანი პოეტი ალექსანდრე ჭავჭავაძე.

ამავე გარემოებას ხაზს უსვამდა ახალი ქართული კულტურის მედროშე დიდი ილია ჭავჭავაძე.

საქართველოს რუსეთთან შეერთებით—როგორც ილია ჭავჭავაძე იტყვის— „დამშვიდდა დიდი ხნის დაუშვმიდებელი, დაღლილი ქვეყანა, დაწყნარდა აკლებისა და ჭოჩრებისაგან, დაცხრა ომისა და ბრძოლისაგან. დადუმდა ქლერა ხმლისა და მახვილისა, მტრისა ხელით მოღერებულისა ჩვენზე, გაჰქრა ცეცხლი, რომელიც სწავდა და ბუგავდა ჩვენს მამა-პაბათა ბინას, გათავდა რბევა და აკლება. დაუდგა ახალი ხანა, ხანა უშიშარი ცხოვრებისა, სისხლდანთხეულ და ქრისტეს ჯვარისათვის ჯვარცმულ საქართველოს“³.

საქართველოს რუსეთთან შეერთებით შექმნილმა ვითარებამ არისტოკრატიული ფენებიდან გამოსულ ქართველ ახალგაზრდობას ფართოდ გაუხსნა კარები განათლებისაკენ⁴. დაბალ ფენებს კი ამის შესაძლებლობანი არ გააჩნდათ.

მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის იმ მოღვაწეთა შორის, რომლებიც გლეხთა წრიდან იყვნენ გამოსულნი, აქ პირველად უნდა დავასახელოთ ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძის მიერ გათარხნებული წინანდლეი ბიჭი — გიორგი მაისურაძე.

გიორგი მაისურაძე დაიბადა ალექსანდრე გარსევანის ძე ჰავეკაიძის ყმის — ივანე სულხანის ძე მაისურაძის ოჯახში სოფელ წინანდალში⁶. მხატვრის ქალიშვილს — ოლიმპიადას გადმოცემით, გიორგი ივანეს ძე მაისურაძის პაპას — სულხანს თუ მის წინაპრებს რაჭიდან გამოქცეულთ კახეთში გარსევან ჰავეკაიძის მამულში — წინანდალში შეუფარებიათ თავი⁷. ივანე სულხანის ძეს ცოლად შეურთავს კახელი ქალი ელისაბედ ივანეს ასული, რომლის გვარიც დღემდე არ არის ცნობილი. მხატვრის დედის გვარი არც იმ მოწმობაში აღინიშნება. რომელიც გაცემულია საქართველოს — იმერეთის წმინდა სინოდის კანტორის მიერ 1843 წლის თებერვლის 12 დღეს⁸. ივანე და ელისაბედ. მაისურაძეებს ხუთი შვილი ჰყოლიათ; მხატვრის ქალიშვილი — ოლიმპიადა ასახელებდა: ზაქარიას, სოლომონს, გრიგოლს, ქალიშვილს, რომლის სახელიც მას აღარ ახსოვდა⁹, და ადამს¹⁰.

გიორგი მაისურაძის დაბადების თარიღის შესახებ ლიტერატურაში სხვადასხვა აზრი არის გამოთქმული. პირველი ცნობა ამ საკითხზე დაიბეჭდა მხატვრის გარდაცვალებიდან 13 დღის შემდეგ გაზეთ „დროება“-ში. გაზეთის იმ დროს გიორგი ქართველიშვილ სცემდა, ხოლო რედაქტორობდა ივანე მაჩაბელი, „დროების“ სტამბა ეკუთვნოდა სტეფ. მელიქიშვილს¹⁰; 1885 წლის 19 ივნისს გაზეთ „დროებაში“ № 129, „შინაური ქრონიკის“ რუბრიკის ქვეშ რედაქცია მხატვრის წლოვანების შესახებ წერდა: „ამ თვის ექვსს ქუთაისში გარდაიცვალა 97 წლის მოხუცი გრიგოლ ივანეს ძე მაისურაძე“.

ამვე საკითხზე ხელოვნებათმცოდნე მ. დუდუჩავა წერს: „გრიგოლ ივანეს ძე მაისურაძე (დაიბადა 1814 წ.)“... და თან სქოლიოში შენიშნავს: „დაბადების მოყვანილი თარიღი დადგენილია საქ. სახ. ხელოვნების მუზეუმის მეცნ. თანამშრ. გ. ჯაფარიძის მიერ“¹¹. იგივე თარიღი აქვს მითითებული მ. დუდუჩავას სხვა ადგილას¹². დაბადების თარიღის შესახებ. არსებითს არაფერს არ ამბობს მკვლევარი ფ. როგინსკაია¹³.

ფ. როგინსკაია მხატვრის დაბადების თარიღად 1814 წ. ვარაუდობს. მაისურაძის დაბადების თარიღს იძლევა ასევე ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი შ. ამირანაშვილი და მას „ახალი მონაცემების“ საფუძველზე 1810 (?) წლით განსაზღვრავს¹⁴.

საგულისხმოა, რომ ჩვენში ზოგიერთი მკვლევარი-მეცნიერი, არამცთუ მხატვარ გ. მაისურაძეს, არამედ, საერთოდ, ახალ ქართულ მხატვრობასაც, ე. ი. მე-19 — 20 საუკუნის მხატვრობასაც კი არ აქცევს ხოლმე ყურადღებას¹⁵.

გაოცებას იწვევს უკანასკნელ ხანებში დაბეჭდილი ერთი სტატია, მიძღვნილი გ. მაისურაძისადმი; სტატიის ავტორი¹⁶ ისე წერს, თითქოს გ. მაისურაძეზე ათი მონოგრაფია მიიწი იყოს გამოქვეყნებული და მისი ცხოვრების ყოველი დეტალი საყოველთაოდ ცნობილი და დადგენილი იყოს; იგი წერს შემოქმედების შესახებ, მიუთითებს სურათების დაწერის თარიღებზე. მაგრამ არც ერთ

შემთხვევაში არ იძლევა მაისურაძის არამცთუ დაბადების, არამედ მისი ცხოვრების რაიმე მნიშვნელოვან თარიღს და იმედი განცხადებით კმაყოფილდება, რომ „გრიგოლ ივანეს ძე მაისურაძე განთავისუფლებული ყმა გლეხი, პირველი ქართველი მხატვარი იყო, რომელმაც განათლება მიიღო პეტერბურგის სახატვრო აკადემიაში“.

საკითხით დაინტერესებული მკითხველის გაოცებას იწვევს, რომ მკვლევარი გ. მაისურაძის პიროვნებისა და შემოქმედებისადმი მიძღვნილ არც ერთ უკვე გამოქვეყნებულ შრომას არ ასახელებს¹⁷.

იგავე ავტორი მაისურაძეს შეეხო ასევე 1956 წელს 7/VIII საქ. მეცნიერებათა აკადემიაში წაკითხულ მოხსენებაშიც, მაგრამ მან არც აქ მიუთითა რატომღაც მხატვრის დაბადების თარიღსა და მხატვრისადმი მიძღვნილ ნაბეჭდ შრომებზე¹⁸. საერთოდ არც თეზისებში და არც მოხსენებაში მის მიერ რატომღაც მითითებული არ არის ბიოგრაფიული თარიღებიც.

გ. მაისურაძის დაბადების თარიღის განმსაზღვრელად, როგორც გ. მაისურაძის შესახებ დაბეჭდილ ჩვენს წერილის, ასევე მხატვრის საფლავის ქვაზე წარწერილ წლოვანების მიხედვითაც. დღემდე რჩებოდა 97 წლის ასაკი¹⁹.

გ. მაისურაძის სამსახურებრივ სიებშიც კი დაბადების თარიღებად მოცემულია 1814²⁰, 1815²¹, 1816²² და 1817²³ წელიც კი, ხოლო ნამდვილი დოკუმენტი, რომელსაც სათანადო ოფიციალური საბუთის ძალა ექნებოდა, ვიდრე ასეთი უკანასკნელად არ იქნა მოპოვებული. თითქმის 15 წლის ძიებებს შემდეგ, ადრე ცნობილი არ იყო.

ამ საბუთის მიხედვით გ. ი. მაისურაძე დაბადებულია სოფ. წინანდალში 1817 წლის 6 ივნისს (ძვ. სტ.) და იგი მოუწიათლავთ ორი კვირის შემდეგ, ე. ი. 1817 წლის 20 ივნისს * (ძვ. სტ.).

საერთოდ იმ ავტორებს, რომელთაც მხატვრის დაბადების ნამდვილ თარიღად აღრეული თარიღები მიაჩნდათ და ასევე ჩვენ მიერ მითითებულ მეტრიკული მოწმობის შემდგენსაც კი, მხედველობიდან გამორჩენილ ერთი მეტად საყურადღებო და მნიშვნელოვანი ფაქტი; ახლად აღმოჩენილი მოწმობაც ადასტურებს²⁴, რომ მეტრიკა შედგენილია გვიან, 1843 წელს.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ დოკუმენტში დაბადების წელი ჩაწერილია იმის მიხედვით, თუ როგორ აწყობდა ეს ამ შემთხვევაში სამხატვრო აკადემიაში მოსწავლე მაისურაძეს.

ამ დოკუმენტის შედგენის ისტორიის გასათვალისწინებლად ინტერესს მოკლებული არაა იმ საარქივო მასალის გაცნობა, რომელც ჩვენ აქ მოგვამკვს.

* გ. მაისურაძე გარდაიცვალა იმ რიცხვსა და თვეში, რომელ თვესა და რიცხვშიც დაიბადა, ე. ი. 6 ივნისს.

ფ. 5

№ 653

საქართველო-იმერეთის

სინოდალური კანტორა

№ 1332

23 აპრილი, 1841 წ.

თბილისი

საიმპერატორო სამხატვრო
აკადემიის სამმართველოში

გლუხი გენერალ-მაიორ თავად ქვეკავაძისა ადამ მაისურადივი (წაიკითხე — მაისურაძე შ. კ.) გამოითხოვდა რა საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორიდან ამა წლის 7 მარტს შემოტანილ თხოვნით მეტრიკულ მოწმობას მისი ღვიძლი ძმის, განთავისუფლებული გოორგის დაბადებისა და მონათვლის შესახებ, რომელიც სწავლობს თქვენთან აკადემიაში ფერწერას, განგვიმარტავდა, რომ ასეთ მოწმობას თითქოს ითხოვდა სამხატვრო აკადემია.

ხოლო იმის შესახებ, თუ რა ცნობები და ნამდვილად ჰქირდება თუ არა აკადემიას მაისურაძის მიერ გამოითხოვნილი საბუთები, აუცილებლად (უნდა ეს იცოდეს) სინოდალურმა კანტორამ; ეს კანტორა უმორჩილესად გთხოვთ აცნობოთ: ნამდვილად აქვს თუ არა საჭიროება აკადემიის მმართველობას, ზემოთ აღნიშნულ განთავისუფლებული ყმის გიორგი მაისურაძის დაბადების და მონათვლის მეტრიკული მოწმობისა და სახელდობრ ჩაგვარისა?

პროტიერეი ლამიტრი ალექსეევი
მდივნის მაგიერ (მ. ა. კ. ო. გ.)²⁵.

აღნიშნულ მომართვაზე იმპერატორის კარის სამინისტრო საქართველო-იმერეთის კანტორას სწერდა შემდეგს:

„საქართველო-იმერეთის
სინოდალურ კანტორას.

ფ. 4

იმპერატორის კარის

სამინისტრო

საიმპერატორო სამხატვრო

აკადემია

9 ივლისი 1848 *

საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორის ამა წლის 29 აპრილის № 1332 მომართვაზე საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის სამმართველოს პატივი აქვს მოგახსენოთ ამით, რომ გააზატებულ გიორგი ივანეს ძე მაისურაძეს, რომელიც იმყოფება აკადემიაში თავისუფალ-

* უნდა იყოს 1841. პირის გადამღების შეცდომა.

მომსვლელ მოწაფეთა რიცხვში, აუცილებლად ესაქიროება მოწმობა დაბადების და მონათვლის შესახებ, რამეთუ აკადემიის დებულებით ყოველ მოწაფესაგან მოითხოვება ასეთი მოწმობა, როგორც საბუთი მისი წარმოშობის დამადასტურებელი; ამასთანავე ეს მოწმობა მაისურაძეს დასჭირდება მაშინაც, როცა მას, მიიღებს რა იგი აკადემიიდან მხატვრის წოდებას, მოუხდება სამსახურში შესვლა.

კონფერენც. მდივნის მაგიერ ინსპექტორი" 28.

აღნიშნული მიმოწერა ადასტურებს ოლიმპიადა გიორგის ასულის მიერ მოცემულ ცნობას მამის და-ძმათა და, კერძოდ, ზდამ ივანეს ძე მაისურაძის პიროვნების შესახებაც.

აღნიშნული საბუთი ძლიერ საინტერესოა ჩვენი კულტურის ისტორიისა და, კერძოდ, თვით სახელოვანი პოეტის ალექსანდრე ჭავჭავაძის დასახასიათებლად. იგი მეტყველებს, თუ რაოდენ ყურადღებიანი და გულისხმიერი აღამიანა ყოფილა ალ. ჭავჭავაძე იმათ მიმართ, ვისაც პოეტის აზრით ქართული კულტურისათვის. რაიმე მნიშვნელოვანის გაკეთება შეეძლებოდა.

ამ დოკუმენტის მიხედვით ირკვევა მხატვრის მახლობელთა ვინაობაც; ირკვევა, საერთოდ, ქართველი მოწინავე საზოგადოების დამოკიდებულება ხალხისადმი, საზოგადო საქმისადმი.

1840 წელს დაწყებული საქმე, რომელსაც განსაკუთრებული მზრუნველობითა და ყურადღებით ადევნებდა თვალყურს ისეთი პიროვნება, როგორიც ალექსანდრე ჭავჭავაძე იყო, 1843 წლის 12 თებერვალს დასრულებულა; ეს საქმე, უნდა ვიფიქროთ, შემდეგში გადაგზავნილი ყოფილა საიმპერატორო აკადემიის სახელზეც. ამ დოკუმენტის საქართველოს არქივთა საცავში მოხვედრა, ჩვენი აზრით, დამოკიდებულია კავკასიის სასწავლო ოლქის მიერ მაისურაძის დაჯილდოებასთან. სწორედ ამიტომ გამოითხოვეს იგი მაშინ პეტერბურგის არქივიდან; ამ დოკუმენტიდან მრავალი საინტერესო რამ ირკვევა; მოგვყავს დოკუმენტი მთლიანად:

მ ო წ მ ო ბ ა

ღერბი (ორთავიანი არწივის გამოსახულებით) ფასი 90 კაპ. ვერცხლით

ფურც. 117

საქართველო-იმერეთის უწმინდეს სინოდალურ კანტორიდან, მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის ბრძანებულებით, გენერალ-მაიორ თავად ჭავჭავაძის გლეხს გიორგი მაისურაძეს მიეცა მასზედ, რომ:

1. გიორგის ძმა ადამ მაისურაძე მის მიერ 1841 წლის 7 მარტს

სინოდალურ კანტორაში შემოტანილი თხოვნით კანტორისაგან ითხოვდა, რომ მისმა ღვიძლმა ძმამა გიორგი მაისურაძემ, მიიღო რა თარხნობა ზემოთ აღნიშნული მემამულის თავად ჰავეკაძისაგან და შევიდა რა სასწავლებლად სამხატვრო აკადემიაში ფერწერის შესასწავლად, იგი მას, ე. ი. ადამს სთხოვს, რომ მან გამოითხოვოს მეტრიკული მოწმობა გიორგის დაბადებისა და მონათვლის საგანზე, მისი უფროსთათვის წარდგინების მიზნით, რადგანაც ისინი ასეთს მოითხოვენ მისგან. იგი თხოვნაში ამასთანავე იმაზედაც უთითებდა, რომ გიორგი დაბადებულია მისი მამის, — თავად ჰავეკაძის გლეხის, — წინანდალში მცხოვრები ივანე მაისურაძისა და ელისაბედის (უკვე გარდაცვლილის) კანონიერ ქორწინებაში — 1817 წლის 6 ივლისს და რომ იგი მონათლულია ორი კვირის შემდგომ წინანდელი სამრევლო მღვდლის იოზ ჩიკვაძის მიერ, რომ მიმრჩეული ყოფილა გლეხი ოქროპირ მაჩიტაძე (ასევე გარდაცვლილი) და რომ ნათელის საიდუმლოს დასწრებიან წინანდლის მცხოვრებნი || მემამულის გლეხები: ადამ ფირანაშვილი, ანდრია დათუნაშვილი და გრიგოლ მუსხელიშვილი, რომელთაც შეუძლიათ ასევე დაადასტურონ გიორგის კანონიერ შეუღლებაში დაბადების გარემოება. ზემოთ მოყვანილ თხოვნის შესაბამისად სინოდალურმა კანტორამ დაასკვნა:

ფურც. 117. ზ/მ.

ა) მისი უმაღლესობის, სინოდალური კანტორის თავმჯდომარის, საქართველოს ექზარქის მეშვეობით ამ საგანზე მიემართოს მის ბრწყინვალეობას გენერალ-მაიორს თავად ჰავეკაძეს და ეთხოვოს მას: გვაცნობოს, ნამდვილად არის მის მიერ მისი გლეხის ივანე მაისურაძის შვილი გიორგი განთავისუფლებული თუ არა და სახელდობრ რომელ წელს.

ბ) მთხოვნელ ადამ მაისურაძის თხოვნის გამო ეცნობოს საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის მმართველობას და ეთხოვოს, შეგვაცნობინოს ნამდვილად ესაქიროება თუ არა აკადემიის მმართველობას გააზატებულ გიორგი მაისურაძის მეტრიკული მოწმობა — დაბადებისა და მონათვლის საგანზე და გ) თავად ჰავეკაძისა და აკადემიის მმართველობისაგან პასუხის მიღებამდე გაიცეს განკარგულება მაისურაძის კანონიერ ქორწინებაში დაბადებისა, დაბადების დროისა და მონათვლის შესახებ ცნობების შეგროვების საგანზე, რაც შემდგომში სათანადოდ მოხსენდეს კანტორას.

ყოველივეს შემდეგ, სინოდალურ კანტორას შეატყობინეს: რომ ძმა, — გენერალ-მაიორ თავად ჰავეკაძის გლეხის ადამ მაისურაძისა, გიორგი, ჰავეკაძემ ნამდვილად გაათარხნა 1837 წელს

|| და რომ ქავექავემ ამასთანავე პირადად ითხოვა ადამ მაისურაძის მიერ ნათათვის დაბადებისა და მონათვლის მოწმობის გაცემის დაჩქარება, რადგანაც, როგორც აკადემიაში ყველა მოსწავლისათვის, ასევე თავისუფალ მიმსვლელთა რიცხვში მყოფ განათავისუფლებულ გიორგი მაისურაძისთვისაც დაბადებისა და მონათვლის მოწმობის ქონება აუცილებლობას წარმოადგენს, რადგანაც ყოველი მოსწავლისაგან აკადემიის დებულებით უნდა მოითხოვონ ასეთი მოწმობა, როგორც ერთგვარი საბუთი მისი წარმოშობის დამადასტურებელი და რომ ეს მოწმობა მაისურაძეს დასკირდება მაშინაც, როცა იგი მიიღებს აკადემიიდან მხატვრის წოდებას და სამსახურში შესვლას დააპირებო.

სოფელ წინანდლის მღვდელმა იოზ ჩიკვაძემ, ადგილობრივი მისი ბლალჩინის ფაცივეის მეშვეობით, აჩვენა, რომ მან წმინდა ნათლობა ადამ მაისურაძის ძმის გიორგისა შესარულა 1817 წელს წინანდლის წმინდა გიორგის ტაძარში, მაგრამ სახელდობრ რომელ თვესა და რომელ რიცხვში, ეს მას აღარ ახსოვს, რადგანაც მაშინ ჯერ კიდევ არ იყო გაცემული აქაც სამეტრიკო რეგული; იმ ნათლობის ქაშს დიაკვნის მოვალეობა აუსრულებია მაშინ მასთან მყოფ იმერელ²⁷ დავითს, გვარით უცნობს; მიმრქმელი კი — საეკლესიო გლეხი ოქროპირ მაჩიტაძე ყოფილა; მოწმებდა დასწრებიან წინანდელი გლეხები: ადამ ფირანაშვილი, ანდრია დათუკაშვილი და გიორგი მუსხელიშვილი. მთხოვნელის მამისაგან და მისი მეუღლის || ელისაბედისაგან ნამდვილად არის გიორგი კა-

ნონიერ ქორწინებაში დაბადებული და მისი დაბადება ნამდვილად მოხდა 6 ივნისს 1817 წლისა. მაშინ, როდესაც სინოდალური კანტორა თელავის მაზრის უფროსისაგან მოთხოვნათა შესაფერისად აღნიშნულ სამოქალაქო პირთაგან ფიცით დასტურ მიცემულ ჩვენებებს ელოდებოდა, მთხოვნელმა ადამ მაისურაძემ სინოდალურ კანტორაში 10 აგვისტოს შემოტანილ თხოვნაში და კანტორაში 1841 წლის 22 სექტემბერს მიცემულ ჩვენებაში აჩვენა, რომ მისი ძმის, გიორგის მონათვლის დამსწრენი, მცხოვრებნი წინანდლისა — ადამ ფირანაშვილი, ანდრია დათუკაშვილი და გიორგი მუსხელიშვილი გარდაცვლილნი არიან და ვერ დაიკითხებიანო. იგი ამის გამო ითხოვდა, რომ მისი ძმის, გიორგის კანონიერ ქორწინებაში დაბადებისა და მონათვლის საგანზე დამატებით დაეკითხათ წინანდლის მცხოვრებლები: აზნაური გლაზა კოზმანოვი და გლეხები ნინია რევაზიშვილი და თევდორე ფირანაშვილი. ხოლო მისი შშობლების — გლეხ ივანე მაისურაძის მის ცოლ ელისაბედთან, უკვე გარდაცვლილთან, ქორწინების დროის შესახებ

კი, მას—ადამს არავითარი ცნობები არ გააჩნია; ამის შესახებ, მისი ფიქრით, უნდა იცოდეს სოფ. წინანდლის მრევლის მღვდელმა იოზ ჩიკვაიძემ, რადგანაც ჯვარი მან დასწერა მათ. აღნიშნულ პირთაგან კოზმანოვმა, ნინია რევაზოვმა და თევდორე ფირანაშვილმა ფიცით აჩვენეს: რომ ისინი ნამდვილად იყვნენ 1817 წ. (თვე და რიცხვი არ ახსოვთ) მოწმენი ნათლობისა, რომელიც აღასრულა მაშინ წინანდლის მღვდელმა || იოზ ჩიკვაიძემ თავად კავკავაძის გლეხსა გიორგი მაისურაძესა ზედა და რომელსაც ადგილი ჰქონდა ადგილობრივს ივანე ნათლისმცემლის ტაძარში მაგრამ ვინ იყო მაშინ დიაკონი არ ახსოვთ; ნათლიად გიორგისა იყო მცხოვრები წინანდლისა ოქრ.პირი მაჩიტაძე; გიორგი დაბადებულია 6 ივლისს 1817 წლისა კანონიერ შეუღლებით გლეხ ივანე მაისურაძისა და მისი მეუღლის ელისაბედისაგან. მღვდელმა იოზ ჩიკვაიძემ აჩვენა, რომ მას ნამდვილად აღუსრულებია ქორწინების საიდუმლო ივანე მაისურაძისა მის უკვე გარდაცვლილ მეუღლესთან — ელისაბედდთან, მაგრამ თუ რომელ წელსა, თვესა ან რიცხვში, ზანდაზმულობის გამო აღარ ახსოვს. ქორწინებას კი დასწრებიან და იგი უნახავთ ბასილა მამულაშვილს, დიმიტრი მსუქანაშვილს და იოსებ დათუნაშვილს. ამ პირებმა ფიცით დაადასტურეს მღვდლის ჩიკვაიძის ჩვენება. ამასთანავე თელავის მაზრის სოფ. წინანდლის გიორგის ტაძრის მღვდლის იოზ ჩიკვაიძის 1827 წლის სააღსარებო დაეთარში ივანე სულხანის ძე მაისურაძისა და მისი მეუღლის ელისაბედ ივანეს ასულის ოჯახში ჩაწერილია მათი შვილი გიორგი 10, 1828 — 12, 1829 — 13, 1830 — 14, 1831 — 15, 1832 — 16, 1833 — 17, 1834 — 18, 1835 — 19, 1836 — 20, 1837 — 21 წლისა *. ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის: საფუძველზე სინოდალურმა კანტორამ 1842 წლის 11 ნოემბრიდან დაასკვნა: ვინაიდან წინანდლის სამრევლო ეკლესიის მღვდელმა იოზ ჩიკვაიძემ და იქაურმა მცხოვრებლებმა, აზნაურმა კოზმანოვმა და გლეხებმა ნინია რევაზიშვილმა და თევდორე ფირანაშვილმა, პირველმა სამღვდლოთ, ხოლო უკანასკნელებმა კი ფიცით დაადასტურეს, რომ მთხოვნელის — ადამ მაისურაძის — ძმა დაიბადა კანონიერ ქორწინებაში, გენერალ-მაიორის (ახლა გენერალ-ლეიტენანტის) თავად ალექსანდრე კავკავაძის გლეხის ივანე მაისურაძისა და მისი მეუღლის ელისაბედის ქორწინებიდან,

* 1827 წლისათვის აღებული ისაჟი სწორად არ არის ნაჩვენები, ხოლო 1828 წლიდან კი კალმის შეცდომასთან ვეაქვს საქმე. უნდა იყოს — 11 და ასე შევღებ: 1837 წელზე უნდა იყოს ნაჩვენები 20 წელი და არა ისე, როგორც არის (21).

1817 წელს; ზემოთ მითითებულ საერო პირთა ჩვენებით 6 ივლისს იგი ნამდვილად მონათლულა იოზ ჩიკვაიძის მიერ იმავე 1817 წელს წინანდალში მცხოვრებ ოქროპირ მაჩიტაძის ნათლიობით. ივანე და ელისაბედ მაისურაძეების ქორწინების ნამდვილობას ადასტურებენ ზემოთ მოხსენებული მღვდელი ჩიკვაიძე, ასევე გლეხები: ბასილ მამულაშვილი, დიმიტრი მსუქანაშვილი, რომლებიც ფიცით ადასტურებენ, რომ ეს აღესრულა დიდი ხნის წინათ. ამასთანავე წინანდლის სამრევლო ეკლესიის აღსარების სიებში იგი, გიორგი მაისურაძე, თავის მშობლებთან 1828 წლიდან 1838 წლამდე ჩათვლით აღინიშნება როგორც კანონიერად შობილი; ამ ცნობების მიხედვით სინოდალური კანტორა ფიქრობს, რომ გენერალ-ლეიტენანტ თავად ალექსანდრე ჭავჭავაძის მიერ განთავისუფლებულ გიორგი მაისურაძის გლეხ ივანე მაისურაძისა და მისი მეუღლე ელისაბედისაგან კანონიერ ქორწინებაში დაბადება 1817 წელს, || ნამდვილია და მონათულა მისი იმავე წელსვე საეკვოდ არ უნდა იქნეს მიჩნეული. ყოველივე ამისა და ზემოთ მითითებული ცნობების საფუძველზე სინოდალური კანტორა მოწმობას უწერს გიორგი მაისურაძეს მისი შობის კანონიერებისა და დაბადების დროისა, ასევე ნათლისღების ნამდვილობის დასადასტურებლად და აძლევს მას, მთხოვნელს ადამ მაისურაძეს, რის დასადასტურებლადაც ეძლევა მას ესე სინოდალურ კანტორიდან სახაზინო ბეჭდის დასმით ათას რუბლს ორმოცდა სამსა წელსა თებერვლის თორმეტსა დღესა.

წერილ საქართველო-იმერეთის წმინდა სინოდის კანტორისა პროტორიერი დ. მ. ი. ტ. რ. ა. ლ. ე. ს. ე. ვ. ი. მღვინის მაგიერ — მაქაროვი 28.

ამრიგად, როგორც ჩვენს მიერ 1940 წლის პუბლიკაციით მოცემული მხატვრის დაბადების თარიღი. ასევე გაზ. „დროების“ ქრონიკისა და საფლავის წარწერაზე თუ მოგონებებზე დამყარებული, აგრეთვე ყველა ავტორის მიერ დღემდე მოცემული დაბადების თარიღებიც, არასწორად უნდა იქნას ჩათვლილი და ერთადერთ — ოფიციალურ დოკუმენტზე დამყარებულ — მხატვრის დაბადების თარიღად მიჩნეული უნდა იქნას 1817 წლის 6 ივლისი (ახალი სტილით 18 ივლისი).

გიორგი როგორც ვთქვით, დაიბადა სოფელ წინანდალში და მონათლული იქნა დაბადებიდან ორი კვირის გავლის შემდგომ წინანდლის წმინდა იოანეს სახელობის ტაძარში მრევლის მღვდლის იოზ ჩიკვაიძის მიერ; მისი მიმრქმელა ყოფილა საეკლესიო გლეხი — ოქროპირ მაჩიტაძე, მცხოვრები ასევე წინანდლისა. დიაკონი კი დავით — იმერელი²⁹

როგორც მხატვრის ქალიშვილმა გვიამბო, მამას მისთვის არაერთხელ უამბნია თავის ბავშვობისა და ყრობის შესახებ, უამბნია იმ დღეებზე, რომელიც მხატვარს წინანდალში გაუტარებია.

აღ. ჭავჭავაძის ცხოვრების აღმწერელს, იონა მეუნარგიას საკმაოდ საინტერესოდ აქვს აღწერილი პოეტის ცხოვრება და ის გარემო³⁰, რომელშიაც უზნებოდა პოეტს ცხოვრება. საკმაოდ ვრცლად არის აღწერილი აგრეთვე რუსი მოწინავე ადამიანებისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ურთიერთობა³¹.

ანდრეი ფადეევი იგონებს, რომ ალექსანდრეს სახლის კარები „მუდამ ღია იყო მეგობრებისა, ნაცნობებისა და მრავალრიცხოვან სტუმრებისათვის“... იგივე ავტორი წერს, რომ თუკი ვინმე ცნობილი და თვალსაჩინო პიროვნება ჩამოვიდოდა პეტერბურგიდან ან სხვა მხრიდან, უეკველად ალექსანდრე ჭავჭავაძის სტუმარი იყო. მის საღარბაზო კედლებზე გამოკრული იყო ანტიური შპალერი, რომელზეც მითოლოგიური სცენები ეხატა³².

სტუმრიანობისა და მასპინძლის გულუხვობის შესახებ მიუთითებს აგრეთვე ბარონი თედორე ტორნაუც³³.

ნიევეგოროდელთა ცნობილი მეისტორიე ე. პოტო ნიევეგოროდელთა 44-ე დრაგუნთა პოლკის ისტორიაში მოგვითხრობს, რომ იქ „გამოჩნდა თავადი ალექსანდრე გარსევანისძე ჭავჭავაძე და მან თან მოიტანა ქართულ საზოგადოებასთან დაახლოების შესაძლებლობანიც. ჭავჭავაძის პოლკში ჩამოსვლასთან ერთად სტუმართმოყვარე ქართულ საზოგადოებაში გულთა ღებნა ჩვენმა ნიევეგოროდელეზმა იწყეს გამოჩენა, აქ მათი შემავაჟმირებელი რგოლი იყო ქართველი კაცი, რომელიც იმავ დროს ნიევეგოროდელიც იყო. ეს იყო სწორედ ის თავადი ჭავჭავაძე, რომელსაც მთელი საქართველო პატივს სცემდა, როგორც წარჩინებულ გვარიშვილს, როგორც ერთ-ერთ უმამაცეს მეონარს და რაც მთავარია, როგორც უდიდეს პოეტს, რომელსაც ბადალი არ ჰყავდა მშობლიურ ლიტერატურაში“.

პოტო მიუთითებს, რომ: „დაახლოების პირველი ნაბიჯები, იმავე თავად ჭავჭავაძის სახლში, მის ცნობილ მამულში წინანდალში იქნა გადადგმული“³⁴.

პოტოსვე მოწმობით, წინანდალში სტუმრობა განსაკუთრებით განახლებულა. 1835 წლიდან.

ქეთევან ორბელიანის მოწმობით: „ყოველი რუსი, ვინც გადმოვიდოდა, იმათ სახლებში იყო“³⁵ ხოლმე; ს. ცაიშვილს მოჰყავს გრიგოლ დადიანის მოგონება, სადაც ნათქვამია: „ყოველდღე დიდი სტუმრობა ჰქონდათ, ვინც კი მოვიდოდა პეტერბურგიდან, გვარდიიდან და სხვა დიდ კაცობა ექსპედიციანი, აქ მოდიოდნენ-ო“³⁶.

მაგრამ ყველაზე უფრო ნათლად და გარკვევით იმ დიდ წრეს, რომელიც ალექსანდრე ჭავჭავაძის გარშემო იკრიბებოდა, ახასიათებს ცნობილი ქართველი მოღვაწე ღმირი ყიფიანი; ალექსანდრე ჭავჭავაძის დაღუპვის გამო და-

წერილ ნეკროლოგში იგი წერს: „მისი შესანიშნავი ოჯახი ერთადერთი იყო თბილისში, სადაც ჩრდილოეთიდან და დასავლეთიდან ჩამოსულ სტუმრებს ხედავოდათ წმინდა ქართული სტუმართმოყვარეობა, რომელიც კარგად პასუხობდა განათლებული, ევროპული საზოგადოების წესებს“-ო³⁷.

ალექსანდრე ქავჭავაძის ოჯახისათვის დამახასიათებელ ფართე კულტურული ინტერესებით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ის, რაც საკმაოდ ცნობილია ლიტერატურადან; კერძოდ, ჩანს, რომ იგი თავის ბავშვების აღზრდისას დიდ ინტერესს იჩენდა მუსიკაზე, სახვითი ხელოვნებისა და ენებისადმი.

ცნობილია ასევე ახვერდოვების ურთიერთობა ალექსანდრე ქავჭავაძის ოჯახთან: ამ საკითხის შესახებ განსაკუთრებით საინტერესო მასალას იძლევა მკვლევარი ირ. ანდრონიკაშვილი წიგნში — „საქართველო მ. ლერმონტოვის შემოქმედებაში“³⁸.

ინტერესი ხატვისადმი, რომელსაც ახვერდოვების ოჯახი იჩენდა³⁹, ბუნებრივია, უნდა გავრცელებულიყო იმ ყმა ბიჭუნდაც, რომელიც ალექსანდრე ქავჭავაძის მამულში — წინანდალში ცხოვრობდა.

ი. ანდრონიკაშვილი შენიშნავს, რომ: „ახვერდოვებისა და ქავჭავაძეების ოჯახს არა მარტო ახალი მეგობრობა აკავშირებდათ, არამედ ეს ორი ოჯახი ერთ სახლად ცხოვრობდა და ყოველდღიური ურთიერთობა ჰქონდათ“⁴⁰.

ი. ანდრონიკაშვილს მოჰყავს საყურადღებო ცნობა ხარლამოვას მიხედვით იმ პირთა შესახებაც, რომლებიც მუდმივი სტუმრები იყვნენ ახვერდოვების სახლში. ესენი იყვნენ ბუტურღინი, ვერიგინები, სიმბორსკი, არსენიევი, რინკევიჩი, ისკრიცკი, ალექსანდრე არკადის ძე სუვოროვი, ადრე ვ. კ. კოუხელბეკერი და სხვა გადმოსახლებული დეკაბრისტები.

სხვათა შორის ხარლამოვას მოწმობით ახვერდოვას სტუმარი ყოფილა ერმოლოვის ადიუტანტი გრაფი სამუილოვიც⁴¹.

საყურადღებოა, რომ საქართველოში ჩამოსული რუსი მოქალაქენი, რომელთაც ეხერხებოდათ ხატვა, ყოველთვის დიდი ყურადღებით ექცეოდნენ საქართველოს პეიზაჟისა და ადგილობრივ მკვიდრთა ცხოვრების მხატვრობაში ასახვის საქმეს.

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში საქართველოში მოგზაურობდა და მუშაობდა არა ერთი და ორი პროფესიონალი რუსი და უცხოელი მხატვარი; მოგზაურობდნენ ასევე მოყვარულნიც მხატვრობისა.

პროფესიონალ მხატვრებიდან, როგორც ამას „ნიევეგოროდელთა“ ისტორიის ფურცლებზე ვხედავთ, არა ერთი და ორი მხატვარი ასახავდა იმ მხარეს, სადაც ყრმა მაისურაძეს უხდებოდა ცხოვრება; ყურადღებას იქცევს რუსი მხატვრის მიხეილ ივანოვის მუშაობა საქართველოში, რომელსაც საკმაოდ საინტერესო პეიზაჟები ჰქონდა საქართველოს ლანდშაფტებისა⁴². მაგრამ უფრო ახლოს გ. მაისურაძის სიყრმის ასაკთან დაკავშირებული არის ვლადიმერ ივანეს ძე მაშკოვის მოღვაწეობა საქართველოში, რომელიც პასკევიჩის

დროს, 1830 წლამდე მოღვაწეობდა ჩვენში; შეუძლებელია ამ მხატვარს არ ჰქონოდა ურთიერთობა იმ დროის ისეთ გამოჩენილ მოღვაწესთან, როგორიც ალექსანდრე ჭავჭავაძე იყო. ვ. მაშკოვმა ჩვენში საინტერესო პეიზაჟები შექმნა⁴³.

ტორნაუ წერს, რომ: 1831-32 წლის ზამთარში, ე. ი. მაშინ, როცა საქართველოში მთავარმართებლად ბარონ როზენი იმყოფებოდა, „32 — წლის შეთქმულების“ პერიოდში, ჭავჭავაძეებმა ქალაქში მხოლოდ ერთი ზამთარი გაატარესო. ტორნაუსვე მოწმობით ვლადიმერ დიმიტრის ძე ვოლხოვსკი ალ. ჭავჭავაძის ძველი მეგობარი ყოფილა.

საერთოდ, ის გარემო, რომელიც გარს ერტყა ყმა ბიჰს, რომელსაც განსაკუთრებული მიდრეკილება ჰქონდა ხატვისადმი, ცხადია. დიდ გავლენას იქონიებდა მასზე. ტყუილად კი არ წერს ალ. ჭავჭავაძე ერთ საბუთში — „თარხნობის სიგელში“: „გავანთავისუფლე, მხოლოდ მის მიერ უკანასკნელ ორი წლის განმავლობაში ფერწერასა და ხატვაში გამოჩენილ უჩვეულო წარმატებათა გამო“⁴⁴.

ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, როგორც ჩანს, ფართო ურთიერთობა და კეთილი განწყობილება ჰქონია არა მარტო ინტელიგენციასთან და განათლებულ ფენებთან, არამედ კახეთის მოსახლეობასთან და თავის ყმებთანაც. სწორედ ამის გამო „საიღუმლო თვალყურის დევნება“⁴⁵ კი ყოფილა დაწესებული ალ. ჭავჭავაძესა და მის ოჯახზე.

ამ საიღუმლო მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ ჭავჭავაძესთან დადიონენ და მსჯელობდნენ ხოლმე: გიორგი ავალიშვილი, იოსებ ბოდბელი, ერისთავი, შარვაშიძე სიყვაროდელ პოლიდან, პოდპორუჩიკი ახვერდოვი, თავადი ვახვახიშვილი, გლეხები, ქალაქელები და სხვ.

სახვითი ხელოვნებისადმი რომ ინტერესს იჩენდნენ კახეთში, მრავალი შემთხვევით დასტურდება; განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს აქ პროფ. ა. ხახანაშვილის მიერ მითითებული ისაი ჯანჯულაშვილი, რომელსაც იგი მიანწერეს გიორგი XII-სა და მეფისწულ ალექსანდრეს პორტრეტების შექმნას⁴⁶. უნდა მიუთითოთ აგრეთვე ჩოლოყაშვილის ყმა მხატვარზე⁴⁷ და ასევე თვით ჩოლოყაშვილზეაც: აქ შეიძლება დავასახელოთ აგრეთვე მხატვარი ანდრონიკაშვილი⁴⁸, იონათამიშვილები, რომლებიც მოხსენებული ყავს იოანე ბატონიშვილს; საინტერესოა, რომ იონათამიშვილები ახლაც ცხოვრობენ ქართლში — ხაშურის რაიონში⁴⁹.

არსებობს აგრეთვე მითითება 1832 წელს ტარასი მონაზონთან ნაპოვნი სურათის შესახებ, რომელსაც თავის დროზე სოლომონ რაზმაძის იგავის „დათვისა და ცხერის“ ილუსტრაციად მიიჩნევდნენ; ტარასის განმარტებით კი იგი უნდა ყოფილიყო საქართველოს ალეგორია; ტარასისავე მოწმობით იგი შესრულებული ყოფილა დაახლოებით 1817 წელს და მიუერთმევიათ იმპერატორ ალექსანდრე პირველისათვის⁵⁰. ეს სურათი შეუსრულებია იოანე ბატონიშვილს.

აქ ყურადღებას იქცევს ის, რომ იოანე ბატონიშვილს, თვითონაც სცოდნია ხატვა.

გარსევან და ალექსანდრე ჭავჭავაძეების დამოკიდებულების შესახებ სახვითი ხელოვნებისადმი და საერთოდ მხატვრული კულტურის დონის შესახებ, ნათელ წარმოდგენას იძლევა თუნდაც ის ძეგლი, რომელიც ცნობილია წინანდლის ბაღის სახელწოდებით.

წინანდლის სასახლე და მისი გარემო შეიძლება ჩაითვალოს იმ ნიადაგად, რომელზედაც აღმოცენდა და გაიფურჩქნა გიორგი ივანეს ძე მაისურაძის ნიჭი. თუ რას წარმოადგენდა წინანდლის სასახლე და სახვითი ხელოვნების რა განძეულს ინახავდა იგი, ამის შესახებ, თავი რომ დაეანებოთ შამილის ჯარების მიერ მის აოხრებას⁵¹, ახლა მსჯელობა ძნელია, რადგან 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ წინანდალში არსებითი ცვლილებები მოხდა.

მგარამ იმის მიხედვით, რაც ჩვენთვის დღეს ცნობილია, — საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის წიგნთსაცავისა და სამკითხველოს ღირეპტორის — დოცენტ გიორგი ნიკოლოზის ძე ნათიძის გაღმოცემით, — ნათელი ხდება, თუ რა გარემოებამ და პირობებმა გამოიწვიეს და შეუწყვეს ხელი წინანდელი ბიქის — გიორგი ივანეს ძე მაისურაძის — გატაცებას ფერწერით.

„1920 წელს, — მიაზმო ერთხელ გ. ნ. ნათიძემ, — საქართველოს ეროვნულ გალერეაში, ყოფილ „დიდების ტაძრის“ შენობაში, რომელიც ის ის იყო უნდა დაარსებულიყო და რაც ფაქტიურად პირველი ცდა იყო ქართველ სახვითი ხელოვნების ნაწარმოებთა თავმოყრის საქმეში, — გალერეის ღირეპტორთან დ. შევარდნაძესთან მოვიდა აკადემიკოსი ე. ე. ლანსერე და განაცხადა: „წინანდალში, ჭავჭავაძის ყოფილ მამულში, შეიძლება მოიძებნოს ისეთი რამ, რაც თქვენთვის მეტად საინტერესო იქნებაო“.

მაშინდელმა ხელმძღვანელობამ გალერეისა მართლაც მოაწყო ექსპედიცია წინანდალში; იქ ნახეს მრავალი საინტერესო რამ; ალექსანდრე ჭავჭავაძის დროინდელ სურათებიდან სასაღილო დარბაზში ვან-ზორის „ნატურ-მორტი“ ეკიდა თურმე. როცა გალერეის ღირეპტორმა ჰკითხა, სად არის სხვა სურათებიო, უთხრეს: სურათები გომურის თავზე ჰყარაო და მართლაც გომურიდან არა ერთი და ორი სურათი იქნა გამოტანილი; ქათმის პატივით იყო დაფარული არა ერთი და ორი მეტად საინტერესო ნაწარმოებები დასავლეთ-ევროპული მხატვრობისა. ეს ტილოები დღეს ჩვენთან მუზეუმში ინახება; იქიდან, სხვათა შორის, ჩამოტანილია: უცნობი ჰოლანდიელი მხატვრის ნამუშევარი „მამალა იხვებში“, რომელიც მე-17 საუკუნით თარიღდება; იქიდანვეა „ქათამი ყვავილებში“, ვან-ზონის „ნატურ-მორტი“, უცნობ ჰოლანდიელ მხატვრისავე — „ლტოლვა“, მე-17 საუკუნის უცნობი იტალიელი მხატვრის „ვენერას ტუალეტი“ და „წმინდა ოჯახი“, იქიდანვეა „პარისის არჩევანი“, „ქ. ვაინბერგის ქალების ეშმაკობა“ და სხვა მრავალი.

ამ სურათებს ზურგის მხარეს წითელ ლექზე ორთავიანი არწივის გამოსახუ-

ლებანი ერთყა. იქვე დაკრული იყო პატარა ეტიკეტები წარწერით „Из каде-
HETA...“, რაც გარკვევით მიუთითებდა მასზედ, რომ სურათები ეკატერინე
II-დან მოდიოდა.

სხვათა შორის მუზეუმ „მეტეხის“ მიერ შემდეგ დროში გამართულმა ექს-
პედიციამ კახეთში (1935 წელს) თან ჩამოიტანა ასევე პოეტ ალექსანდრე ჭავჭა-
ვაძის მამის გარსევან ჭავჭავაძის პორტრეტი და პორტრეტი პოეტის დედის
მარიამის — გარსევანის მეუღლისაც⁵².

ზემოთ მოყვანილი ცნობა მიუთითებს არა მარტო ალექსანდრე ჭავჭავაძის
დიდ კულტურაზე, არამედ იმაზეც, რომ პოეტი დიდად აფასებდა სახვით ხე-
ლოვნებას. ამიტომ საგსებით ბუნებრივია ის გულისხმეობა, რაც მას გ. მაისუ-
რადისადმი გამოუჩენია.

მამის მონათხრობის მიხედვით ოლიმპიადა გიორგის ასული ადასტუ-
რებდა, რომ გიორგის სიყრმიდანვე გამოუჩენია სიყვარული და ინტერესი ხატ-
ვისადმი.

„მამას, პირველ ხანებში, უვლია რა თავისუფლად თავის მებატონის, — შემ-
დეგ მისი განმანათვისუფლებლის, — სასახლეში — წინანდალში, იქ ხშირად
უნახავს თურმე დარბაზებში გამოფენილი საინტერესო სურათები. წინანდალ-
შივე ზაფხულობით არა ერთხელ უნახავს, თუ როგორ ვარჯიშობდნენ ხატვაში
ჭავჭავაძის ქალიშვილები და ამის გავლენით, მასაც უხატავს ნახშირით. მისი
გატაცება მხატვრობით ადრევე შეუმჩნევიათ.

წინანდალში ჩასულ სტუმარს, თუ მას რაიმე აკავშირებდა ხატვასთან, მამა-
ჩემს ვერ აშორებდნენ; პატარა გიორგი მხატვარს თუ ხატვის მოყვარულ სტუ-
მარს აჩრდილივით უკან დასდევდა თურმე. ალექსანდრე გარსევანის ძე მამაჩე-
მის ნახატებს ყურადღებას ჯერ კიდევ მის რუსეთში გადაგზავნამდე (გადასახ-
ლებამდე. შ. კ.) აქცევდა... მამაჩემს ჭავჭავაძიანთა ოჯახის და მათი სტუმრების
ყურადღება ადრევე მოუქცევია, განსაკუთრებით ეს ყურადღება გაძლიერებულია
რუსეთში წაყვანის წინა წლებში (უნდა ვიგულისხმოთ 1833-34 წ. წ. შ. კ.) პატა-
რასათვის ყველაფერი ჰქონიათ — ქაღალდი, ფანქარი და საღებავები. ადრე მამა-
ჩემისათვის ფერებით მუშაობა უსწავლება ზაფხულობით წინანდალში ჩამო-
სულ ჭავჭავაძიანთ ოჯახის ნათესავ ქალს (ჩვენი ვარაუდით ეს ქალი უნდა იყოს
პრასკოვია, ნიკოლოზ ახვეროდვას ასული. შ. კ.).

მამა იტყოდა ხოლმე: „გაიგო რა ჩემმა გამანათვისუფლებელმა, — ასე ეძახ-
და იგი ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძეს, — სულიერმა მამამ, თავის შინა-
ურებისაგან ჩემს შესახებ მიწერილი წერილით, ჩემი ხატვის შესახებ, მოსკოვს
დამიბარა. როცა ეს მითხრეს, პირველად ვერც კი დაეიჯერე, მაგრამ შემდეგ მე
მართლაც გამამგზავრეს... და მე, შვილო, იცი? — მეტყოდა ხოლმე მამა, —
თვითონ ალექსანდრემ გამიწვია რუსეთშიო. ბევრ რამეს საინტერესოს გვიამ-
ბობდა მამა, მაგრამ იმ დროიდან ამ დრომდე ლამის არის თავიცი დამავიწყდა“⁵³.

გ. მაისურაძის ქალიშვილის მოგონების მიხედვით ხერხდება მხატვრის ცხოვრების მნიშვნელოვანი პერიოდი სურათის წარმოდგენა.

როგორც აღნიშნული გექონდა, ალექსანდრე ქავჭავაძის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში მრავალი ისეთი ცნობა მოიპოვება, რომელიც ჩვენი შრომისათვის მნიშვნელოვანია.

ჩვენთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ საარქივო მასალას და ლიტერატურულ წყაროებს, რომლებიც ეხებიან გ. მაისურაძის ცხოვრების იმ პერიოდს, როცა იგი პოეტთან კავშირში იყო.

1833 წლის 15 იანვარს 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის ალექსანდრე ქავჭავაძე დააპატიმრეს; დაახლოებით 8 თვის ძიების შემდეგ, მ სექტემბერს გაანთავისუფლეს პატიმრობიდან და ამ დროიდან მოყოლებული იგი თითქმის გაუსვლელად ცხოვრობდა თავის მამულში წინანდალში; როგორც ადრე გექონდა აღნიშნული, აქ ალექსანდრეზე, ვიდრე მას გადასახლებდნენ, დაწესებული იყო სპეციალური საიდუმლო მეთვალყურეობა⁵⁴.

ონა მეუნარგიას მიხედვით ალექსანდრე ქავჭავაძე ქ. ტამბოვის ოთხი წლით გადაუსახლებიათ და იქიდან იგი საქართველოში 1837 წელს დაბრუნებულა⁵⁵. მაგრამ აკადემიკოს პოეტ ოსებ გრიშაშვილს თავის მეტად საინტერესოდ და დიდი ერუდითობით დაწერილ ნარკვევში აქვს მითითება იმაზე, რომ „ა. ბერაქეს ცნობით: „ქავჭავაძე გაიგზავნა ტამბოვს 1834 წელს 18 იანვარს, ყაზახთა ჯარის იასაულ გრუდაევის თან გაყოლებით“ (ა. ბერაქეს „უბის წიგნაკიდან“, — მიმითითა მიხეილ ხელთუხენელმა)⁵⁶. საქართველოს ცენტრალურ არქივშიაც არის შემონახული მასალა, რომელიც არსებითად ადასტურებს ბერაქეს მიერ მოცემულ ამ ცნობას, მაგრამ იგი თარიღების მიხედვით ოდნავ ცვლის მას.

უკანასკნელ ხანებში, გ. მაისურაძის ცხოვრების და შემოქმედების შესწავლის დროს, ჩვენ მოგვაწოდეს ისეთი მეტად საინტერესო მასალა და საჭირო საარქივო ცნობები, რომლებიც ალექსანდრე ქავჭავაძის გადასახლებას ეხება და პირდაპირ კავშირშია გ. მაისურაძის რუსეთში გამგზავრების საკითხთან⁵⁶.

როგორც ირკვევა, ალექსანდრე ქავჭავაძეზე თვალყურის დევნება კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსის ბარონ როზენ პირველის მიერ დავალებული ჰქონია შავი ზღვის ყაზახთა ჯარების იასაულს გრუდაევს, რომელიც სპეციალურად საამისოდ ყოფილა მიჩენილი ქავჭავაძის მამულში. იასაულ გრუდაევსევე წაუყვანია ალექსანდრე ქავჭავაძე გადასახლებაში. პირველი დოკუმენტი — 425, რომელიც მისი უმაღლეს კეთილშობილებისაგან საიდუმლოდ ყოფილა გაგზავნილი იასაულ გრუდაევის სახელზე, დათარიღებულია 1833 წლის 23 დეკემბრით. ამ საიდუმლო ქაღალდში გვითხრობთ: „მისი უმაღლესობის იმპერატორობითი უდიდებულესობის ბრძანებულების შესასრულებლად კავალერიაში მყოფი გენერალმაიორი თავადი ქავჭავაძე იგზავნება საქართველოდან საცხოვრებლად ქალაქ ტამბოვში, სადაც იმყოფებოდეს იქნება იგი მთავრობის საიდუმლო მეთვალყურეობის ქვეშ, რის გამოც, ვნიშნავ რა თქვენ მაღალკეთილშობილებას

ამ გენერლის გასაცილებლად, გიბრძანებთ იმგზავროთ მასთან ერთად აქ თან დართული მარშრუტით ქ. ტამბოვისა. და ადგილზე მისვლისას გამოცხადდებით რა იქაურ სამოქალაქო გუბერნატორთან, თვითონ დაბრუნდეთ თბილისში; მგზავრობის დროს კი იხელმძღვანელოთ თავად ქავჭავაძის მიმართ იმავე დარიგებებით, რაც ჩვენს მიერ იყო მოცემული მაშინ, როცა მასთან ერთად კახეთში გაემგზავრეთ”⁵⁷.

ამავე საბუთის მიხედვით ირკვევა, რომ 1) ტამბოვამდე სამგზავროდ და უკან დასაბრუნებლად 3024 $\frac{1}{2}$ ვერსის სამი ცხენით გავლის საფასურად ხაზინიდან უნდა მიეღო ვერცხლით 88 მან. 86 კაპ. და ასიგნაციებით 738 მან. 15 კაპ. 2) კვების ფული დებულებით გრუდავეს ერგებოდა დღელამეში 2 მანეთი. მგზავრობა ნავარაუდევო იყო სამ თვეს. ეს საიდუმლო მიმართვა, როგორც აღვნიშნეთ, დაწერილია 23 დეკემბერს 1833 წლისა. ამავე საქმეში 168 ფურცელზე მოცემულია გადასახლების მარშრუტით თბილისიდან ტამბოვამდე, რაც განსაზღვრულია 1512 $\frac{1}{4}$ ⁵⁸ ვერსით; ამ მარშრუტს უზის თარიღი 22 დეკემბერი. მომდევნო მიმართვები № 426, № 427 და № 428 შედგენილია გამგზავრებამდე, პირველი მიმართულია მე-8 კლასის თანრიგის ხაზინადრის ორლოვსკისადმი, № 427 კი — გენერალ-მაიორ ქავჭავაძისადმი, რომელშიც აცნობებენ მას, რომ მისი უდიდებულესობის იმპერატორის ბრძანებულების შესაბამისად, რომელიც უკვე გამოეცხადა ქავჭავაძეს, იგი იგზავნება მის სამყოფელ ადგილას — ტამბოვში და მგზავრობისათვის საჭირო ფული უკვე გაცემულია.

№ 428 მიმართვა ტამბოვის სამოქალაქო გუბერნატორისადმი იტყობინება რომ ჩატარდა გამოკვლევა თბილისში აღმოჩენილი შეთქმულებისა და რომ ამ შეთქმულებასთან დაკავშირებით გენერალ-მაიორი თავადი ალექსანდრე ქავჭავაძე გადმოგზავნილია საცხოვრებლად ტამბოვში. იგი მიჰყავს შავი ზღვის ყაზახთა ჯარის ესაულს გრუდავეს და რომ საჭიროა თავადზე ადგილობრივ საიდუმლო თვალყურის დევნების დაწესება⁵⁹.

არქივში დაცულ საბუთის მიხედვით, რომელიც შედგენილია გენერალ-მაიორ თავად ქავჭავაძის მიერ ვლადიკავკაეის ციხე-სიმაგრეში 1834 წლის 24 იანვარს და მიღებულია იმავე დღეს ადრესატის, ვლადიკავკაეის კომენდანტის გენერალ-მაიორისა და კავალერიის ორანსკის მიერ, ირკვევა, რომ ამ დღეს იგი უკვე ვლადიკავკაეში ყოფილა და მისთვის დილის 9 საათზე გამოუცხადებიათ, რომ მომზადებულიყო გზის გასაგრძელებლად, რაზედაც ქავჭავაძეს განუმარტავს, და მოუთხოვნიდა „სათანადო კონვოი“, და „მე-მაქვს უფლება უმაღლესად დიდხანს შეჩერებისაო“. როგორც საბუთებიდან ჩანს, ქავჭავაძე 26 იანვარსაც ვლადიკავკაეში ყოფილა⁶⁰.

ირკვევა, რომ ტამბოვში ჩასულ ალექსანდრე ქავჭავაძეს უმაღლეს წერილით მიუმართავს მისი ძველი ნაცნობისათვის, საქართველოს ყოფილ მთავარმართებელ გრაფ პასკევიჩ-ერევანსკისათვის, სადაც თხოვდა პასკევიჩს, მოეხერხებინა მისთვის უმაღლესი წყალობის მიღება, პეტერბურგში ჩასვლის ნებართვა და

მეფის ნახვა. ჰავკავაძეს ფელდმარშლის საშუალებით მეფისათვის მოხსენებითი ბარათიც კი გაუგზავნია⁶¹, როგორც ამას ი. ანდრონიკაშვილი მიუთითებს.

ჩვენთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ მასალებს, რომლებიც ი. ანდრონიკაშვილს ტამბოვის საოლქო საარქივო სამმართველოში უპოვია⁶². ამ მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ შერისხული პოეტი ტამბოვის გადასახლებიდან გაუწვევიათ 1835 წლის 24 აპრილს და რომ იგი ამ გაწვევიდან 10 დღის შემდეგ, ე. ი. 4 მაისს გამგზავრებულია ტამბოვიდან. სხვათა შორის ამ ამბებთან დაკავშირებით გავრცელებულა ხმები, რასაც მთავარმართებელი ბარონ გ. როზენიც კი შეუშფოთებია და მას ამის გამო სამხედრო მინისტრისათვისაც კი მიუმართავს⁶³. ირკვევა, რომ ალექსანდრე ჰავკავაძეს მომდევნო, ე. ი. 1835 წელიც პეტერბურგში გაუტარებია. ჰავკავაძის პეტერბურგს ყოფნა და მისი ბარონ როზენთან შეხედრა, უნდა ვიფიქროთ, რომ ფართოდ ყოფილა ცნობილი, ყოველ შემთხვევაში მათთვის მაინც, ვინც იმ დროს საქართველოს ცხოვრებასთან იყო დაკავშირებული. ამ შემთხვევის გამო გრიგოლ ორბელიანი სალომე ჰავკავაძისადმი — მწერლის მეუღლისადმი — გაგზავნილ წერილში, სალომეს ატყობინებს: „ამას წინათ ვნახე ლენერალ ლეიტენანტი ბარონ როზენი, რომელიც იყო დივიზიონის კამანდირალ საქართველოში (იგულისხმება გენერალ-ლეიტენანტი რომან ფეოდორის ძე. შ. კ.), დიახ, კარგად მიმილო, გაუხარდა ჩემი მასთან მისვლა, — მიამბო თქვენი ამბავი, კნიაზისა (ალექსანდრე ჰავკავაძე. შ. კ.), რომელიც ენახა პეტერბურგში და ბატონიშვილის თეკლეს მოსვლა საქართველოში“⁶⁴. ორბელიანი ცოტა კვეთით დასძენს: „ეს კი ვიცი, რომ კნიაზი ძალიან კარგად არის მიღებული პეტერბურგში“⁶⁵.

ამ წერილის მიხედვით ჩანს, რომ 1835 წელს ჰავკავაძე საქართველოში არ იყო. 1834 — 36 წლებში, როგორც ამაზე მიუთითებს ი. ანდრონიკაშვილიც, ალექსანდრე ცხოვრობდა პეტერბურგში და სულ მუდამ ხვდებოდა ახვედროვას, სხვათა შორის ალექსანდრეს თავის დედის სიკვდილის ამბავი პირველად მისგან გაუგია; იგი სწერდა ფალავანდიშვილს:

„პრასკოვია ნიკოლაშვიტისაგან ესცან გუშინ ჩემზედ მოწვენილი უბედურება, რომელსაც ვაგონებას ყოველდღე მოველოდი და თქვენი წიგნიც იმისგან მივიღე“ — თ.⁶⁶ ამ ნიკოლოზ იოსების ძე ფალავანდიშვილისადმი მიწერილ წერილიდან ირკვევა, რომ ალექსანდრე ჰავკავაძე 1836 წლის 22 ივნისს სანქტ პეტერბურგში იმყოფებოდა, რადგან ამ წერილის ბოლოში დასმულია ზემოთ მითითებული თარიღი.

ს. მალაყელიძის მიერ „საისტორიო მოამბეში“ (№2, 1946, გვ. 247) გამოქვეყნებულ მასალების მიხედვით ჩანს, რომ ალექსანდრე ჰავკავაძე 1836 წლის სექტემბერშიც პეტერბურგს ყოფილა, ხოლო ი. ანდრონიკაშვილის მტკიცების მიხედვით არა უგვიანეს 1836 წლის ნოემბრისა იგი სამშობლოში დაბრუნებულია.

ი. ანდრონიკაშვილი იმოწმებს გერმანელ მოგზაურ კოხს, რომელსაც ალექსანდრე ჰავკავაძე თბილისში უნახავს 1836 წლის დეკემბერს და აღუნიშნავს,

რომ ჰავეკავაძე არის „უგანათლებულესი ქართველი, რომელსაც თავისი ზანგარ-ძლივი ყოფნისას პეტერბურგში და დასავლეთ ევროპაში ისეთი ცოდნა შეუძენია, როგორიც საძებნელია შორეულ ამიერკავკასიაში“.

საყოფადღებოა, რომ ეს ის პერიოდია, როდესაც საქართველოში ჩამოდის მ. ი. ლერმონტოვი, დიდი რუსი პოეტი, რომელიც განსაკუთრებით გატაცებული იყო ხატვით; საყოველთაოდ ცნობილია ლერმონტოვის ჩანახატები, ავტოლითო-გრაფიები და სურათები მიძღვნილი საქართველოს პეიზაჟისა და ყოფის ასახვისადმი.

ალექსანდრე ჰავეკავაძე, რომელიც არა უგვიანეს 1836 წლის დასასრულისა დაბრუნდა საქართველოში, რუსეთში ყოფნისას, საქვეყნო საქმის გარდა, თავის ოჯახსა და მის გარშემო მყოფ პირებსაც კი არ აკლებდა ყურადღებას; იგი ამ პერიოდში განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენს გიორგი ივანეს ძე მაისურაძისადმი.

დიდი პოეტის საინტერესო ბიოგრაფიის ეს მეტად მნიშვნელოვანი ეპიზოდი დღემდე უცნობი იყო და მის შესახებ, რამდენადაც ეს ჩვენთვის ცნობილია, ჰავეკავაძეზე არსებულ ლიტერატურაშიც კი არაფერი არ არის თქმული, ასევე არაფერია ნათქვამი მათი ურთიერთობის შესახებ მაისურაძეზე არსებულ ლიტერატურაშიაც⁶⁷.

ცნობილია, რომ ალექსანდრე 1836 წელშიაც პეტერბურგში იყო. ამას მიუთითებს თითქმის ყველა მკვლევარი; ცნობილია ისიც, რომ 1839 წელს იგი უკვე თბილისში იყო და 4 აპრილს დანაშნული იქნა კავკასიის მხარის მთავარ-მართველობის საბჭოს წევრად. ცნობილია ისიც, რომ 1837 წლის 12 ოქტომბერსა და მის მომდევნო პერიოდში იგი თბილისში იყო, მაგრამ სად იყო ალექსანდრე ჰავეკავაძე 1836 წლის ნოემბრიდან 1837 წლის 12 ოქტომბრამდე, ეს პოეტის არც ერთ მკვლევარსა თუ ბიოგრაფს შენიშნული და დადგენილი არა აქვს. როგორც ახლა საარქივო მასალების მიხედვით ირკვევა, ამ პერიოდში ალექსანდრე ჰავეკავაძეს თავის ყმა გლეხის, წინანდლევი ჰაბუკის ცხოვრებას გზის სწორად წარმართვისათვის უზრუნვია.

დღეს საბოლოოდ გარკვეულად და დადასტურებულად უნდა ჩაითვალოს, რომ ალექსანდრე ჰავეკავაძე 1837 წლის ივნისსა, ივლისსა და აგვისტოში პეტერბურგში იმყოფებოდა და იქ ზრუნავდა, რათა ნიჟიერი ჰაბუკი, მომავალი მხატვარი გიორგი მაისურაძე გაენთავისუფლებინა ყმობიდან.

პეტერბურგში გამგზავრებამდე დიდი ხნით ადრე იყო შემჩნეული ალექსანდრე ჰავეკავაძის ოჯახის, და კერძოდ ალექსანდრეს მიერაც, გიორგი მაისურაძის უნარი და ნიჭი, რის გამოც მას ყურადღებით ექცეოდნენ თურმე ყოველთვის.

მხატვრის შვილიშვილის გადმონაცემით მხატვრის მშობლებს ახარებდათ თურმე მათ შვილს რომ ანებივრებდნენ, მაგრამ იმავე დროს მათ ეშინოდათ კიდევ და ამბობდნენ: „მხატვრობით როგორ უნდა იცხოვროს გლეხკაცმა“-ო.

როგორც ჩანს, იმეამად კახეთში ყოფილა ისეთი პირი, რომელსაც მხატვრობაში, კერძოდ ფერწერის დარგში უმუშავებია; საფიქრებელია, რომ მაშინ კახეთში, ამ უცნობ ქართველ მხატვარს გარდა ქაბუკი გიორგისათვის ხატვის საქმე ესწავლებინოს არა ქართველ მხატვარსაც, იმეამად ჯარის ნაწილებშიც მოეფს.

ასეთ ვარჯიშს განსაკუთრებით ადგილი უნდა ჰქონოდა გამგზავრების წინა წლის განმავლობაში; საფიქრებელია, რომ სწორედ ამის გამო და მოსკოვში ჩატარებულ სწავლის გამოც არის მითითებული თარხნობის სიგელში: — „В поощрение оказанных им в течение двухлетнего учения его необыкновенных успехов в живописи и рисовании, в чем видя его охоту и дарование“⁶⁸...

მოტანილ საბუთის მიხედვით დამტკიცებულად და უდავოდ უნდა ჩაითვალოს, რომ შეილი ყმა გლეხის ივანე სულხანის ძე მაისურაძისა — გიორგი მაისურაძე თავის პატრონთან პეტერბურგს გამგზავრებულა თუ უფრო ადრე არა, ყოველ შემთხვევაში, 1835 წლის აპრილში მაინც და მას, თანამგზავრებთან ერთად საკმაოდ გრძელი გზის გავლისა და მოსკოვში ნაცნობებთან შეხვედრის და იქ შეჩერებისა და ცხოვრების შემდგომ, მიუღწევია პეტრეს ქალაქისათვის, სადაც მისი გათარხნების საქმეზე საბოლოოდ 1837 წლის 13 აგვისტოს მოუწერიათ ხელი.

არსებითად ალექსანდრე ქავკაძის მიერ წინანდელი ქაბუკის პეტრეს ქალაქში ჩაყვანის პირველ დღიდან იწყება ის გზა მხატვრისა, რომელიც განვლო განთავისუფლებულმა ყმამ, შემდგომში ცნობილმა ქართველმა პორტრეტისტმა და ხატვის მასწავლებელმა გიორგი მაისურაძემ.

პეტრე ღიღის ქალაქი

1835~1850

ცუდათ სომ შაინც არ ჩაივლის
ეს განწირული ხელის კვეთება.

ნ. ბარათაშვილი

*Люблю тебя Петра творения,
Люблю твоем стройный, стройный вид,
Невы державное течение,
Ирениной ее утробы,
Твоих оград узор чугунный,
Излучающий сумрак, блеск без лунный.*

А.С. Пушкин

თავი მეორე

„6 ნოემბერს, 1846 წელს, როდესაც პოეტი სრულიად ჯანმრთელი იყო, უცებ ქალაქში ხმა გავრცელდა ჰავკვაძე მოკვდაო. მთელი ქალაქი მოაწყდა პოეტის სახლს (ჰავკვაძის ქუჩაზე; ახლანდელი გოლოვინის პროსპექტის გვერდით, საცა „პარიუის სასტუმროა“⁶⁹), ყველას უნდოდა შეეტყო ასე უცებ რა დამართა სიცოცხლითა და ჯანმრთელობით საესე პოეტს.

სამწუხაროდ, ქალაქში გავრცელებული ხმა მართალი იყო... ცხენი დაფრთხა, წაართვა თავი ქუჩერს... ალექსანდრემ ჩფიქრა ქუჩერის მიშველება, წამოიწია და როს უნდა სწვდომოდა ალვირს, მისი გრძელი შინელის მარჯვენა კალთა მოხედა ბორბალს და ზედ დაეხვია, ფეხზე წამომდგარი ალექსანდრე ძირს გადმოაგდო. დაეცა თავით, გრძნობამიხდილი ალექსანდრე შეიყვანეს სახლში, საცა დიდხანს აღარ უცოცხლია..

ის მოკვდა იმავე ღამეს“⁷⁰...

„თავგატეხილი ჰავკვაძე ესვენა მაგიდაზე იმ დარბაზში, სადაც პირველი შემთხვევა იყო, რომ ამ დარბაზის სიმხიარულე მწუხარებით და ცრემლებით შეიცვალა“⁷¹.

თუ მართალია რომ ადამიანი, მიუხედავად მანძილისა და ღროისა, წინასწარ გრძნობს ხოლმე იმ მოახლოებულ უბედურებას, რომელიც მას თავზე უნდა დაატყდეს, მაშინ 1846 წლის 6 ნოემბრის ღამეს პეტერბურგს მყოფი მგრძნობიარე კაბუჯი მაისურაძე გულის ბაგაბუგს უნდა გაელევიებია...

და ალბათ უნდა ეგრძნო ის უბედურება, რომელიც იმ დღეს თავს დაატყდა ქართველ ხალხს, პოეტის ოჯახსა და განსაკუთრებით კი პირადად მას — მაისურაძეს. გული უგრძნობდა, ალბათ, რომ იმ ღამით შეწყდა იმ გულის ცემა, რომელმაც იგი ასე ახლო მიიღო, გრძნობდა ალბათ, რომ იმ ღამით დაღუმდნენ ბაგენი, რომელნიც მას რჩევასა და დარიგებას აძლევდნენ, გრძნობდა ალბათ, რომ სამუდამოდ წყდებოდა მოძრაობა იმ მარჯვენასი, რომელმაც იგი გაანთავისუფლა ბატონყმობის სამარცხვინო ულლის ტარებისაგან, და იგი, — ქართული ზღაპრის გმირივით, — ცხოვრების გზაჯვარედინზე გამოსული, ბედნიერებისაკენ მიმავალ გზას დააყენა.

გიორგი მაისურაძის შვილიშვილის მარგარიტა რევაზის ასულ ამირეჯიბის თქმით მისი პაპა ალექსანდრე ჭავჭავაძეს „რუსეთში წაუყვანია, და ვიღრე გაანთავისუფლებდა, მოსკოვს ჰყოლია და ხატვაც უსწავლებია“⁷². მხატვრის ქალიშვილის — ოლიმპიადას გადმოცემითაც — „მამას პეტერბურგში წასვლამდე უცხოვრია და უსწავლია ერთი თუ ორი წელი მოსკოვში, სადაც მას ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძის ნათესავთან უცხოვრია. რამდენადაც ახლა მაგონდება, იგი გარსევანის მეუღლის — მარიამის ძმა უნდა ყოფილიყოს“⁷³.

მართლაც, რამდენადაც ახლა ეს ცნობილია, იმ ხანად გიორგი ავალიშვილი რუსეთში ცხოვრობდა; იგი მოსკოვს იყო დამკვიდრებული და არამც თუ ნათესავია და მახლობლის მიერ წარდგინებულ ქართველ კაცს, არამედ ხშირად შორეულთა მიერ წარდგენილთაც კი დიდ ყურადღებას აქცევდა თურმე⁷⁴.

გ. ავალიშვილს მოსკოვში ხანგრძლივი ცხოვრების შედეგად ფართო ნაცნობობა და საკმაოდ კარგი მოწყობილი ოჯახიც ჰქონდა; ა. გაწერელიას პუბლიკაციის მიხედვით ვგებულობთ, რომ გრიგოლ ორბელიანი ავალიშვილს შეხვედრია ქართველთა კოლონიაში მოსკოვში.

„11 სა (1831 წ.) წაველ დოხსეის მონასტერში ჩემის ნათლია არხიმანდრიტის — ათანასის სანახავად, მაგრამ მწირველი იყო...“

აქედან წაველ კნიაზ ავალოვთან სადილად, რომლისა შემდეგ წავედით — ორნივე ბატონიშვილ ოქროპირთან და იქიდან ვეახელით დედოფალ მარიამს“, ზოლო 13 ოქტომბერს კი: „მიველ ავალოვთან და დავრჩი მუნ ეს ღამე. — ლაპარაკი გვექონდა მეფე ირაკლიზე, ქართლის ცხოვრებაზე, ქართულს ლექსებზე, რომელიცა აქვსთ მრავალი და კარგი ნათქვამები დიმიტრი იოსელიანის მიერ“⁷⁵.

გიორგი ავალიშვილი იყო ამავდარი კაცი. — „ქართველი მწიგნობარი. ხშირად თბილისიდან პეტერბურგში მიმავალნი, ან მოგზაურნი მასთან ჩერდებოდნენ და საუბარს მათავდნენ ქართულ ლიტერატურაზე, საქართველოს ისტორიაზე და სხვ.“⁷⁶.

ჩვენთვის კვლევისას ცხადი გახდა, რომ ამ პერიოდიდან თვით მხატვრის პიროვნებასთან დაკავშირებული რაიმე საბუთის პოვნა შეუძლებელი იქნებოდა;

მაგრამ, რადგანაც გიორგი მაისურაძის ცხოვრება ბედმა იმთავითვე ცშობილი ქართველი პოეტის პიროვნებას და მის განათლებულ ოჯახს დაუკავშირა, ცხადი იყო, რომ ცხოვრება მაისურაძისა, განსაკუთრებით პირველ პერიოდში, სწორედ ჭაქვაძეაძის ოჯახთან განუწყველად უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული. ამის გამო იყო, რომ იმთავითვე განსაკუთრებული ყურადღება ალექსანდრე ჭაქვაძეს და მისი ოჯახის ცხოვრებას მიუძღვნა და დაწვრილებით ესწავლობდით ა. ჭაქვაძის შესახებ ყოველგვარ ლიტერატურულ თუ საარქივო წყაროს, რომელზედაც კი ხელი მიგვიწვდებოდა.

ჩვენს მიერ შესწავლილი მასალის საფუძველზე გაირკვა, რომ ალექსანდრე ჭაქვაძე როგორც 1834 — 35 წლებში, ასევე 1836 წელსაც, ვიდრე ნოემბრის თვემდე, პეტერბურგში⁷⁷ იმყოფებოდა.

საბუთებს ალექსანდრე ჭაქვაძის შესახებ საკმაო გარკვეულობით შემოუნახავს პოეტის ცხოვრების ქრონიკა, სწორედ ამ ცხოვრებასთან არის უშუალო კავშირში ჩვენი მხატვრის ცხოვრებაც და ამდენად, მამასადამე, გარკვევა ამ თარიღებისა ნათელს მოჰფენს ჩვენთვის საინტერესო საკითხებსაც, ამიტომ ყურადღება უპირველეს ყოვლისა სწორედ ა. ჭაქვაძის ცხოვრების ქრონიკაზე უნდა შევაჩეროთ. ამ ქრონიკის მიხედვით კი ასეთი სურათი იხატება:

1. 1834 წლის 24 აპრილს ა. ჭ. ჭაქვაძე გადასახლებიდან გაწვეული იქნა პეტერბურგს, სადაც იგი ტამბოვიდან 4 მაისს გაემგზავრა.

2. 1834 წლის 30 აგვისტოს გ. ვ. როზენი მოახსენებს მინისტრს თბილისში გავრცელებული ხმების გამო ა. ჭაქვაძის განთავისუფლების შესახებ.

3. 1835 წელს ალექსანდრე ჭაქვაძე პეტერბურგშია. ამას ადასტურებს ჩვენს მიერ უკვე არაერთხელ მითითებულ გრ. ორბელიანის წერილი პოეტის მეუღლის — სალომე ჭაქვაძისადმი, სადაც იგი სწერს: „შევიტყვე კნიაზი (ალექსანდრე ჭაქვაძე. შ. კ.) ჩემთვის თურმე ჰსცდილობს პეტერბურგში“. ამასვე ადასტურებს, როგორც პოეტი აკად. ი. გრიშაშვილი წერს, ცენტრ. არქივში დაცული ერთი დოკუმენტიც, საიდანაც ჩანს, რომ ალ. ჭაქვაძეს 1835 წელს ზაზინიდან სესხად გამოუთხოვნია სამასი ათასი მანეთი ასიგნაციებით“⁷⁸.

ა. ჭაქვაძის 1835 წელს პეტერბურგში ყოფნის შესახებ მიუთითებს ი. ანდრონიკაშვილიც.

4. რაც შეეხება 1836 წელს, ამის შესახებ ჭაქვაძეზე არსებულ ლიტერატურაში გარკვეულად მოიპოვება მითითება იმაზე, რომ ნოემბრის თვემდე იგი იმყოფებოდა პეტერბურგში.

1836 წლის მაისსა და ივნისში მის პეტერბურგში ყოფნას ადასტურებს როგორც ჩვენს მიერ, ასევე ლიტერატურაში არაერთხელ მითითებული წერილი თბილისის სამოქალაქო გუბერნატორ ნიკოლოზ იოსების ძე ფალავანდიშვილისადმი, დათარიღებული 22 ივლისით.

უკანასკნელად მოხერხდა იმის დაზუსტებაც, რომ ჭაქვაძე სანქტ-პეტერ-

ბურგში იყო 1836 წლის 16 სექტემბერსაც⁷⁹. ასევე გარკვეულად უნდა ჩაითვალოს დღეისათვის ალექსანდრე ქავჭავაძის 1836 წლის დეკემბრისათვის თბილისში ყოფნის გარემოებაც, რაზედაც გერმანელი მოგზაური ე. კოხი მიუთითებს⁸⁰.

ა. ქავჭავაძეზე არსებული ლიტერატურის მიხედვით ცნობილი იყო ისიც, რომ იგი 1837 წლის ოქტომბერში თბილისში იმყოფებოდა.

1837 წლის 12 (ახალი სტილი 25) ოქტომბერს იგი თბილისში უნახავს რიჩარდ ვილბერჰემს⁸¹.

მაგრამ გაურკვეველად რჩებოდა, თუ'სად იყო ა. გ. ქავჭავაძე 1836 წლის დეკემბრიდან, ვიდრე 1837 წლის ოქტომბრამდე, ე. ი. თითქმის ერთი წლის განმავლობაში.

ეს საკითხი დღემდე გაურკვეველი რჩებოდა როგორც ალექსანდრე ქავჭავაძეზე, ასევე გიორგი მასისურაძის შესახებ არსებულ ლიტერატურაშიც. როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ალ. ქავჭავაძე ამ დროის მონაკვეთში დაკავებული იყო თავისი საკუთარი ნიჭიერი ყმის ბედილბალზე ზრუნვით.

1837 წელს სანქტ-პეტერბურგის სამოქალაქო სასამართლოს პალატის მეორე დეპარტამენტში გენერალ-მაიორისა და კავალერის — თავად ალექსანდრე ქავჭავაძის თხოვნით შედგენილ განთავისუფლების სიგელში პირდაპირაა მითითებული, რომ „მხოლოდ იმ უჩვეულო წარმატებათა წაქეზებისათვის, რაც მან (მასისურაძემ. შ. კ.) გამოიჩინა უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში ფერწერასა და ხატვაში⁸², განთავისუფლებო“.

გრ. ორბელიანის წერილიდან ცნობილია, რომ 1835 წელს ალექსანდრე ქავჭავაძე გენერალ ლეიტენანტ ბარონ როზენს უნახავს პეტერბურგში; ამგვარივე ხასიათის მითითება არის გრ. ორბელიანის მიერ სალომე ქავჭავაძისადმი მიწერილ, 23 მარტით დათარიღებულ წერილშიაც.

ხსენებულ წელს, როცა ალექსანდრე პეტერბურგს იმყოფებოდა, ალექსანდრე ქავჭავაძის ოჯახი, როგორც ამას არკვევს გრიგოლ ორბელიანისადმი გაგზავნილ წერილებს შორის შემონახული ერთი წერილი, სამი პირის მიერ ერთ მთლიან ფურცელზე დაწერილი (ბარათი დაწერილია სალომე ქავჭავაძისა, ნინო გრიბოედოვისა და ეკატერინე ქავჭავაძის მიერ), გაგზავნილი „22 მაისს 1835 წელსა წინანდლიდან“*, რის მიხედვითაც ჩანს, რომ ა. ქავჭავაძის საქართველოში არ ყოფნისას მის ოჯახს წინანდალში უცხოვრია (1835 წლის მაისისათვის); ამ ბარათიდანვე, კერძოდ ეკატერინე ქავჭავაძის მინაწერიდან ირკვევა, რომ მათ კავშირი ჰქონიათ (და უვლიათ, როგორც წერს თვითონ — „დღეს თელავს ვიყავით“-ო⁸³) იმ პუნქტთან, რომელიც იმდროინდელ კახეთის სამიმოსვლო გზას ქალაქ თბილისთან აკავშირებდა. იბადება კითხვა — თუ ალექსანდრე ქავჭავაძე 1835 — 36 წელს, ვიდრე დეკემბრამდე, არ იმყოფებოდა თბილისში, ხოლო 1837 წლის ივნისში ასევე პეტერბურგში იყო და იქ გაათარხნა გ. მასისურაძე, მაშინ სად, ვისთან, ან რა პირობებში უნდ მიეღო სამხატვრო გა-

* „22 мая, 1835 года, Цинандали“.

ნათლება მაისურაძეს ან რის საფუძველზე შეიძლებოდა თქმა გათარხნების სიგელში „უკანასკნელი ორი წლის“ წარმატებათა შესახებ?

სიგელში მიცემული დახასიათება ცხადია, რომ გარკვეულ სასწავლო პირობებს გულისხმობს.

კავკაზიდან ზემოთ მითითებული წერილი ორბელიანისადმი, რომელიც წინანდლიდან არის გაგზავნილი და ადასტურებს, რომ ალექსანდრე კავკაზის ოჯახს 1835 წლის მაისში წინანდალში უცხოვრია, პირდაპირ მიუთითებს. რომ სიმართლეს შეეფერება მხატვრის მახლობელთა გადმოწამებით სამხატვრო განათლების მიცემის მიზნით ა. კავკაზის მიერ, კაბუჯი გ. მაისურაძის წინანდლიდან რუსეთში გაწვევის შესახებ.

ეს გაწვევისა და გამგზავრების ფაქტი, რომელსაც დღესდღეობით უშუალოდ ადასტურებს ალ. კავკაზის მიერ შედგენილი დოკუმენტი, შესაძლოა ვინმეს ერთი შეხედვით სადავოდაც კი მოეჩვენოს, მაგრამ, როგორც ანდრონიკაშვილი და კ-ნი დრანსე თავის მოგონებაში მიგვითითებენ,⁸⁴ 1854 წელს წინანდალში მომხდარ ამბებთან დაკავშირებით სამუდამოდ უნდა იყოს დაღუპული ის საარქივო ხასიათის მასალა თუ მიმოწერა, რომელიც დაგვიდასტურებდა გ. მაისურაძის კავკაზის მიერ გაწვევას.

მიუხედავად ამისა, შემორჩენილი და ჩვენს მიერ ზემოთ მითითებული წერილობითი თუ ზეპირი დამოწმებანიც, ასევე თარიღებისა და ფაქტების შეპირისპირება-შეჯერებაც საკმარისად ჩანან, და ჩვენც უნდა დავემყოფილეთ ამით, ვიდრე ახალი და ზედმეტად დამადასტურებელი მასალა არ იქნება მოპოვებული.

გ. მაისურაძე თელავიდან თბილისში უნდა გამგზავრებულიყო 1835 წელს, არა უადრეს მაისისა.

თბილისიდან კი გ. მაისურაძე 1835 წლის მაისის ბოლოს და ივნისის თვის დასაწყისში უნდა გამოგზავრებულიყო. კაბუჯი კავკაზის ოჯახმა, უნდა ვიფიქროთ, ალბათ სათანადოდ შემოსა შორეულ მგზავრობისათვის. ცხადია, მომავალი მხატვრის მშობლებს ივანეს და ელისაბედს იმდენი სახსრები არ ექნებოდათ, რომ შვილი გასამგზავრებლად მოემზადებინათ.

გადმოწამების მიხედვით დედას შვილისათვის უბეში კენჭი ჩაუღვია და ადრე გამოყერილი აუგაროზი მარცხენა ილიის ქვეშ ჩაუყერებია. გიორგის გამგზავრების დროს მშობლები იქვე მდგარან, ეტლთან. ისინი იმ დროს წინანდალში იმ ეკლესიის მახლობლად ცხოვრობდნენ, სადაც გიორგი მონათლეს.

გზა, რომელიც რუსეთში მიმავალმა კაბუჯმა მაშინ ნინო კავკაზაძესთან ერთად თელავიდან თბილისამდე გამოიარა, — აკურაზე, მუკუზანზე, ბაკურციხეზე, დედოფლის წყაროზე, მაჩხანაზე, ნუკრიანზე, ლოკინის ხეზე, მულანლოზე, სართიქალაზე, ვაზიანზე და ორხეზე გამოვლით, — მას ადრე, სხვა დროსაც ზაველო...

უცხო მხარეში მიმავალ კაბუჯს გული, ალბათ, სიხარულით უთრთოდა და

იმავ დროს მწუხარებითაც უმძიმდებოდა; უკან რჩებოდა არა მარტო დედ-მამა, ძმები, ნაცნობ-ნათესავები და ტოლები, არამედ მისთვის გულშემატყვიარი ალექსანდრე ჭავჭავაძის ოჯახიც. პეტერბურგს მიმავალი ჰაბუკი მაშინ მხოლოდ თავასი ნიჭით იყო ცნობილი, ჩვევა და ცოდნა მას არ გააჩნდა; მან იცოდა, რომ ამ ცოდნისა და ჩვევის მისაღებად მიჰყავდათ იგი რუსეთში.

გ. მაისურაძემ ფიქრებში და თრთოლვაში განვლო 159 ვერსი, გაწოლილი სოფელ წინანდლიდან ვიდრე ქალაქ თბილისამდე.

გიორგი მაისურაძე თბილისიდან რუსეთისკენ ალბათ ნინოს უნდა გაემგზავ-რებინა, არა უგვიანეს მაისის უკანასკნელ რიცხვებისა.

უნდა ვიფიქროთ, რომ თბილისიდან გამგზავრებისათვის საჭირო ხარჯები გაღებული იქნებოდა ჭავჭავაძეთა მიერ; მიუხედავად სათანადო წყაროთა უქონ-ლობისა, — შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი მაისურაძის რუსეთში გამგზავრების საქმეში თბილისიდან ჩარეული იქნებოდნენ იმ დროის ცნობილი და გავლენიანი პირები, რათა ჰაბუკისადმი გზაში მისი პატრონის შესაფერისი ყურადღება და მზრუნველობა გამოეჩინათ. შეიძლება ითქვას, რომ საერთოდ არსებულ წესის მიხედვით, გიორგი მაისურაძე თბილისიდან დილით უნდა გამგზავრებულიყო და ალბათ იმ ადგილიდან, საიდანაც გადიოდა სამგზავრო ფოსტა და სადაც ძველად მოთავსებული იყო ეგრეთ წოდებული „რაზგონაია პოჩტა“ — აწინ-დელ სამხედრო ქუჩაზე.

გასავლელი გზა მეტად შორი და გრძელი იყო. რუსეთს მიმავალ ჰაბუკს ასეთი მანძილი არასდროს არ გაეცლო და ალბათ არც ასეთი ლანდშაფტი ენახა როდისმე; პირველი მგზავრობისას რაც თვალში უნდა მოხვედროდა მომავალ მხატვარს, ალბათ, შორიდანვე შენიშნული მცხეთის ჯვარი და სახუროთმო-ძღვრებო ხელოვნების სასწაული — სვეტიცხოველი იქნებოდა.

მცხეთიდან გასვლისას კი ცადმიბჯენილი ბებრის ციხე, მცხეთის ზემო-სასვლელს რომ იცავს, რუსეთში მიმავალ ჰაბუკს, ალბათ, ერთხელ კიდევ მოა-გონებდა ამბებს ლეკთა შემოსევისა და მის თანამემამულეთა გაცხარებულ თავ-დაცვითი ბრძოლებისა... მას გააოცებდა სარკის თვალივით დაცემული ბაზალე-თის ტბა და დუშეთიდან გასულს იმ „თეთრი ჰაასახლის“ ხილვა, რომელსაც იმ დროს ჰილძიანთ სიმაგრესაც ეძახდნენ.

ახალგაზრდა მგზავრს ალბათ გაიტაცებდა ანანურის სიმაგრე ეკლესიითურთ, არაგვის გაშლილი ჰალები, მღვთის აღმართი, მარმარილოს სითეთრით მბზინავი მყინვარწვერი და მის კალთებზე შეყუდროებული სამება, გერგეთის ენა, გველეშაპის ლაშვივით გადმოგდებული, და დარიალის შავკლდოვანი ვიწროები, სადაც მას თერგის ღრიალისგან ალბათ ყურთასმენა ქონდა წართმეული.

ეკიპაჟს (თავის წერილებში ს. დოდაშვილი „ბრიჩკას“ რომ ეძახის), რომ-ლითაც მაისურაძე მგზავრობდა, ცხადია, სათანადო შესვენებით უნდა ევლო, რადგანაც იგი არ იყო სპეციალური საკურიერო ან სხვა რაიმე განსაკუთრებულ დანიშნულების სამგზავრო საშუალება.

ამ მგზავრობის შესახებ ჩვენამდე არავითარ წერილობით ცნობებს არ მოუღწევია. მაგრამ საერთოდ ცნობილია მარშრუტი იმ გზისა, რომელიც მაისურაძეს უნდა გაეგლო. იგი გაივლიდა ქ. ვლადიკავკასს (ჩვენ აქ ვუთითებთ ძირითად შეჩერების ადგილებს. შ. კ.), სტავროპოლს, ეკატერინოდარს, ნოვოჩერკასკს, ყაზანსკაიას, ვორონეჟს, ტულას და ასე მიალწევდა მოსკოვს.

გ. მაისურაძის მგზავრობის თარიღები ამ მარშრუტით ჩვენამდე არ შემონახულა, არც გადმონაცემი არსებობს მის შესახებ, მაგრამ თუ რა დრო უნდა მონდომოდა ამ გზის გავლას და როდის უნდა ყოფილიყო დაახლოებით მაისურაძე მოსკოვში, ამის დადგენა დოქს საქებით შესაძლებელია, შესატყვის ანალოგთა მიხედვით⁸⁵ (ამის მაგალითებიც საქმად ბლომად მოიპოვება ლიტერატურაში). თუ დღეში საშუალოდ საქართველოს მთიან რაიონში დღიურ მოძრაობის სიანჭრაფეს 70-დან 80 ვერსამდე ვიანგარიშებთ, მაშინ ეს მანძილი რუსეთის გადაშლილ ველებზე, შეიძლება გადიდდეს 10 — 15 ვერსის რაოდენობით; ამის მიხედვით კი გამოდის, რომ თბილისიდან მოსკოვამდე მგზავრობას, იმ შემთხვევაშიაც, თუ მხედველობაში მივიღებთ შეჩერებებს, შეკეთებებს და მოულოდნელ დაბრკოლებებს⁸⁶, დასჭირდებოდა არა ნაკლებ ერთი თვისა, ხოლო ექსტრა ფოსტით მგზავრობას — არა უმეტეს 24 დღისა⁸⁷.

გიორგი მაისურაძეს, ამ გამოანგარიშების მიხედვით, მოსკოვისათვის უნდა მიეღწია ივლისის თვეში 1835 წლისა.

მოსკოვში იმეამად ალექსანდრე ჭავჭავაძის არა ერთი და ორი ნაცნობი ცნობრობდა, მაგრამ ჭავჭავაძისათვის ყველაზე ახლობელი, რასაკვირველია, იყო გიორგი ავალიშვილი — განათლებული ქართველი მოღვაწე; იგი ამავე დროს ალექსანდრე ჭავჭავაძის ბიძა, დედის ძმაც იყო და, რანდენადაც ეს ცნობილია ლიტერატურიდან, მისი სახლის კარები არამც თუ ალექსანდრესათვის, საერთოდ ღია იყო საქართველოდან პეტერბურგსა და პეტერბურგიდან საქართველოში მომავალი ყოველი კარგი ქართველისათვის.

საერთოდ ცნობილია ისიც, რომ გ. ავალიშვილი დიდი გავლენით სარგებლობდა რუსეთში მცხოვრებ ქართველთა წრეში, თვით ნეფისწყულთა შორისაც კი. მოსკოვში ჩასული ჭაბუკი საფიქრებელია, პირველ რიგში მარიამის ძმას — გიორგი ავალიშვილს მიაკითხავდა.

როგორც ეს ჩანს გრიგოლ. ორბელიანის 1831 წლის ერთ-ერთი ჩანაწერიდან⁸⁸, გ. ავალიშვილს უცხოვრია იმ მიდამოებში, სადაც ქართველთა მონასტერი — დონის მონასტერი — იყო. საყურადღებოა, რომ ურთიერთობა ქართველთა შორის 1831 წელშიც კი საგრძნობი ყოფილა; გრ. ორბელიანი წერს: „წაველ კნიაზ ავალოვთან“, იქიდან კი წასულან „ორნივ ბატონიშვილს ოქროპირთან და იქედამ ვეახელთ დედოფალ მარიამს“.

გ. ავალიშვილთან დაბინავებული მაისურაძე ხატვას სწავლობდა მოსკოვში მანამ, ვიდრე მას ალექსანდრე პეტერბურგში ჩაიყვანდა და გაათარხნებდა.

საფიქრებელია, რომ სწორედ მოსკოვში ყოფნის დროს შეეყვანოს ალექსანდრე ქავკაძეს გიორგი მაისურაძე, გიორგი ავალიშვილის მეშვეობით, მოსკოველ ქართველთა წრეში.

ვისთან უნდა ესწავლა ხატვის საქმე მოსკოვში გიორგი მაისურაძეს და ისიც ორი წლის განმავლობაში (1835 — 36 წწ.) ჯერჯერობით ამის თქმა მეტად ძნელია, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთი მასწავლებელი იმ ქართველთა წრის მეშვეობით, რომელშიც გიორგის მოუხდა ყოფნა პირველ ჩასვლის დღიდანვე, ალბათ მოიძებნებოდა.

საფიქრებელია, რომ მოსკოვში იყო ქართველთა წრესთან ახლო მდგარი ისეთი რუსი მხატვარიც, რომელსაც შეეძლებოდა მაისურაძისათვის ეხელმძღვანელა.

მაგალითად, ცნობილია, რომ ასევე ყმათა წრიდან გამოსულს, შემდეგში ცნობილ დიდ უკრაინელ პოეტსა და მხატვარს ტ. გ. შევჩენკოს, თანამედროვეს მაისურაძისა, ოცდაათიან წლებში ხატვას ასწავლიდა სწავლული „ოსტატი“ შირიაივი, შირიაივი კი იმ სტუპინინის მოწაფე იყო, რომელმაც არზამასის სკოლა დააარსა⁸⁰. არზამასის სკოლიდან გამოსული მხატვრები კი მოსკოვშიაც იყვნენ. არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ მოსკოვში ყოფნისას მაისურაძე ა. გ. ვენეციანოვის, უფრო მეტად კი ყოფილი ყმა მხატვრის — ვ. ა. ტროპინინის ყურადღების ღირსიც გამხდარიყოს. ხომ ცნობილია საერთოდ ამ მხატვრის დიდი ყურადღება ყმა გლეხთაგან გამოსულ ახალგაზრდობისადმი.

გ. მაისურაძის მოსკოვში ჩასვლა ემთხვევა მეტად საინტერესო პერიოდს. ეს არის ის დრო, როდესაც რუსეთში იტალიიდან ბრუნდება საქვეყნოდ სახელმწიფოებრივი სურათის „კომპეის უკანასკნელი დღის“ ტრადიკული პლანით გააზრებული კომპოზიციის ავტორი — მხატვარი კარლოს ბრიულოვი, რომელსაც „ეზიზღებოდა თვითმპყრობელობა და ირონიულად უყურებდა ნიკოლოზ I პიროვნებას“⁸⁰.

რუსეთში დაბრუნებულმა ბრიულოვმა 1835 წლის მაისში მონაწილეობა მიიღო ხელოვნებისა და მეცნიერების მოყვარულის ვ. პ. დემიდოვის მიერ მოწყობილ სამხატვრო სამეცნიერო ექსპედიციაში. ეს ის დრო იყო, როცა მას ოფიციალურად უხმობდნენ ყაზანისა და ისააკის საკრებულოს ტაძრის მოსახატავად, როცა მას სთხოვდნენ დაეწყო მუშაობა სამხატვრო აკადემიაში პროფესორად⁸¹.

იგი ექსპედიციიდან მოსკოვში დაბრუნდა და აქ იყო 1835 წლის დეკემბრიდან ვიდრე 1836 წლის მაისამდე. მოსკოვში კ. ბრიულოვის ჩამოსვლამდე ჩამოყალიბებული იყო ე. წ. „სამხატვრო კლასები“. სწორედ ეს „კლასები“ დაედო საფუძვლად შემდეგში „მოსკოვის ფერწერისა და ძეგლების სკოლას“. ამ სკოლაში შესვლის უფლება ჰქონდა ყმებსაც კი⁸².

საერთოდ ცნობილია, რომ ბრიულოვი თავისი ავტორიტეტის გამოყენებით ცდილობდა ხოლმე სამხატვრო აკადემიაში, უპირველეს ყოვლისა, ყმა გლეხთაგან გამოსული მხატვრების მოწყობას.

არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა იმისა, რომ ამ სამხატვრო კლასებში მეცადინეობას, ზოგიერთ გავლენიან პირთა დახმარებით, დასწრებოდა თვითონ მაისურაძეც.

გ. მაისურაძის მოსკოვში ყოფნის ეს პერიოდი სხვა მხრივაც არის ღირსშესანიშნავი. იმაჟამად მოსკოვში ცხოვრობდა უდიდესი რუსი პოეტი ალექსანდრე სერგის ძე პუშკინი. ცნობილია ისიც, რომ აქ პუშკინი ბრიულოვს შეხვდა მოქანდაკე ვიტალის ბინაზე: „1835 წლის 25 დეკემბერს კარლოს პეტრეს ძე მოსკოვში ჩამოვიდა... იგი გაჩერდა ტვერსკოიზე — ჩაშნიკოვის ყოფილ სახლში; იგი ჩამოსვლისთანავე გაეპარა ი. ტ. დურნოვთან — თავის ამხანაგთან აკადემიიდან; როცა ა. ა. პეროვსკიმ ცნობილ მხატვრის ჩამოსვლის ამბავი გაიგო, ბრიულოვის ნებართვის გარეშე თვითონვე გადაიტანა ბრიულოვის ჩემოდანი თავის ბინაში ოლსუფაევის სახლში ტვერსკოიზე...“ და ბრიულოვიც „დათანხმდა იქ ცხოვრებაზე... ა. ს. პუშკინი სწორედ აქ ეწვია კარლო პეტრეს ძეს“...

შემდეგ ჩანაწერში მოთხრობილია იმის შესახებ, თუ რას აკეთებდა ბრიულოვი.

ნ. ა. რამაზანოვის გადმოცემის მიხედვით ბრიულოვმა აქ „იმავე სიუჟეტზე მეორე ესკიზი დაწერა ფერადი საღებავებით ა. ა. პეროვსკისათვის, ამ უკანასკნელისათვის ასევე მან დაწერა კიდევ „სვეტლანა, რომელიც მკითხაობს““.

სხვათა შორის ამ მოგონების ავტორს შემოუწახავს ჩვენამდე ცნობები ბრიულოვის მოსკოვში ყოფნისა და ცხოვრების პირობების შესახებაც.

ჩვენ ამაზე მკითხველის ყურადღებას განსაკუთრებით იმის გამო ვამახვილებთ, რომ ამას ჩვენი მონოგრაფიისათვის აქვს დიდი მნიშვნელობა.

იგი ნათელს ფენს მაისურაძის ცხოვრების ყველაზე ბუნდოვან მოსკოვის პერიოდს და აშუქებს ადამიანებთან იმ ურთიერთობის ამბებსაც, რომელსაც ჩვენ შემდგომში მისი პეტერბურგში ცხოვრების ქაშს ვნახავთ.

მეორეს მხრივ კი ამ ამბებს ასევე გარკვეული მნიშვნელობა აქვს რუსულ-ქართული კულტურის ურთიერთობის ისტორიის საკითხის დადგენისათვის.

ამის მიხედვით, საინტერესოა, რომ ბაგრატიონთა მეშვეობით ბრიულოვთან გაცნობილი ქართველი, — კახეთიდან ჩასული გ. მაისურაძე — შეუძლებელია რომ შეუმჩნეველი დარჩენოდა ა. ა. პეროვსკისაც.

ალექსი ალექსის ძე პეროვსკი იყო ხარკოვის უნივერსიტეტისა და ს.სწავლო ოლქის მზრუნველი. ცნობილია, რომ იგი პირადად იცნობდა ქართველ ფილოსოფოსს სოლომონ დოდაშვილს. აქ ჩვენ არას ვამბობთ იმის შესახებ, რომ ა. პეროვსკი იცნობდა რუს მწერლებს პუშკინს, ჟუკოვსკის, ვიაზემსკის, მხატვრებს ტროპინინს, ბრიულოვს და სხვებს.

იგი იყო ლიტერატორი. მას ეკუთვნის რომანი „Монастырка“. ამ რომანმა ფართოდ გაუთქვა სახელი მის ავტორს; პეროვსკი ლიტერატურაში ცნობილია ანტონ პოგორელსკის სახელით. წარმოშობით იგი უკრაინელი იყო სოფ. პოგორელიდან.

ა. ა. პეროვსკის უძლენა სწორედ სოლომონ დოდაშვილმა თავისი ბრწყინვალე შრომა „ლოლიკა“⁸⁴.

ცხადია, რომ გ. ავალიშვილის მიერ მოსკოველ ქართველთა წრეში და კერძოდ ბაგრატიონებთან დაკავშირებული გ. მაისურაძეც ამ ამბის მეთვალყურე იქნებოდა.

მოსკოვში ყოფნის დროს კარლოს პეტრეს ძე გარშემორტყმული ყოფილა მხატვრებით. მასთან დადიოდნენ ტროპინინი, ვიტალი, დობროკლონსკები, ექიმი შერემეტევსკი და სხვები. ინტერესს არაა მოკლებული, რომ ტროპინინს მიეწერება საქ. ხელოვნების სახვითი მუზეუმის ფერწერის განყოფილებაში დატული ერთ-ერთი „უცნობი ქართველი ქალის“ გამოსახულება.

რამაზანოვის გადმოცემით ა. ა. პეროვსკის, რომელსაც ამოძრავებდა სურვილი ბრიულოვისათვის ჩამოეშორებინა ყოველივე ის, რასაც შეეძლო მხატვრობისათვის მუშაობაში ხელი შეეშალა, გაუცია ბრძანება, რათა უარი ეთქვათ მიღებაზე ყველა მახლობლისათვისაც კი. მოსკოვში ბრიულოვს უავადყოფნა კიდევაც. მოსკოვში მხატვარს თურმე პარტევით ექცეოდა ყველა და პურმარილსაც კი უმართავდნენ. ბრწყინვალე სადილი გადაუხდიათ ახლად გახსნილ სამხატვრო კლასში, რომელიც მოთაყვებული ყოფილა ნიკიტინსკზე ყოფილ დოღგორუკოვების სახლში. აქ სადილზე მომღერალ ლავროვს უმღერია ამ შემთხვევისათვის საგანგებოდ შეთხზული კუპლეტები. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ერთ გარემოებას. იმ დღეს სადილი განსაკუთრებით იმით აღნიშნულა, რომ ბრიულოვის თხოვნით ბატონყმობის უფლისაგან სამხატვრო ჩასწავლების ორი მოსწავლე გაუწავდეს უფლებიანთ. ერთ-ერთი მათგანის, ლიპნინის შესახებ ბრიულოვი შემდეგშაიც კი პეტერბურგიდან სწერდა მოსკოვში: „Пришли моего сынишку“. სწორედ აქ, ამ დროს გააკეთა ტროპინინმა ბრიულოვის ფერწერული პორტრეტი, ხოლო მოქანდაკე ვიტალიმ კი — ბიუსტი.

ა. პეროვსკიდან ბრიულოვის ბარგი ვიტალისთან გადაუტანიათ.

სხვათა შორის ა. ს. პუშკინი, ნ. ნ. პუშკინისადმი 1836 წლის 4 მაისს გაგზავნილ წერილში წერს: „მე უკვე მოვასწარი ბრიულოვთან სტუმრობა, ვნახე სახელოსნოში, რომელილაც მოქანდაკესთან, რომელთანაც იგი ცხოვრობს. (როგორც რამაზანოვის მოგონებებიდან არის ცნობილი, ბრიულოვი უკანასკნელ ხანებში, გამგზავრებამდე ცხოვრობდა მოქანდაკე ვიტალისთან, რომელიც პუშკინს კარგად იცნობდა. მიუხედავად ამისა, პუშკინი ამ წერილში წერს ვიტალის შესახებ: „у какого-то скульптора-а“. საერთოდ ეს გარემოება განსაკუთრებით უნდა იქნას მხედველობაში მიღებული; იგი პუშკინის წერის მანერისა და ბარათების შედგენისათვის დამახასიათებელია). „იგი მე ძალიან მომწონს. იგი მწუხარებას შეუპყრია... ის ნამდვილი მხატვარია... კეთილია, მზადაა აღამიანთა დასახმარებლად... პეროვსკიმ გადაიყვანა თავის ბინაზე, ჩაეტა იქ და ამუშავენს... მე ძალიან მინდა ბრიულოვის პეტერბურგს ჩამოყვანა“.

პუშკინი სხვა ადგილზე 1836 წ. 11 მაისს წერს: „მე ვიყავი პეროვსკის-თან, რომელშიც მიჩენა ბრიულოვის დაუმთავრებელი სურათი. ტყვეობაში მასთან მყოფი ბრიულოვი გაქცეულა...“

1836 წლის 14-16 მაისს იმავე ადრესატს პუშკინი სწერდა: „ვიწვევ ბრიულოვს ჩემთან, პეტერბურგში, მაგრამ იგი ავად არის, ხანძრას შეუპყრია“.

იმავე წლის 18 მაისით დათარიღებულ წერილში პუშკინი სწერს: „ახლა ჩემგან წავიდა. იმაგრებს გულს და მოდის პეტერბურგში, ეშინია პავისა და მონობისა, მე ვცდილობ დავამშვიდო და გავამხნევო იგი; სხვათა შორის თვითონ მე როცა მომავონდება ხოლმე, რომ ჟურნალისტი ვარ, შიშით გული მიმდის“⁸⁵.

ბრიულოვი მოსკოვიდან, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ გაემგზავრა 1836 წლის 18 მაისს. რამაზანოვი ამ გამგზავრების გამო წერს შემდეგს: „მეორე დღეს მთლიანად მეგობართა და მახლობელთა, ასევე პატივისცემელთა წრემ თავი მოიყარა დილიწენების კანტორაში, საიდანაც ცნობილი მხატვარი ბრიულოვი ვსესიუატსკოემდე გააცილეს“ (რამაზანოვის მიერ მოყვანილი ამბები და „ვსესიუატსკოეს“ — ქართველები რომ სვენცკას ეძახდნენ — დასახლება ყურადსაღებია განსაკუთრებით).

სწორედ მოსკოვში და სვენცკაში მცხოვრებ ქართველებთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული მაისურაძე მოსკოვში ცხოვრების პერიოდში.

ზემოთ აღწერილ ამბების ფონზე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ა. ს. პუშკინის ერთ-ერთ წერალს, რომელსაც ქართველოლოგიაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს, მაგრამ, რომელსაც, მიუხედავად ამისა, რატომღაც დღემდის პუშკინისა თუ რუსულ-ქართულ კულტურულ ურთიერთობის ობიექტის არც ერთი შემსწავლელის ყურადღება არ მიუქცევია. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს პუშკინის წერილი უცნობ ადრესატისადმი⁸⁶, სადაც დიდი პოეტი პატარა ქალაქის ნაგლეჯზე წერს: „შენ გინდოდა გეხილა თბილისელი ფერმწერალი: — შეუთანხმდი მას, თუ როდის მივიდეთ ჩვენ ერთად, — შეგიძლია შენ ხეალ ჩემთან ისადილო? ა. პ.“ (ხელმოწერაა. შ. კ.)⁸⁷.

ამ წერილის გამო ამავე ჟურნალში დაბეჭდილ შენიშვნაში, რომელიც ცნობილ პუშკინოლოგს ნ. თ. ლერნერს⁸⁸ ეკუთვნის, ჩვენ ვკითხულობთ: „ა. ს. პუშკინის ბარათი სახელდახელოდ დაწერილია ფანქრით პატარა ქალაქის ნაგლეჯზე. ხელდასმა — პუშკინისათვის ძალზე დამახასიათებელი მონოგრაფია, შედგენილია პოეტის სახელისა და გვარის საწყისი ასოებით. იგი ზშირად გვხვდება ხოლმე პუშკინის ავტოგრაფების ბოლოს. თარიღი არა აქვს; ვბეჭდავთ ამ ბარათს, რომელიც ჯერ კიდევ არსად არ დაბეჭდილა, მისი ლიტერატურული ფონდის არქივში მომპოვებელის, ს. ა. ვენგეროვის თავაზიან ნებართვით.“

ეს ბარათი ჩაწებებულია იმ დოკუმენტებში პუშკინის გამოფენის ანგარიშისა, რომელიც გამართული იყო ფონდის მიერ 1880 წელს. ამ ბარათთანვე არის

წერილი ცნობილი მხატვრის ა. რეზანოვისა ვ. გრიგოროვიჩისადმი. „აი ის ორი ძვირფასი ნაფლეთი,—სწერს რეზანოვი (5 ნოემბერი, 1880 წ.) გრიგოროვიჩს,—რომელთა შესახებაც მე თქვენ გუშინ გელაპარაკებოდით. ა. ს. პუშკინის ბარათს თქვენ უკვე მოუძებნეთ დანიშნულება, ხოლო ვ. ა. ჟუკოვსკის ნახაზს კი მოეჭეცით თქვენი კეთილი შეხედულებისამებრ“. ჟუკოვსკის ნახაზი, რომელიც ასევე იწოდება „დოკუმენტების“ ფონდში, განეკუთვნება დადგმას „Жизнь за царя“. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ პუშკინის ბარათი რეზანოვთან მოხვდა ჟუკოვსკისაგან, და შესაძლოა იგი ჟუკოვსკისადმი ყოფილიყოს მიმართული⁹⁸; ვინ იყო ის ფერმწერალი, რომელზეც პუშკინი ლაპარაკობს, ჩვენთვის უცნობია. (ხელს აწერს) ნ. ლერნერი“.

ზემოთ მოყვანილი ლერნერის საინტერესო შენიშვნაში, რომელიც პუშკინის ბარათს ეხება, ორი საყურადღებო მომენტია ხაზგასმული. ერთის მხრივ ჩანს, რომ ეს ბარათი იმ წრიდან უნდა მოდიოდეს, რომელიც არა ჟუკოვსკისთან, არამედ უშუალოდ კ. პ. ბრიულოვთან არის დაკავშირებული. არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ ზემოთ მოტანილი წერილი პუშკინისა, ჩვენ ფიქრით, პუშკინის მიერ მოწერილი კ. ბრიულოვისადმი, მოხვედრილიყო ა. რეზანოვთან, ხოლო რეზანოვიდან კი — დ. ვ. გრიგოროვიჩთან¹⁰⁰, ხოლო გრიგოროვიჩიდან კი იმ ფონდში, სადაც იგი ლერნერს აღმოუჩენია.

ჟუკოვსკის ნახაზებთან ამ ბარათის პოვნა სრულებითაც არ მოასწავებს იმას, რომ იგი ჟუკოვსკისადმი ყოფილიყოს მიმართული. ეს ნათელი გახდება განსაკუთრებით მაშინ, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ პუშკინს ამ ბარათის დაწერა არ შეეძლო 1837 წლის თუნდაც 26 იანვრის შემდგომ, ხოლო ბარათის დაწერის უფრო ადრინდელ თარიღად კი არ შეიძლება აღებული იქნას 1836 წელზე ადრინდელი ხანა. არ შეიძლება, რადგან, როგორც ცნობილია საერთოდ, დღემდე გამოქვეყნებულ მასალათა მიხედვით თბილისელი მხატვრის ყოფნა 1836 წლამდე მოსკოვსა და პეტერბურგში არაა დადასტურებული. ბარათში კი პირდაპირ აღინიშნება: „შენ გინდა ნახო თბილისელი ფერმწერალი“. ცხადია, აქ ლაპარაკია ფერმწერალზე, რომელიც საქართველოს მკვიდრია. და ჩასულა კ. თბილისიდან.

ზემოთ მითითებული წლების მიხედვით მოსკოვში მაშინ არავინ არ იყო ისეთი, რომელზეც პუშკინს შეეძლებოდა ასეთი რამე ეთქვა, ხოლო მეორეს მხრივ კი, მოსკოვში იმ დროს იმყოფებოდა ალექსანდრე ჭავჭავაძის შიერ იქ ჩაყვანილი და „განსაკუთრებულ წარმატებებით“ მხატვრობის დარგში მომუშავე ახალგაზრდა გ. მაისურაძე.

იგი სწრაფად და დიდი წარმატებით მიდიოდა წინ, ალექსანდრე ჭავჭავაძე იმეამად, როგორც ეს დღეს ცნობილია, იმყოფებოდა რუსეთში და უნდა ვიფიქროთ, 1835—36 წლების განმავლობაში არა ერთხელ მოინახულებდა ქაბუქს. ამის მტკიცების უფლებას გვაძლევს ჭავჭავაძის ყურადღება მაისურაძისადმი საერთოდ, კერძოდ კი — ჭავჭავაძის საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ხასიათიც.

ტექსტი ბარათისა ჩანს, რომ მიმართულია პირისადმი, რომელიც მხატვრობით არის დაინტერესებული და ერკვევა მასში. პუშკინის წერილის მიხედვით ასევე ჩანს, რომ თბილისელი მხატვრის ნახვა ნდომია აღრესატს. თუ მივიღებთ მხედველობაში ბრიულოვის ყურადღებას ყმა მხატვრებისადმი საერთოდ, მაშინ უდავოა, რომ ეს წერილი მიმართული უნდა იყოს ბრიულოვისადმი. ჩვენ ამის მტკიცების უფლებას გვაძლევს ერთის მხრივ ბრიულოვის სიახლოვე იმ მოღვაწეთა წრესთან, რომლებიც ერთგვარად იყვნენ დაკავშირებულნი ქართული კულტურის მოწინავე წარმომადგენლებთან და მათთან დაახლოებულ პირებთან, როგორიც იყვნენ მაგალითად: გამომცემელი სმირდინი, პოგარელსკი (პეროვსკი), გრიბოედოვი, პუშკინი, რომლებიც იცნობდნენ, საერთოდ, ქართველ მოღვაწეებს სოლომონ დოდაშვილს, გიორგი ავალიშვილს, შალიკაშვილებს, რომან ბაგრატიონს და სხვას. ეს უკანასკნელი უახლოესი მეგობარიც კი იყო კ. ბრიულოვისა.

აქ განსაკუთრებით საგულისხმოა პეროვსკის პიროვნება, მისი ურთიერთობა ბრიულოვთან. ჩვენ აქ არაფერს ვამბობთ იმ დროს რუსეთში მცხოვრებ ქართველთა და რუს მოღვაწეთა ურთიერთობაზე. ამის შესახებ დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია მრავალი რამ ნახოს საქართველოში გამოცემულ ლიტერატურის მიხედვითაც კი ¹⁰¹.

აქ ჩვენ განსაკუთრებით გვინდა ყურადღება მივაქციოთ ისეთ ცნობებს, როგორიცაა ჩვენს მიერ ზემოთ მითითებული პუშკინის ფრაზა: „Уговаривъ с ним“; იგი ნამდვილად იმეამდ პეტერბურგიდან მოსკოვს ჩამოსულ ჭაბუკ მაისურაძის პატრონს — ქართველ პოეტს ალექსანდრე ჭავჭავაძეს გულისხმობს.

საერთოდ ცნობილია, რომ პუშკინმა ისეთ შემთხვევაშიაც კი, როცა ეს აუცილებელი იყო, გარკვეულ პოლიტიკურ მოსაზრებით, თავი მოარიდა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ხსენებას, თითქოს და მან არაფერი იცოდა იმის შესახებ, რა ხდებოდა იმ დროს „თბილ ციმბირში“.

მაგრამ პუშკინი რომ ნამდვილად იცნობდა ლიცეელ ჭავჭავაძეს, პოეტს, ვაჟკაცს, რუსული დრამატურგიის მშვენიერს — ა. ს. გრიბოედოვის სიმამრს და რომ უნდა სცოდნოდა, საიდანაც იყო ჩასული იმეამდ მოსკოვს მცხოვრები ჭაბუკი მაისურაძე (მოიჯონეთ პუშკინის მამის წერილი თავის ქალიშვილ ოლდასადმი, სადაც იგი წერს, რომ ლეონი ძელებურად აღტაცებულია თბილისით და კავკასიით და მას ამქვეყნიურ სამოთხეს უწოდებსო, სადაც იგი აცნობებს. რომ ლევ პუშკინმა ითელი საქართველო შემოიარა და 15 დღე გრიბოედოვის უბედური ქვრების სოფელში გაატარა. რომ ლევ პუშკინი ამ 15 დღეს თავის ცხოვრება ბედნიერ დღედ თვლის და რომ იგი მოჰადიდებოდა ჭკუითა და თავაზიანობით მისი განსვენებული მეუღლისა). არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ეს წერილი სწორედ იმ დროს ეკუთვნის (1835 წლის 9 ივლისი), როცა წინანდლიდან მაისურაძე უკვე რუსეთს გაემგზავრა: საერთოდ რუსეთში მყოფ პუშკინის ოჯახს ჭავჭა-

გაძიანთ ოჯახის შესახებ ლეე პუშკინი ამ წერილით ერთხელ კიდევ ზედმეტად შეახსენებდა ქაეკევაძეთა ოჯახის არსებობას.

აქვე უნდა მივითითოს იმაზედაც, რომ პუშკინმა ტრაპეზუნდში მყოფ ფრანგ კონსულს ვ. ფონტანიეს შეცდომა გაუხსწორა. ფონტანიემ თავის ფრანგულ ენაზე გამოცემულ წიგნში „Voyages en Orient“ ქაეკევაძის გვარი დამახინჯებულიად—Tsitsevase მოიტანა, პუშკინმა იგი შეასწორა, როგორც „Чевевадзе“¹⁰². გ. ლეონიძის მართებული მითითებით პუშკინის მიერ მოცემული ქაეკევაძის გვარის დაწერილობაში ამგვარი ხასიათის კორექტივის შეტანა უდავოდ ადასტურებს იმას, რომ პუშკინმა არამც თუ ქაეკევაძის გვარის დაწერილობა იცოდა, არამედ პირადად პოეტსაც კარგად იცნობდა.

უდავოა, რომ დასახელებულ პერიოდში, პუშკინისა და ბრიულოვის მოსკოვში ყოფნისას, კ. ბრიულოვს აჩვენეს ის პირი, ვის შესახებაც წერდა მას პუშკინი: „გინდა შენ მისი ნახეა“-ო.

ვფიქრობთ, რომ ამ ფრაზის მიხედვით თბილისელი ახალგაზრდა მხატვრის წარდგინებაში მონაწილე უნდა ყოფილიყო ა. პეროვსკიცი, რომელთანაც იმჟამად კ. ბრიულოვი ცხოვრობდა და რომელიც სოლომონ დოდაშვილთან მეგობრობის გამო საქართველოდან ჩასულებს, თითქმის ყველას, თავის უახლოეს ადამიანებად სთვლიდა. სწორედ ეს პეროვსკი უნდა ყოფილიყო ამ შეხვედრის მონაწილე.

რუსეთში მცხოვრებ ქართველებიდან მონაწილე უნდა ყოფილიყვნენ ასევე პუშკინის და ბრიულოვის მცნობი ზოგიერთი პირიც, მაგალითად რ. ბაგრატიონი (რ. ბაგრატიონის და კ. ბრიულოვის მეგობრობის შესახებ ჩვენ შემდეგ შევჩერდებით), შალიკაშვილები და სხვ.

ჩვენ მიერ მოცემული წერილის კომენტირება დაბრკოლებას სრულებით არ ქმნის და შინაარსის მიხედვით ემთხვევა ჩვენს მიერ წარმოუგენილ ტექსტიკულ „თბილისელი ფერმწერელს“ აზრის არსებით განმარტებას.

ამ ბარათში, სხვათა შორის, არის ერთი ისეთი ადგილიც, რომელიც რამდენადმე აბუნდოვანებს, გაუგებარს ხდის წერილს. აქ პუშკინი უტყობ ადრესატს წერს: „შეუთანხმე მას, თუ როდის მივიღეთ ჩვენ მასთან“-ო. ერთი შეხედვით, ამ კონტექსტის მიხედვით ისე გამოდის, რომ თითქოს, როცა პუშკინი წერს: „შეუთანხმე მას“, ამ ფრაზაში თვითონ ფერმწერალს გულისხმობდეს. მაგრამ ეს რომ ასე არ არის, წერილის კონტექსტის მიხედვით, ამას ამტკიცებს შემდეგი:

1. ცნობილია, რომ იმჟამად მოსკოვში არ იმყოფებოდა ისეთი თბილისელი მხატვარი, რომლის მიმართაც პუშკინს შეეძლო ეთქვა ადრესატისათვის — ბრიულოვისათვის — „შეუთანხმე მას, თუ როდის მივიღეთ ჩვენ მასთან“-ო.

მამასადამე, აქ პუშკინი უნდა გულისხმობდეს არა პირადად იმას. ვინც უნდა ნახონ, ე. ი. მხატვარს, არამედ იმ პირს, რომელსაც მათი მიუყვანა შეეძლო მხატვართან, ან რომელთანაც უნდა ენახათ იგი (მხატვარი) ბინაზე. ისინი ამ

შემთხვევაში გულისხმობენ უსათუოდ მოსკოვში მყოფ ალექსანდრე ჰავკავაძეს და უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთი შეხედრა უსათუოდ შემდგარა კიდეც.

ამ გარემოებას ერთის მხრივ ადასტურებს:

1. არსებული ურთიერთობა ბაგრატიონთა შთამომავლობისა ბრიულოვსა და პუშკინთან. ამას ადასტურებს ასევე ჰავკავაძის დამოკიდებულება გრაზოვლოვთან და პუშკინთან და თუნდაც იმჟამად რუსეთში მცხოვრებ ქართველ მოღვაწეებთან.

2. ამ შემთხვევაში არც ბარათში გვართა მოუხსენებლობა არის ჩვენს მიერ მოცემული კომენტარის საპირისპირო, თუ გავიხსენებთ, რომ ასეთი რამ, ჩვეულებრივ, დამახასიათებელი იყო პუშკინისათვის. პუშკინი თავის ნაწერებში, ასევე წერილებსა თუ შენიშვნებში იშვიათად ასახელებს ხოლმე პიროვნებებს, განსაკუთრებით ისეთებს, რომელთა ხსენებაც სახიფათოა მისთვის საცენზურო პირობების გამო. ამდენად გასაგებია დასახელებულ ბარათში პიროვნების მოუხსენებლობაც.

მაგრამ არის მეორე მხარე საქმისა, რაც უფრო გასაოცარია; ეს მეორე მხარე იმავე დროს წარმოადგენს სინამდვილეს: პუშკინის ამ წერილიდან ნათლად ჩანს, რომ იგი ყოველთვის ვერ აქცევდა ასეთ რამეებს სათანადო ყურადღებას. მაგალითისათვის აქ ჩვენ თავს ნებას მივცემთ მივეუთოთ თუნდაც ერთ ცნობილ შემთხვევაზე.

1836 წლის 4 მაისს პუშკინისადმი მიწერილი წერილის მიხედვით ცნობილია, რომ ა. ს. პუშკინს ბრიულოვის სახელისნოში უნახავს, როგორც თვითონ წერს, „ვიღაც მოქანდაკე, რომელიც მასთან (იგულისხმება ბრიულოვთან. შ. კ.) ცხოვრობს“¹⁰³. ამას პუშკინი კი წერს ისეთი ცნობილი რუსი მოქანდაკის შესახებ, როგორიც იყო ვიტალი. ხსენებული მოქანდაკე იმჟამად რუსეთში საკმაოდ იყო ცნობილი, განსაკუთრებით კი იმ ოჯახში, სადაც კ. ბრიულოვი იმყოფებოდა. პუშკინი ამ წერილშივე პორტრეტის შესრულების გამო დასძენს, „ძალიან მომეწონა“.

ამგვარი ხასიათის კაზუსი, რომელიც პუშკინის ცხოვრებაში არც ისე იშვიათი უნდა ყოფილიყო, ცხადყოფს, თუ რატომაა, რომ პატარა წერილში თბილისელი ფერმწერლის ნახვის შესახებ არაა მოხსენებული არც იმ თბილისელი ფერმწერლის ვინაობა, რომელიც მათ უნდა ენახათ და არც იმ პირისა (ვფიქრობთ, ეს უნდა ყოფილიყო ალექსანდრე ჰავკავაძე), ვისაც ადრესატი ამ შემთხვევაში, — ჩვენი აზრით ბრიულოვი, — უნდა მოლაპარაკებოდა.

წერილში ყმა მხატვრის, მაისურაძის ვინაობის ხსენება, არც ისე აუცილებელი უნდა ყოფილიყო, რადგან ეს მხატვარი, სწორედ მასთან (ალექსანდრე ჰავკავაძის მასპინძლის — გ. ავალიშვილის სახლი სტუმრებისათვის აღბათ. იგივე ჰავკავაძის სახლად ითვლებოდა), ჰავკავაძესთან იყო. ისინიც ამის გამო იმასთან უნდა მისულოყვნენ.

ზემოთ მოტანილი ბარათის ამგვარი გაშიფრვა, ვფიქრობთ, სავსებით ნათ-

ლად ხატავს სურათს და უდავოდ ხდის იმ ყურადღებას და სიყვარულს, რაც კ. პ. ბრიულოვს გამოუჩენია გიორგი მაისურაძის პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში ჩარიცხვისას და მისი იქ სწავლის მთელი დროის მანძილზე.

მართლაც და გ. მაისურაძისათვის ხატვაში მეცადინეობას, და იმ ცოდნას, რაც მოსკოვში ორი წლის განმავლობაში მიიღო, ამაოდ არ ჩაუვლია.

შესაძლოა, რომ დამწყები ახალგაზრდა ქართველი მხატვარი მოსკოვში ყოფნისა და სწავლის დროს იქ ტროპინინსაც კი ხვდებოდა ხოლმე. არსებობს გადმოცემა იმის შესახებ, რომ მოსკოველ ქართველთა და კერძოდ ბაგრატიონთა წრეში თითქმის სწორედ ამ პერიოდში აკეთებდა ტროპინინი რომელიღაც თავადის ასულის პორტრეტს; საერთოდ გადმოცემა ტროპინინს მაჟერს მოსკოვში მცხოვრებ ქართველთა მიხედვით შესრულებულ არაერთ პორტრეტს.

ა. ჭავჭავაძემ, უნდა ვიფიქროთ საარქივო მონაცემთა მიხედვით, გ. მაისურაძე მოსკოვში რამდენიმე ხნით თავის მოსკოველ ნათესავებთან დატოვა, ხოლო თვითონ თბილისში დაბრუნდა გადაუღებელი საქმის გამო; და მართლაც, ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ალ. ჭავჭავაძე 1836 წლის 6 ნოემბრიდან თბილისში იყო, რომ იგი აქ ნოემბერში მოგზაურმა კონხაც კი ნახა.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე თბილისიდან პეტერბურგს კვლავ გამგზავრებისას უნდა წასულიყო მოსკოვზე გავლით 1837 წლის აპრილის მიწურულს; მას მოსკოვიდან კი პეტერბურგს წაუყვანია ჭაბუკი გიორგი მაისურაძეც.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე, როგორც დღეს ამას ჩვენს მიერ მოპოვებული საარქივო მასალები ადასტურებენ, პეტერბურგს დაერჩენილა ივნისს, ივლისსა და აგვისტოს, ე. ი. ვიდრე არ მაუღევარებია წინანდლეელი ბიჭის გიორგი ივანეს ძე მაისურაძის საქმე, რის შემდეგაც 1837 წლის 12 ოქტომბერს (ახალი სტილით 24 ოქტომბერი) მის ნაცნობებსა და მეგობრებს მათთვის საყვარელი პოეტი და ადამანი ისევ თბილისში დაბრუნებული უნახავთ.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის დაბრუნებას აქ, საქართველოში, გულის ფანქარლით ელოდა არა მარტო პოეტის ოჯახი, არამედ პოეტის მამულში მცხოვრები გ. მაისურაძის მშობლებიც.

გიორგი მაისურაძე უკვე პეტერბურგში იყო; მასთან იყო მისი მფარველი და პატრონი ქართველი პოეტი ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძე.

ორი წელი ამოიწვინდა მაისურაძეს სოფელ წინანდალს.

წინანდლეელი ბიჭი ცხოვრებისათვის მეორედ წმინდა პეტრეს ქალაქში დაიბადა და მის სამშობლო ქვეყნისათვის მეორედ დაბადებაში უდიდესი ღვაწლი და მშობლიური ამაგი სწორედ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს მიუძღვოდა.

მე-19 საუკუნის საქართველოს ცხოვრებაში იშვიათად შეიძლება დაკასახელოთ ისეთი მეორე აქტი, როგორიც არის სიგელი თარხნობისა, მიცემული ალექსანდრე ჭავჭავაძის მიერ გიორგი მაისურაძეზე. ამ დოკუმენტის იშვიათობის და განსაკუთრებულობის გამო იგი მოგვყავს მთლიანად:

წელსა ათას რვას ოცდაჩვიდმეტსა დღესა ივნისისა, მე გენერალ-მაიორმა და კავალერმა თავადმა ალექსანდრე გარსევანის ძე ქავჭავაძემ სამუდამოდ, მიეცე თავისუფლება ჩემ საკუთარ გლეხს გრიგოლ მაისურაძეს შვილს ივანესი, უტოლოს, უკანასკნელი რევიზიით, საქართველოში თელავის მაზრაში, სოფელ წინანდალში ჩემზე მოწერილს; მხოლოდ იმ უჩვეულო წარმატებათა წაქეზებისათვის, რაც მან გამოიჩინა უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში ფერწერასა და ხატვაში, ვხედავ რა მის მონღომებას და ნიჭს და მსურს რა ყოველივე ეს განვითარდეს და გაიფურჩქნოს საზოგადო სარგებლობისათვის, ასევე სასარგებლოდ მხატვრობისა, ვჩუქნი მე მას თავისუფლებას პირობით, მისთვის სრულებით არა შემაბოჰველით; სახელობრ: პირველი, რომ მან განთავისუფლებდეს თანავე, თავისთავის სრულყოფისათვის შევიდეს სანქტპეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში, მეორე, თუ იგი აკადემიის დამთავრებისათვის განკუთვნილ დროის განმავლობაში თავისი წარმატებით ჯილდოთ დაიმსახურებს მეორე ოქროს მედალს, მაშინ იგი მოვალე იქნება იმუშაოს თავის ხელოვნებით საქართველოში სასარგებლოდ ჩემდა ორი წელი; მესამე — თუ ჯილდოთ მიიღებს პირველ ვერცხლის მედალს იგი — მაისურაძე ჩემდა სასარგებლოდ საქართველოში იმუშავეს სამ წელს; მეოთხე — თუ კი იგი დაიმსახურებს მეორე ვერცხლის მედალს, მაშინ ოთხი წელი უნდა იმუშაოს; მეხუთე — თუ კი იგი განკუთვნილ დროში ვერ მოასწარებს ვერცერთ წარმატების ნიშნის დამსახურებას, მაშინ იგი ვალდებულია საქართველოში თავის ხელოვნებით იმუშაოს ჩემდა სასარგებლოდ ხუთი წელი, ხოლო ამ ეამის გავლის შემდეგ იცხოვრებს იქ, სადაც მას მოესურვება, და მეექვსე იმ შემთხვევაში თუ მისი წარმატებითი ხარისხი აყვანილ იქნება იქამდე, რომ იგი აკადემიის დამთავრებისას ღირსყოფილ იქნება როგორც მხატვარი პირველ ოქროს მედალისა, მაშინ, მის მიერ ჩემ მიზანთა სავესებით გამართლებისათვის, ვათავისუფლებ მას ჩემდამი ყოველგვარი ვალდებულებიდან. სახელმწიფო გადასახადები და ვალდებულებები მომავალ რევიზიამდე, მის მაგიერ შესრულებულ იქნება, მისი მიწერის ადგილის მიხედვით ზემოთ აღნიშნულ ჩემს მამულში.

დადასტურებულად ყოველივესი მიეცა ესე განთავისუფლების სიგელი ჩემი, მოწმეთა და თვითონ მაისურაძის ხელმოწერით ჩემი ბეჟდის ღერბის დასმით მას, ს. პეტერბურგში. ამ განთავისუფლების სიგელზე — გენერალ მაიორმა თავადმა ალექსანდრე გარსევანისძემ ქავჭავაძემ ხელი მოვაწერე მასზე, რომ გლეხი ჩემი გრიგოლ მაისურაძე ზემოთ მოხსენებულ პირობით სამუდამოთ გავანთავისუფლო. ამ განთავისუფლების სიგელით ჩემთვის დაწერილ პირობებს დიდი სიამოვნებით მივიღებ და ვალდებულებას ვიღებ შევასრულო შეძლებისდაგვარად. გააზატებული გრიგოლ მაისურაძე.

ამ განთავისუფლების სიგელის დადებაზე გენერალ-მაიორი ზაქარია ონისი-
მეს' შვილი იოსელიმანისა მოწმეთ დაესწრო და ხელი მოაწერა, ამ განთავი-
სუფლების სიგელის დადებაზედ თავადთაგან გამოსული მოხელე 10 კლასისა,
ანდრია კოზმინი — სადილსკი მოწმე იყო და ხელი მოაწერა.

ესე განთავისუფლების სიგელი სანქტ-პეტერბურგის სამოქალაქო სასამარ-
თლოს პალატის მეორე დეპარტამენტში, გენერალ-მაიორმა და კავალერმა თა-
ვადმა ალექსანდრე ჭავჭავაძემ, თხოვნით დასამოწმებლად წარმოადგინა და თა-
ნახმად პალატაში შედგენილ დღევანდელ რიცხვის რეზოლუციისა, მისი მე-3
წიგნში № 31 ჩაწერის შემდგომ ამავე წარწერით გასცა აგვისტოს 13-სა დღესა
1837 წელსა.

თანამსაჯული ხელმოწერა

მდივანი გრიგოლ მატუხევიჩი

ლუქის ბეჰელი

ამ წარწერასთან

მისი უმაღლესი იმპერატორობის

სამოქალაქო პალატის ბეჰელია.

მაგიდის უფროსი სპრ.....“

(ც. ხ. ი. აქ. ლენინგრადში 1848 წ. ფ. 7, ზურგი 7. ფ. 1841, აღ. 08, ხაჭუჟი 86.)”

მოტანილი დოკუმენტის მიხედვით საბოლოოდ გარკვეულია, რომ მაისუ-
რაძე ალექსანდრე ჭავჭავაძემ გაათარხნა ქ. პეტერბურგში 1837 წლის ივნისში,
ხოლო აქტის საბოლოო ძალაში შესვლა კ, ე. ი. ხელმოწერა მოხდა 1837 წლის
აგვისტოს 13 დღესა; აგრეთვე გარკვევითაა ნათქვამი, რომ სამუდამოდ მივეცი
თავისუფლება ჩემს საკუთარ გლახს გიორგი მაისურაძეს შვილს ივანესიო,
ისიც გარკვეულია, რომ გიორგი მაშინ ყოფილა უცოლო და რომ ადრე უცხოვ-
რია სოფელ წინანდალში. სიგელში ასევე ნათლადაა ნათქვამი, რომ მაისურაძე
გაუნთავისუფლებია „ორი წლის განმავლობაში ფერწერასა და ხატვაში გამო-
ჩენილი უჩვეულო წარმატებათა წაქეზებისათვის“, რომ ახალგაზრდა ყოფილა
„მონდომებული და ამასთანავე ნიჭიერი“.

განსაკუთრებით საინტერესოა სიგელის ერთი ადგილი ალექსანდრე ჭავჭა-
ვაძის დასახასიათებლად; იგი პოეტის დიდ საზოგადოებრივ შეგნებაზე მიუთი-
თებს: „განვითარდეს და გაიფურჩქნოს საზოგადოებრივ საქმისათვისო“. ჩანს,
რომ ასევე დიდ მნიშვნელობას აძლევდა პოეტი მხატვრობასაც — „სასარგებ-
ლოდ მხატვრობისა ვჩუქნი მას თავისუფლებასო“.

განსაკუთრებით საინტერესოა სიგელის ის ადგილი, სადაც განთავისუფლე-
ბის პირობაა წარმოდგენილი; სხვათა შორის, სიგელში მოცემული პირობა არ
უნდა იქნას სიტყვა სიტყვით პირდაპირ გაგებული. ცალკეული მუხლები აშ-
შემთხვევაში წაქეზებისა და წახალისების მიზნით არის წამოყენებული; ხომ
ცნობილია, რომ ერთხელ განთავისუფლებული ყმის ისევ ყმად გადაქცევის

უფლება არ არსებობდა საერთოდ. ალექსანდრე ქავჭავაძემ ასევე კარგად იცოდა ისიც, რომ აკადემიის დამთავრების შემდეგ როგორი ხარისხითაც არ უნდა დაემთავრებინა იგი მოსწავლეს, აკადემია მას კანონის მიხედვით მაინც ანთავისუფლებდა მოხარკეობისაგან. აქედან ცხადია, რომ აქტში მხოლოდ და მხოლოდ ახალგაზრდის წაქეზებისათვის წერს ქავჭავაძე ამ პირობებს და ამით ამავე დროს იგი ნათლად გამოხატავს თავის მაღალ მოქალაქეობრივ მიზნებსაც: „ჩემ მიზანთა სავსებით გამართლებისათვის ვანთავისუფლებ მას ჩემდამი ყოველგვარი ვალდებულებებიდან“. ამ სიგელის მიხედვით იგი ყოველგვარ ვალდებულებებსა და სახელმწიფოებრივ გადასახადებს, კუთვნილს ახალგაზრდისა, თავის თავზე იღებს.

საერთოდ, ეს სიგელი უბრწყინვალესი ძეგლია ქართველი მოღვაწის მაღალ-საზოგადოებრივი შეგნების დამადასტურებელი.

მოტანილი სიგელის მიხედვით ირკვევა ზოგიერთი აქამდე გაურკვეველი საკითხი პეტერბურგში მცხოვრები ქართველების ურთიერთობიდანაც. მოტანილ დოკუმენტში ვკითხულობთ — „ამ განთავისუფლების სიგელის დადებაზე გენერალ-მაიორი ზაქარია ონისიძეს შვილი იოსელიმანისა¹⁰⁵ მოწმედ დაესწრო და ხელი მოაწერაო“. — არავის დაბადებია აქამდე კითხვა, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო მოწმე ასეთი უცნაური გვარით „იოსელიმანი“, მაგრამ, როგორც ახლა გამორკვეულად უნდა ჩაითვალოს, „იოსელიმანი“ იგივე იოსელიანია; მაშასადამე გარკვეულია, რომ მაისურაძის პეტერბურგში განთავისუფლებას დასწრებითა გენერალ-მაიორი ზაქარია ონისიძეს ძე იოსელიანი. ვფიქრობთ, რომ ამ შემთხვევაში მოქმედება ქავჭავაძისა სამაგალითო იქნებოდა როგორც პეტერბურგელებისათვის, ასევე საქართველოში მცხოვრებ მრავალი ადამიანისათვისაც.

ცნობილია, რომ უკრაინელი პოეტი და მხატვარი ტარას გრიგოლის ძე შევჩენკო მაისურაძის განთავისუფლებიდან მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ გაანთავისუფლეს ქალაქ პეტერბურგში, იმავე უბნის პალატაში, სადაც ადრე გიორგი მაისურაძე. მაგრამ შევჩენკო გაანთავისუფლეს არა პატრონის ნება-სურვილით, არამედ, როგორც ეს ცნობილია ლიტერატურაში, პოეტ ჟუკოვსკის. ლოტარიანში გათამამებულ ბრიულოვის მიერ შესრულებულ პორტრეტის საფასურით.

აქ კი საგულისხმოა, რომ ქართველი პოეტი თვითონვე ზრუნავდა და ანთავისუფლებდა საკუთარ ყმას. ხოლო რუსეთში კი პოეტები და მხატვრები ცდილობდნენ ნიჭიერ ყმათა განთავისუფლებას და იძულებული იყვნენ თვითონ გაეყოფიდათ ისინი. ამიტომაც, რომ შევჩენკოს განთავისუფლების სიგელში ერთი სიტყვაც არაა დაძრული იმ მიზნების შესახებ, რაზედაც მაისურაძეზე მიცემულ სიგელშია ლაპარაკი; ეს გასაგებია უნდა იყოს, ვინაიდან ენგელგარტი მხოლოდ და მხოლოდ მიღებული სასყიდლისათვის ანთავისუფლებდა შევჩენკოს.

ტ. შევჩენკოს თარხნობის სიგელი ერთი წლით გვიანაა გაცემული, ამ შემთხვევაში ქართველი მკითხველისათვის ეს სიგელი მაისურაძეზე მიცემულ სიგელთან შედარების თვალსაზრისითაც კი მეტად საინტერესოა. ამის გამოა, რომ ჩვენ მას სქოლიოში ვაქვეყნებთ ¹⁰⁶.

გიორგი მაისურაძე პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში სწავლის დაწყების პირველ დღიდანვე სამეცადინოდ დადიოდა იმ დროს რუსეთში მეტად სახელგანთქმულ და მოწინავე, საზღვარგარეთიდან ერთი წლისა თუ ცოტა მეტი ხნის წინათ დაბრუნებულ, ხოლო პეტერბურგს კი 1836 წლის 27 მაისს ჩასულ მხატვრის კარლოს პეტრეს ძე ბრიულოვის სახელოსნოში.

როგორც ადრე გვქონდა აღნიშნული, ბრიულოვს მაისურაძე ჯერ კიდევ მისი მოსკოვში ყოფნის დროიდან უნდა ხსომებოდა. ბრიულოვისათვის ცნობილ იყო ისიც ალბათ, რომ გათარხნებული ყმის პატრონი, ალექსანდრე ჰავკავაძე, ყოფილი ლიცეელი, მეტად იყო დაინტერესებული კახეთიდან ჩამოყვანილი ქაბუკის ბედითა და წარმატებებით. პირველ რიგში სწორედ ამით უნდა იქნას ახსნილი ის, რომ მაისურაძე იმთავითვე ბრიულოვის სახელოსნოში მოხვდა სასწავლებლად. ბრიულოვის სახელოსნოში მოხვედრა იმ დროს, სხვათა შორის, მეტისმეტად ძნელი იყო, რადგან მისი სახელი ისე ჰქუხდა მაშინ, რომ ყველას მასთან უნდოდა მოხვედრა — სწავლა და მუშაობა.

გარდა ზემოთ თქმულისა, მაისურაძის ბრიულოვთან მოხვედრის მიზეზი, ალბათ, ისიც იყო, რომ თვით ბრიულოვი განსაკუთრებული ინტერესით და ყურადღებით ექცეოდა ხოლმე იმ ახალგაზრდებს, რომლებიც ყმათაგან იყვნენ გამოსულნი.

ყმათაგან გამოსულთაღმე სწორედ ამგვარი ყურადღებით უნდა აიხსნას ის, რომ ბრიულოვი ყურადღებას არ აკლებდა ხოლმე მაისურაძეს ¹⁰⁷.

შეიძლება ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში მაისურაძეს ბედმა მართლაც გაუღიმა. მან მეცადინეობა იმთავითვე ბრიულოვის სახელოსნოში დაიწყო ¹⁰⁸. ცხადია ისიც, რომ მაისურაძე ბრიულოვს, როგორც დამწყები მხატვარი და ახალგაზრდა კაცი, უსათუოდ ადრევე თვალში უნდა მოსვლოდა, რომ იგი მსმენელად თავის კლასში მიეღო.

და მართლაც, გ. მაისურაძე მისი განათავისუფლებიდან თითქმის ორი თვის შემდეგ თხოვნით მიმართავს საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის მმართველობას, რათა მას, როგორც გათარხნებულსა და როგორც სამხატვრო აკადემიის გარეშე მოსწავლეს, მისცენ სათანადო მოწმობა ქალაქში ცხოვრების საგანზე ¹⁰⁹.

გ. მაისურაძეს, როგორც ამ დოკუმენტიდან ჩანს, თავის თარხნობის სიგელი სწორედ 1837 წლის 27 სექტემბერს შეტანილ თხოვნასთან ერთად გადაუცია დირექციისათვის.

თხოვნის საპასუხოდ აკადემიას დაახლოებით 18 დღის შემდეგ მისთვის მიუცია ბილეთი 577 ნომრით ¹¹⁰. ამით მაისურაძეს ნება ეძლეოდა, როგორც აკადემიის გარეშე მოწაფეს, აკადემიის კლასებში ხატვის ხელოვნებაში მეცადი-

ნეობისა და პეტერბურგში ცხოვრებისა ო წლის ვადით, ძანამ სხვა საქმიანობას აირჩევა — „უქილურეს შემთხვევაში კი მანამ, სანამ იგი ღირსი გახდებოდა თავისუფალი (კლასგარეშე) მხატვრის წოდების მიღებისა“. — მაისურაძეს ამ ბილეთის მიხედვით შეეძლო თვისუფლად ეცხოვრა პეტერბურგში.

ბილეთი მან 1837 წლის 16 ოქტომბერს მიიღო და მიღების გამო ხელიც კი მოაწერა. ამავე საგანზე პეტერბურგის ობერპოლიცემისტერისათვის სამხატვრო აკადემიას მიმართავს კი გაუგზავნია, რომლითაც აკადემია აცნობებს პოლიცემისტერს დაწერილებით ყოველივეს დაწყებული მოსწავლის კინაობიდან გათავებული თვით სწავლის ხანგრძლიობის ვადის აღნიშვნით¹¹¹.

მხატვრის ქალიშვილის გადმოცემითაც პეტერბურგს ჩაყვანილ მაისურაძეს იქ უცხოვრია რომელიღაც ბატონიშვილის ოჯახში. მაგრამ სახელდობრ რომელი ბატონიშვილისა, ქალიშვილის აღარ ახსოვდა.

ჩვენი აზრითაც მაისურაძეს პეტერბურგში მცხოვრები ბაგრატიონის ოჯახში უნდა ეცხოვრა, რადგანაც ამ საქმეებში თავიდანვე ჩარეული იყო ალექსანდრე ჭავჭავაძე.

და მართლაც, შემდეგში მოპოვებულმა საარქივო მასალებმა, ასევე მაისურაძის მიერ შესრულებულმა პორტრეტმა ალექსანდრე ბაგრატიონისა და სხვა მასალებმაც, ფიქრობთ, დღეისათვის ჩვენი ვარაუდის სინამდვილე საკვებით დაადასტურა.

ცნობილია, რომ ბაგრატი შვილი იყო გიორგი XII-სა პირველი ცოლის — ქეთევან ანდრონიკაშვილისაგან, და რომ იგი დაიბადა 1776 წელს, საქართველოში სამეფო კარზე ყოფნისას მონაწილეობდა ყოველ საქმეში. ბაგრატი მეფის ოჯახის სხვა წევრებთან ერთად გადასახლეს რუსეთში 1801 წელს, სადაც იგი ჯერ კამერგერად იყო, ხოლო შემდეგ კი იმპერატორმა გენერალ-ლეიტენანტობა და სენატორობაც უბოძა.

ბაგრატი თავგამოდებით ცდილობდა დაედო ღვაწლი და ამაგი ქართული კულტურის მოღვაწეთა აღზრდისათვის. საყოველთაოდ ცნობილია, მაგალითად. ბაგრატი ამაგი სოლომონ დოდაშვილზე.

ბაგრატ ბაგრატიონი ავტორია ქართულ ენაზე დაბეჭდილ რამდენიმე ორიგინალური თუ ნათარგმნი წიგნისაც¹¹².

ბაგრატი პეტერბურგში ცხოვრობდა სწორედ იმ მიდამოებში, სადაც სამხატვრო აკადემია იყო მოთავსებული და არის დღესაც.

ინტერესს არაა მოკლებული აქ იმის აღნიშვნაც, რომ გარდა ბაგრატ ბაგრატიონისა მაისურაძეს ყურადღებით ექცეოდა ასევე მხატვრობის დიდი მოყვარული და მხატვრობის დარგში მომუშავე ისეთი პირი, როგორიც იყო არაერთი და ორი სურათის ავტორი, ცნობილი მეცნიერი პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონიც¹¹³.

პეტერბურგის საიმპერატორო სამხატვრო აკადემია ბინას მხოლოდ ნამდვილ მოსწავლეებს აძლევდა ხოლმე, გარეშეებს კი არა. ცნობილია, რომ აკა-

დემია მოთავსებული იყო ვასილევის კუნძულზე და ამ კუნძულის სწორედ მე-12 ხაზზე მდებარეობდა სახლი ქართველი ბატონიშვილის ბაგრატიისა¹¹⁴, სადაც უკვე დიდი ხნიდან ცხოვრობდა ბაგრატი თავისი ოჯახით.

გ. მაისურაძე იმ თავითვე სწორედ ამ ოჯახში შეიფარა. და აქ იგი ცხოვრობდა, ვიდრე აკადემიას არ დაამთავრებდა. გ. მაისურაძეს, ვიდრე ბაგრატი გარდაიცვლებოდა (1841 წ. 8 მაისი), ცხადია, მისი სახით დიდი მხარდაჭერაც ექნებოდა ყველგან. პეტერბურგში მას ბაგრატი ალექსანდრე ქავკავაძის მაგივრობას უწევდა; სწორედ ეს აძლევდა უფლებას ბაგრატ ბაგრატიონს, მიემართა შუამავლობით 1838 წლის 31 მაისს¹¹⁵ ალექსი ნიკოლოზის ძე ოლენინისათვის¹¹⁶ და ეთქვა: „მაქვს რა მონაწილეობა თქვენ მაღალ კეთილშობილები-სადმი რწმუნებულ სამხატვრო აკადემიაში გარეშე მოსწავლის, გიორგი მაისურაძის განათლებაში, რომელსაც აქვს კეშმარიტი სურვილი იყოს მხატვარი — ფერწერის დარგში, ხოლო ჩემის მხრივ კი მთელი ჩემი შესაძლებლობით მსურს დავეხმარო ამ ახალგაზრდა კაცს, მის კეთილშობილ სურვილთა განხორციელებაში, მაგრამ მართო მე ჩემის მხრივ ვარ რა უძლური, მიეცე მას ასეთი ბედნიერება, ვებლავ, უმღაბლესი თხოვნით თქვენი მაღალ კეთილშობილების შეწუხებასო“. და შემდეგ თხოვდა: „დაეხმაროთ ამ ღარიბ და ყოველგვარ ჭონებასა და საშუალებას მოკლებულს მხატვრობის შესწავლაში თქვენი მოწყა-ლე ყურადღებით და შეიტანოთ იგი, მაისურაძე აკადემიის აღსაზრდელთა რიცხვში სახაზინო ხარჯზეო“ და სხვ.

ზემოთ მოტანილი შუამდგომლობა სწორედ იმაზე მიუთითებს, რომ გიორგი ცხოვრობდა ბაგრატიის ბინაზე. მიუთითებს, რომ ბაგრატიონისათვის კარგად ყოფილა ცნობილი მაისურაძის მდგომარეობა.

მეფისწულ ბაგრატიის შუამდგომლობაზე ოლენინის ასეთი რეზოლუციაა დადებული: „მიეცეს პასუხი, რომ მისი უმაღლესი იმპერატორობის უკანასკნე-ლი ბრძანებულებით მოწაფეთა მიღება საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიაში სახელმწიფო ხარჯზე აკრძალულია“. ამ რეზოლუციის საფუძველზე სამხატვრო აკადემიის მეფისწულ ბაგრატიანათვის უარი თუპასუხნია¹¹⁷.

სწორედ ამ „სახელმწიფო ხარჯზე“ მიღების აკრძალვით იყო ალბათ გა-მოწვეული ის, რომ გ. მაისურაძემ ვერ მიიღო სახელმწიფო, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სტიპენდია.

მოტანილი საბუთები, ვფიქრობთ, უდავოს ხლიან ჩვენ მიერ გამოთქმულ აზრს, მაისურაძის ბაგრატ ბაგრატიონის ოჯახში ცხოვრების შესახებ.

გ. მაისურაძის ბაგრატ ბაგრატიონის ოჯახში ცხოვრების დროს არის შეს-რულებული ალექსანდრე ბაგრატიის ძე ბაგრატიონის პორტრეტიც¹¹⁸, დახატული პეტერბურგში 1839 წლის 7 აგვისტოს, — 2 წლით ადრე, ვიდრე ალექსანდრეს მამა ბაგრატი გარდაიცვლებოდა. მოსაზრებას, რომ ალექსანდრე ქავკავაძეს გიორგი მაისურაძე ბაგრატ ბაგრატიონთან უნდა დაებინავებინოს, ზურგს უმაგ-

რებს აგრეთვე ალექსანდრე ჰავკავაძის მიერ მიცემული პასუხი 1832 წლის შეთქმულების საგამომძიებლო კომისიის მიერ დასმულ ერთ საკითხზედაც. 1832 წლის 6 თებერვლის პასუხში ალექსანდრე ამბობს: „მეფისწულ ბაგრატი-სათვისაც, პეტერბურგში რომ სენატორად არის, მიმიწერია... წერილები და მის-განაც მიმიღია ასეთივე. მას ცოლად ჰყავდა ჩემი ნათესავი და მე ჩემი მოსკოვ-ში ყოფნის დროს 1810 და 1812 წლებში მათთან ვჩერდებოდი ხოლმეო“¹¹⁰. მაშასადამე, ეს მიუთითებს, რომ ურთიერთობა ჰავკავაძესა და ბაგრატიონს შორის უფრო ადრეც კი ყოფილა.

აქვე განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ალექსანდრე ჰავკავა-ძის პეტერბურგში ჩაყვანილსა და სამხატვრო აკადემიაში, იქაურ ქართველთა დახმარებითაც, მოწყობილ ჰაბუკს, რომელსაც ბინა ბაგრატიონის ოჯახში ჰქონდა, გარდა ბაგრატიონისა, მფარველობდა და ყურადღებას აქცევდა ასევე თეიმურაზ გიორგის ძე ბაგრატიონიც.

თეიმურაზ ბაგრატიონი სწორედ მაისურაძის სამხატვრო აკადემიაში მო-წყობის წელს იქნა არჩეული რუსეთის საიმპერატორო სამეცნიერო აკადემიის წევრად¹²⁰.

თეიმურაზი, ცნობილია, რომ მფლობელი იყო მეტად მდიდარი ბიბლიო-თეკისა, რაც შემდეგში მან ანდერძის მიხედვით „ხალხის სახმარად დასტო-ვა“¹²¹. სხვათა შორის თეიმურაზი მაისურაძის მიერ აკადემიის დამთავრები-დან ორი წლის გავლის შემდგომ გარდაიცვალა. ცხადია, რომ ისეთ გნათლე-ბულ კაცს, როგორიც თეიმურაზი იყო, შეუძლებელია ყურადღება არ მიექცია ისეთი ქართველი ახალგაზრდა მხატვრისათვის როგორიც მაისურაძე იყო.

არსებობს ასევე ბაგრატ ბაგრატიონის ისეთი ხელნაწერებიც, რომლებიც გიორგი მაისურაძის მიერ არის გადაწერილი. არ არის გამორიცხული შესაძ-ლებლობა იმისა, რომ გიორგის გადაწერის პეტერბურგში ცხოვრების ეამს ხელნაწერები იმ სხვა ბატონიშვილებისაც, რომლებიც მაშინ პეტერბურგში ცხოვრობდნენ (ბაგრატი, თეიმურაზი, იოანე). აქ გამოთქმულ მოსაზრებაში არათუ არ იქნება გასაოცარი და დაუჯერებელი, თუ გავიხსენებთ იმასაც, რომ თეიმურაზმა 1810 წელს რუსეთში წასვლისას თან წაიყვანა და იქ აღზარ-და 11 წლის სოლომონ რაზმაძე; ისეთი კაცისათვის. რომელიც კოპენჰაგენის ანტიკვართა საზოგადოებისა და ასევე პარიზის სააზიო საზოგადოების წევრიც იყო, ასეთი რამ სავსებით ბუნებრივად უნდა ჩაითვალოს. თეიმურაზის გარდა-ცვალების გამო (1846 წელს) მარი ფელისიტე ბროსეს მიერ დაწერილი წერ-ილი¹²² გვაფიქრებინებს, რომ მაისურაძე თვითონ მარი ბროსესაც იცნობდა და, შესაძლოა, რომ მაისურაძეს იგი მაშინაც შეხვედროდა, როცა მის მზრუნველსა და მოამაგეს ასაფლავებდნენ.

საყურადღებოა, რომ თეიმურაზი მაისურაძის პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში ყოფნის მთელ პერიოდში პეტერბურგში ცხოვრობდა. შესაძლოა.

1847 წელს საქართველოში სამოგზაუროდ წამოსულ მარი ფელისტე ბროსეს ბაგრატიონთა ოჯახში მყოფი წინანდელი ბიჭის წერილიც კი წამოელოს შორეულ კახეთში მცხოვრებ მშობლებისა და მზრუნველებისათვის გადასაცემად.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ იოანე ბატონიშვილის, გიორგი XII ძის ღვაწლიც... ჩვენ ვფიქრობთ, რომ პეტერბურგელ ქართველ მოღვაწეთა წრეში მყოფი გ. მაისურაძე შეუძლებელია შეუშინეველი დარჩენოდა ისეთ კულტურულს: და განათლებულ ადამიანს, როგორც იოანე ბატონიშვილი იყო.

საერთოდ გადმოცემის მიხედვით ბაგრატიონთა გვართან მაისურაძის ურთიერთობაზე ჩემთვის მიუთითებია მხატვრის ქალიშვილსაც: „მამას ხშირად გადაუწერია თურმე მის პეტერბურგელ მასპინძელთა მიერ შედგენილი ხელნაწერებიც“ ¹²³. ვფიქრობთ, რომ ამასვე გულისხმობდა ალბათ ისტორიკოსი ვარლამ დონდუა, როცა მან ერთხელ ჩემთან კერძო საუბრის დროს აღვნიშნა: „მაისურაძის გვარი რომელიღაც ბაგრატიონის ერთ-ერთი ხელნაწერის მიხედვით მახსოვს“, და რომ იქ მაისურაძე თავის თავს მოიხსენიებს, როგორც ხელნაწერის გადამწერს“ ¹²⁴.

გ. მაისურაძე იმ დროისათვის სანიშნუშო წრეში მოხვდა. ამ წრეს მისთვის მხოლოდ კარგი მაგალითის მიცემა შეეძლო.

მეორეს მხრივ უნდა აღვნიშნოს, რომ მაისურაძის პიროვნების ფორმირებაზე სხვა გარემოც არა ნაკლებ მოქმედებდა. იგი უმეტეს წილად მაინც სამხატვრო აკადემიის კედლებში იმყოფებოდა; ამიტომ, ცხადია, რომ აკადემიის გარემო და წრე მოახდენდა თავისებურ ზემოქმედებას მაშინ უკვე დაჯეჯკებულ კვაბუჯზე.

გ. მაისურაძის პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში მისვლის დროისათვის სასწავლებლებს უკვე თავისებური და რამდენადმე მყარი წესები ჰქონდა შემუშავებული. ეს ტრადიციები 1764 წლის 6 აპრილიდან მოდიოდა და ჩვენთვის საინტერესო პერიოდამდე რამდენჯერმე იყო გადასინჯული. აყო დრო. როცა აკადემია იღებდა მხოლოდ „დაბადებიდან 5 — 6 წლის ასაკის ბავშვებს და არა უმეტესისა, ყველა წოდებისას — გარდა ყმისა“ ¹²⁵.

დიდი ხნის წინათ დედოფალმა ეკატერინე მეორემ საზეიმო ვითარებაში ჩაუყარა საფუძველი იმ აკადემიის შენობას, სადაც შემდეგში სწავლობდა მაისურაძე. მაშინ ბალავარში ჩაატანეს ოქროს ღაფა მაასზე ამოკვეთილი ასეთი წარწერით: „მისი უდიდებულესობის თანდასწრებით ჩაუყარა საფუძველი სანატკეტერბურგის სამხატვრო აკადემიას... ზაფხულსა, ქრისტეს დაბადების აქეთ 1765 წელსა, მისი უდიდებულესობის მმართველობის მეოთხე წელსა“ მაშინ პროფესორთა შემადგენლობამ ზემოდან ყუთზე დააღაგა ქვეები, თვით დედოფალმაც კი დაადო დიდი ქვა... „შემდეგ აიღო ქაფჩა და კირით ამოლესა ეს ადგილი, სწორედ მაშინ გაისმა იახტებზე დაღმებული 31 ზარბაზნის ფინთინი და ხმა საყვირთა და ლიტავრებისა“ ¹²⁶. ამ დღის შემდეგ აკადემია ყველა ნახვის მსურველთათვის ღია ყოფილა 8 დღის განმავლობაში.

აკადემიაში ჯერ კიდევ 1795 წლის 26 აგვისტოდან წესად იყო შემოღებული, რომ პროფესორებსა და ადიუქტ პროფესორებს ვალდებული გაეხალატათ მოწაფენი, რათა მათ თავიანთი უნარის მიხედვით ეხატათ და ემუშავათ პროფესორთან სახელოსნოში, პროფესორთა მეთვალყურეობის ქვეშ. ეს წესი სხვათა შორის ტრადიციულად გრძელდებოდა მაშინაც, როცა გრ. მისისურადე პეტერბურგის აკადემიაში ბრიულოვის სახელოსნოში სწავლობდა. მაშასადამე, ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მისისურადესათვის.

ასევე შორეულ წარსულიდანვე ცდილობდნენ, რომ აკადემიაში დაენერგათ გამოფენათა ტრადიცია.

ცნობილი რუსი არქიტექტორის ვ. ბაჟენოვის ვიცე-პრეზიდენტად დანიშვნით (1799 წ.) აკადემიის ცხოვრებაში ისეთი ახალი ნორმები დაწესდა, რომლებიც გ. მისისურადის დროსაც ძალაში იყო. ამ ნორმებს ალბათ გ. მისისურადისთვისაც არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა. ბაჟენოვი ურჩევდა მეფეს, რომ ამიერიდან მაინც ალარ დაეშვა ისეთი განუზრუნველი მიღება მცირეწლოვან ბავშვებისა, როგორც ამას აქამდე ჰქონდა ადგილი. ბაჟენოვის დროიდან იქნა შემოღებული აკადემიაში ფრიად მნიშვნელოვანი ღონისძიება — აღსაზრდელების ერმიტაჟში პრაქტიკაზე მივლინებისა. ერმიტაჟში გატარებულ დღეებს მოხუცობის უამს ქუთაისის დავიწყებაში გამომწყვდეული მხატვარი თურმე ყოველთვის სიამოვნებით და კმაყოფილებით იგონებდა¹²⁷.

იმ დროიდან მოყოლებული თითქმის რეგულუციამდე სამხატვრო აკადემიის აღსაზრდელები ამ კანონის ძალით ერმიტაჟში იღებდნენ ხოლმე პირებს სურათთა და ესტამპთა ორიგინალებიდან. სხვათა შორის, გ. პ. მოზდოკელმა, თბილისის კერძო საცავთა კარგმა მცოდნემ და კოლექციათა მცნობმა, ერთხელ ჩვენ გ. მისისურადის მიერ შესრულებულ ლითოგრაფიის არსებობაზეც მიგვიითითა, რაც მოზდოკელის აღწერისა და გადმოცემის მიხედვით უნდა ყოფილიყო პირი მხატვარ გრიოზის ჭურათიდან „გოგონა მტრედით“¹²⁸.

ბაჟენოვის დროსვე იყო შემოღებული ი. წ. „ვენისის გამოფენები“, სადაც გარეშე მხატვარსაც კი, ვინც აკადემიაში არ ირიცხებოდა, ჰქონდა უფლება თავის ნაწარმოებთა გამოფენისა.

პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში ადრე მეცნიერულ დისციპლინებს არ ასწავლიდნენ. მეცნიერულ დისციპლინათა სწავლება შემოღებულ იქნა ცნობილი მეცენატის ა. ს. სტროგონოვის დანიშვნის შემდეგ (1821 წ. 23/1). ასწავლიდნენ მათემატიკას, ქიმიას, მითოლოგიას, ლიტერატურას და სხვას. იმ დროს ყველა საგანს მხოლოდ ერთი მასწავლებელი ასწავლიდა.

1802 წელს აკადემიის საბჭოს შუამდგომლობით მისაღები ასაკის მდგომარეობა თითქოს გაუმჯობესდა: მეფემ შემსვლელთათვის 8 — 9 წლის ასაკი მიიჩნია საკირად. ასევე შემცირდა ამ ღონისძიებებით სწავლის არსებული 15-წლიანი ხანგრძლიობაც იმ მოტივით, რომ „გამოჩნდნენ ისეთებიც, რომელთაც შეუძლიათ ადრე შეასრულონ თავიანთი სწავლის საქმეო“.

აკადემიაში ასწავლიდნენ ენებსაც: რუსულს, ფრანგულს, გერმანულს, საგნებს: მათემატიკას, ლიტერატურას, ისტორიას, გეოგრაფიას, კატეხიზმოს, მუსიკას და ცეკვებს; ხსენებულ წლებში მოხდა არსებითი გაფართოება სამეცნიერო კურსის მოცულობისა.

მესამე ასაკიდან (14-17 წლამდე) სავალდებულო წესით ეკითხებოდით „ობტიკა“ და „პერსპექტივა“, „ემათეტიკა“ ანუ „მგერმონებლობის თეორია“ და „თეორია მშვენიერ ხელოვნებათა“, მეოთხე — უმაღლეს ასაკში, გარდა სამხატვრო საგნებისა, ასწავლიდნენ რიგ სპეციალურ საგნებსაც: „ალგებრისა და ემბლემების თეორიას“, „მხატვრობისა და მხატვართა ისტორიას“ და „ახსნა-განმარტებით კითხვას ისტორიკოსთა და მოღუქსეთა, გემოვნების შესაქმნელად და სილამაზისათვის მისაბამად მათ შემოქმედებაში“.

განსაკუთრებით დიდ საქმეს აკეთებდა აკადემია ქალაქისათვის. ამ მხრივ პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიის მიერ ჩატარებული მუშაობა, არამც თუ მაისურაძისა და მის თანამედროვეთათვის, არამედ ჩვენ დროშიაც სანიშნოდ რჩება.

აკადემიას ევალებოდა თვალყურის დევნება ქალაქებისა და სატახტო ქალაქის გამშვენიერებაზე. ძეგლთა დაღვმა არსებული კანონით დასაშვები იყო მარტოოდენ აკადემიის ნებართვის საფუძველზე.

ამავე ხანებში აკადემიამ ერთ-ერთი პეტერბურგელი წიგნით მოვაპრე თავის კომისიონერად გამოაცხადა რუსეთის იმპერიის თვალუწვდენელ ტერიტორიაზე და მას მიანდო „აკადემიაში წარმოებული საგნების გასაღება“, ე. ი. გაყიდვა: „ეს დაეხმარება რუსეთის ხალხებში სახვითი ხელოვნების და ცოდნის გავრცელებას“¹²⁹.

გ. მაისურაძის სასწავლებელში ყოფნის დროს აკადემიის რეპუტაცია ძალზე მაღალი იყო. დიდად აფასებდნენ აკადემიკოს მხატვრის და საერთოდ მხატვრის წოდებას.

ცნობილია, მაგალითად, რომ საიმპერატორო თეატრის ერთ-ერთმა ცნობილმა მსახიობმა აკადემიაში მხატვრის სახელის მოსაპოვებლად თავის პეიზაჟი წარადგინა. მას აკადემიის სამეცნიერო საბჭომ უარი უთხრა, რადგან „შეუფერებელია და უხერხული. რომ აქტიორი აკადემიის წევრი იყოს და ჯერ არ ყოფილა მაგალითი იმისა, რომ ვინმე ამ წოდებიდან დარჩენილიყოს ამავე წოდებაში და მიღებულ ყოფილიყოს რომელიმე აკადემიაში იდესმე წევრად“.

აკადემიაში იღვენებოდნენ აგრეთვე ყმათა წრიდან გამოსული პირნიც. ცნობილია, რომ თავისუფალ მსმენელს, ყმათაგან გამოსულ ღებროვინს ჯერ მიჰუთვნეს ვერცხლის მედალი, მაგრამ გაიგეს თუ არა, რომ ყმა იყო წარმოშობით (უნდა ვიფიქროთ ყმა ყოფილი — რადგანაც ცნობილია, რომ ყმებს არ ღებულობდნენ აკადემიაში), წილად მხოლოდ „მოწმობა“ არგუენს.

პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში ყოფნის დროს ახალგაზრდობა თურმე სმას ეტანებოდა, ჯავრისაგან სასმელი ხანდახან მაისურაძესაც კი დაუღუვია:

„თვითონ მამაც სვამდა ხოლმე თურმე დარდებისაგან, განსაკუთრებით მაშინ. როცა თავის სოფელი და ნაცნობები მოენატრებოდა, წინანდალში კი მას იშვიათად თუ დაუღვია ხოლმე“¹³⁰.

პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტად ა. ნ. ოლენინის¹³¹ დანიშვნით სასწავლებლის ცხოვრებაში, როგორც ამას მასალები უჩვენებენ, ახალი ერა დაწყებულა.

ახალმა პრეზიდენტმა ყოველივე ის, რაც კარგი და დადებითი იყო ძველ წესებსა და დადგენილებებში, ძალაში დატოვა, უვარგისი უკუ აგდო და მათ ნაცვლად ახალ ღონისძიებათა გატარებას შეუდგა. გ. მაისურაძე პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში სწორედ ოლენინის პრეზიდენტობის ხანაში მოხვდა.

ა. ნ. ოლენინი ძალზე ენერგიული და გაუტეხელი კაცი ყოფილა. მან პირველმა მიაქცია ყურადღება აკადემიის პანსიონერთა ჩაცმულობას (296 კაცი), რადგანაც მოძველებული იყო; ასევე ცუდ მდგომარეობაში იყო ქვეშაგებიც. ოლენინი ბევრს ზრუნავდა აღსაზრდელებზე, მაგრამ ამის მიუხედავად თავისი შეხედულებებით ძალზე შეზღუდული კაცი ყოფილა. ყველაფერი ეს მის მუშაობაზე უარყოფით გავლენას ახდენდა. შეიძლება ამითაც იყო გამოწვეული, რომ ბაგრატი ბატონიშვილს უარი უთხრა მაისურაძის პანსიონერად აყვანის თაობაზე. ოლენინი რომ უარყოფითად ყოფილა განწყობილი დაბალი ფენებიდან გამოსულ ადამიანებისადმი, ეს ჩანს მის ნაწერებიდანაც. ერთ ადგილზე იგი წერს. „ამ წოდების ხალხი (ყმათაგან გამოსული) თავისუფალ სახაზინო აღსაზრდელებთან ერთად იზრდებოდნენ და სწორედ წოდებათა ასეთი აღრევის შედეგი იყო ის, რომ აღსაზრდელებს შორის ზნეობრიობა გაქრაო“. როგორც ვხედავთ, ოლენინი მოსწავლეთა შორის ზნეობრივობის გაქრობის საბაბს და მიზეზს ხედავს იმაში, რომ სახაზინოებთან ერთად იზრდებიან ყმათაგან გამოსული პირები. ამის შემდეგ გასაკვირი აღარაფერია, რომ ოლენინს ყმათაგან გამოსულ გ. მაისურაძის საქმისათვის ყური არ უთხოვებია.

გ. მაისურაძის აკადემიაში მისვლის დროისათვის იქ მუშაობდა მრავალი ცნობილი პირი.

აკადემიას ამშვენებდა ამ დროს მხატვარ გედინის დახმარებით მიღებული პერიკლეს ეპოქის ქანდაკებები, რომლებიც აკადემიურ დარბაზში იდგა. ძნელია ახლა იმის წარმოდგენა, თუ რას განიცდიდა ხოლმე ამ ქანდაკებების ხილვისას წინანდელი ბიჭი. სამხატვრო აკადემიაში მაისურაძის დროს მუშაობდა ვიცი-პრეზიდენტის თანამდებობაზე თედორე პეტრეს ძე ტოლსტოი¹³², რომელიც განსაკუთრებული ყურადღებით ექცეოდა ხოლმე საერთოდ ყმათა წრიდან გამოსულ ახალგაზრდებს.

გ. მაისურაძის აკადემიაში მისვლის დროისათვის, 1830 წლიდან, უკვე შემოღებული იყო ახალი აკადემიური შტატი და „დამატებანი სამხატვრო აკადემიის დადგენილებებისადმი“. ამ დამატებათა საფუძველზე სწავლების კურსი 12 წლიდან 6 წლამდე შემცირდა. სწორედ ამ დამატებათა მიხედვით გაიარა

სწავლების კურსი მაისურაძემაც. მისი მიღების დროისათვის აღსაზრდელთა მისაღები ასაკი უკვე 14 წლით განისაზღვრებოდა.

აკადემიის აღსაზრდელები ორ განყოფილებადა იყოფოდნენ: უმაღლესად, რომლებსაც ეწოდებოდა აკადემისტები პირველი ხარისხისა, და უმაღლესად, რომლებიც მეორე ხარისხის აკადემისტებად იწოდებდნენ. აკადემიაში „მრჩეველთა“ წოდება გაუქმდა და შემოიღეს წოდება „პროფესორისა“, მეორე და მესამე ხარისხისა, რომლებსაც ადგილს აძლევდნენ არა ეკანსიის განათავისუფლების მიზეზით, როგორც ეს ადრე იყო, არამედ მხოლოდ შრომებისა და ცოდნის საფუძველზე.

სწორედ ამ ცვლილებათა შედეგად დამტკიცებული იქნა დებულება, რომელიც ითვალისწინებდა აკადემიაში თავისუფალ მსმენელთა მიღებას. მათ ნება ეძლეოდათ არა მარტო ხატვის საქმის სწავლისა, არამედ „მხატვრობის სწავლისაც“.

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდიდან დაიწყო ასევე აკადემიაში კითხვა სხვადასხვა საგნებისაც. ასე მაგალითად, მაშინ აკადემიაში კითხულობდა არქიტექტორი შჩედრინი სააღმშენებლო ხელოვნებას, კონფერენც-მდივანი გრიკოროვიჩი — მხატვრობათა თეორიის კურსს, პროფესორი ი. ვ. ბუიალსკი — ანატომიას. „ამ უკანასკნელ საგანში მეცადინეობისათვის ჯერ კიდევ შეზუღების მეთვალყურეობის ქვეშ ღებავდნენ ხოლმე გუდონისა, ფიშერისა და ჯოზლოვსკის ქანდაკებებს, ზამთარში კი ბუიალსკის მედიკო-ქირურგიულ აკადემიიდან მოქონდა ხოლმე ნამდვილი ანატომიური პრეპარატები“. გ. მაიურაძე, სხვათა შორის, სწორედ ამ დროს სწავლობდა აკადემიაში. ვ. მაისურაძის ჩვენამდე შემონახული მემკვიდრეობა ნათლად ადასტურებს იმას, თუ ზოგჯერ კარგად ყოფილა დაყენებული მაშინ აკადემიაში ანატომიის სწავლების საქმე. ვ. მაისურაძის, როგორც პროფესიონალური მხატვრის, აღზრდის საქმეში ანატომიის სწავლებას გარკვეული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს.

იმდროინდელი აკადემიის სურათი არ იქნებოდა სწორად დახატული, თუ ზემოთ მითითებულ დაღები ღონისძიებებთან ერთად არ აღვნიშნავდით იმ მხარეებსაც, რაც არსებითად ბოჭავდა როგორც აკადემიას, ასევე მის პროფესორებსაც და აღსაზრდელებსაც. ერთი ასეთი შემზღუდავი ღონისძიებათაგანი იყო იმპერატორ ნიკოლოზ პირველის 1829 წლის 9 თებერვლის ბრძანებულება მეფის მიერ სამხატვრო აკადემიის თავის მფარველობაში აყვანის შესახებ...

ეს ღონისძიება ფაქტობრივად დეკარისტული მოძრაობის შემდგომ რუსეთის იმპერიაში ასე თუ ისე გადარჩენილ თავისუფლებათა შეზღუდვაც იყო. ამ გზით აკადემია საბოლოოდ შედიოდა საიმპერატორო კარის მინისტრის გამგებლობაში... რაც მართლაც მოხდა. 1830 წლიდან აკადემიას წესდება უკვე აშკარად საიმპერატორო კარის მინისტრმა მისცა. აკადემიაში 1832 წელს მეფის განკარგულებით გადააქვთ გრანიტის სფინქსები, რომლებიც იმთავითვე

აკადემიისათვის. მისი ნავთსაყუდელისათვის იყვნენ განკუთვნილნი. ეს სფინქსები ღროებით, სანამ გრანიტის პედესტალს აღმართავდნენ, ნევის სანაპიროზე, სამხატვრო აკადემიის ე. წ. მრგვალ ეზოში იდგნენ.

გიორგი მაისურაძის აკადემიაში მისვლის ღროისათვის აკადემიის ინტერიერის დიდი გადაკეთებანი წარმოებდა. ამ ღროს შეიქმნა სპეციალური გალერეა თაბაშირიდან ჩამოსხმულ პირების იქ მოთავსების მიზნით. ეს ექსპონატები ადრე აკადემიის ანტიკურ და წრიულ დარბაზში იყო ხოლმე მოთავსებული; ამ ღროსვე იქნა გადაკეთებული კონფერენც-დარბაზი რაფაელის დარბაზებად. ხოლო კონფერენც-დარბაზს კი მიეცა ის დარბაზი, რომელსაც რევოლუციამდე ეკატერინესა ეძახდნენ, რადგანაც ამ დარბაზში გალბერგის მიერ შესრულებული ეკატერინე II ფიგურა იდგა. აკადემიაში იყო აგრეთვე ტიციანის დარბაზი, ხოლო მის გვერდით კი — ბიბლიოთეკა.

აკადემიის ანტიკურ დარბაზებში მოთავსებული იყო ანტიკური ქანდაკებები და პირები ცნობილი მხატვრების სურათებიდან, რომლებიც აკადემიისათვის ეჩუქებიანა მეფეს.

ასე გადააკეთეს როტონდაც, რომლის გუმბათშიაც მოთავსებული იყო შებუევის მიერ დაწერილი სურათი — „სამხატვრო აკადემიის დაარსება 1764 წელს“. ამიტომ იყო, რომ ამ დარბაზს „შებუევისას“ ეძახდნენ ხოლმე. სწორედ გ. მაისურაძის აკადემიაში მისვლის წინ (1833 — 1834 წწ.) არქიტექტორ ტონის პროექტით ინჟინერმა ადამმა ააშენა „ახალი აკადემიური ნავთსაყუდელი“.

ნავთსაყუდელის გრანიტის პოსტამენტებზე, რომლებიც ისე იდგნენ, თითქოსდა სივრცეში შექრილანო, დადგეს მართლაცდა გასაოცარი, ადამიანთა ყურადღების მიმგაჰველი, განსაცვიფრებელი სფინქსები. სხვათა შორის, სანაპიროზე დადგმულ სფინქსების საფასურად მაშინ გადახდილი იყო 65.000 მანეთი.

გიორგი მაისურაძემ ეს იშვიათი და ზედმეტად მკაცრი ანსამბლი ალბათ პირველად მაშინ ნახა, როდესაც იგი, ნევის ხილზე გადავლით, აკადემიისაკენ მიმავალ სამხედრო ფორმაში გამოწყობილ ქართველ პოეტსა და მის პატრონს ალექსანდრე ჰავჭავაძეს მიჰყვებოდა გვერდით.

ვინ იცის, როგორ უთრთოდა მაშინ გული სრბოლვაში შეჩერებული „ბრინჯაოს მხედრის“ ქანდაკების პირველ მხილველ წინანდელ ქაბუქს, მაგრამ სფინქსების ხილვამ იგი ალბათ მეტისმეტად გააოცა. შემდგომი იგი თურმე ხშირად იდგა სფინქსებს შორის და მღუშარე, ხელებდაკრეფილი ფიქრობდა ხოლმე თავის ქვეყანაზე, თავის მომავალზე, თავის მშობლებზე, მის განმათავისუფლებელ ქართველ პოეტზე.

1836 წლის 15 ივნისს, ოლენინის სიტყვებით რომ ვთქვათ. აკადემიაში გადახდილი იქნა ზეიმი უბრწყინვალესი ტალანტის, აკადემიის ერთ-ერთ აღზრდილთაგანის საპატივსაცემოდ. „ზეიმი, რომლის მაგვარსაც ჯერ კიდევ არას-

დროს არა ჰქონია ადგილი სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის ცხოვრებაში“. კ. პ. ბრიულოვს აკადემიაში ამხანაგური სადილი მოუწყვეს. აქ მოსწავლეთა გუნდი კათხულობდა მისალმებებს დაწერილ ლექსად, რომელიც არქიტექტურის კურსის მოსწავლეს ნორევეს დაეწერა. „ორკესტრი. უკრავდა მარშს, — მოგვითხრობს დამსწრე თანამედროვე, — შუა დარბაზში გამოდგმული იყო მეფის მიერ აკადემიისათვის ნაჩუქარი ბრიულოვის „პომპეის უკანასკნელი დღე“. შესანიშნავად იყო გაწყობილი მაგიდა, ყველანი სადილობდნენ“¹³².

სწორედ ამ დროს ჩაეყარა საფუძველი იმ ფონდს, რომლითაც უნდა დახმარებოდნენ ხოლმე მხატვართა ქვრივ-ობლებს; ამ ფონდში იმ დღეს ხელისმოწერით იეგროვდა 2390 მანეთი, რაც კაიოზ საძინისტოას დაუმტკიცებია 1837 წლის 15 ივლისს და სათანადო სტატუტიც შეუქმნია.

1838 წელსაც გ. მაისურაძე აკადემიაში იყო და დაესწრო ვ. კ. შებუევის მიერ ის-ის იყო ახლად დამთავრებული სურათის — „საიდუმლო სერობისადმი“ მიძღვნილ საზეიმო სხდომას, რომელიც სამხატვრო აკადემიამ მოაწყო.

ეს იყო პირველი შემთხვევა, როდესაც წინანდლეი ბიჭი ესწრებოდა ასეთ დიდსა და ბრწყინვალე საზეიმო აქტს.

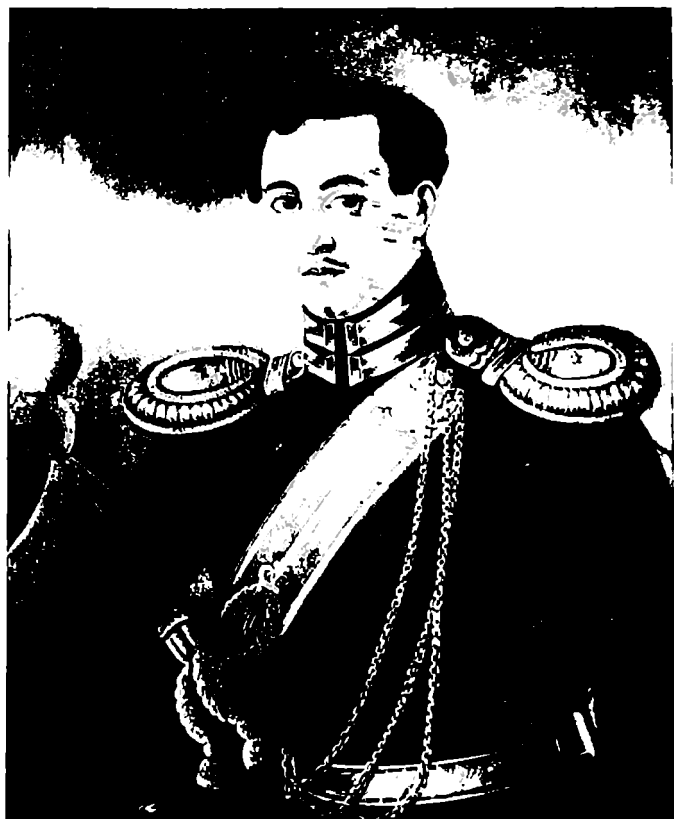
ვინ იცის, რა ფიქრები უტრიალებდა თავში იმ სალამოს მას. ცხადია, ასეთი ამბების ხილვას დამწყები ახალგაზრდისათვის უდავოდ დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა.

ვიღრე გ. მაისურაძე აკადემიაში სწავლას დაიწებდა, აკადემიაში ცუდი სამუშაო პირობები იყო: სახატავ კლასებში მეცადინეობა სალამობით სწარმოებდა, რის გამოც სახატავ კლასებს სანათურებით ჯნათებდნენ. ძნელი იყო მუშაობა, განსაკუთრებით ნატურის კლასებში, რადგან ძალიან ციოდა, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ სანთლის კვამლის გასაყვანი მილები შენობის კედლებში იყო გაკეთებული, ამ მილებიდან კი სიცივის მეტი არაფერი შემოდოდა. გ. მაისურაძის აკადემიაში მისვლის დროისათვის კლასებს უკვე ანათებდნენ „კენკეტების“ დიდი რაოდენობით, რის გამოც დარბაზში აღარც კვამლი იყო, არც სიმყარე და კვამლის გასაყვანი მილებიც აღარ იყო საკირო.

ამგვარ ღონისძიების გატარებას ის დადებითი შედეგი ჰქონდა, რომ მოსწავლენი აღარ ცივდებოდნენ და ნაკლებად აცდენდნენ ხოლმე ხატვის საათებს.

აკადემიაში აუცილებელი იყო, მესამე ასაკის მოსწავლეს ამოერჩია თავისი საბოლოო სპეციალობა, რაც მოსწავლის ნებასურვილზე იყო დამოკიდებული. აკადემიაში იყო ხოლმე ისეთი შემთხვევები, როცა მოსწავლე ამა თუ იმ სპეციალობაზე უარს აცხადებდა, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, მაინც იძულებულს ღდიდნენ ემუშავნა მისთვის არასასურველ სპეციალობაზე.

1840 წლიდან გაუქმდა აკადემიისთან არსებული სალმზრდლო სასწავლებელი. მეფის ბრძანებულების მიხედვით ყველას შეეძლო ეელო აკადემიაში

და დასწრებოდა მეცადინეობას სამხატვრო კლასებში თავისუფალ მსმენელის სახით, ვისაც კი, რასაკვირველია, ეს მოესურვებოდა. ამავე ბრძანებულებით აკადემიაში მასწავლებელთა ყოლა აღარ იყო მიხნეული საჭიროდ. ეს ბრძანებულება გამოცემული იყო მაისურაძის აკადემიაში მისვლის შესაშე წესს.

საერთოდ დეკაბრისტული მოძრაობის მომდევნო პერიოდში, რეაქციის თანდათან გამწვავების ხანაში, შესაშე წოდების წინააღმდეგ მიმართულმა განწყობილებებმა თვით აკადემიაშიც იჩინა თავი; აკადემიის საბჭო და ხელმძღვანელობა დაწვრილებით ჩერდებოდა ყმათა წრიდან გამოსულ ადამიანთა აკადემიაში დაშვების საკითხზე. საბჭო აღნიშნავდა, რომ — „განათლებული ხალხის ცხოვრების მაგალითის მიხედვით ჩვენც მხატვრობის შესასწავლად მხოლოდ თავისუფალი წოდების ხალხი უნდა დაეშვათო“. საბჭო სასტიკად ილაშქრებდა ყმათა მიღების წინააღმდეგ, და დაასკვნიდა, რომ „როგორც ეზგაჩენა გამოცილებამ, იმ ყმებისაგან, რომლებიც აკადემიაში მხატვრობას სწავლობდნენ, თითქმის არც ერთი არ გამოდგა წესიერი ადამიანიო“¹³⁴.

ზემოთ მითითებულ შეხედულებათა გათვალისწინების შემდეგ ადვილი წარმოსადგენია, თუ როგორი დამოკიდებულება ექნებოდა, განსაკუთრებით ზოგიერთ უფროს, ყმობიდან განთავისუფლებულ მხატვრებისადმი. მაგრამ ვიდრე აკადემიაში. კ. პ. ბრიულოვი მუშაობდა, ყმათა წრიდან გამოსულ მოსწავლეთა ბედი მტკიცე ზეღმ იმყოფებოდა. ბრიულოვი ყურადღებასა და მფარველობას არ აკლებდა მათ.

აკადემიაში მოსწავლეთა განვითარებისათვის, მათი გემოვნებისა და სპეციალურ ცოდნა-ჩვევის გამომთქვავებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ერმიტაჟში გამოფენილი მასალის დთვალეირებას, და იმ წესს, რაც დადგენილი იყო მაისურაძის პეტერბურგს ყოფნის დროისათვის.

აკადემიის მოსწავლეებს უფლება ჰქონდათ ერმიტაჟში გამოფენილ სურათიდან პირის გადაღებისა. ერმიტაჟი ღია იყო მნახველთათვის დილის 10 საათიდან, გარდა ორწაბათისა, ყოველდღე. მოსწავლეები სათანადო ბილეთს იღებდნენ ხოლმე. გ. მაისურაძეს, როგორც ამის შესახებ ცნობა შემოუნახავს მხატვრის ქალიშვილს, გადაუღია ხოლმე ერმიტაჟში პირი არა ერთი და ორი სურათიდან.

გ. მაისურაძის აკადემიაში სწავლის პერიოდიდან, დღემდე მხოლოდ ერთი სურათია ცნობილი. არც მხატვრის აკადემიური ნახატები, არც ფერწერა. და არც ეტიუდები ჩვენამდე არ შემონახულა. ამის გამოა, რომ მისი შემოქმედებითი მუშაობის შესახებ ეხლა მეტად ძნელია რისიმე გარკვეულის თქმა. უნდა ვიფიქროთ, რომ მაისურაძე ალბათ ისევე მუშაობდა და ისევე იყო შეზღუდული სამხატვრო აკადემიაში შემოღებულ სასწავლო წესებით, როგორც სხვა მრავალი მისი ამხანაგი. 1830 წლის 19 დეკემბერს დამტკიცებული დებულების მიხედვით კი დღეს შესაძლოა აღდგენა მუშაობის იმ წესებისა, რომლის მიხედვითაც უნდა ემუშავნა მოსწავლე მაისურაძეს აკადემიაში. მაისურაძე

ყოველდღე დადიოდა კლასებში სამეცადინოდ და იქ დაყენებულ მოდელიდან ხატავდა ხოლმე. წლის განმავლობაში თორმეტი მოდელი უნდა დაეხატა. კლასში მეცადინეობის დროს გიორგის მისი მასწავლებელი ბრიულოვი ყოველდღიურად ისევე ნახულობდა, როგორც სხვა მოსწავლეებს. დიდი მასწავლებელი უსწორებდა მას ნამუშევრებს და თანაც შეასწავლიდა ხერხებს იმისა, თუ როგორ უნდა მიაღწიოს მხატვარმა თავის ხელოვნებაში სრულყოფილობას.

საარქივო მასალებიდან ცნობილია დღეს, რომ კ. პ. ბრიულოვი ყოველდღიურად ადევნებდა თვალყურს მაისურაძის წარმატებებს და მიღებული წესის მიხედვით მათ შესახებ საჭიროებისას მოახსენებდა ხოლმე საბჭოს.

ბრიულოვი მაისურაძეს ისევე, როგორც სხვა თავის მოწაფეებსაც, უნდა ეიფიქროთ, ასწავლიდა ძველი და ახალი პროპორციების საფუძვლებს. სწორედ ასეთი თვალყურის დევნებისა და აღზრდის შედეგად გახდა შესაძლებელი მაისურაძისათვის ალექსანდრე ბაგრატიის ძე ბაგრატიონის პორტრეტის შექმნა¹⁸⁵. ამ პორტრეტის ზურგის მხარეზე გაკეთებულ ქართულ წარწერაზე ვკითხულობთ: „სრულიად საქართველოს მეფის გიორგის ძის ბაგრატიის ძის ალექსანდრესი არის პატრეტი ესე, რომელიც მსახურობს კაზაკის ათამანის პოლკსა შინა აფიცრად. წლსა არის 20-სა კ-ს, დავხატე მე გიორგიმ ივანეს ძემ მაისურაძემ წელსა, 1839-სა ჩყლთ-სა, თვესა აგვისტოს 7-სა-ზ-სა, ქალაქსა შინა სან-პეტერბურლსა“.

დასახელებული პორტრეტი საქართველოს ეროვნულ გალერეის საინვენტარო დავთარში ასეა ჩაწერილი: „ს. ე. გ. № 623; ავტორი გ. მაისურაძე; სახელწოდება საგნისა — ალექსანდრე ბაგრატიონის პორტრეტი რუსულ სამხედრო სამოსში; ზომა 55×45; მასალა — ზეთი, ტილო; დრო შექმნისა და ვისგან — მ. გრუზინისკისაგან 1925 წელსა 25/III ფასი — 30 მანეთად“.

1927 წლის 12 აპრილს „ზარია ვოსტოკაში“ ვანდიკი (ე. კოტეტიშვილი. შ. კ.) ამ სურათის გამო სწერდა: — „რაც შეეხება მაისურაძეს, მის შესახებ ჩვენ არავითარი ცნობები არ მოგვეპოვება, ერთადერთი სურათი, რომლითაც იგია წარმოდგენილი, შემთხვევითად უნდა ჩაითვალოს და ამ ნაწარმოების მიხედვით შეუძლებელია მხატვრის შემოქმედებითი სახის აღდგენა“.

უპირველეს ყოვლისა აქ ჯერ ცოტა რამ უნდა ითქვას სურათის მუზეუმში მოხვედრის თაობაზედაც. რგი მუზეუმში სურათზე გამოსახულ პირის შთამომავალს — გრუზინისკიას მოუტანია. სურათის ზურგის მხარეზე წარწერილის მიხედვით ცხადია, რომ სურათი დაუხატავთ სანკტ-პეტერბურგში 1839 წლის 7 აგვისტოს (დაუმთავრებია). თუ გავითვალისწინებთ ყოველივე იმას, რაც ნათქვამია აქამდე ჩვენს მიერ, მაშინ ცხადი გახდება, რომ ეს პორტრეტი უსათუოდ ნატურიდან არის დაწერილი, მთი უმეტეს, რომ აკადემია მსმენელთაგან მაშინ უშუალოდ ნატურაზე მუშაობას მოითხოვდა; ამის მიხედვით

ალექსანდრეს პორტრეტი, რასაკვირველია, ბაგრატიონის ოჯახში შესრულებულ სურათად უნდა მივიჩნიოთ; განსაკუთრებით კი იმის გამოც, რომ მაისურაძეს, როგორც ცნობილია, პეტერბურგში ცხოვრებისას სხვა ბინა და საცხოვრებელი არ გააჩნდა.

ჩვენს მიერ აქ ხსენებული სურათი, როგორც ამას ზედ წარწერილიც ადასტურებს, მაისურაძის მიერ შესრულებულია მისი აკადემიაში შესვლის მეორე წელს. ჩვენს მოსაზრებას სურათის აღგილის დწერის შესახებ ზურგს უმაგრებს ბაგრატი ბატონიშვილის მიერ შეტანილი შუამდგომლობაც ოლენინის სახელზე ¹³⁶.

ამ მიმართვის მიხედვით ბაგრატი თავის თავს მაისურაძის აღზრდის საქმეში თანამონაწილედ თვლის. მიმართვიდან ირკვევა, რომ ჰაბუკს აკადემიაში შესვლის დღიდანვე განსაკუთრებული სურვილები ჰქონია ფერწერის დარგში მუშაობისა; თავისთავად მიმართვაში ამგვარი რაიმეს თქმა კი იმაზე მიუთითებს, რომ ბაგრატი ჰაბუკის საქმიანობის კურსში ყოფილა თავიდანვე.

თუ ვინ იყო ბაგრატი, ან როგორ მოხვდა იგი სანქტ-პეტერბურგში, ეს ჩვენი გამოკვლევის საგანს არ შეადგენს და ამის შესახებ დაინტერესებულ პირს შეუძლია მასალები ნახოს სათანადო ლიტერატურაში ¹³⁷.

ხოლო რაც შეეხება ალექსანდრე ბაგრატის ძეს, იგი, როგორც სურათზე წარწერიდან ჩანს, 1819 წელს უნდა იყოს დაბადებული პეტერბურგში ¹³⁸. ალექსანდრეს დედა — ეკატერინე ჩოლოყაშვილის ქალი იყო. ალექსანდრე ბაგრატის ძეს ცოლად ჰყავდა ელენე თარხნიშვილის ქალი, რომლისაგანაც შეეძინა შვილები: ილია, პეტრე, გიორგი და მიხეილი. ალექსანდრე ბაგრატის ძე გარდაიცვალა თარკმელების ანთებისაგან თავის მამულში, სოფ. ახალქალაქში დაახლოებით 1865 წელს.

ჩვენამდე მოღწეულ მაისურაძის ფერწერულ ტილოთა შორის ა. ბ. ბაგრატიონის პორტრეტი ყველაზე აღრეული ხანით დათარიღებული სურათია და ამის გამო იგი, სხვა მხრივ რომ არაფერი ვთქვათ, განსაკუთრებით საინტერესო არის.

ბაგრატი ბაგრატიონის ვაჟებს, სხვათა შორის, სოლომონ დოდაშვილიც ასწავლიდა, როგორც ეს მისი წერილებიდანაც ჩანს ¹³⁹. ბაგრატი 1827 წელს, ს. ხუციშვილის თქმით (იხ. დოდაშვილის წერილების „შენიშვნები“), მხოლოდ ორი შვილი ჰყოლია: „სოლომონ დოდაშვილი ასწავლიდა ბაგრატი ბატონიშვილის ვაჟებს დავითსა და ნიკოლოზს“. ეს შენიშვნა ერთგვარად შესწორებას საჭიროებს, რადგან გ. მაისურაძის მიერ შესრულებული პორტრეტის მიხედვით, ბაგრატის ვაჟი ალექსანდრე იმ დროისათვის (1827 წ.) 8 წლის მაინც უნდა ყოფილიყო.

ალექსანდრე ბაგრატის ძე ბაგრატიონის პორტრეტი ნათელ წარმოდგენას იძლევა იმის შესახებ, თუ რაოდენ ჩქარა წასულა წინ დამწყები მხატვარი აკადემიაში სწავლის წლებში.

პორტრეტში, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს გამოსახული პირისათვის დამახასიათებელი გარეგნობის მხატვრული სიმართლით გადმოცემა, რაც თვალთა გამოშტეტეულებისა და მათი ოდნავი ასიმეტრიული განლაგებით არის გადმოცემული.

ჭკვიანი და დაკვირვებული, მაგრამ ახალგაზრდული გამოხედვა მხატვრის მიერ გადმოცემულია პირდაპირი და გამჭოლავი ცქერით. სახის ნაკვთები შესრულებული მატერიალურობისა და მოდელირების კარგი გრძნობით, უშუალოდ გადმოსცემს ახალგაზრდა კაცის სითუთს, მაგრამ იმავე დროს ფიზიკურად მკვრივსა და სისხლსავსე სახის ნაკვთებს.

ფიგურა, დაყენებული სამემოთხედ ანფასში, შემოსილია ყაზახთა ჯარის ნაწილების ოფიცერთა სამოსით, მაგრამ ჩაცმულობის მიხედვით იგი არის პოლკის ზორუნეი¹⁴⁰ — მედროშე. ჯერ კიდევ დამწყები მხატვარი ამ პორტრეტში საგრძნობი განსხვავებულობით გადმოსცემს მხატვრული თვალსაზრისით ჩაცმულობისა თუ რეგალიების მასალათა განსხვავებულ ხასიათს, თმისა და ულვაშების გადმოცემისასაც კი იგი ახერხებს მათი განსხვავებული ფაქტურისა და ფერადოვნების გადმოცემასაც.

საინტერესოა, რომ როგორც თმები, წარბები თუ ულვაშები არა მარტო ფაქტურულია, არამედ ორგანულადაც არიან დაკავშირებული, — მხატვრის გამოსახვაში, — ჰაბუკუჩი იერის მატარებელ კანთან. იმდროინდელი სამოსის ერთგვარი განხედებულობა, ერთგვარი ფუტლიარისებურება, რაც ასე ნიშანდობლივი იყო მაშინდელი სამხედრო ტანსაცმელისათვის, მხატვარს სურათში მოდელირების გზით კარგად აქვს გადმოცემული. საერთოდ ამ პორტრეტიდან მაყურებელს უცქერის წარმოსადგეი, ჰაბუკუჩი იერის, მაგრამ თავის წარმოშობით გაამაყებული, იმავე დროს, თავისი მდგომარეობით რამდენადმე ფრთხილმსახური, — თავისსავე შერყეულ მდგომარეობაში გარკვეული ახალგაზრდა კაცის სევდიანი ფიგურა.

პორტრეტი მთლიანად ამ განწყობილებას გამოხატავს. ფიგურის მოთავსება სასურათო სიბრტყეზე მოწმობს ჯერ კიდევ დამწყები მხატვრის საინტერესო და მხატვრული კომპონირების შესანიშნავ ალღოს.

ფიგურა სასურათო სიბრტყეში ჩაწერილია იმ დროს მიღებულ წესისამებრ, წელზევით გაოსახვით.

გამა ფერადებისა რამდენადმე მშვიდი, ცივია და ოდნავ ნაწი. ამ პორტრეტში ჯერ კიდევ იგრძნობა ნაწილობრივ თუნდაც სხეულის გადმოცემაში წერის ბრტყლური (плоскостная) მანერა, მაგრამ ამ პორტრეტის ზემოთმოცემულ დახასიათების მიხედვითაც ჩანს, რომ მხატვარი მთელი არსებით ცდილობს სახის მხატვრულ ინდივიდუალიზირებას, რომ მისთვის უმთავრეს ამოცანას გამოსახავი პირის ცხოვრებისა და ხასიათის მხატვრული გახსნა, მისი ჩვენება წარმოადგენს.

სხვათა შორის, კ. პ. ბრიულოვის სახელოსნოში მისულ ახალგაზრდა მხატვარს, როგორც ამას ბაგრატიონის პორტრეტიც აჩვენებს, პირველ რიგში თავის მასწავლებლისაგან შეუთვისებია არა ფორმალური არაჲ, მანერა მეშაობისა, არამედ ის, რაც ნამდვილად არსებითი და მთავარია. ჩანს, რომ ქაისურადქს იმთავითვე გაუგია ბრიულოვის სკოლისათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი — საპორტრეტო ჟანრის სფეროში მასწავლებლისათვის ასე ნიშანდობლივი.

მაისურაძე ამ პორტრეტში ამჟღავნებს იმ დიდი შემოქმედებით ინტერესს გამოსასახავი პიროვნებისადმი, რის გარეშეც მუშაობას მხატვრისათვის არავითარი აზრი არა აქვს ხოლმე.

ბრიულოვი ასწავლიდა თავის მსმენელებს: „ნატეთ ანტიკის მიხედვით — ანტიკურ გალერეიაში. ეს ისე აუცნებელია ხელოვნებაში, როგორც ცხიმი საკმელში; ნატურის კლასში კი ეცადეთ, გადმოსცეთ ცოცხალი სხეული ისე, როგორც ის არის მშვენიერი... მხოლოდ საჭიროა მისი წვდომა, ამისათვის კი უპირველეს ყოვლისა ცოდნა საჭირო... თქვენ აქ ნატურა უნდა შეისწავლოთ, ნატურა, რომელიც თქვენ თვალწინ დგას. ეცადეთ, რომ გაიგოთ და იგრძნოთ ყოველი მასი ნიუანსი და თავისებურება“. (რამაზანოვი)...

და ბაგრატიონის პორტრეტშიც, მართალია, ჯერ კიდევ დამწყებმა მხატვარმა აჩვენა იმ სკოლაში მიღებული ჩვევები და მიდგომა, რომელსაც მისი დიდი მასწავლებელი კ. ბრიულოვი ნერგავდა თავის მოწაფეებს შორის.

გ. მაისურაძე მთელი მონდომებით და მთელი შესაძლებლობით სწავლობდა, მაგრამ სიღარიბე, რომელიც თან დასდევს ხოლმე, ღარიბ ადამიანს, მას პეტერბურგშიაც არ შორდებოდა.

უნდა ვიფიქროთ, რომ მაისურაძის მასპინძელი — ბაგრატი — ამ პერიოდისათვის უკვე ალბათ ავადმყოფობდა კიდევაც და ამის გამო სათანადო ყურადღებასაც ვერ აქცევდა ჰაბუკს. ალექსანდრე ჰავკავაძე კი იმ დროს ათაგვარი საქმეებით იყო დაკავებული და საფიქრებელია, ვერც ის იცლიდა. უგზავნიდა თუ არა რამეს ალექსანდრე ჰავკავაძე ან სხვა ვინმე მაისურაძეს პეტერბურგში, ჯერჯერობით, სათანადო მასალების უქონლობის გამო მეტად ძნელი სათქმელია. ერთი კი ცხადია, რომ ახალგაზრდა კაცი 1840 წლისათვის მატერიალურად მეტისმეტად შევიწროვებულყოფილა. ჩანს, რომ მას არსადან არ ჰქონია დახმარება. ამას ადასტურებს თხოვნა მაისურაძისა, შეტანილი საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის სამმართველოში 1840 წლის 1-ლ მაისს, სადაც იგი აღნიშნავს, რომ ვსწავლობ რა ხატვას ნატურიდან და ასევე ფერწერასაც, უდიდეს მატერიალურ სივიწროვეს განვიციდი და ხატვის კლასში დასწრებისათვის საჭირო ბილეთის შეძენაც კი არ შემიძლიაო და იგი აკადემიიდან დახმარებას მოითხოვს. ამავე თხოვნიდან ირკვევა, რომ მაისურაძეს საბჭოსათვის იმპერატორის ფერწერულ პორტრეტიდან გაკეთებული პირიკი წარუდგენია¹⁴¹. აკადემიის საბჭოს, მაისურაძის თხოვნა, როგორც ამას

მმართველობის ეურნალიდან ამონაწერი აღასტურებს, დაუქმყოფილებია და მისთვის 10 მანეთი მიუციათ ვერცხლით, იმ პირობით, რომ 9 მანეთით დაეფარა გადასახადი სკოლისა ⁴¹².

პეტერბურგში სამხატვრო აკადემიაში სწავლისას გიორგი მაისურაძეს ისევე, როგორც სხვას, უნდა ვიფიქროთ. რომ არა ერთი და ორი აკადემიური თუ თავისუფალი ხასიათის სამუშაო ექნებოდა შესრულებული. მაგრამ მათ ჩვენამდე არ მოუღწევიათ და ახლა მათზე რაიმეს თქმა მეტისმეტად ძნელია. არაა გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ დიდი და ხანგრძლივი მუშაობის შემდეგ გახსნილი იქნას გ. მაისურაძის ჯერ კიდევ აქამდე უცნობი ნამუშევრები საერთოდ და კერძოდ პეტერბურგის პერიოდისა.

როგორც შეიძლება დავასკვნათ დღეს, გ. მაისურაძე განსაკუთრებით მძიმე მღვდმარეობაში ჩავარდნილა ბაგრატ ბაგრატიონის გარდაცვალების (1841 წ. 8/V-ს) შემდეგ. მეტისმეტად შევიწროებულსა და უიმედო მღვდმარეობაში ჩავარდნილ ჰაბუკს სამხატვრო აკადემიის საბჭოსათვის თხოვნით მიუმართავს, რათა განცხადებასთან ერთად წარდგენილ მის მიერ ნატურიდან დაწერილ პორტრეტის საფუძველზე მისთვის თავისუფალი, კლასგარეშე მხატვრის წოდება მიენიჭებიათ ⁴¹³.

აქ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ აკადემიაში სწავლებისათვის დაწესებული იყო 6 წელი, გამოუვალ მღვდმარეობაში ჩავარდნილი მაისურაძე კი მხატვრის წოდების მიღების მიზნით ამის გამო სადიპლომო სამუშაოს აღგენს 4 წლის მუშაობის შემდგომ... წარდგენილი სამუშაო, თავისთავად ცხადია. საბჭოს ვერ დააქმყოფილებდა ⁴¹⁴.

უნდა ვიფიქროთ, რომ იმეამად აკადემიის მოთხოვნილება ალბათ უფრო მაღალი იყო, ვიდრე მაისურაძის საამისოდ წარდგენილი ნამუშევარი. ამ დროს ეკუთვნის სწორედ ჩვენს მიერ აღრე მოტანილი დოკუმენტი — მიმოწერა „საქართველო-იმერეთის სინოდარული კანტორისა“ და „საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის სამმართველოს“ შორის ⁴¹⁵ მეტრიკის გაცემის საგანზე.

როგორც მეტრიკის შემცვლელი „მოწმობიდან“ ჩანს, გიორგის მოუწერია თავისი ძმის — ადამისათვის, რომ ამ უკანასკნელს მისთვის გადაეგზავნა პეტერბურგში დაბადების საბუთი, რაც აუცილებელი იყო მისთვის აკადემიის დამთავრებისა და ასევე სამსახურში შესვლის შემთხვევისათვის. როგორც ჩანს, ამ მიმოწერას ადგილი ჰქონია 1841 წლის 7 მარტს ⁴¹⁶, უნდა ვიფიქროთ რომ ამ საგანზე წერილი მას მიუწერია ა. პავლევიძისთვისაც.

ხოლო საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას კი 1841 წლის 21 მარტს 1332 ნომრით თბილისიდან გადაუგზავნია მიმართვა საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის მმართველობისათვის იმის შესახებ, მართლა სჭირდებოდა თუ არა აკადემიას ასეთი მოწმობა, რაზედაც აკადემიას დადებითი პასუხი მიუცია მხოლოდ 1841 წლის 9 ივნისს ⁴¹⁷.

გ. მაისურაძეს ალბათ მეტრიკული ამონაწერი ესაჭიროებოდა იმ თხოვნასთან დაკავშირებით, რომელიც მას აკადემიის სამხატვრო საბჭოში ჰქონდა შეტანილი 1841 სექტემბერს. სინამდვილეში კი დაბადებას მოწმობის შედგენა — მიუხედავად მისი დიდი საჭიროებისა — მხოლოდ 1843 წლის 12 თებერვალისათვის დასრულებულა.

უნდა ვიფიქროთ, რომ მოწმობაც მხოლოდ ამის შემდეგ იქნებოდა გადაგზავნილი; თუ მხედველობაში მივიღებთ სინოდალური კანტორის მიერ სამხატვრო აკადემიის სახელზე გადაგზავნილ წერილობით შეკითხვას, სადაც აღნიშნულია, რომ მხატვრის ძმა ადამი მოვიდა და განგვიმარტავდა, რომ მის ძმას ასეთი მოწმობა ესაჭიროებაო, — მაშინ ცხადი უნდა იყოს, რომ პეტერბურგში მცხოვრებ გიორგის და საქართველოში მცხოვრებ მის ნაცნობებს, მეგობრებსა და ნათესავებს, ერთმანეთთან წერილობითი კავშირი და საქმიანი ურთიერთობა ჰქონიათ კიდევ. (სამწუხაროდ ასეთი მიმოწერა ჯერჯერობით არ არის მიკვლეული და აღმოჩენილი), მაგრამ ამის მიუხედავად ჩანს, რომ ახალგაზრდა მხატვარი დიდ გასაქირს განიცდიდა, ალბათ ამიტომ იყო, რომ იგი აკადემიის დამთავრებას განსაკუთრებით ჩქარობდა.

1842 წლის 16 ივნისს მას განმეორებით შეაქვეს თხოვნა, რათა ნება დართონ მისი ნაცნობი ქართველი თავადის მიხედვით პორტრეტის დაწერისა¹⁴⁸. რაზედაც სამხატვრო აკადემიის საბჭო ნებას იმ პირობით რთავს, თუ იგი, მაისურაძე, დაიცავს სათანადო წესებს¹⁴⁹.

საქმის მიხედვით ჩანს, რომ მაისურაძე, მის მიერ წარდგენილ პორტრეტის მიხედვით, საბჭოს ამჯერადაც არ დაუცმაყოფილებია და წოდების მინიჭების საქმე კვლავ გადადებულია.

თითქმის ერთი წლის მუშაობის შემდეგ მაისურაძეს, როგორც ის სწერს თხოვნაში, კვლავ წარუდგენია „თავისი ნამუშევრები“, მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რამდენიმე, და ზათ საფუძველზე საბჭოსათვის წოდების მინიჭება უთხოვია, ვინაიდან უამისოდ „მე არ შემოძლია სამშობლოში დაბრუნება“-ო¹⁵⁰.

ამჯერად აკადემიის საბჭოს მაისურაძის ნამუშევრები განუხილავს და წარდგენილ მასალების საფუძველზე იგი ღირსად უცნვინათ აკადემიის დამთავრებისა, რის მიხედვითაც დაუდგენიათ გაცემა ატესტატისა 1844 წლის 12 ოქტომბრის თარიღი¹⁵¹.

გიორგი მაისურაძე, როგორც ეხლა ეს ახლად მოპოვებულ საარქივო მასალიდან ჩანს, რუსეთიდან საქართველოში საბოლოოდ მხოლოდ 1850 წლის პირველ რიცხვებში დაბრუნებულა.

აკადემიის დამთავრებიდან მომდევნო დროში, თითქმის ხუთი წლის განმავლობაში გ. მაისურაძე ძირითადად პეტერბურგში იმყოფებოდა.

მოპოვებულ მასალების მიხედვით ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მაისურაძე აკადემიის დამთავრების შემდეგ საქართველოში ჩამოსულა და აქ ერთი წელი

თუ წელიწადნახევარი დარჩენილა, რის შემდეგაც იგი კვლავ პეტერბურგს გამგზავრებულია და 1850 წლამდე იქ იმყოფებოდა.

ჩვენი აზრით, სწორედ 1844 თუ 1845 წლის შემოდგომაზე საქართველოში ყოფნის დროს უნდა იყოს შესრულებული მაისურაძის მიერ ალექსანდრე ჰავკავაძის პორტრეტი, რომელიც საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფონდში ინახებოდა აღრე № 30-ით; მაისურაძეს იმავე ხანებში უნდა შეესრულებინოს ასევე სალომე ორბელიანის — პოეტ ალ. ჰავკავაძის მეუღლის პორტრეტიც.

გ. მაისურაძეს უნდა ეკუთვნოდეს, ჩვენის აზრით, სურათზე გაკეთებული წარწერის ხელის მიხედვითაც კი, ასევე თეკლე ბატონიშვილის პორტრეტიც. საფიქრებელია, რომ მაისურაძის მიერ იყო გაკეთებული დავით დადიანის პორტრეტებიდან პორტრეტი ზუგდიდის მუზეუმის ფონდისა (იხ. ი. მეუნარგიას წიგნში ს. ცაიშვილის რედაქციით. შიგ დართული პორტრეტი).

პირველი სამი პორტრეტი შესრულებულია ალბათ მაისურაძის იმჯერად საქართველოში ყოფნის დროს. არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ გიორგი მაისურაძეს რუსეთიდან დაბრუნების დროს შეესრულებინოს სხვა პორტრეტებიც, მაგრამ მათი დადგენა მომავალი კვლევებიებისა და მუშაობის საქმეა.

პეტერბურგის პერიოდი, მიუხედავად იმ მძიმე პირობებისა, რომელშიაც მხატვარს უხდებოდა ცხოვრება, შემოქმედებითი მუშაობის მხრივ შეუძლებელია ისე ღარიბი ყოფილიყო, როგორაც იგი დღეს გამოიყურება.

სხვას რომ ყველაფერს თავი დავანებოფ, ალექსანდრე ბაგრატიონის პორტრეტი გვაძლევს იმის უფლებას, ვიფიქროთ. რომ მაისურაძე პეტერბურგში ყოფნისას არ დაკმაყოფილდებოდა მხოლოდ ალექსანდრეს პორტრეტის გაკეთებით და სხვათა პორტრეტის შექმნაზეც იმუშავებდა. ამას მოითხოვდა მისგან, როგორც მისივე საქმის ინტერესები, ასევე პატივისცემა იმ ადამიანთა მიმართ, რომელთა წრეშიაც იგი ცხოვრობდა და იზრდებოდა.

მაგრამ თუ ჩვენამდე პეტერბურგის პერიოდის სხვა ნაწარმოებებს არ მოუღწევია, ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ ალბათ მათ შენახვასა და დაცვაზე მომღევნო დროში მინცდმანც ბევრს არაფინ ზრუნავდა. თუ კი მაინც რამე გადარჩა, ისიც ჯერჯერობით კიდევ ვერ არის სათანადოდ გამოვლინებული. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ გიორგის ნამუშევრები მხატვრის სამშობლოშია, კი, ამ უკანასკნელი რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ჩნდება ხოლმე სათითაოდ და თანაც ძალზე ნელა.

პეტერბურგის პერიოდმა გ. მაისურაძე. როგორც მხატვარი, საბოლოოდ ჩამოაყალიბა და კიდევ უფრო გაუღრმავა ფერწერისადმი ის სიყვარული, რომელიც დაბადებიდანვე გამოჰყვება ხოლმე ადამიანებს.

საგულისხმოა, რომ იგი საქართველოში დაბრუნების შემდგომ უმეტესად სწორედ დემოკრატიულ ფენებიდან გამოსულ ადამიანთა ასახვაზე მუშაობს.

[illegible]

1843 წლის 20 თებერვალს პროფესორ კ. ბრიულოვის წარდგინება (ოქმი № 257), რომლითაც იგი საბჭოს თხოვდა ნიჟიერ ფერმწერლის გ. მაისურაძისათვის აღმოეჩინათ რაიმე ფულადი დახმარება¹⁵², საბჭოს დაუკმაყოფილებია და გამოუტანია დადგენილება დახმარების გაცემაზე.

დადგენილება დახმარების გაცემის შესახებ სისრულეში მოუყვანიათ.

მაგრამ აკადემიის დამთავრების მომდევნო წლებში, სანამ მაისურაძე საქართველოში დაინიშნებოდა მასწავლებლად, უნდა ვიფიქროთ, რომ მხატვარს პეტერბურგში ძალზე მძიმე პირობებში უხდებოდა ცხოვრება.

1846 წლიდან კი, მან ის უკანასკნელი იმედიც დაკარგა, რომელმაც იგი ცხოვრების გზაზე დააყენა¹⁵³, გარდაიცვალა ალ. ჭავჭავაძე, აკადემია დაამთავრებულ მხატვარს წინ ჯერ კიდევ მძიმე გზა ჰქონდა გასაველი. შორს იყო მისგან მისი მამული, იქ იყო დარჩენილი მის მიერ შესრულებული პორტრეტებიც¹⁵⁴.

მხატვრის ცხოვრების პეტერბურგის პერიოდი, როგორც ამას ადასტურებს წინამდებარე მონოგრაფიაში პიჯველად გამოქვეყნებული საარქივო დოკუმენტი,¹⁵⁵ დამთავრებულა საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის 1846 წლის 14 მარტის რაპორტით სენატისადმი¹⁵⁵-ა.

გ. მაისურაძის პეტერბურგის ხანის ცხოვრება არსებითად დამთავრდა სენატის 1846 წლის 28 მარტის დღის იმ ბრძანებულებით, რომელსაც პირველად ამ მონოგრაფიაში¹⁵⁶ ვაქვეყნებთ.

დასრულდა პეტერბურგში სწავლის პერიოდი გ. მაისურაძისათვის... მაგრამ იგი თავისუფალი, სამშობლოდან კვლავ პეტერბურგს დაბრუნებული, იქ ცხოვრობს და ქმნის, ვიდრე არ დაუძახებენ საქართველოში.

მისი კარგი პატრონი ალექსანდრე ჭავჭავაძე ისე მოკვდა, რომ ვერ მოესწრო მის მიერ სამშობლო ქვეყნისათვის დათესილი სიკეთის შედეგთა ნახვას და მომკას, მაგრამ მან ნახა ერთი, ნახა, რომ ნიჟა და გაწეულმა ამანგმა თავისი გზა არ დაკარგა ცხოვრებაში.

ქუთაისის სილ ქვეშ

1850 ~ 1885

„რამ დაგაძრო, შე ოხერო,
ღარცხევის ბედის წყარო,
ამოღუდდი, რომ ქვეყანა
ერთნაირად გაახარო.“

ი. ლავიტაშვილი.

„І мене всім великій,
Всім вольній новій.
Не забудьте поминуть
Незлим тихим словом“

Тарас Шевченко.

„Warte nur, balde Rueste auch“

Goethe

თავი მესამე

აღამიანმა, რომელმაც თავისი სიცოცხლის 35 წელი ქუთაისის ფირუზის-ფერი ცის ქვეშ გაატარა, აღამიანმა, რომელიც 35 წელი ემსახურა ქართველ და ასევე იმჟამად ქუთაისში მცხოვრებ სხვა ეროვნებათა წრიდან გამოსულ ახალგაზრდობის აღზრდის საქმეს, სული „სეარდო და სამაისო“ ქუთაისის მიწაზე დალია.

მისი ლიკვდილის შესახებ მის სამშობლო სოფელ წინანდალშიაც კი, მხოლოდ გაზეთ „დროებაში“ — შინაურ ქრონიკაში დაბეჭდილ ამბებიდან გაიგეს.

„ამ თვის ექვსს, — წერდა მხატვრის გარდაცვალებიდან მეცამეტე დღეს გაზეთ „დროების“ რედაქცია, — ქუთაისში გარდაიცვალა 97 წლის მოხუცი გრიგოლ ივანეს-ძე მაისურაძე. განსვენებული მხატვრობის მასწავლებელი იყო ქუთაისის საეყო გიმნაზიაში და გიმნაზიის მასწავლებელთა შორის ერთი უხუცესი ვეტერანთაგანი იყო.

„უმაღლესი განათლება არ მიეღო მაისურაძეს (ჩვენს სტატიიში, რომელშიაც პირველად მივუთითეთ ამ ნეკროლოგის არსებობაზე, სქოლიოში მოცემულია ავტორისეული შენიშვნა — „ხსენებული ცნობა არ შეეფერება სინამდვილეს, თანახმად ქალიშვილის ო. გ. მაისურაძის ასულის ცნობისა“), მაგრამ თავის ხელობაში დახელოვნებასა და ბუნებრივ ნიქს მოკლებული არ იყო განსვენებული.

ქუთაისში კერძო სახლებშიაც და სხვა დაწესებულებებშიც ხშირად შეეხვედებოთ განსვენებულის

ქალმით დახატულ სურათებს: ბევრი იკონოსტასი (კანკელი) გ. ი. მაისურაძის ნახელოვნებია ქუთაისის და ამის მაზრის სოფლების ეკლესიებში. ამრიგად განსვენებულმა ცხოველ სახსოვარი დაუტოვა იმ ქვეყანას, რომელსაც ღრმა მოხუცებულობამდის შეძლებისამებრ ემსახურებოდა“¹⁵⁷ (ხაზი ჩვენია. შ. კ.).

გ. მაისურაძის გარდაცვალების შემდეგ მრავალმა წელმა გაიარა, სანამ მის შესახებ დაიბეჭდებოდა თუნდაც თავისთავად უმნიშვნელო, მაგრამ მაინც ისეთი პირველი მიმოხილვა, რომელიც ქართველ საზოგადოებას წარმოდგენას მისცემდა უმაღლესი განათლების მქონე პირველი ქართველი მხატვრის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე

მაშინ წერილი დიდი შემოკლებით და ამასთან, ავტორთან შეთანხმების გარეშე დაბეჭდა რედაქციამ. ამის გამო წერილში კორექტურულ შეცდომებს გარდა იყო ზოგი რამ ისეთიც, რაც არსებითად არ იყო სწორი. გაუგებრობის ნიადაგზე „იალტა“ და „ყირიმის“ მაგიერ სტატიაში გაჩნდა „იტალია“, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სტატიაში ძირითადი ხაზი მხატვრის ცხოვრებისა, ისევე როგორც შემოქმედებისაც, უმთავრესად მოგონებებისა და სხვა მასალის საფუძველზე აღდგენილი, მაშინაც სინამდვილის შესატყვის სურათს აჩვენებდა.

ამ წერილით პირველად იქნა დადგენილი საბოლოოდ, რომ: „მაისურაძის მოღვაწეობის ხანა ქუთაისში, ემთხვევა იმ პერიოდს, როცა იქ გიმნაზიაში სწავლა უხდებოდა აკაკი წერეთელს (ქუთაისის გიმნაზია გაიხსნა 1850 წელს). საინტერესოა, რომ აკაკის ხატვა-ხაზვა და სუფთა წერა მაისურაძესთან უსწავლია. ამას ადასტურებს აკაკიზე გაცემული მოწმობაც“...

და ცოტა ქვემოთ დასახელებულ სტატიაში ვკითხულობთ: „რასაკვირველია, მხატვრისათვის მძიმე იქნებოდა პეტერბურგსა, იტალიასა და ყირიმის შემდეგ იმდროინდელ ქუთაისში ცხოვრება“¹⁵⁸ (უნდა ვიფიქროთ, რომ დედნისეული „იალტა“ ალბათ აწყობისას იქნა შეცვლილი „იტალიად“. შ. კ.).

სტატიაში იყო მითითება იმის შესახებაც, რომ მაისურაძემ სასწავლებელი დაამთავრა ორმოციან წლებში და რომ მან ამის შემდეგ ქუთაისში მასწავლებლად მუშაობა 1850 წელს დაიწყო. ამით იგულისხმებოდა, მაშასადამე, რომ მაისურაძე პეტერბურგიდან პირდაპირ ჩამოვიდა ქუთაისს.

ეს მოსაზრებანი, მაისურაძის სამშობლოში უკან დაბრუნების შესახებ. შემდეგში პირდაპირ თუ არაპირდაპირი გზით, ზოგიერთ ავტორთა მიერ შესწორებული იქნა და გამოითქვა მოსაზრება, რომ ვითომდა „თანახმად ყმობიდან განთავისუფლების პირობისა, იგი ამის შემდეგ (იგულისხმეთ მაისურაძე. შ. კ.) თუ 5 წლის განმავლობაში არა, რამდენიმე წელს მაინც მუშაობდა ალ. ჰაევაძის „სასარგებლოდ“ და ეს მით უმეტეს საფიქრებელია იმიტომ, რომ, როგორც ამას თვით მხატვარი აღნიშნავს... სამახური დაიწყო მხოლოდ 1850 წელს ქალაქ ქუთაისის გიმნაზიაში“¹⁵⁹ და ასე შემდეგ.

ამავე მოსაზრებას იზიარებს, როგორც ჩანს მეორე ავტორიც, რადგან იგი

წერს: „როგორც თელიან მხატვარი მაისურაძე 1850 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე“-ო¹⁶⁰ და ა. შ.

ამავე საკითხის შესახებ სხვა ადგილას იგივე ავტორი წერს, რომ „აკადემიის დამთავრების შემდეგ (მაშასადამე, გამოდის, რომ 1844 წელს. შ. კ.) საქართველოში დაბრუნებისას, (აქ მოტანილ ტექსტის მიხედვით გამოდის ე. წ. 1844 წელს) გიორგი მაისურაძე ხდება ხატვისა-ხაზვისა და სუფთა წერის მასწავლებლად ქუთაისის გიმნაზიაში“¹⁶¹ გამოდის, რომ მაისურაძეს ქუთაისში მუშაობა თითქმის 1844 წელს დაუწყია. ეს ავტორი თავის პირველი დებულების მიხედვით გერ მხარს უჭერს იმ შეხედულებას, რომ თითქმის მაისურაძე „თუ 5 წლის განმავლობაში არა, რამდენიმე წელს მაინც მუშაობდა, ალ. ჭავჭავაძის სასარგებლოდ“, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი იგი თვლის რომ „აკადემიის დამთავრების შემდეგ (ე. ი. 1844 წელს. შ. კ.) ხდება მაისურაძე ხატვისა-ხაზვისა და სუფთა წერის მასწავლებლად ქუთაისის გიმნაზიაში“. ცხადია, ეს არ შეეფერება სინამდვილეს.

ჩვენს მიერ ადრე (1940 წ.) გამოქვეყნებული მოსაზრება, რომ გიორგი მაისურაძე 1850 წლამდე არ დაბრუნებულა საქართველოში (გადმოცემით, აკადემიის დამთავრების შემდგომ მას უმოგზაურია და უმუშავებია ყირიმსა და იალტაში), დღეს ჩვენს მიერ მოპოვებული ახალი საარქივო მასალებით საბოლოოდ დადასტურებულია.

გიორგი ივანეს-ძე მაისურაძე, მაშასადამე, პეტერბურგიდან საქართველოში გამოემგზავრა 1850 წელს. გამოემგზავრების მიზეზი და თვით მგზავრობის პირობებიც მოპოვებული საარქივო მასალების მიხედვით დღეს შეიძლება სავსებით გარკვეულად ჩაითვალოს.

გიორგი ივანეს-ძე მაისურაძე, სამშობლო ქვეყნის მოვლისა და რუსეთის ცალკეული ადგილების დათვალიერების შემდგომ კვლავ პეტერბურგში დაბრუნდა.

გადმოცემის მიხედვით მაისურაძეს, აკადემიის დამთავრების შემდგომ საქართველოში დაბრუნებულს, სამშობლოში ყოფნისას, დაუწერია როგორც თავისი ოჯახის წევრთა, ასევე მისთვის მახლობელ ადამიანთა პორტრეტებიც: „ამ დროს (იგულისხმება აკადემიის დამთავრების მომდევნო პერიოდი, ვიდრე 1846 წლის შემოდგომამდე. შ. კ.), როგორც მამა იტყოდა ხოლმე. მას დაუხატია, მისი განმანათავისუფლებლის, — სახელოვანი პოეტის ალექსანდრე ჭავჭავაძის პორტრეტი, პოეტის გარდაცვალებამდე ერთი წლის თუ წლინახევრით ადრე... მამაჩემი სიტყვით, ქალების სურათი მას იშვიათად უხატავს... ერთი პირველთაგანი, მის მიერ დახატული ქალის პორტრეტი ალექსანდრეს მეუღლის პორტრეტი ყოფილა. შეიძლება, რომ ეს პორტრეტები დღესაც კი იყოს სადმე შემონახული. სხვათა შორის მე მახსოვს მამაჩემის მიერ დახატული, დედაჩემის პორტრეტიც — შესრულებული აკვარლით“¹⁶².

ამ ცნობების მიხედვით, სხვათა შორის, საკმაოდ დიდხანს ვეძებდი პორტ-

რეტს ალექსანდრე გარსევანის-ძე ქვეყანის და მისი მეუღლის — სალომე ორბელიანის — ქვეყანისა... და მართლაც, საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის, ფერწერის განყოფილების ფონდებში, ნახული იქნა ალექსანდრე გარსევანის-ძე ქვეყანის პორტრეტი, რომელიც ადრე მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის უცნობ ოსტატს მიეწერებოდა.

ეს პორტრეტი ადრე საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების კუთვნილებას შეადგენდა. საინვენტარო ჩანაწერის მიხედვით იგი წარმოადგენს გენერალ ლეიტენანტ ალექსანდრე გარსევანისძის ქვეყანის პორტრეტს; ამ პორტრეტის აღრიცხვით პატრონი ნიკოლოზ ჯვანეს-ძე საგინაშვილი ყოფილა და ფონდში მისგანვე შესულა 1910-12 წლებში; ეს სურათი იქ ირიცხებოდა № 30-ით, შემდეგ კი იგი გადაცემული იყო ხელოვნების მუზეუმის ფონდში, სადაც ინახებოდა შიფრით ^{ხმ}_მ 303; ხელოვნების მუზეუმის ფერწერის განყოფილებაში იგი პირველად ჩვენს მიერ იქნა აღრიცხული.

მეორე — სალომე ორბელიანის — პოეტ ალექსანდრე ქვეყანის მეუღლის — პორტრეტი, კი მუზეუმში მოიტანა ქართული ხელოვნების ნიმუშების თავმოყრის დაუღალავმა ენტუზიასტმა ქალმა ანა ბუჟყიაშვილმა-მუხრანსკაიამ — წიგნის „ბურებთან“ ავტორის ნიკო მუხრანელის მეუღლემ — 1939 წლის 29 აპრილს; სურათი მაშინ შეძენილი იქნა და აყვანილი აღრიცხვაზე ^{ხმ}_მ 301), მოტანისას ა. ბ. მუხრანსკაიამ განაცხადა, რომ მუზეუმში მის მიერ მოტანილი პორტრეტი სალომესი, გადმოცემის მიხედვით, „დახატულია სალომეს ოჯახის ე. ი. ქვეყანაძეთა მიერ ყრმობიდან განთავისუფლებული კაცის ხელით“¹⁶³.

საყურადღებოა, რომ ეს პორტრეტი დაცული ყოფილა საგინაშვილების ოჯახში; საგინაშვილები ორბელიანებთან (სალომე ხო ორბელიანის ქალი იყო) და ქვეყანაძეებთან ახლო ურთიერთობაში ყოფილან. საქმის ფაქტიური ძხარის მიხედვით საქართველოს საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფონდის სურათიც (№ 30), რომელიც ალ. ქვეყანაძის პორტრეტს წარმოადგენს, უდავოდ უნდა მიეკუთვნოს გ. მაისურაძის კალამს.

ალექსანდრე ქვეყანაძე გამოსახულია გენერალ-ლეიტენანტის ფორმაში, გენერალ-ლეიტენანტობა კი ქვეყანაძეს ებოძა 1841 წლის 4 ივლისს. მაშასადამე, ეს სურათი ამაზე ადრე არ შეიძლებოდა რომ დაწერილიყო. მეორეს მხრივ კი ცნობილია, რომ ალექსანდრე ქვეყანაძე გარდაიცვალა 1846 წლის 6 ნოემბერს. მაშასადამე, პორტრეტი ამაზე გვიანაც ვერ იქნებოდა შესრულებული. ამრიგად, პორტრეტის დაწერის სავარაუდო თარიღი მოდის იმ პერიოდზე, რომელიც გენერალ-ლეიტენანტობის მიღებიდან უბედულ შემთხვევის დრომდე გრძელდება. რეგალიებისა, ჩაცმულობისა და ჩინის მიხედვით პორტრეტზე გამოსახულია ქვეყანაძე, სინამდვილეში არსებულ მდგომარეობასთან სრული შესატყვისობით.¹⁶⁴ მაშასადამე, სურათზე გამოსახული პირის მდგომარეობა-

რეობა ნამდვილად ემთხვევა მაისურაძის საქართველოში ჩამობრუნების დროს: და ამ მხრივ იგი უეჭველად ამ პერიოდში უნდა იყოს შესრულებული. ალ. ჭავჭავაძის პორტრეტის მაისურაძეზე მიკუთვნების ჰიპოტეზა წინააღმდეგობას არ ხვდება საერთოდ, მაგრამ რჩება მეორე მხარე, რომელიც თუ ანალიზის საფუძველზე ვერ იქნა სათანადოდ დამტკიცებული, მაშინ ალ. ჭავჭავაძის პორტრეტის გ. მაისურაძეზე მიკუთვნების შესაძლებლობაც საბოლოოდ უნდა იქნეს უარყოფილი.

მოსაზრებები, რომელიც გვიკარნახებს ამას, შემდეგია: 1. ურთიერთობა ალექსანდრე ჭავჭავაძესა და გიორგი მაისურაძეს შორის, 2. ალექსანდრე ჭავჭავაძის სამხედრო წოდებისა, ორდენებისა და რეგალიების ფაქტიური მდგომარეობა სურათის შესაძლო დაწერის დროისათვის და მათი სურათზე გადმოცემა, 3. გ. მაისურაძის ყოფნის ფაქტი საქართველოში ჭურათის დაწერის საუარესოდ პერიოდში (1844. XI — 1846. IV), 4. შედარება ა. ბაგრატიონის და ა. ჭავჭავაძის პორტრეტებისა, მათი შესრულებისა, კომპოზიციისა, მანერისა თუ სხვა სტილისტიკურ ნიშანთა მიხედვით.

ორთავე პორტრეტში თითქმის ერთნაირია დაყენება ფიგურებისა, ტორსი ორსავე შემთხვევაში კომპოზიციურად ერთნაირად არის წელს ქვემოთ გადაჭრილი. ფიგურა კორპუსით, სამი მეოთხედით ორთავე შემთხვევაში მობრუნებულია ოდნავ მარცხნივ მარჯვენა მხარის წინ წამოწევი; მარჯვენა ხელი ორთავე შემთხვევაში, — ოდნავი განსხვავებით, — მაგრამ მაინც თითქმის ერთგვარადაა მოხრილი იდაყვში და მუცლის არეზე წინ არის დადებული. მარჯვენა ილღის ქვედა არეს უკან, ორთავე შემთხვევაში მხატვარი აჩვენებს ფონს როგორც სივრცეს; ხოლო მარცხენა ხელი კი მდგომარეობის მხრივ ასევე ოდნავი განსხვავებით არის გამოხატული.

საყურადღებოა, რომ როგორც პირველ ისე მეორე შემთხვევაში ტორსი ჩვენი აზრით, დახატული უნდა იყოს მოდელის გარეშე (გამოსახული პირის); მარტოდენ ჩაცმულობისა თუ რეგალიების გამოყენებით.

ამ პორტრეტებში, გამოსახვის მხრივ მათი ერთმანეთთან მსგავსებისა და მხატვრის მიერ გამოსახული გამოხედვის ერთგვარობა, ასევე იძლევა უფლუ, ბას პორტრეტთა ერთ და იმავე ავტორზე მიწერისა.

ამ პორტრეტებში ორთავე შემთხვევაში მოცემულია თითქმის იდენტური კომპოზიცია: — მარჯვნივ მიბრუნებულ, სამ მეოთხედ ანფასში გამოსახულ პირისახეთა, პორტრეტების თავის დაკავება, ასევე მათი თვალთახედვის მიმართულებაც, გამოსახვის მხატვრული ხერხის მხრივ სავსებით ერთნაირ მიდგომას აჩვენებენ.

თვალის გუგა ორთავე პორტრეტში მარცხნივაა მიბრუნებული ისე, რომ თვალის ფერადი გარსი მისულია თვალის უბეების საზღვრამდე. მათი ცქერის მიმართულებაც თითქმის ერთნაირია.

თუმცა ორსავე პორტრეტზე მათი დაწერის მხრივ, ისევე, როგორც რეგალი-

ები და ტანსაცმელიც, მხატვრის ერთ ხელს აჩვენებს. ფუნჯთა მონასში განსაკუთრებით მათეთრის (ნაჰია) ხმარებისას ორთავე შემთხვევაში რამდენადმე პასტოზურია. სტილისტიკური თვალსაზრისით ყველაზე არსებითი ამ ორ პორტრეტის ერთმანეთთან მსგავსების მხრივ არის ფონის დაწერილობა. ორთავე შემთხვევაში თავის არეს ირგვლივ მდებარე სივრცე წარმოდგენილია ფონის სხვა სივრცესთან შედარებით ღია და ნათელი ტონით, თითქოს და ორთავე შემთხვევაში ფიგურა გამოხატული იყოს იმგვარი ცის ფონზე, რომელი ცაც მთლიანად მუქი ღრუბლებით არის დაფარული. ფონზე მხატვარი ორსავე შემთხვევაში ერთნაირად აშუქებს მხოლოდ ბეკების ზემო და პირსახის გასწვრივ არეს. ამ მხრივ ეს ისეთი სტილისტიკური ნიშნებია, რომელიც უდაოს ხდის მას, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძის პორტრეტი იმავე ავტორის შესრულებულია, რომელსაც ეკუთვნის პორტრეტი ალექსანდრე ბაგრატიონისა.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის პორტრეტზე მხატვრის ხელმოუწერლობა თუ ზურგის მხარეს სათანადო წარწერის უქონლობა ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, რომ მხოლოდ და მხოლოდ იმ მოკრძალებზე მიუთითებს, რაც აუცილებლად უნდა ქონოდა გ. მაისურაძეს სხენებულ პორტრეტზე გამოსახულ პირისადმი. მაშასადამე, დასახელებული ორი პორტრეტის ერთ და იმავე ავტორზე მოკუთვნების საკითხი, ვფიქრობ, რომ საბოლოოდ გადაჭრილად უნდა ჩაითვალოს.

საჭიროა, რომ გ. მაისურაძის მიერ შესრულებულ ალ. ჭავჭავაძის პორტრეტს ფართო გამოვლინება მიეცეს ჩვენში, მიეცეს, რადგანაც იგი არის ერთ-ერთი პირველი აკადემიადამთავრებული ქართველი მხატვრის, სახელდობრ, გიორგი მაისურაძის მიერ შესრულებული პორტრეტი.

მხატვრული შემოქმედების თვალსაზრისით ეს პორტრეტი უდაოდ იქცევა ყურადღებას. პორტრეტში არის ცდა იმისა, რომ გამოსახული პირი მხატვარმა აჩვენოს ცხოვრებაზე ღრმად დაკვირვებული ადამიანის მხატვრულ სახედ. უცქერით ამ პორტრეტის გამოხედვას და გრძნობთ, რომ ალ. ჭავჭავაძე მართლაც ყოფილა ისეთი ადამიანი, რომელიც ყოველთვის უდარებდა ერთმანეთს იმას, რაც იყო და იმას, რაც უნდა ყოფილიყო.

აქ ჭავჭავაძის გამოხედვაში ნამდვილად იგრძნობა ერთგვარი სკეპსისი იქ პოეტისა, რომელსაც დაუწერია „ვაჰ, დრონი, დრონი“ და „ვაჰ, სოფელსა ამას“; ალექსანდრე ჭავჭავაძის გამოხედვაში პორტრეტზე ნამდვილად იგრძნობა პოეტის მიერ გოგჩის ტბისადმი მიძღვნილი ეპიური ტონით ნათქვამ სტრიქონთა ინტონაცია... გამოხედვა მისი თითქოს იმეორებს პოეტის ნათქვამს:

„აქაც მჯდარა ძალი შალას ტახტსა ამაყად,
წყალობათა და რისხვის ფრჩვევით მმართველი ერთა;
აქაც უღრღნიოთ შურსა, მტრობას გულები ხარბად;
ტრფილნი აქაც შემსკვლვიან კელავ ერთმანეთთა“¹⁸⁸.

მხატვარს პორტრეტში შართლ-ცდა თითქოს ერთგვარი დაპირისპირებით აქვს წარმოდგენილი ჭავჭავაძის ფიგურა მატარებელი სამხედრო ხარისხისა

და პორტრეტი ადამიანისა დახასიათებული მაღალი ინტელექტუალური სულიერი ყოფით.

სალომე ივანეს ასული ორბელიანის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეუღლის პორტრეტი, ვფიქრობთ, რომ ასევე მაისურაძეს ეკუთვნის. ამას ადასტურებს ჩვენს მიერ ზემოთ მითითებული გადმონაცემი, ხოლო მეორე მხრივ კი თვით სურათის დაწერის დროის შესაძლო განსაზღვრა. ცხადია, რომ ეს პორტრეტი — სალომეს ჩაცმულობისა და სამკაულთა მიხედვით — შესრულებულია 1846 წლის 6 ნოემბრამდე, ხოლო გამოსახული ასაკის მიხედვით კი პორტრეტზე წარმოდგენილია ასაკში მყოფი მანდილოსანი, ამის გამო ამ პორტრეტის წინა პერიოდზე მიკუთვნება არ იქნებოდა მართებული. მეორეს მხრივ კი ცნობილია, რომ სალომე გარდაიცვალა ხოლერით 1847 წელს. მაშასადამე, შეუძლებელია რომ ეს პორტრეტი დახატული იყოს 1847 წლის შემდგომ.

ამ პორტრეტის მაისურაძეზე მიწერის საბუთს, ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, პორტრეტის შესრულების მიხედვით იძლევა მაისურაძის დამოკიდებულება იმ მანდილოსანისადმი, რომელსაც, უნდა ვიფიქროთ, მხატვრის ცხოვრების ასპარეზზე გამოყვანის საქმეში მცირედი ამაგი როლი მიუძღვის.

ჩვენ ვფიქრობთ, უდავოა, რომ მხატვარს, თუ სხვა არაფერი, მადლიერებისა და თავაზიანობის ელემენტარული გრძნობა მაინც უკარნახებდა, რომ დაეწერა პორტრეტი ისეთი კლდემაშისილი და სათნოებით საესე მანდილოსნისა, როგორიც ყოფილა, ნათესავთა გადმოცემით და ასევე მხატვრის გამოსახვის მიხედვითაც — სალომე ივანეს ასული ორბელიანი-ჭავჭავაძისა.

მართლაც, პორტრეტის შექმნის პერიოდისათვის, — იმდენად, რამდენადაც ეს ცნობილია იმ ხანის ფერწერის სხვა ნიმუშთა მიხედვით, შეუძლებელია დასახელებული იქნას, გარდა გ. მაისურაძისა, მეორე ისეთი ქართველი, ანდა სხვა ეროვნების საქართველოში მომუშავე მხატვარი, რომელსაც მისი მდგომარეობის მიხედვით და ჭავჭავაძიანთა ოჯახთან ურთიერთობის მიხედვითაც, რომ ქონოდა შესაძლებლობა სალომე ჭავჭავაძის ამ პორტრეტის შესრულებისა.

ერთადერთი, რაც ამ პორტრეტის მაისურაძეზე მიწერის საქმეში დაბრკოლებას ქმნიდა, იყო ის, რომ ჩვენამდე არ არის შემონახული მაისურაძის მიერ შესრულებული ქალის პორტრეტი, შედარება რომელთანაც სალომეა პორტრეტისა მეტ გარკვეულობას და დამაჯერებლობას შეიტანდა ჩვენს მიერ მცემულ ატრიბუციაში.

და თუ ამ პორტრეტში ფონის გამოსახვისა, წერისა და ფორმების ფერწერული ძეგლის მანერის მხრივ მაინც იგრძნობა ერთგვარი განსხვავება მაისურაძის მიერ მომდენო დროში შესრულებულ მამაკაცთა პორტრეტებთან მისი შედარებისას, უმთავრესად ეს არის განსხვავება არა სტილისტიკური, არამედ განსხვავება უფრო მაჩვენებელი იმისა, რომ ეს სურათი მხატვარს შეუსრულებია მეტი პროფესიონალური გაწაფულობის ქაშს.

საერთოდ ხსენებული პორტრეტები მაისურაძის შემოქმედების იმ ხანას მიეკუთვნება, როცა იგი სამხატვრო აკადემიის დამთავრების შემდგომ ცოტა ხნით ბრუნდება სამშობლოში. ამის შემდეგ, როგორც ეს ზემოთაც გვქონდა აღნიშნული, მაისურაძე პეტერბურგში იმყოფებოდა მანამ, სანამ იგი ქუთაისში დაინიშნებოდა მასწავლებლად.

მაისურაძის ცხოვრების პეტერბურგის ეს პერიოდი ყველაზე უფრო ძნელად შესასწავლი და საიდუმლოებით მოცული პერიოდია. ამ პერიოდის შესახებ ჩვენ ვერ ვნახავთ ვერაფერს არქივებში, რადგანაც მაისურაძე ამ დროს არ იყო ჯერ კიდევ დაკავშირებული არცერთ ისეთ დაწესებულებასთან, სადაც მის შესახებ უნდა შემონახულიყო რაიმე, ხოლო რაც შეეხება მის ურთიერთობას იმ დროის რუსეთში მცხოვრებ კერძო პირებთან (ქართველებთან თუ სხვებთან), ამის დადგენა მეტისმეტად ძნელია; ცნობილია, რომ ასეთი მასალა მეტისმეტად მცირედაა შემონახული. რაც შეეხება ნამუშევრებს, შესრულებულს რუსეთში მხატვრის ყოფნის დროს, უნდა ვიფიქროთ, რომ, რაც აღრე საქართველოში არ მოხვედრილა, როგორც მაგალითად ალექსანდრე ბაგრატიონის პორტრეტი, დროთა განმავლობაში ალბათ დაიკარგა. შესაძლოა, რომ ზოგი რამე გადარჩენილიც იყოს, მაგრამ მათ აღმოჩენამდე რაიმე გარკვეული მოსაზრების წამოყენება მეტისმეტად ძნელია.

გ. მაისურაძის საქართველოში მოღვაწეობის დასაწყისი უკავშირდება იმ ხანას, როცა კავკასიაში მეფის ნაცვლად დანიშნული იყო მ. ს. ვორონცოვი. როგორც ცნობილია, ვორონცოვი თბილისში ჩამოვიდა 1845 წელს და მოვალეობის აღსრულებას 26 მარტიდან შეუდგა. ცნობილია, რომ ვორონცოვი იყო მეფის პოლიტიკის განუხრეხლად გამტარებელი პირი.

„1845 წელს გაზაფხულზე ვორონცოვი თბილისში ჩამოვიდა არა როგორც მთავარმართებელი, არამედ როგორც მეფისნაცვალი (კავკასიის ნამესტნიკი), რომელსაც მინიჭებული ჰქონდა მინისტრის უფლება. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ამ მმართველს ადგილობრივ უნდა შეემუშავებინა ყველა ზომა მმართველობის ყველა დარგში გასატარებლად და თავის მოქმედების შესახებ უშუალოდ მეფისათვის მოეხსენებია. თუ მანამდე საქართველოსა და ამიერკავკასიის მმართველობის საქმენი დარგობლივად ყოველთვის შესაბამის მინისტროებს ეხებოდა და მხოლოდ იქ წყდებოდა ყოველი საქმე, რაც იწვევდა დაუბოლავებელ მიწერმოწერას და საქმეთა წარმოების არაჩვეულებრივ გაჟიანურებას, ამიერიდან ყველა საქმე ადგილობრივ წყდებოდა მეფის ნაცვლის შეხედულებისამებრ. სამინისტროები მხოლოდ საქმის კურსში უნდა ყოფილიყვნენ იმისათვის, რომ ჯნა თუ ის მოხსენება მიეღოთ უმაღლესი დამტკიცებისათვის წარსადგენად ან უკვე დამტკიცებული გაეთვალისწინებინათ“¹⁰⁰.

მ. ს. ვორონცოვის მიზნებს ნათლად გამოხატავს ვ. ნ. ივანენკო, როცა წერს: „Связать с собою этих новых подданных нерасторжимыми узами, чтобы заставить их позабыть о единоверном и единоплеменном правительстве

ი... покинув несбыточные мечтания привязаться к своей новой мачехе, как к родной матери“ (167).

მთელ რიგ იმ ღონისძიებათა შორის, რომელსაც საქართველოში ვორონცოვი ატარებდა, საკმაოდ მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა სწავლა-განათლების საქმესაც. ჯერ კიდევ 1845 წელს, როგორც ეს ცნობილია ერთ-ერთი წყაროს მიხედვით, ვორონცოვმა გასცა განკარგულება იმაზე, რომ რუსეთიდან განსაკუთრებული საპროცების გარეშე არაერთარ შემთხვევაში არ ჩამოეყვანათ ჩინოვნიკები, ხოლო საპროცების დროს კი აუცილებლად ასეთზე მისგან უნდა ყოფილიყო ამის ნებართვა¹⁶⁸.

საგულისხმოა, რომ გ. მაისურაძის რუსეთიდან გამოწვევა და მისი ქუთაისში დანიშვნაც კი პირდაპირ ყოფილა შეთანხმებული მ. ს. ვორონცოვთან, მაგრამ ამის შესახებ შენდეგ.

ერთ-ერთი საარქივო დოკუმენტი: 169 კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი სემიონოვი, 1849 წლის 31 დეკემბერს, ატყობინებს ე. წ. კოცებუსს — მზრუნველს ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციისა — მისი მეფის ნაცვლის მიერ მომავალი წლის, ე. ი. 1850 წლის 1 იანვრიდან ქუთაისის გიმნაზიის ინსპექტორად დანიშვნის შესახებ და თანაც სთხოვს ჩაიბაროს საქმეები ქუთაისის სამაზრო სასწავლებლის ზედამხედველის იზიუმსკისაგან... (შემდეგში დაღმკელანისაგან გაგარინის მოკვლის შემთხვევას რომ დაესწრო და რომელიც თარჯიმანად მუშაობდა), და რომ მასვე ევალება ამასთანავე გამგებლობა სამაზრო სკოლასაც. მზრუნველი სთხოვს კოცებუსს, შეუდგეს იგი მოვალეობის აღსრულებას დაუყოვნებლივ, მანამდისა კი, სანამ სკოლას გიმნაზიად გადაკეთებდნენ.

1849 წელს დაწყებული საქმე საბოლოოდ დამთავრებულა 1850 წლის 12 თებერვალს. კავკასიის სასწავლებელთა ოლქის მზრუნველი 11 თებერვალს ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის მმართველს ატყობინებს, რომ მისი ბრწყინვალეობის, კავკასიაში ბატონ მეფისნაცვლის ნებთ ხვალინდელ დღეს (ე. ი. 12 თებერვალს 1850 წლისა. შ. კ.) დანიშნულია ქუთაისის გიმნაზიის საზეიმო გახსნა და ფიცის დადება იქ ახლად დანიშნულ მასწავლებელთათვის და სხვა¹⁷⁰.

ამავე საქმეში არის დაცული ფიცის ტექსტიც¹⁷¹, სადაც მასწავლებლები: გიორგი დიდებულის (ქართული ენა), ივანე ასათიანი (თათრული ენა), სერგებრიაკოვი (სამაზრო კლასები), თავადი ჩიჯაქაძე (პირველი კლასის მასწავლებელი), აბულაძე (თავისუფალ მოსწავლეთა ზედამხედველი), საქმის მწარმოებელი (ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციისა) ყიფიანი, ხელს აწერენ ფიცის ტექსტზე: ფიცი მიუღია ასევე იმერეთის ეპარქიის მმართველს მიტროპოლიტ დავითსაც; ხოლო დასწრებრა კი, როგორც ამაზე ხელრთვა მიუთითებს, თვითონ მზრუნველიც.

11 თებერვლის № 13 მიმართვით მზრუნველი ატყობინებს დირექციას

1849 წლის 31 დეკემბრის № 1470 ბრძანებით ახალ მასწავლებელთა—ნოვაციის, გეორგიზონისა და ნადეჟდინის დამატებითი დანიშვნის შესახებ¹⁷².

გიორგი ივანეს-ძე მაისურაძე წლის დასაწყისში, ე. ი. 1850 წელს, როგორც ეს ჩანს ერთ-ერთ საარქივო დოკუმენტიდან და როგორც ამას ჩვენც მიუთითებდით ზემოთ, ყოფილა პეტერბურგში და მას იქიდან თხოვნით მიუპართავს კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისათვის მისი საქართველოში მასწავლებლად დანიშვნის საგანზე, ხოლო მზრუნველს კი კავკასიის მეფისნაცვლისათვის წარუდგენია იგი, რის შემდეგაც მეფისნაცვალს უსურვებია მაისურაძის ქუთაისის გიმნაზიაში დანიშვნა ხატვისა და სუფთა წერის მასწავლებლის თანამდებობაზე.

მზრუნველის მაგიერი პირი ატყობინებს ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის მმართველს, რომ მაისურაძის პეტერბურგიდან გამომგზავრებისა, მისი საგზურისა და ქუთაისამდე ორმაგი საგზაო ხარჯით ანაზღაურების შესახებ გასული იანვრის 31-ს წისწერა ბატონ პეტერბურგის სამხედრო გენერალ-გუბერნატორს მისმა ბრწყინვალეობამ თავადმა მიხეილ სიმონის-ძემ¹⁷³.

როგორც ეს დოკუმენტი ნათლად ადასტურებს, გ. მაისურაძე 31 იანვრისათვის ჯერ კიდევ ქალაქ პეტერბურგში ყოფილა. 7 თებერვლის რიცხვით გაგზავნილ ამ დოკუმენტზე, როგორც ეს რეზოლუციდან ჩანს, უპასუხიათ ამიერკავკასიის სახაზინო პალატის მეშვეობით 1850 წლის 6 მარტს. ამ დოკუმენტით სამმართველოს მზრუნველს გაუგია, რომ 6 მარტს, პეტერბურგის სახაზინო პალატას, პეტერბურგის გენერალ-გუბერნატორის წინადადების საფუძველზე გაუცია განკარგულება იმის შესახებ, რათა არსებული კანონის საფუძველზე მიეცათ საგზური კავკასიის მხარის მკვიდრის, საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის მოსწავლე გიორგი მაისურაძისათვის, რომელმაც უკვე დაამთავრა აკადემია კლასგარეშე მხატვრის ხარისხით და დანიშნულია ხატვის მასწავლებლად ქუთაისის გიმნაზიაში.

მზრუნველი ატყობინებს ქუთაისის მმართველს, რომ ამ მომართვასთან ერთად ატესტატსაც № 1262¹⁷⁴ გიგზავნიით. სხვა საარქივო დოკუმენტიდან კი ვგებულობთ, რომ გ. მაისურაძე, პეტერბურგიდან გამომგზავრებული, თბილისში ჩამოსულა არა უგვიანეს მაისის დასაწყისისა, რადგან მზრუნველს სამმართველო სწერს ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციას, რომ მაისურაძე გზის გასაველად დადგენილ ვადაში ჩამოვიდა თბილისში. თბილისში ჩამოსული მაისურაძე, როგორც ამავე დოკუმენტიდან ჩანს, გამოცხადებულია თბილისის გიმნაზიაში, საიდანაც იგი წარუდგენიათ მზრუნველის სამმართველოში.

მზრუნველი ამ საბუთით თხოვს ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის მმართველს, რათა გადაუგზავნოს მან მაისურაძეს ქუთუნილი ჯამაგირი მის ანგარიშზე თბილისის გუბერნიის სასწავლებელთა დირექციაში¹⁷⁵. საყურადღე-

ბოა, რომ კავკასიის ოლქის მზრუნველის სამმართველო დამატებით მიმართავს ქუთაისის სასწავლებელთა დირექტორს და ატყობინებს, რომ ბატონმა მეფის-ნაცვალმა კავკასიაში იწევა განწყობა გიორგი მაისურაძის ხატვისა და სუფთა წერის მასწავლებლად ქუთაისის გიმნაზიაში გასული იანვრის 31-დან, რომელ რიცხვიდანაც უნდა მიეცეს მას ხელფასიცო¹⁷⁴.

როგორც მოტანილ საბუთიდან ჩანს, გ. მაისურაძეს ჯერ კიდევ მისი პეტერბურგში ყოფნის დროს, კავკასიაში მეფის ნაცვლის მ. ს. ვორონცოვის განკარგულებით, ხელფასი მაუღია 1850 წლის 31 იანვრიდან.

საბუთებიდან ჩანს, რომ პეტერბურგიდან თბილისში დაბრუნებული მაისურაძე გამოცხადებულა თბილისის გუბერნიის სასწავლებელთა დირექციაში, სადაც იგი დირექციას აუყვანია აღრიცხვაზე. როგორც ეხლა ეს დატურდება საბუთებიდან, მაისურაძე არადადაგების დროს თავისუფალი ყოფილა და მას ხელფასიც მიუღია იანვრის ბოლოდანვე.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ არდადაგების დროს მაისურაძე უსათუოდ წავიდოდა და მოინახულებდა თავის ოჯახს, მშობლებს და მეზობლებს. ასევე უსათუოდ ინახულებდა მისი მოამგის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ოჯახში დარჩენილ აღამიანებსაც.

ჩვენ წარმოდგენილად მიგვაჩნია, რომ მაისურაძეს, წინანდალში თითქმის ორი თვის ყოფნის განმავლობაში, საესეს შემოქმედებითი ენერგიით წინანდალში ყოფნისას არ დაეწერა რამდენიმე პორტრეტი მაინც. (მას ხომ აუცილებლად თან ექნებოდა ჩამოტანილი ფერწერისათვის საჭირო მასალები).

მაგრამ, საფიქრებელია, რომ ლიტერატურაში კარგად ცნობილი 1854 წლის 2 ივლისს შამილის შვილის ნაიბ ყაზი მაჰმადის მეთაურობით მოხდენილ თავდასხმის დროს ეს ნამუშევრები ალბათ დაიღუპა, ხანძარმა შთანთქა.

გ. მაისურაძე წინანდლიდან, როგორც ჩანს, თბილისში სექტემბრის ბოლოს დაბრუნებულა და ალბათ აქვე გაუგია, რომ ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის მმართველი პატივისცემით სთხოვდა კავკასიის ოლქის მზრუნველს მისდამი რწმუნებულ ქუთაისის გიმნაზიაში ხატვისა და ხაზვის მასწავლებლად გ. მაისურაძის გაგზავნას¹⁷⁵. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ საგანზე მაისურაძისთან მოლაპარაკების შემდეგ მზრუნველს სემიონოვს უნდა მიეწეროს, რომ თბილისის გიმნაზიაში სამსახურისთვის მოვლინებული მასწავლებელი — ხატვისა, ხაზვისა, სამოქალაქო არქიტექტურისა და სუფთა წერისა. მხატვარი მაისურაძე თქვენი 13 სექტემბრის № 233 რაპორტის საფუძველზე თქვენთან იგზავნებო¹⁷⁶.

გ. მაისურაძეს ხატვისა, ხაზვისა და სუფთა წერის მასწავლებლის მოვალეობის აღსრულება დაევალა 1850 წლის 31 იანვრიდან. დოკუმენტიდან, რომელშიაც ამაზე არის მითითება, ირკვევა, რომ მაისურაძისათვის წლიური ხელფასი დაუნიშნავთ 400 მანეთის რაოდენობით და 120 მანეთიც ბინისათვის, მთლიანად კი 520 მანეთი ვერცხლით — თვეში 43 მან. და 33 კა.

ამავე დოკუმენტიდან ჩანს, რომ იგი ამ წელს უცალო ყოფილა. ასაკის მხრივ კი ნაჩვენებია, თითქმის მაისურაძე დაბადებული იყოს 1814 წელს, რაც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, არ შეეფერება სინამდვილეს¹⁷⁹.

ახალგაზრდა მხატვარი ქუთაისში ჩაივლია ოქტომბრის. ბოლო რიცხვებში 1850 წლისა. ჩასვლისთანავე იგი შეუდგა მოვალეობის აღსრულებას. გ. მაისურაძე პეტრე დიდის ბრწყინვალე ქალაქიდან თბილისსა და წინანდალზე გავლის შემდეგ პირდაპირ ქუთაისში მოხვდა.

ქუთაისი საქართველო-იმერეთის გუბერნიის სამაზრო ქალაქად გამოცხადდა ჯერ კიდევ 1840 წელს, ხოლო 1846 წლის 14 დეკემბრიდან კი — საგუბერნიო ქალაქად¹⁸⁰.

50-იან წლებამდელი ქუთაისის შესახებ, ა. კიკვიძის „საქართველოს ისტორიაში“ ვკითხულობთ: „დღევანდელი ქალაქის ტერიტორიაზე, მარტო ამ ადგილას იყო თითო-ოროლა სახლი, მწვანეყვავილას ძირში სახლობდნენ ებრაელები, უფრო ქვევით რიონის ნაპირზე კათოლიკეები, მათზე მოშორებით, ტყის პირას სომხები“. შემდეგ იქვე განაგრძობს ავტორი: „ორმოცდაათიან წლებში ქუთაისმა ერთბაშად შეიცვალა სახე, მოსახლეობა გაიზარდა, ვაჭრობა გაფართოვდა, რიონის სანაპირომ ქალაქის სახე მიიღო“¹⁸¹. და მართლაც იმ დროის ქუთაისში 3.000 სულს უტოვრია. მათგან მამრობითი 1.400, დედრობითი კი 1.600 ყოფილა. მართლმადიდებლები — სტატისტიკურ ცნობების მიხედვით — ე. ი. ქართველები და რუსები ერთად, უნდა ვიფიქროთ ბერძნებიც, სულ ყოფილან 200; კათოლიკეები (ე. ი. კათოლიკური სარწმუნოების მალაიარებელი ქართველები. საგულისხმოა, რომ ამ დროს სტატისტიკურ ცნობებში არასდროს არ იხსენებენ ხოლმე ქართველებს, ისინი მოიხსენებიან მართლმადიდებელთა შორის) — 500, სომეხი გრიგორიანელები — 300, ადგილობრივი ებრაელები კი — 1.900; ვაჭრობა იმეამად ქუთაისში ხელში ჰქონიათ ებრაელებსა და სომხებს; 1850 წელს ქუთაისში ყოფილა 720 შენობა, მათ შორის 7 ეკლესია, ამათგან 6 ქვისა ყოფილა. ქუთაისში ყოფილა აგრეთვე 1 თორაც. სავაჭრო ღუქები 280 ყოფილა, მათგან 16 ქვისა, სხვა კი ხისაგან აგებული. სახლები 440 ყოფილა¹⁸². საგულისხმოა, რომ ერთი წლის განმავლობაში ქალაქის არქიტექტურას ემატება ორი ეკლესია, ერთი თორა და თითქმის 100 სავაჭრო ღუქანი¹⁸³.

ამ დროს ქუთაისში, გარდა გიმნაზიისა, დაარსდა ქალთა წმინდა ნინოს სახელობის სასწავლებელიც, რომელიც 1847 წლის 14 მაისს გაიხსნა.

ხსენებული პერიოდის ქუთაისისა და ქუთაისში ახლად გახსნილ გიმნაზიის შესახებ საინტერესო მოგონებები აქვს შემონახული ნიკო ნიკოლაძესაც. იგი მოგვითხრობს, რომ რიონის მთელი მარცხენა მხარე ტყეს ჰგავდა და ძლიერ იშვიათად იყო დასახლებული. იმერელი მოსახლეობა უფრო ქუთაისის გარშემო ცხოვრობდა სოფლად, ერთმანეთზე დაშორებით, ცალ-ცალკე პატარა

სოფლებში: აბულაძეები — კომას, ასათიანები — ქვიტირს, ავალიანები — გუ-
მათს, მესხები — რიონს, ქვარიანები — მწვანეყვავილზე და სხვა.

ნიკო ნიკოლაძე აღნიშნავს ასევე, რომ: „ამ მოსახლეობას ის განკერძოე-
ბული თვისება ჰქონდა, რომ თითქმის ყველა ეს მოსახლე აზნაური იყო. უყმო
და ძლიერ მცირე მიწაწყლის პატრონი, ირჩენდნენ თავს ისინი ზოგი წისქ-
ვილის მუშაობით, ზოგი ხეხილის შენებით, უფრო მეტად — კი საკუთარი ხე-
ლით, თავიანთი ვენახის მოვლით, აბრეშუმით და სიმინდის მოყვანით“ 184.

ნიკო ნიკოლაძე დაწერილებით აღწერს იმ სკოლის ცხოვრების ამბებს, სა-
დაც მაისურაძე მუშაობდა (სხვათა შორის, როგორც ადრე გვაქვს აღნიშნული,
ნ. ნიკოლაძემ თავის მოგონების დაწერილ საკმაო დროის გავლის შემდეგ,
მაისურაძის მიერ შესრულებულ ა. ბაგრატიონის პორტრეტის ნახვისას შესძლო
ერთგვარად აღედგინა მეხსიერებაში ის დღეები, რომლებიც მას აკავ-
შირებდა ქუთაისის გიმნაზიის ხატვა-ხაზვის მასწავლებელთან — გ. მაისურა-
ძესთან). ნიკოლაძე სასწავლებელში ისე ახალგაზრდა მიუბარებიათ, რომ იგი
სხვას დაჰყავდა თურმე. ერთ აღვილზე ნიკოლაძე წერს: „მოსამზადებელ
კლასში ჩემ განყოფილებაში ასამდე შეგირდი ვიყავით, უმეტესი ნაწილი მო-
წიფული ვაჟაკი... ჩვენ გვერდით მეორე მოსამზადებელი კლასიც იყო მოწა-
ფეთა ამდენივე რიცხვით. ამ 200 ყმაწვილიდან მარტო შეიღმა გავათავეთ გიმ-
ნაზია 9 წლის შემდეგ“ 185.

სხვათა შორის, სწორედ ამ დროს ეხება აკაკი წერეთლის მოგონებაც, სა-
დაც აღწერილია მისი ქუთაისის გიმნაზიის მოსამზადებელ კლასში მიყვანაც 186.
ეს არის ის ხანა, როდესაც სწორედ ამ გიმნაზიაში ხატვასა, ხაზვასა და
სუფთა წერას ასწავლიდა გ. მაისურაძე. როგორც დღეს ეს ირკვევა
საარქივო მასალებისა და მოგონებათა მიხედვითაც, მაშინ მაისურაძესთან,
შემდგომში ცნობილ სხვა მრავალ ქართველ მოღვაწეთა გარდა, სუფთა
წერა, ხატვა და ხაზვა უსწავლიათ ქართული კულტურის ისეთ გამოჩენილ
მოღვაწეებსაც, როგორიცაა, მაგალითად, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე,
გიორგი წერეთელი, ბესარიონ ლოლობერიძე, გრიგოლ აბაშიძე და სხვები 187.
განსაკუთრებით უნდა მიექცეს ყურადღება აკაკი წერეთელს, რომელსაც მაი-
სურაძის საგნებში, როგორც ამას წლიური საგამოცდო ნიშანი აღსტურებს,
მიუღია 4 188.

ნ. ნიკოლაძე თავის მოგონებაში „წარსულიდან“, სხვათა შორის, არ იხსე-
ნის და არ ასახელებს არც ერთ იმ საგანს, რომელსაც გ. მაისურაძე ასწავ-
ლიდა გიმნაზიაში. ამის გამო ერთი შეხედვით ისეთი შთაბეჭდილებაც კი იქმ-
ნება, თითქოს გიმნაზიაში ეს საგნები არც კი უნდა ყოფილიყო მაშინ. მაგრამ
საარქივო მასალის გარდა არსებობს სხვა ისეთი ოფიციალური დოკუმენტები,
რომლებიც გარკვევით მიუთითებენ იმაზე, რომ ხატვასა, ხაზვასა და სუფთა
წერას ასწავლიდნენ საქართველოშიაც.

ერთ-ერთ ცირკულარში, რომელიც გიმნაზიებსა და სამაზრო სასწავლებ-

ლებში საგანთა სწავლებისა და განაწილებას ეხება, პირდაპირ არის მითითებული, რომ სამაზრო სკოლებში სუფთა წერა, ხატვა და ხაზვა უნდა ესწავლებინათ I, II, III კლასებში თანდათანობის მეთოდის დაცვით, ხატვა-ხაზვაში კი — საგრაფიურო და ლატოგრაფიული მასალის მიხედვით, ხოლო ფიგურები, გეომეტრიული სხეულები, პერსპექტივა, პირველადი საწყისები საორნამენტო ხელოვნებისა, ხატვა ადამიანის სხეულთა ნაწილებისა და მთლიანი ფიგურისა — ორიგინალებიდან ან ნიმუშების მიხედვით; ხოლო გიმნაზიაში კი ამავე ცირკულიარის მიხედვით უნდა ესწავლებინათ — სუფთა წერა — I, II, III კლასებში, როგორც სამაზრო სასწავლებლებში, ხატვა-ხაზვა კი — I, II, III, IV, V, VI და VII კლასებში ისევე, როგორც სამაზრო სასწავლებელში.

დამატებით მოწაფეთათვის უნდა მიეცათ ძირითადი წარმოდგენა გეომენებისა და ფორმის სილამაზეზე საერთოდ, განსაკუთრებით კი ადამიანის ფიგურის შესახებ; უნდა შეესწავლებინათ არქიტექტურულ ნაწილთა გამოხატვა, უნდა ეჩვენებინათ ხაზობრივი პერსპექტივის საწყისები, უკიდურეს შემთხვევაში, პრაქტიკულად მაინც... და დასასრულ, მოწაფეთათვის უნდა მიეცათ შესაძლებლობა თაბაშირიდან ჩამოსხმული ადამიანის სხეულთა უმთავრესი ნაწილების გადმოხატვისა.

იქვე მითითებაა მასზედ, რომ წარმატებათა მიხედვით დაეხმარონ მოწაფეს ნატურიდან — ადამიანის, ლანდშაფტებისა, ცხოველთა ფიგურებისა და სხვათა ხატვაში; ხოლო, თუ აღმოჩნდებიან მსურველები, ახატვინონ ფერადებითაც კი.

ხსენებული ამონაწერა საკმაო სინათლითა და გარკვეულობით ადასტურებს საერთოდ მაშინდელ სკოლებში ხატვა-ხაზვისა და სუფთა წერისათვის მიკუთვნებულ ადგილსა და მნიშვნელობას.

ამავე ცირკულარში ხაზგასმულია დიდი მნიშვნელობა ხსენებულ საგანთა სწავლებისა. ცირკულარი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს მხატვრობის მნიშვნელობას. ცირკულარში ვკითხულობთ: „მოსწავლეებს უნდა მიეცეთ და შეუმუშავდეთ გაგება გეომენებისა, ხოლო განსაკუთრებით კი ადამიანის ფიგურის შესახებ. მისი ძირითადი მონაცემების მიხედვით ნაჩვენები უნდა იქნას საფუძველი ხაზობრივი პერსპექტივისა“ და „თაბაშირიდან გადაღებული ადამიანის სხეულის უმთავრეს ნაწილთა წარმატებით დაძლევის დროს ხელი უნდა შეუწყონ მოსწავლეს ნატურიდან ფერადებით ხატვის საქმეში“¹⁸⁹.

ამის მიხედვით ცხადი ხდება, თუ რა მოთხოვნილება ჰქონდა წაყენებული გ. მაისურაძეს, როგორც მასწავლებელს ქუთაისის გიმნაზიისა, ხატვა-ხაზვისა და სუფთა წერის სწავლებისას.

მაისურაძესთან, როგორც ვთქვით, უკვე არა ერთი და ორი მომავალში სახელმოხვეჭილი მოღვაწე სწავლობდა. საბუთები ამის შესახებ. გარდა ზემოთ ჩვენს მიერ მითითებულისა, მომავალშიაც არა ერთი და ორი იქნება მიკვლეული. ამ საკითხთან დაკავშირებით აქვე უნდა მიეთითოს ერთ ისეთ დოკუმენტ-

ზედაც, როგორც არის აკაცის მოწმობა. იგი ერთხელ კიდევ ადასტურებს ჩვენს მიერ უკვე აღნიშნულ გარემოებას¹⁰⁰.

მაგრამ იმ დროში, როდესაც მეფის მოხელეები ყოველივე ქართულს, მით უმეტეს კი, მესამე წოდებისა და ყმათაგან გამოსულ ადამიანებს ღვენიდნენ, სრულებით არ უნდა იყოს მოულოდნელი ის, რაც გ. მაისურაძის მიმართ მოიმოქმედა მაშინ ერთ-ერთმა ამის უფლების მქონე პირმა.

1850 წელს ქუთაისის გიმნაზიის ინსპექტორის მოვალეობის აღმასრულებლად ითვლებოდა მეფის მოხელე ე. ე. კოცეხუ¹⁰¹.

გ. მაისურაძე პირველ მისვლის დღიდანვე, უნდა ვიფიქროთ, რომ კეთილსინდისიერად მუშაობდა. იგი სხვა მასწავლებლებთან ერთად სათანადო შტატშიც იყო გატარებული. მასთან ერთად მოიხსენებოდნენ საღვთო რჯულის უფროსი მასწავლებელი, 4 უფროსი და 3 უმცროსი მასწავლებელი; მოიხსენიებოდა ასევე მოსამზადებელი კლასისა და თავისუფალ მსმენელთა ზედამხედველი პირი.

ქუთაისის გიმნაზიაში ამ შტატით მაშინ ითვლებოდნენ: საღვთო რჯულის მასწავლებელი პროტორიე — გამრეკელი (გიორგი); უფროსი მასწავლებლები — ბ. ბ. ნაგურნი (ანტონ გასპარის-ძე), გეორგაზონი (ვასილი კარლოს-ძე), ნადეჟდინი (სიმონ ალექსის-ძე); ასევე მასწავლებელი ხატვა-ხაზვისა ბ-ნი მაისურაძე, მოსამზადებელი კლასის მასწავლებელი თავადი ჩიჯავაძე (ნიკოლოზ გიორგის-ძე) და ზედამხედველი თავისუფლად მომსვლელი მოწაფეებისა ბ-ნი აბულაძე (ნიკოლოზ გიორგის-ძე)¹⁰².

ამ პერიოდის შესახებ მეტად საინტერესო ცნობებს გვაწვდის მხატვრის ქალიშვილის გადმოცემები: „.....მაგრამ მამაჩემის მშვიდობიანი ყოფა მაშინ დიდხანს არ გაგრძელებულა... მამას მასთან რაღაც უსიამოვნება მოსვლოდა საგნის სწავლების თაობაზე და სკოლის დირექტორიც ამის შემდეგ ჯიბრში ჩასდგომია მას... მამა ჩქარა დაუთხოვიათ სამსახურიდან... მამა იტყოდა ზოლმე, რომ კოცეხუ საერთოდ იყო ქართველების დიდი მოძულე კაციო, განსაკუთრებით კი დაბალი ფენებიდან გამოსული ადამიანებისაო“¹⁰³. და მართლაც, მომდევნო დროში ჩვენს მიერ ჩატარებულმა მუშაობამ, როგორც საქართველოში დაცულ, ასევე რუსეთში შემონახულ საარქივო მასალებზედაც, ჩვენ დაგვარწმუნა სიმართლეში ოლმპიადა გიორგის ასულის მიერ მონათხრობი ამბებისა. მასალის მოპოვების შემდეგ ცხადი გახდა, რომ არ არის სწორი შეხედულება თითქმის მაისურაძეს 1850 წლიდან გარდაცვალებამდე განუწყვეტლივ ემსახუროს მასწავლებლად ქუთაისის გიმნაზიაში¹⁰⁴.

გ. მაისურაძე, ქუთაისის გიმნაზიაში, შეიძლება ითქვას, მუშაობის დაწყებიდან რამდენიმე თვის გავლის შემდგომ დიდ უსიამოვნებას წააწყდა. სხვათა შორის, ღღემდე ლიტერატურაში ეს ინციდენტი არამც თუ გაუშუქებელი ჩჩებოდა, არამედ საეცხებითაც უცნობი იყო. თუ რასაკვირველია, არ მივი-

ლებთ მხედველობაში ამ საკითხთან დაკავშირებულ, ქალაქ ქუთაისის საქალაქო გაზეთში გამოქვეყნებულ ცნობას ჩვენს წერილში¹⁹⁵.

1850 წლის 18 დეკემბერს ქუთაისის გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭოს სხდომათა დაგეგმვაში¹⁹⁶ შეტანილი ოქმის მიხედვით ჩანს, რომ გიმნაზიაში დანიშნული ყოფილა პედაგოგიური საბჭოს სხდომა. საბჭოს თავმჯდომარე ყოფილა კოცებუ, სხდომას დასწრებიან ნადეჟდინი, გიორგიზონი, განგესოვი და ნაგურანი. სხდომაზე პირველ საკითხად მოუხმენიათ დარჩენილ მოწაფეთაგან და მოზრდილთაგან თავისუფლად მსმენელთა ჯგუფის შექმნისა და სხვა ამგვარი სასწავლო ხასიათის ღონისძიებათა შესახებ, რაზედაც საბჭოს გამოუტანია სათანადო დადგენილება. მეორე საკითხი კი ოქმში ასეა ჩაწერილი:

„მოისმინეს: — გიმნაზიის საბჭოს მოხსენდა გ. მაისურაძის — ხატვისა და ხაზვის მასწავლებლის — საქმე, რომელმაც კლასში გაკვეთილების დროს უარი განაცხადა ქუთაისის ღირეკციის ბატონი მმართველის მიერ მიცემულ წინადადების შესრულებაზე — სახელდობრ, დაეწერა მას ბ-ნ მმართველის კარნახით დაფაზე რამდენიმე სიტყვა. ბატონ მმართველს სხვა არაფერი უნდოდა, თუ არა იმის ნახვა და გარკვევა, თუ როგორ სწერდნენ მოწაფეები. მაისურაძემ კი მმართველს მიცემულ დავალების შესრულებაზე უარი უთხრა და განუცხადა რომ იგი ამას არ გააკეთებს, რადგანაც თავისთავს იგი თვლის არა სუფთა წერის მასწავლებლად, არამედ ხატვისა, და განაცხადა რა ეს, მან მიიტოვა ყველა იქ მყოფი (კლასში. შ. კ.): ბ-ნი მმართველი (კოცებუ. შ. კ.) მისი ასისტენტებით — ნადეჟდინით და განგესოვით, ხოლო თვითონ კი გარეთ გავიდა“.

ამის გამო საბჭოს დაუდგენია: „ეცნობოს (უფრო სწორედ რომ ვთქვათ, დასმინონ. შ. კ.) ბ-ნ მაისურაძის ქცევის შესახებ ბ-ნ მზრუნველს კავკასიის სასწავლო ოლქისა, რათა ასეთი საქციელისათვის შემდეგში ჩვენ არ გავხდეთ პასუხისმგებელნი“¹⁹⁷ და სხვა.

ამ ინციდენტს ადგილი ჰქონია 1850 წლის დეკემბერში. როგორც ეხლა ამას ადასტურებს საარქივო მასალები, კოცებუს უაღრესად შეურაცხყოფილად უგრძნია თავი გ. მაისურაძის ამგვარი ქცევით, მაისურაძისათვის კი ალბათ ეს ქცევა იყო ერთგვარი პროტესტი ხატვაში შეზღუდვების წინააღმდეგ... მაისურაძეს პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში სწავლის დროს ზომ არა ერთხელ უნახავს და სმენია თავისი დიდი მასწავლებლის ამგვარ ქცევათა შესახებ თვით მისი უდიდებულესობის — იმპერატორის მიმართაც კი.

ქ. ბრიულოვის მთელმა მოწაფეებმა, მათ შორის გ. მაისურაძემაც, იცოდნენ იმ ეპიზოდის შესახებაც კი, როცა ბრიულოვი მასთან თავის ფეხით მისულ იმპერატორს ლოგინში ჩაწოლილი დახვდა და თავი მოიკვამლეოდა, რითაც

მიხვედრა მეფე, რომ მას არ სურდა აღსრულება მისი აღმატებულების სურვილი.

გ. მაისურაძე, შეიძლება ითქვას, რამდენადმე განებივრებულიც კი იყო იმ ყურადღებიანი დამოკიდებულებით, რასაც მისდამი იჩენდნენ ა. ქავჭავაძე, კ. ბრიულოვი; ა. პუშკინი — მხატვრის ცხოვრების დასაწყისში, პეტერბურგში მცხოვრები ბაგრატიონები და თვით მაისურაძის აკადემიის ამხანაგებიც.

ცხადია, თავხედი მოხელის — კოცებუს ქცევას თავისუფალი მხატვარი ვერ აიტანდა. მაგრამ მეორეს მხრივ, ისიც ცხადია, რომ მხატვრის ქცევას ასევე ვერ აიტანდა ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის მმართველი ე. ე. კოცებუც...

და იგი — მაისურაძესთან ინცინდენტის შესახებ წერს რაპორტს ბ-ნ, მზრუნველისადმი.

ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის საქმეებში შემონახული არის ერთა საქმის შავი, რომელიც წარმოადგენს კოცებუს მიერ მზრუნველის სახელზე გაგზავნილ რაპორტის პირს. კოცებუ ამ რაპორტში წერს: „მაქვს პატივი თქვენ მაღალკეთილშობილებას წარმოვუდგინო ამონაწერი ჩემდამი რწმუნებულ გიმნაზიის საბჭოს ჟურნალიდან და ამასთანავე მიხდა მოგახსენოთ ჩემი აზრი მაისურაძის შესახებ. მე მგონია, რომ მაისურაძე არავითარ სარგებლობას არ მოუტანს მოსწავლეებს, რამეთუ მის პირველ მოვალეობად მე ვთვლი სუფთა წერის სწორობას სწავლებას“¹⁹⁸. და თან შენიშნავს, რომ მაისურაძე თვითონვე ამბობს, რომ მას უძნელდება სუფთა წერის სწავლება. რაც შეეხება ხატვისა და ხაზვის საქმეს, ამის შესახებ კოცებუ ხმას არ იღებს.

მოტანილი დოკუმენტი ნათლად აჩვენებს იმ განწყობილებას, რომელიც დირექტორს ამოძრავებდა... კოცებუს ამრიგად მ. ს. ვორონცოვისათვის უთხოვნია მაისურაძის განთავისუფლება, ვითომცდა მისი თანამდებობისათვის შეუფერებლობის გამო. სინამდვილეში კი, როგორც ეხლა სააჩქიფო მასალების მიხედვით ირკვევა, იმის გამო, რომ მაისურაძე უხეშად მოქცეოდა დირექტორს.

ე. ე. კოცებუმ თავისი გაიტანა; ამაში ნაწილობრივ მაისურაძის უყურადღებობასაც მიუძღოდა წილი. როგორც ჩანს, იგი არ მოელოდა და არც მიახნდა შესაძლებლად კოცებუს მუქარის სისრულეში მოყვანა. და ალბათ ამის გამო მან არ მიიჩნია საჭიროდ ვინმესთვის მიემართა ამ საკითხის შესახებ.

ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის მმართველის რაპორტზე მზრუნველმა პასუხი არ დაავიანა და 20 თებერვალს მიღებულ პასუხით გამოიარკვა, რომ თითქოს „თავის საკუთარი გამოძახილითვე სწავლების შეუძლებელ მყოფი მაისურაძე“ განთავისუფლებული იქნა და მის ადგილზე დაინიშნა ახალი მასწავლებელი. ამ ახალი მასწავლებლის დანიშვნისათვის სასწავლებელთა მმართველი კოცებუ განსაკუთრებით იწუხებდა თავს. ეს იყო იმეამად ქუთაისში

მომუშავე საგუბერნიო არქიტექტორი ვასილიევი, რომელსაც თურმე თვითონ კოცებუ შუადღომლობდა.

მაგრამ მზრუნველის სამმართველო იქვე აფრთხილებდა კოცებუს, რომ ვასილიევი თქვენთან დარჩება მანამ, სანამ ახალ მასწავლებელს გამოვძებნიდეთო და თანაც დასძენდა, რომ ამ საგანზე, ვეცდები გამოვითხოვო ნებართვა მისი ბრწყინვალეების მეფისნაცვლისათ¹⁹⁹.

ამ დოკუმენტიდან ირკვევა რომ ქუთაისში იმ დროს უმუშავნია არქიტექტორ ვასილიევის. ვასილიევის გარდა, შემდეგ ქუთაისში დანიშნეს კოვალიოვი. კოვალიოვის შესახებ ჩვენ შევჩერდებით ქვემოთ.

გ. მაისურაძეს, როცა მოხსნის ფაქტის წინ დამდგარა, მიუმართავს კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისათვის იმავე წლის მარტის შუა რიცხვებში. პასუხი მზრუნველისა არ შემონახულა ჩვენ დრომდე. მაგრამ არის ერთი დოკუმენტი მზრუნველის სამმართველოდან ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციისადმი მიმართული, რომლიდანაც ირკვევა, რომ მაისურაძისათვის მისი მოხსენებითი ბარათის გამო პასუხი მიუციათ. ირკვევა, რომ მაისურაძეს უთხოვნია მზრუნველისათვის მისი ზატვის მასწავლებლად დატოვების შესახებ იმ პირობით, რომ სუფთა წერის გაკვეთილები მოეშორებინათ მისთვის. იგი თანხმობას აცხადებს მისი ხელფასის ერთი მესამედის იმ პირზე გადაცემის შესახებ, რომელიც იმუშავებდა სუფთა წერის მასწავლებლად.

სამმართველო, მაისურაძის ამ თხოვნის გამო, ავალებს დირექციას მოახსენოს ბ-ნ მაისურაძეს, რომ ვინაიდან ზატვისა და სუფთა წერის მასწავლებლის, ადგილი დაკავებულია, მაისურაძის თხოვნას სამმართველო ვერ დააკმაყოფილებსო²⁰⁰.

ეს მიმოწერა ერთხელ კიდევ ზედმეტად ადასტურებს იმ წინასწარ განზრახულობას მაისურაძის დათხოვნის საქმეში, რაც კოცებუს ჰქონია. გადმოცემის მიხედვით კოცებუ მაშინ გაცხარებით იბრძოდა თურმე მხატვრის წინააღმდეგ. ამ ინციდენტს მოხუცებულობისას მხატვარი ყოველთვის გულისტკივლით იხსენებდა ხოლმე²⁰¹.

ჩანს, რომ ინციდენტის გამო მაისურაძეს მაშინვე არ მიუმართავს არც ნინო და არც ეკატერინე ჭავჭავაძეებისათვის, უნდა ვაფიქროთ არც უმცროსი სოფიოსათვის. მათ, რასაკვირველია, შეეძლოთ დახმარებოდნენ მხატვარს.

1851 წლის წლიურ ანგარიშში ქუთაისის გიმნაზიაში მომხდარ ცვლილებათა შესახებ დანიშვნის უწყებათა ერთ-ერთ გრაფაში ნათქვამია, რომ სუფთა წერისა, ზატვისა, ხაზვისა და სამოქალაქო არქიტექტურის მასწავლებლად დაინიშნა კოვალიოვი, ხოლო დათხოვნილთა გრაფაში კი ჩაწერილია მასწავლებელი ზატვისა და სუფთა წერისა მხატვარი მაისურაძე, — კავკასიის სასწავლო ოლქის ბ-ნ მზრუნველის განკარგულებით მისი სხვა საქმეებზე გამოსაყენებლადო²⁰².

აქ განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს შემდეგი: კოვალიოვი თავის თავს

პირველ რიგში უწოდებს სუფთა წერის მასწავლებელს, მაისურაძე კი, როგორც ყოველთვის, ისე აქაც, პირველ რიგში სწერს — მასწავლებელი ხატვისაო.

ამ წლიური ანგარიშის მიხედვით საბოლოოდ გაირკვა ბედი მაისურაძისა. 1851 წლის შემდეგ, ვიდრე კავკასიის სასწავლებელთა ოლქის სამმართველოში მის ბედზე სათანადო მზრუნველი არ გაჩნდებოდა, მაისურაძე აღარ მსახურობდა.

მეთისნაცვალ ვორონცოვს, ცხადია, მაისურაძის საქმეები არ შეაწუხებდა. იგი არ შეაწუხებდა არც ოლქის მზრუნველ სემიონოვს.

1851 წლის „კავკასიი კალენდარი“, მიუხედავად გ. მაისურაძის სამსახურიდან განთავისუფლებისა, მაინც იუწყებოდა, რომ მასწავლებლად ხატვისა, ხაზვისა, სამოქალაქო არქიტექტურისა და სუფთა წერისა — მხატვარი გიორგი ივანეს-ძე მაისურაძე მუშაობს ქუთაისის გიმნაზიაშიო.

ვასილიევი კი ამ დროს, ე. ი. 1852 წელს, ამავე კალენდარში მოიხსენიება როგორც არქიტექტორი, ხოლო გიმნაზიაში კი მასწავლებლის ადგილის ვაკანსიაა გამოცხადებული. ცნობილია, რომ „კალენდარისათვის“ მასალებს შემდეგი წლისათვის კრებდნენ წლის დასასრულს, მაშასადამე, ამის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ კოვალიოვი ამ დროისათვის ჯერ კიდევ არ უნდა ყოფილიყო გაფორმებული სათანადოდ. ნაშეიშვალად კოვალიოვმა იქ მუშაობა დაიწყო მხოლოდ 1851 წლის დასასრულს და 1852 წლის დასაწყისს ე. ი. მაისურაძის მასწავლებლიდან წასვლის ჩომდევნო დროში, მანამ კი იქ, უნდა ვიფიქროთ. ვასილი ვასილის-ძე ვასილიევი მუშაობდა.

კოვალიოვი უკრაინულ სახვითი ხელოვნების ერთი იმ წარმომადგენელთაგანია, რომელთაც საქართველოში უმუშევანიათ.

ვიდრე კოვალიოვის შესახებ, ვიტყვოდეთ რაიმეს, უნდა ითქვას იმ ატესტატის შესახებ, რომელიც ქუთაისის ღირეკციას მიუცია მაისურაძისათვის. ეს ატესტატი არსებითად ახასიათებს საქმის ვითარებას; მასში, სხვათა შორის, ხაზგასმით არის ნათქვამი, რომ სამსახურის გაგრძელებისათვის ყოველთვის უნარიანად და ღირსად იყო ცნობილიო. რადგანაც ეს დოკუმენტი საყურადღებოა და ინტერესს არაა მოკლებული, მას ჩვენ დანართში ვაქვეყნებთ²⁰³.

გ. მაისურაძის ცხოვრებასთან დაკავშირებულ მასალების არქივში ძიების დროს. ჩვენს მიერ ნახული იქნა საინტერესო მასალები უკრაინულ მხატვარზე — ვიქტორ ვასილის-ძე კოვალიოვზე. ჩვენ ვნახეთ მისი ფორმულარული სია, ატესტატი ხარკოვის მეორე გიმნაზიის ღირეკტორის მიერ მასზე მიცემული, მიმართვა საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიისა კოვალიოვისადმი, სადაც აცნობებენ, რომ სამხატვრო აკადემიამ მას მიანიჭა მხატვრის წოდება 1851 წლის 15 ნოემბრის სხდომაზე²⁰⁴.

კოვალიოვი უკრაინული და ქართული ხელოვნების ურთიერთობის შესწავლის თვალსაზრისით უდავოდ საინტერესო პიროვნებაა.

გ. მაისურაძე შემდეგში, როცა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის ადგილი ბარონ ნიკოლაიმ დაიკავა, კვლავ აღდგენილი იქნა თავის უფლებებში. მაგრამ ვიდრე ეს მოხდებოდა, მხატვარი თითქმის ოთხი წელი ხეტიალობდა ქუთაისსა და ქუთაისის ახლომახლო მიდამოებში — იმერეთსა, რაჭასა, ლეჩხუმსა, გურიასა და სამეგრელოში. ოთხი წელი იგი მუშაობდა დაბა-სოფლებში და ხატავდა იქ მცხოვრებ ადამიანთა პორტრეტებს. მაგალითად, აქ შეიძლება დავასახელოთ მასწავლებელ ივანე კიკინაძის პორტრეტი, რომელიც ახლა ხელოვნების მუზეუმის ფონდშია დაცული. იგი რამდენიმე წლის წინათ მუზეუმში მიიტანა მეცნიერ მუშაკმა ს. კიკინაძემ.

ამავე წლებს მიეკუთვნება ქუთაისის სკოლის მუშაკის ნ. აბულაძის პორტრეტი. ამავე პერიოდში უნდა დაეხატა მაისურაძეს სხვა მრავალი პორტრეტიც.

გ. მაისურაძემ თავისი ცხოვრება, როგორც თვითონ წერს, პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიის სახელზე დაწერილ ერთ-ერთ განცხადებაში, ძირითადად ქუთაისში გაატარა.

გ. მაისურაძის შეგნებული ცხოვრება, მისი მოღვაწეობა, როგორც მხატვრისა და პედაგოგისა, მკიდროდაა დაკავშირებული ქუთაისთან.

1854 წელს გ. მაისურაძე კვლავ იქნა აღდგენილი სამუშაოზე ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში. ჩანს რომ, ბარონ ნიკოლაის, კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველად მოსვლის შემდგომ, ეკატერინე ქავკავაძისა და საერთოდ ალექსანდრე ქავკავაძის ოჯახის წევრთა ზრუნვით მაისურაძე კვლავ აღუდგენია თავის უფლებებში და 1854 წელს იგი კვლავ დაუნიშნავთ ქუთაისის გიმნაზიის ხატვის, ხაზვისა და სუფთა წერის მასწავლებლად. ამ წლიდან მოკიდებული ვიდრე სიკვდილამდე იგი ასწავლიდა გიმნაზიაში და მკვიდრი ბინადარი იყო ქუთაისისა.

ფორმულარული სია, შედგენილი 1854 წელსა და შემოწმებული საქმის მწარმოებლის კანცელარისტ — ტატიევის მიერ 1855 წელს, ნათელყოფს მაისურაძის ოჯახის ამბებს. ეს ფორმულარული სია არკვევს იმ თარიღებსაც, რომლებიც საინტერესოა ყველასათვის, ვისაც კი მხატვრის ცხოვრება აინტერესებს²⁰⁵.

ქუთაისის საგუბერნიო გიმნაზიის ცხოვრებაში 1852 წელს არსებითი ცვლილება მოხდა, რაზედაც ბევრად იყო დამოკიდებული გ. მაისურაძის არა მარტო უფლებებში აღდგენა, არამედ მისი წარმატებანი და მომავალი მუშაობის სეე-ბედიც.

კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის 1852 წლის 20 ოქტომბერს № 2.137 ბრძანებულებით გარდაცვლილი დირექტორის კოცებუს ნაცვლად ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის მმართველად, ქუთაისის გიმნაზიის საქმეთა მოსაწესრიგებლად ბარონი ნიკოლაის განკარგულებით იგზავნება თბილისის კომერციული გიმნაზიის დირექტორი რაევსკი-კრესტიანოვი ალექსანდრე ივანეს-ძე²⁰⁶.

სწორედ ამ დროს ქუთაისის გიმნაზიაში ხელახლა იწყებს მუშაობას მაისურაძე. ცხადია, რომ ამ საქმის მოგვარებაში გარკვეული ღვაწლი ექნებოდათ ალექსანდრე ქავჭავაძის ქალიშვილებსაც — ეკატერინეს, ნინოს და სოფიოს — მეუღლეს ნიკოლაისა.

1854 წლის 10 ოქტომბერს შედგენილ ქუთაისის ღირექციის მასწავლებელ-მოსამსახურეთა აღფაბეტურ სიაში, რომელიც დართულია ბ-ნ მზრუნველთან წარსადგენ ფორმულარულ სიებზე, რიგითი ნომრის 15-ის პირდაპირ ჩაწერილია მაისურაძე გიორგი ივანეს-ძე და იქვე ნაჩვენებია, რომ მისი საქმე იწყება 32 გვერდზე.

ამ ფორმულარულ სიას უკავია 63, 64, 65 და 66 გვერდები, შემდეგ კი სხვა ხელით მიწერილია რუსულად: „ნახეთ დამატებითი სია 19/1855“. აქედან აშკარად ჩანს, რომ ამ დროისათვის მაისურაძეს უკვე უმუშავნია გიმნაზიაში²⁰⁷ და იქ მუშაობა დაუწყია თებერვლის 17-დან²⁰⁸ 1854 წლისა.

არქივში დაცულ ერთ-ერთი საქმის მიხედვით²⁰⁹ 1856 წელს გ. მაისურაძე შეუტანიათ ჯილდოზე წარსადგენ პირთა სიაში. ამ დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ მაისურაძეს 1855 წელში ჯერ კიდევ ცოლი არა ჰყოლია და რომ კავკასიის ოლქის მზრუნველის მიერ იგი თანამდებობაში დამტკიცებული ყოფილა 1855 წლის 27 აპრილს, რაც საბოლოოდ კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველს მხოლოდ 1855 წლის 23 ივნისს დაუმტკიცებია. ეს ფორმულარული სია გ. მაისურაძის ფირწერულ ნამუშევრებს მატებს ერთ ნამუშევარსაც. ეს ნამუშევარი ლიტერატურაში დღემდე ცნობილი არ იყო. მითითებული დოკუმენტის 96-ე გვერდზე ორი მინაწერია: ერთი მათგანი გადახაზულია, მეორე კი არა. ტექსტი გვამცნობს, რომ გ. მაისურაძეს 1855 წლის 6 აპრილს ქუთაისის საგიმნაზიო ეკლესიისათვის შეუწირავს ნამუშევარი, დახატული ზეთის ფერებით: ხატი მაცხოვრისა — ღირებული დახლოებით 200 მანეთად (ვერცხლით). რის გამოც მისთვის ბ-ნ მზრუნველს სასწავლო ოლქისა 1855 წლის 27 აპრილს მადლობა გამოუცხადებია. ამ ფორმულარულ სიას აქვს მინაწერი ფანქრით იმის შესახებაც, რომ მაისურაძე წარდგენილ უნდა იქნას ჯილდოზე 316 და 600 სტატიის საფუძველზე და რომ საჭიროა საბუთების გაგზავნა განსაზღვრებისათვის.

1857 წლით დათარიღებული ისეთი დოკუმენტი, რომელიც მაისურაძის პირად ცხოვრებაზე მიუთითებდეს, არაა შემონახული. ყოველ შემთხვევაში, ასეთი რამ ჯერჯერობით ნაპოვნი არ არის.

მაგრამ არის დოკუმენტება, შედგენილი 1856 წელს. ამ დოკუმენტების მიხედვით ირკვევა, რომ მაისურაძეს 1856 წელს შეურთავს ცოლი ქუთაისში. შეურთავს არაუგვიანეს 26 აგვისტოს 1856 წლისა და არა უადრეს 1855 წლია დასაწყისისა.

1858 წელს შევსებული ფორმულარული სიის მე-15 გრაფაში შემავსებული იძლევა პასუხს კითხვაზე — ცოლიანია თუ არა მაისურაძე და ყავს მას ბავშვები თუ არა. ეს ფორმულარული სია შევსებული ²¹⁰ არის განსაკუთრებული საქმის გამო.

ამ და სხვა ფორმულარულ სიებთან ²¹¹ ერთად დაცულია ქუთაისის დირექციის მიმართვა მზრუნველისადმი № 977 ²¹² დათარიღებული 1858 წლის 13 აგვისტოთი. ამ სიიდან ვგებულობთ, რომ კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველს დირექცია უგზავნის სიებს თანახმად მზრუნველის მოთხოვნისა. ამ მიმართვას თან ახლავს ალფაბეტური სიაც. ამ სიაში მაისურაძეს 34-ე ადგილი უჭირავს.

ჩვენს მიერ ზემოთ მითითებული ფორმულარული სია სწორედ ამ საქმიდან არის ამოღებული. ამ სიის მიხედვით კი ირკვევა, რომ მაისურაძეს 1858 წლის 13 აგვისტოსათვის უკვე ცოლი ჰყოლია. ვილაცს მე-15 გრაფაში უცოდნელობისა თუ გულმავიწყობის გამო ოჯახური მდგომარეობის შესახებ დასმულ კითხვაზე ჩაუწერია „Холост“ ^{212ა}, შემდეგ კი იგი გადაუშლია ფანქრით და ქვემოდან მიუწერია მელნით „Женат“ ²¹³; ამის მიხედვით, ცხადია, რომ მაისურაძე 1858 წლის 13 აგვისტოსათვის ცოლიანი ყოფილა.

ვიდრე მაისურაძის ქუთაისის პერიოდის (1850 — 1860 წლამდე) პირად ცხოვრებას შევსებოდეთ, აქ რამდენიმე სიტყვა უნდა ითქვას იმ ამბების შესახებ, რასაც ადგილი ჰქონდა მხატვრის პირად ცხოვრებაში ალექსანდრე ჭავჭავაძის შთამომავალთა ყურადღებისა და ზრუნვის შედეგად. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს მაისურაძის დაწინაურების და ჩინისა, აგრეთვე ხარისხში აყვანის საქმეც.

1859 წლის მოკლე ფორმულარული სიის მიხედვით ირკვევა, რომ მაისურაძე ამ წელს წარუდგენიათ. როგორც ჩინში, ასევე უფროსობაში დასამტკიცებლად. ფორმულარულ სიაზე მიწერილ შენიშვნაში ვკითხულობთ: „მასწავლებელი მაისურაძე იმსახურებს კანონით მის დამტკიცებას საგუბერნიო მდივნის ჩინში — უფროსობით. მისმა დროულად წამოუყენებლობამ მას არ უნდა შეუქმნას დაბრკოლება უფროსობის მიცემაში და ეს არც უნდა დაბრალდეს მას, რადგან ეს მოხდა იმის გამო, რომ სასწავლებელთა დირექციას ამ დრომდე არა ჰქონდა მაისურაძის შესახებ მეტრიკული მოწმობა მისი დაბადებისა და მონათვლის საგანზე“ ²¹⁴. მოტანილი დოკუმენტი ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ დამოკიდებულებას, რომელიც ქონა მაისურაძესთან კოცებუსა და მის მომხრეებს.

მზრუნველის კანცელარია ქუთაისის დირექციას ატყობინებს, რომ სენატის 1860 წლის 18 მაისის №115 დადგენილებით, ქუთაისის გიმნაზიის მასწავლებელს გიორგი მაისურაძეს დამსახურებისათვის, მიეცა უფროსობით გუბერნსკი სეკრეტარის წოდება მასწავლებელს ქუთაისის გიმნაზიისა... გიორგი

მაისურაძეს 1850 წლის 31 იანვრიდან და რომ ამ მომართვასთან ერთად ბ-ნ მაისურაძისა და იაკიმიდის 5 დოკუმენტი იგზავნებოდა²¹⁵.

ქუთაისის დირექციის არქივში მოხელეთა ჩინზე წარდგენის შესახებ ერთი მეტად საინტერესო დოკუმენტია შენახული და იგი, ასე ვთქვათ, ნათელს ქაფებს მაისურაძის ცხოვრების ამბებსაც²¹⁶, როგორც ახლა ირკვევა მაისურაძე ჩინში დაუმტკიცებიათ სენატის № 15 ბრძანებულების საფუძველზე 1860 წლის 18 მაისს. ამის შესახებ შეუტყობინებიათ ამიერკავკასიის სახაზინო პალატისათვის, ხოლო სახაზინო პალატას კი ქუთაისის სასწავლებელთა დირექ-

ციისათვის გაუგზავნია საგადასახადო უწყისი მაისურაძისათვის პატენტის დაბეჭდვისა და პერგამენტის საფასურის გადასახდევინებლად. პატენტის დაბეჭდვისათვის მაისურაძეს გადაუხდია მთლიანი წლიური ხელფასის მიხედვით 39 მანეთი და 72 კაპ. 217.

მაისურაძე, ამავე დროს, დაჯილდოებული იქნა 1856 წლის 26 აგვისტოს მანიფესტით: „უქი ბრინჯაოს მედლით წმინდა ანდრია პირველ მოციქულის ლენტეჯი, სახსოვრად ოსმალეთთან წარმოებული ომისა 1853-56 წ.წ.“²¹⁸.

ცნობილია, რომ მაისურაძე 1851 წლის თებერვლიდან ვიდრე 1854 წლის თებერვლამდე გიმნაზიაში არ იმყოფებოდა. ფორმულარულ სიაში მითითებული დაჯილდოება კი ადასტურებს და უეჭველს ხდის იმ გადმონაცემს²¹⁹, რომელიც ჩვენ გვაქვს ჩაწერილი მხატვრის ქალიშვილის ოლიმპიადას ზონათხრობის მიხედვით: „მამა სასწავლებლიდან დათხოვილი იმჟამად უცოლშვილო და თავისუფალი ბევრს დადიოდა თურმე იმერეთსა, სამეგრელოსა და გურიაში. ამბობდა ხოლმე, რომ თურქეთ-რუსეთის ბრძოლის დროს (1854 — 1856) იგი დედოფალ ეკატერინესთანაც კი ყოფილა. სადაც მას დაუხატავს არა. ერთი და ორი სამხედრო პირის პორტრეტი, განსაკუთრებით ეკატერინეს კარზე ახლო მდგომ ქართველებისა; იგი თავისი შესაძლებლობით მონაწილეობდა იმ ამბებში და დაჯილდოებული იყო მედლითაც“. საერთოდ უნდა ვიფიქროთ, რომ ფორმულარულ სიაში მითითებული დაჯილდოება ნაწილობრივ დაკავშირებულია იმ პერიოდთანაც, როცა მაისურაძე გიმნაზიაში არ იყო. მართლაც მაისურაძის შთამომავალთა შორის მტკიცედ იყო შემონახული გადმოცემა იმის შესახებ, რომ მაისურაძე დაჯილდოებული იყო ომთან დაკავშირებით ნათელ ბრინჯაოს მედლით ანდრია პირველ მოციქულის ლენტეჯი ოლა გიორგის ასული სწორედ ამის გამო, მამის შესახებ საუბრის დროს. ხშირად იტყოდა ხოლმე — „ანდრიას ორდენის კავალერიო“.

ამ პერიოდში გიორგი მაისურაძეს ურთიერთობა ჰქონდა საკმაოდ მრავალრიცხოვან პედერსონალთან, რომლებიც ქუთაისის გიმნაზიაში ასწავლიდნენ²²⁰.

1861 წლისათვის გიმნაზიაში მასთან ერთად მუშაობდნენ საპატიო მზრუნველი პოდპოლკოვნიკი გ. ი. აბაშიძე, სასწავლებელთა დირექციის უფროსი ი. ლ. პესოჩინსკი, ინსპექტორი ო. ვ. განგესოვი — მაისურაძისადმი მტრულად განწყობილი პირი; აქვე იყვნენ ოთხი უფროსი და 11 უმცროსი მასწავლებელიც. გიმნაზიას ჰყავდა ასევე ექიმიც.

იმერეთის ეპარქია მაშინ განათლებულ კაცს, ყოვლად სამღვდელო პირს გაბრიელ ეპისკოპოსს ებარა. არქიტექტორი ქალაქისა კი ვ. ვ. ვასილიევი იყო.

ქუთაისში ცხოვრების პერიოდში (1850 — 1860) მაისურაძეს ხშირად უხდებოდა შეხვედრა ეკატერინე, ნინო და სოფიო ჰავეკავაძეებთან. გიორგის, გადმოცემის მიხედვით, სცნობია ნიკოლოზ პეტრეს-ძე კოლუბიაკინიც — ქუთაისის გუბერნატორი და იმჟამად იქ მომუშავე ცნობილი ქართველი პოეტი, რომელიც კოლუბიაკინთან განსაკუთრებულ დავალებათა მოხელის თანამდებობაზე მუშაობდა — რაფიელ ერისთავი.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ადრე თუ გვიან მაისურაძის მიერ ქუთაისში შესრულებული რ. ერისთავის პორტრეტი ესათუოდ აღმოჩნდება.

ქუთაისის საგუბერნიო გიმნაზია ამ დროისათვის უკვე ქვის შენობაში იყო მოთავსებული. ეს იყო დიდი ორსართულიანი შენობა. მას მიღებული ჰქონდა ერთსართულიანი სამი ფლიგელი. გიმნაზიას 43 ოთახი ექონო. სულ აქ შედიოდა კლასების, ფიზიკური კაბინეტის და ბიბლიოთეკის მიერ დაკავებული 29 ოთახი; 14 კი მოხელეებს, მსახურებს, საშაჩაურლოს, სამრეცხაოს და აბანოს ჰქონდა დაკავებული. ამ დროს ქუთაისის საგუბერნიო გიმნაზიასთან არსებობდა პარალელური და მოსამზადებელი კლასები. ასევე პანსიონიც. შენობის ქირას წელიწადში იხდიდნენ 4.350 მანეთს²²¹.

გ. მაისურაძე, როგორც ამ დროს, ისე ადრეც, ცხოვრობდა დაქირავებულ ბინაში. მხატვრის ქალიშვილის გადმოცემით მათ უცხოვრიათ მწვანეყვავილანზე, გუბერნატორ გაგარინის სახლთან ახლოს, დაცოლშვილებამდე კი გიორგის უცხოვრია ბალახვანში. როგორც ადრე გვქონდა აღნიშნული, მაისურაძე ოჯახს საკმაოდ გვიან მოეკიდა.

გ. მაისურაძემ ქუთაისში შეირთო ცოლად იოსებ (ფორტუნატი) ცეხანოვსკის²²² ქალიშვილი პელაგია. მამა პელაგიაში — იოსები, წარმოშობით პოლონელი ყოფილა და საქართველოში გადმოსახლებიან პოლონეთში მომხდარი აჯანყების მარცხის (1831 წ. სექტემბერი) შემდეგ.

იოსები — ფორტუნატი, როგორც მას ეძახდნენ თურმე პოლონეთში. ქუთაისში ჩამოსულა გადმოსახლებაში და აქ მოჰკიდებია ოჯახს. ცოლად შეურთავს პელაგია, იოსებ ბიბლიაშვილის ქალიშვილი, რომელიც წარმოშობით რაჭიდან ყოფილა. პელაგიასთან იოსებს შესძენია ქალიშვილი პელაგია, შემდეგში მეუღლე მხატვარ გ. მაისურაძისა. გადმოცემის მიხედვით ფორტუნატს უმსახურია ქუთაისშივე — სამოქალაქო გუბერნატორთან, მაგრამ ჯერჯერობით ამის დამადასტურებელი საარქივო მასალები მოპოვებული არ არის. და ჩვენ აქ ვეძვარებით ნათესავთა გადმონაცემს.

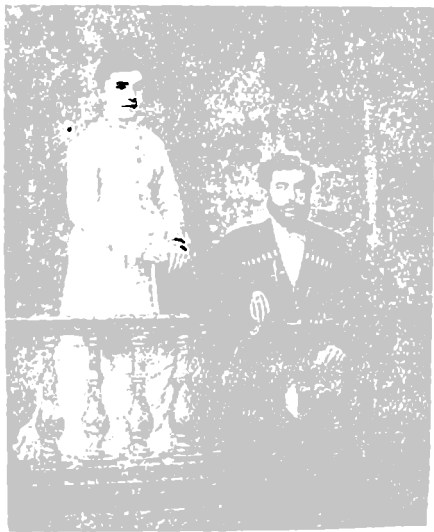
ფ. ცეხანოვსკის, გარდა მხატვრის მეუღლის პელაგიასი, ჰყოლია ვაჟი ამბროსი, რომელსაც ქუთაისის გიმნაზიაში უსწავლია. ამბროსის, იმერელი ქალი ბარბარე (ფეფინო), ინანია ბერიძის ასული ჰყოლია ცოლად. ამბროსის სანიშვილი ჰყოლია: — სერაფიონი და აპალონი ბავშვობისას გარდაცვლილან. ხოლო ვაჟიშვილი იროდიონი კი შემდეგში ცნობილი ექიმი იყო. იროდიონის მეუღლე პელაგია ალექსი გვენცაძის ასული იყო, მამა პელაგიასი „მარკიორი“ ყოფილა. იროდიონს და პელაგიას კი ჰყავდათ სამი შვილი: ბარბარე, ფორტუნატი და ნინო. ამბროსიზე და იროდიონზე საკმაოდ დიდი ღვაწლი აქვს დადებული გიორგი მაისურაძის ოჯახს. ცეხანოვსკების გადმოცემით, სიმამრის გარდაცვალების შემდეგ მაისურაძეს თავისთავზე აუღია ზრუნვა, როგორც ბავშვების აღზრდისა, ასევე სიღვდრის მიმართაც.

გიორგი და პელაგია მაისურაძეებს ჰყავდათ ორი ქალიშვილი — ელისაბედი

და ოლიმპიადა. ელისაბედი გათხოვდა ამირაჯიბზე, ოლიმპიადა კი თევზაძეზე — მამის გარდაცვალების შემდეგ.

გ. მაისურაძის ქალიშვილებს თავის დროისათვის საკმაოდ კარგი განათლება ჰქონდათ მიღებული. ქუთაისში ყოფნის დროს ისინი მუსიკას სწავლობდნენ მიზანდართან. ელისაბედმა დაამთავრა ქუთაისის წმინდა ნინოს დახურული სასწავლებელი. ელისაბედი გადმოცემით ყოფილა ნათლული ალექსანდრე ქავჭავაძის ქალიშვილის — სამეგრელოს დედოფლის ეკატერინე დადიანისა და მას ნათლიის ხარჯზე უსწავლია.

ელისაბედმა კარგად იცოდა ფრანგული, შესანიშნავად უკრავდა ორგანზე. ელისაბედი ცოლად გაჰყვა ქართველ თავაღს რევაზ დიმიტრის ძე ამირეჯიბს სოფელ ავლეშში. ოლიმპიადა გიორგის ასული კი ცოლად გაჰყვა მემანქანე გიორგი თევზაძეს.

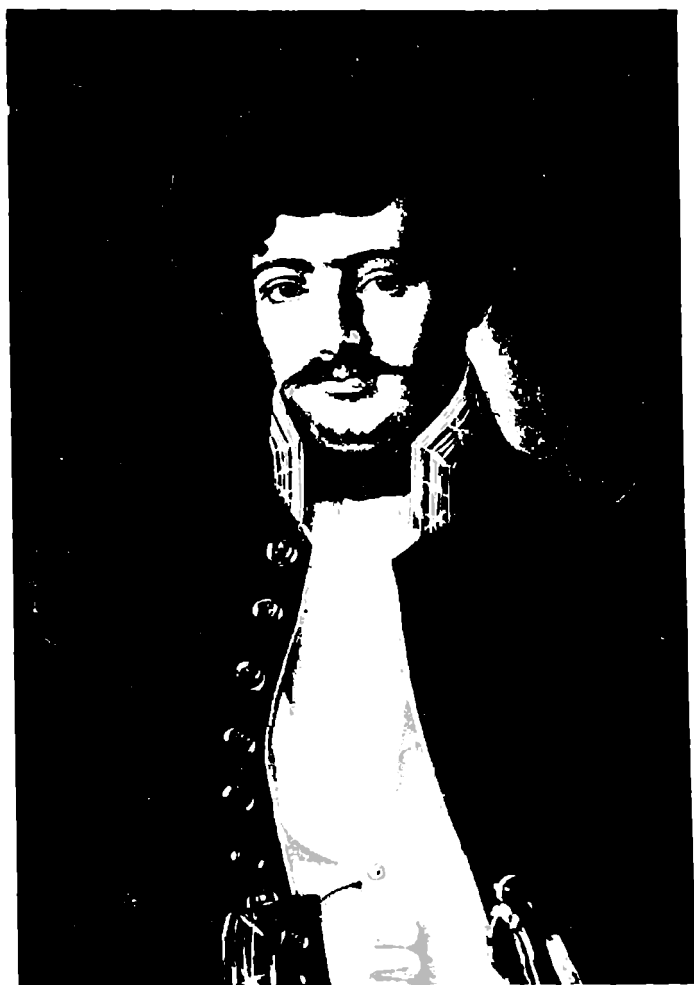
მხატვრის ქალიშვილი — ელისაბედი
და სიძე რ. ამირეჯიბი.

ცხოვრების პირობებმა მაისურაძე თითქმის მკვიდრი გახადა ქუთაისისა. იგი ყოველდღიურად ეცნობოდა ქალაქს, ადამიანებს, მიმოდრიდა ნაცნობებთან. სასწავლებელში, სადაც ასწავლიდა. მაისურაძე ასევე ასწავლიდა ხატვასა და სუფთა წერას ქუთაისის წმინდა ნინოს სასწავლებელშიაც.

იგი დადიოდა ახლო-მახლო სოფლებში და ცდილობდა ტილოზე აღებეჭდა თანამედროვე ადამიანთა პორტრეტები. დღესაც დგას რიონის სანაპიროზე შემდეგი დროის მინაშენითურთ ის შენობა, რომელიც ერთ დროს ქუთაისელი 120

ოლიმპიადასაც სათანადო კარგი განათლება ჰქონია მიღებული. იგი მეტისმეტად გაბედული ყოფილა და დაუკითხავად გათხოვილა. ქალიშვილის მიერ გადადგმულა ნაბრჯის გაზო დედამ იგი სამუდამოდ დაკარგა და ისე გარდაიცვალა 1906 წლის 22 ოქტომბერს, რომ ქალიშვილის არ დალაპარაკებია. გადმოცემა ამბობს, რომ პელაგია იოსების ასული, მეუღლე მაისურაძისა, დიდი ნებისყოფის, ამაყი და მეტად გულფიცხი ქალი იყოო ²²³.

სიმამრის—იოსებ ცეხანოვსკის გარდაცვალების შემდეგ გ. მაისურაძეს დიდი საზრუნავი გაუჩნდა. ამის შემდეგ იგი ბევრს მუშაობდა კერძო დაკვეთებზედაც.

ზუბალაშვილისაგან შეისყიდეს. სწორედ ამ შენობაში რიგი წლების განმავლობაში ასწავლიდა გ. მაისურაძე. აქ სწავლობდნენ მასთან აკაკი, ნ. ლოლობერიძე, გ. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე, გ. ნაზაროვი, ს. ქვარიანი, ბ. ლოლობერიძე, ნ. მარი, ი. ოცხელი, ა. ნანეიშვილი, გ. იოსელიანი, ა. ჭიჭინაძე, გ. აბაშიძე, შარვაშიძე და სხვა მრავალი.

გიორგის ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ქუთაისის მოწინავე საზოგადოებასთან და ასევე იმ მოსწავლე ახალგაზრდობასთანაც, რომლებიც მასთან სწავლობდნენ უკანასკნელი 30 წლის განმავლობაში მაინც.

„გაკვეთილის დროს, მოგვცემდა რა დავალებას, თვითონ დადებოდა ხოლმე ფანჯარასთან და ხელში ბიბლიოთეკიდან გამოტანილი წიგნი ეკირა... იგი არც ჩვენ გვაკლებდა ყურადღებას და არც წიგნს. კითხვის დროს უღვაშებში იცოდა ხოლმე გაღიმება. მას გაკვეთილებზე ხშირად შემოჰქონდა თან ხან სერვანტესის „დონ კიხოტი“, ხანაც „ილიადა“, ხან კი „ოდისეა“. დავალების მოცემის წინ ხანდახან, თუ კომპოზიცია უნდა გაგვეკეთებია, პუშკინის ზღაპრებსაც გვიკითხავდა“²²⁴.

ქუთაისში მოღვაწეობის პერიოდში გადმოცემა გ. მაისურაძეს მიაწერს იმ დროის ცნობილ მოღვაწეთა მრავალი პორტრეტის შექმნას. კაცმა რომ თქვას, ამაში დაუჯერებელი არაფერი არ არის, თუ მივიღებთ მხედველობაში იმას, რომ გ. მაისურაძე, აღზრდილი კ. ბრიულოვის მიერ, დიდი არტისტულობით და დაჯერებულობით მომუშავე მხატვარი, ადამიანის სულის დიდი მესაიდუმლე, მცხოვრები ქალაქის გარემოცვაში, — ცხადია, ვერ დარჩებოდა გულგრილ მაყურებლად და უსათუოდ შეასრულებდა პორტრეტებს.

ცხადია, რომ იგი, როგორც მხატვარი, მის თანამედროვეთა სიყვარულსა და ყურადღებასაც დაიმსახურებდა.

ტყუილად კი არ მიაწერს გადმოცემა იმ დროის ქუთაისის ერთ-ერთ განათლებულ სასულიერო პირს, იმერეთის ეპისკოპოსს გაბრიელ ჭიჭინაძეს, მაისურაძის მისამართით ნათქვამს, რომ — „იგი, მსგავსად ლეთისა, ქმნიდა სახეს ადამიანისაო“.

თავი რომ დავანებოთ იმ ინტერესს, რომელიც იმ ხანის ქუთაისის საზოგადოების სხვადასხვა ფენებს უნდა ჰქონოდათ ღერწმურული პორტრეტისადმი, საჭიროა გვახსოვდეს, რომ გ. მაისურაძეს, როგორც მხატვარს, თვითონაც არანაკლები ინტერესი ექნებოდა ამ დარგში მუშაობისა. ამიტომ, გადმოცემით მაისურაძეზე მიწერილ სურათების სიმრავლის მიუხედავად, ფიქრობთ, რომ დაუჯერებელი ამ გადმოცემაში არაფერი არ არის.

როგორც აღვნიშნეთ, გადმოცემა მაისურაძეს მიაწერს, მაგალითად, დიმიტრი ნაზარიშვილის პორტრეტის შესრულებას.

„ჩვენები აღრე იქ ცხოვრობდნენ, სადაც მარჯანიშვილები ცხოვრობენ ეხლა. ეს იყო ბაგრატიის ტაძრის ნანგრევების მახლობლად, ეკლესიასთან მისვლამდე. მამას, — გვიამბობდა ელენე დიმიტრის ასული, — 1850 წლიდან ნიკო

ნიკოლაძესთან, აკაკისთან, კირილე ლორთქიფანიძესთან და სხვა ზოგიერთებთან ერთად უსწავლია ქუთაისის ვიმნაზიაში. იგი მისიურაძეს, როგორც მასწავლებელს, ბავშვობიდანვე იცნობდა. ვიმნაზიის დამთავრების შემდეგ მამაჩემი სწავლობდა პეტერბურგის სამხედრო აკადემიაში და იგი დაახლოებით 1878 წელს დაამთავრა. სხვათა შორის, როგორც ექიმი, მამა მონაწილეობდა ბალკანეთის ომში. ქუთაისში დაბრუნდა დაახლოებით 1880 წელს. მამაჩემი სცემდა დიმიტრი დადიანთან ერთად 1881—83 წლებში გაზეთ „ზრომას“ და მორიგეობით ხან ერთი რედაქტორობდა, ხან მეორე²²⁵. მამა დაბადებული იყო 1854 წელს და არც თუ ისე შეუხედავი ყოფილა. მოხუცობის ემს კი იტყოდა ხოლმე, მე ისეთი ლამაზი კაცი ვიყავი, რომ მხატვდნენო... და ჩემგან იესოს სახეც კი დაუხატავოო. და მიუთითებდა იმ ხატზე, რომელიც მამან ერთ-ერთ ეკლესიაში იყო. ჩვენ ოჯახში მამა ყოველთვის ახსენებდა მხატვარ მაისურაძეს, როგორც გაწაფულ და დაოსტატებულ მხატვარ-პორტრეტისტს. მამას ჰყავდა მეგობარი ექიმი ვორონოვი, რომელიც ყოფილ ბალახნის ქუჩაზე (ეხლა წერეთლის) ცხოვრობდა, ის სახლი ეხლა ექიმ ჩხეიძეს უჭირავს. ადრე კი ვორონოვიდან გოკიელმა იყიდა. ჩვენ მაშინაც აქ ვცხოვრობდით. სადაც ეხლა ვართ (გოგებაშვილის № 15. შ. კ.). ეს სახლი მამის დროს იყო აშენებული. ვორონოვს ჰყავდა ცხენები, ამ ცხენებით ჩვენც ვსეირნობდით. რამდენადაც ეხლა მაგონდება გ. მაისურაძის მიერ დახატული პორტრეტები ეკილა ვორონოვის ოჯახშიაც“²²⁶.

ინტერესს არ არის ამ მხრივ მოკლებული ჩვენამდე შემონახული და პირადად ჩემს მიერ ჩაწერილი მოგონებანი, მხატვარ გ. ი. ზაზიაშვილისა, რომელსაც არა ერთი და ორი წელი გაუტარებია ქალაქ ქუთაისში და ირგვლივ მდებარე დაბა-სოფლებში, მას შემოუნახავს ჩვენამდე მეტად საინტერესო ცნობები დაკავშირებული გ. მაისურაძესთან.

მხატვარ ზაზიაშვილს იმერეთში უმუშავია მე-19 საუკუნის დასასრულსა და მე-20 საუკუნის პირველ წლებში. ზაზიაშვილის გადმოცემით, ქუთაისის სამხედრო საკრებულოში და მოწამეთაში მაისურაძის მიერ შესრულებული არა ერთი და ორი ნამუშევარი ყოფილა. ზაზიაშვილი გადმოგვცემდა აგრეთვე მის მიერ იმერეთის სოფლებში ნახულ მაისურაძისაგან შესრულებული პორტრეტების შესახებაც. მაგრამ ყველაზე საინტერესო მაინც მისი ერთ-ერთი მითითება არის: „მე მაშინ იმერეთში სტუმრად ყოფნა მომიხდა, სოფელ ილეში — შორაპნის მაზრაში — მღვდელ ბესარიონ შიოს-ძე გორგაძის ოჯახში²²⁷. სადაც მე ვნახე მართლაც დაუჯერებელი ოსტატობით შესრულებული პორტრეტი ახალგაზრდა მღვდლისა. მის გამოჩენდაში სათნოება და სიკეთე ღვაოდა. ფუნჯი ისე არტისტულად იყო ნახმარი თმების და ტანსაცმელის გადმოცემა, რომ კინაღამ იყო არ შემშურდა. საოცარია მაინც როგორ გაქრა ასე უკვალოდ ჩვენი ცხოვრებიდან ისეთი კარგი პორტრეტის დამწერი მხატვარი“. გ. ზაზიაშვილი მიუთითებდა ასევე გ. მაისურაძის მიერ შესრულებულ

გაბრიელ ეპისკოპოსის პორტრეტზედაც. იგი აღნიშნავდა, რომ მას უნახავს ასევე მაისურაძის მიერ შესრულებული ხატები ილემში, მოწამეთაში, დიღომში და ქართლში — ბაგრატიონთა სოფელ ახალქალაქში.

ისტორიკოს სიმონ ქვარიანის გადმოცემით (მოწაფე იყო მაისურაძისა), გიორგი ყოფილა „წყნარი და პატიოსანი აღმდანი. იგი გამოირჩეოდა თავისი ხასიათით და თავისებურებით სხვა მასწავლებლებისაგან. არტისტული ბუნების აღმდანი იყო, საოცარი მეოცნებე, გულჩათხრობილი და თავისთავში ჩაკეტილი. გულისმოსვლა უცებ იცოდა. ტანთ საშუალო, მხარბეჭიანი და წარმოსადევი იყო. ცოტათი უყვარდა სმაც. ამბობდნენ მაშინ, რომ ეს მას კარგ ხასიათზე აყენებდა. ზაფხულობით ტანზე იცვამდა ლურჯ სერთუს და თეთრ შარვალს. ქილეტის ერთ ჯიბეში ჩადებული საათი მეორე ჯიბეზე ჰქონდა მიმაგრებული ძეწკვით. რამდენადმე გაფანტული იყო, მუდამ თავის საქმით დაკავებული.

ხატვა იყო მისი სული და გული. ერთხელ გაკვეთილზე ნატურმოტი-სათვის გამხმარი თევზი — ტარანი მოიტანა, შესვენებისას გადავიწყდა და დაე-კარგა... გაკვეთილის დაწყების შემდეგ ერთ-ერთ მოწაფეს ნახატს სწორება დაუწყო და ისე ასწორებდა, რომ სულ იმ ადგილს მისჩერებოდა. სადაც თევზი იყო. გატაცებით ხატავდა ისე, თითქმის ნატურა წინ სდებოდა... ამის გამო ერთ-ერთმა მოწაფემ სიცოცხლე აკუნდა... გაბრაზებული გიორგი ივანიჩი შემობ-რუნდა და მრისხანედ ჰკითხა მას: „Пагава, как твоя фамилия“ ²²⁸.

რაც შეეხება გიორგის ოჯახურ ცხოვრებას. ამის შესახებ მხატვ-რის ქალიშვილი გადმოგვცემს:

„ოჯახში დაბრუნების შემდეგ, მა-მას ჩვეულებად ჰქონდა ჯერ დას-ვენება, შემდეგ კი მუშაობდა ხან-გრძლივად. მთელი არსებით და თავდავიწყებით. ხატვის დროს მუ-დამ გვერდზე ედგა კონიაქნარევი ცივი ჩაი და ნელნელა სვამდა. შესვენებისას ძლიერ უყვარდა კითხვა ქართველი თუ რუსი პოეტების ლექსებისა. ხშირად კი-თხოვლობდა ს. ორბელიანის იგავ-არაკებს ხმამაღლა და თან იცისო-და სახლში უფრო ხშირად წერდა ზეთით ტილოზე ან ხეზე. განსაკუ-თრებით უყვარდა აკვარელით მუ-შაობა. ნახატებს უმთავრესად

მხატვ მუელე და ქალიშვილი — ელისაბედა.

აკეთებდა ფანქრით; მაგრამ ფანქარი არ უყვარდა, უპირატესობას ნახშირს აძლევდა. მისთვის საყვარელ და ძვირფას ადამიანთა პორტრეტებს უფრო ხშირად აკვარელით ხატავდა“ 229.

გ. მაისურაძემ ქუთაისში მოღვაწეობის პერიოდში აღზარდა თითქმის ყველა ის ახალგაზრდა, რომლებიც მაშინ გიმნაზიაში სწავლობდნენ, მათ გიორგი-საგან შეისწავლეს ხატვა-ხაზვისა და სუფთა წერის საქმე. გიორგი ზრუნავდა მათთვის და აყვარებდა მათ სახვითი ხელოვნებისა და წერის საქმეს.

მაგრამ უმთავრესი გ. მაისურაძის მოღვაწეობაში ეს მაინც არ არის. იგი ჩვენი ხელოვნების ისტორიისათვის საინტერესო და მნიშვნელოვანია როგორც მხატვარი პორტრეტისტი, მხატვარი, რომელმაც თავისი ეპოქის ადამიანები რეალისტურად ასახა და შთამომავლობას დაუტოვა მართალი, მხატვრული სურათები ადამიანთა ხასიათზე და გარეგნობაზე.

ქუთაისში, მაისურაძის მიერ შესრულებულ ადრინდელ პორტრეტებიდან დღეისათვის ნაპოვნია მხოლოდ ერთი პორტრეტი, რომელიც ამჟამად საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის მე-19 საუკუნის მხატვრობის ექსპოზიციაშია წარმოდგენილი. ამ სურათის ჩარჩოზე მიმაგრებულია წარწერა: „მაისურაძე გ. ი. (1814 (?). შ. კ.) — 1885) კიკინაძის პორტრეტი (1853)“ როგორც ვხედავთ წარწერის მიხედვით მოცემული არ არის გამოსახული პირის არც სახელი და არც მამის სახელი. ეს პორტრეტი სინამდვილეში გამოხატავს სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველს ივანე იაკობის-ძე კიკინაძეს 230.

ივანე კიკინაძის პორტრეტი მრავალმხრივია საყურადღებო. უპირველეს-ყოველისა იგი გვიჩვენებს, რომ მხატვარს, შერისხულს კოცებუს მიერ, გულზე ხელი კი არ დაუკრეფია, არამედ ხალხში გასულა და თავის საყვარელ საქმეზე უმუშავნია, რომ მაისურაძე, როგორც მხატვარი, მისთვის მძიმე წლებშიაც კი გატაცებით მუშაობდა მხატვრობაში.

ი. კიკინაძის პორტრეტი იმიტაც არის საინტერესო, რომ იგი აკადემიის დამთავრების მომდევნო დროში მიღწეულ მხატვრის შემოქმედებით წარმატებებსაც აჩვენებს. იგი იმითაც არის საინტერესო, რომ საკმაოდ ნათელ წარმოდგენას იძლევა საერთოდ 50-იან წლების ქართულ საპორტრეტო ქანრის ფერწერაზე საერთოდ და კერძოდ მისი ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის შესახებ.

პორტრეტის კომპოზიციის მხრივ, კიკინაძის პორტრეტი, ერთი შეხედვით, ფიგურის დაყენებისა, მისი პოზის და ფიგურის სასურათო ფონთან ურთიერთობის მხრივაც, ჩვენს მიერ ზემოთ მითითებულ კომპოზიციურ სქემებს უნათესავდება; მაგრამ განსხვავებით მისი წინა პერიოდის პორტრეტებიდან, ამ პორტრეტში ნაჩვენებია მხატვრული ოსტატობის, როგორც ფერის გრძნობის, ასევე ფერწერული მოდელირების გაცილებით მაღალი დონე.

აქ მონასმები გამოლიანებულია და მოხმარებულია ზორცისა თუ თმის, მატერიისა თუ ლითონის — ფაქტურის მხატვრული გადმოცემისათვის.

აქ ფიგურული კომპოზიცია, რამდენადმე ჩაქედილი სასურათო სქემაში, ფიგურის თავის დაყენებით, გამოხედვის ფსიქოლოგიური შინაარსით და საერთოდ, განწყობილების მიხედვით, ქმნის დასამახსოვრებელ მხატვრულ სახეს ისეთი ადამიანისა, რომელიც საკუთარი თავის ღირსებას მხოლოდ თავის მოღვაწეობაში ხედავს.

ეს არის მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის დასასრულის და მეორე ნახევრის დასაწყისის ახალგაზრდა ქართველი კაცის ტიპური სახე. და ამდენად იგი მნიშვნელოვანია არა მარტო ქართული ფერწერული პორტრეტის ისტორიის თვალსაზრისით, არამედ ამავე ხანის ქართველი ახალგაზრდა კაცის ფსიქიკურ სამყაროსთან გაცნობის და მხატვრული დახასიათების თვალსაზრისითაც.

ეს პორტრეტი მაყურებელს თითქოსდა უამბობს მე-19 საუკუნის შუაწლების ახალგაზრდა კაცის სულის სიღრმეში ჩამწვდენ ცხოვრების ისტორიას.

თმების, წარბების და უღვაშების, თვალითა გუგების და პირისახის კანზე ფერწერა, საოცრად ფაქტურული და მოცულობითია. ტონის მხრივ პორტრეტი ერთი ტონალობით არის გაერთიანებული.

პორტრეტი ნათლად აჩვენებს მხატვრის მიერ დიდ მასწავლებელთან მიღებულ ცოდნის თავისებურ გადამუშავების ნაკვალევს. აჩვენებს მხატვრის ახლებურ დამოკიდებულებას ქართული სამხატვრო სკოლის ტრადიციებისადმი.

თუ კივიანძის პორტრეტი მხატვრის ზრდაზე მიუთითებს საერთოდ, ამ მხრივ არანაკლებ მნიშვნელოვანია მისურაძის მიერვე შესრულებული მეორე პორტრეტი, რომელიც ასევე საქართველოს ხელოვნების მუზეუმშია გამოფენილი ახალი ქართული ხელოვნების ექსპოზიციაში. ჩვენ აქ მხედველობაში გვაქვს, ნ. აბულაძის პორტრეტი²³¹.

ეს პორტრეტი მუზეუმში მოიტანა (1940 წ.) ანა ალექსანდრეს ასულმა ბაგრატიონმა. პორტრეტი დაწერილია მუყაოზე (24,5X19,5) და გამოხატავს შუახნის მამაკაცს 41-45 წლისა. გამოსახული პირი, როგორც ეს შეიძლება დავასკვნათ მდგომარეობის მიხედვით, ფეხზე მდგომ სამ მეოთხედ ან ფაშაში გამოხატულ მამაკაცს წარმოგვიდგენს. გამოსახულის თავი და ცქერა მიბრუნებული აქვს მარჯვნივ. ჩანს, რომ მხატვარი მჯდარა მოდელიდან მარცხენა მხარეს და არა პირდაპირ.

ეს პორტრეტიც ისე, როგორც გ. მისურაძის მიერ შესრულებული სხვა პორტრეტები განსხვავებულია სხვა მხატვართა მიერ იმ დროში შესრულებულ პორტრეტებიდან ისევე, როგორც საერთოდ ყოველი ნამუშევარი მისურაძისა.

მისურაძე ამ პორტრეტშიაც ცდილობს ღრმად და ყოველმხრივ ჩასწვდეს გამოსახული პირის შინაგან სამყაროს. მხატვარი ნატურას უდგება შემოქმედებითად, თავისებურად და ცდილობს წინა პლანზე წამოწიოს შინაგანი ბუნება ადამიანისა.

პორტრეტი გამოხატავს 40 — 45 წლამდე მიღწეულ ინტელიგენტს. ფიგურ-

რა შემოსილია იმ დროისათვის დამახასიათებელი ჩაცმულობით. თმის გაყოფა და უღვაშიც ეპოქისათვის ნეტად დამახასიათებლად არის გამოსახული. პორტრეტის კომპოზიციაში მაყურებლის ყურადღებას მოდელის პირისახე იპყრობს: მხატვარი ცდილობს პორტრეტულ-მსგავსებასთან ერთად ხასიათის გადმოცემასაც. ამისთვის იგი იყენებს არა მარტო ნახატს, არამედ ფერწერის ყველა საშუალებასაც, აქ მხატვრის მიერ დამახასიათებელი და ინდივიდუალური ხაზგასმულია წარბების, უღვაშების და თვალთა განაჭერის თავისებური გადმოცემით. ასევე განსხვავებულია თვით მაისურაძის მიერ შესრულებულ სხვა პორტრეტებთან შედარებითაც კი, ამ პორტრეტის ფერწერული გამა. მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, მხატვრის მუშაობისათვის დამახასიათებელი საერთო ხელი აქაც გარკვევით საგრძნობია. ამ პორტრეტშიაც ისევე, როგორც სხვა პორტრეტებშიაც, ყურადღებას იქცევს მხატვრის დიდი სიყვარული სინამდვილის მხატვრული გადმოცენისადმი. ხსენებულ პორტრეტში აბულაძე გამოსახულია მკერდამდე. თავი და ხედა მიბრუნებულია მაყურებლის მარცხენა მხრისაკენ. სახის ნაკეთები და სხვა დეტალები მხატვრის მიერ ამოწერილია დიდი ყურადღებით და თხლად. მხატვარი გამის დაპირისპირებით ქმნის ჩრდილ-სინათლის საკმაოდ მეტყველსა და ფერწერულ ეფექტებს. აღსანიშნავია, რომ მხატვარს სახის ნაკეთები — ფორმები დაწერილი აქვს საგრძნობი რელიეფურობით. სწორედ ამ შთაბეჭდილების გაძლიერებას ემსახურება ფონიც სურათისა. ასე მაგალითად, მხატვარი პორტრეტის ჩრდილებიან მხარეს აყდერებს და აძლიერებს ნათელ-ლია ფერებით დაწერილ ფონით მაშინ, როცა პორტრეტის ნათელ გამაში დაწერილ მხარეს იგი უპირისპირებს მინორული გამის ფონს.

ყველაფერი ეს მხატვარს, გარდა წმინდა შემოქმედებითი მიზნებისა, ემსახურება ტექნიკურად, რელიეფურობისა და მოცულობის გადმოცემამიტ. შუქჩრდილის ასეთი თამაშით მხატვარი აცოცხლებს პორტრეტს. ამის გამოა, რომ იგი მართლაც პოეტურია და არ არის მოსაწყენი.

შუქდაკრულობის (блики) გადმოცემად, მის მთლიან მანერასთან შედარებით, მაისურაძე ამ პორტრეტში ხმარობს მეტად გაბედულ მონასმებს, დადებული სხვადასხვაგვარად, სხვადასხვა ძალით და სხვადასხვა მიმართულებით, იმის მიხედვით, თუ სად ადებს მას — ლაქას. ასე მაგალითად, შუბლის არეზე მას აქვს ფორმის მიხედვით დადებული უძრავი „ბლიკები“, ხოლო ცხვირზე კი დენა და ზემოდან ქვემოთ მიმართული. იგივე უნდა ითქვას ტანსაცმელის შესახებაც. ასე მაგალითად, „ბლიკების“ დადება საყელიზე და ტანსაცმელზე აქ მიზნად ისახავს ერთის მხრივ ფაქტურის მხატვრული სიმართლით გადმოცემას, ხოლო მეორე მხრივ კი, შავ ლაქებთან დაპირისპირებისას, პორტრეტში მეტი ფერწერული ელერადობის შეტანას. რაც მთავარია, მხატვარი შუქდაკრულობით პორტრეტს სიმჟრეს და მოცულობითობას აძლევს. მხატვარი ამით მოდელს მხატვრულად ავსებს. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა თეთრიდან შავზე

გადასასვლელად გამოყენებული მოლურჯო ფერების აკორდი. ეს მოლურჯო აკორდი, გაშის მხრივ, თეთრსა და შავს შორის დგას. არანალები საინტერესოდ არის აღებული, ფერწერის მხრივ, მხატვრის მიერ ღილებს ტონი შავ სამოსზე. ამით მხატვარი ერთის მხრივ აცოცხლებს შავ ტანსაცმელს, ხოლო მეორეს მხრივ კი ერთგვარ ეხოდ ეხმაურება სურათზე მიმობნეულ ნათელ ტონებს. მხატვარი ამავე ხერხის საშუალებით მეტად დამაჯერებლად გადმოსცემს ადამიანის კანის ფაქტურას. კანი თითქოს კიდევაც სუნთქავს.

გ. მაისურაძის მიერ შესრულებული აბულაძის პორტრეტი ადამიანის ბასიათისა და თავისებურებათა მხატვრული გახსნის შესანიშნავი ნიმუშია.

ცხადია, რომ მხატვარს, რომელმაც ეს პორტრეტი შეასრულა, ქუთაისში ცხოვრების პერიოდში მართო ეს პორტრეტი არ ექნებოდა შექმნილი. ეს მით უფრო საფიქრებელია, რომ გადმოცემა მაისურაძეს აბულაძის პორტრეტთან ერთად მიაწერს ქუთაისის გიმნაზიაში მომუშავე მასწავლებელთა სხვა პორტრეტთა შექმნასაც. ასევე მიაწერენ მას ქალაქ ქუთაისში მცხოვრებ არა ერთი და ორი ადამიანის პორტრეტთა შექმნასაც.

გ. მაისურაძის მიერ შექმნილი ნ. გ. აბულაძის პორტრეტი. მის სხვა ნამუშევრებთან ერთად, ცხადყოფს, თუ რაოდენ საინტერესო იქნებოდა ის ნამუშევრები, რომლებიც მხატვარს ჰქონდა შესრულებული აქ პერიოდში და ჯერჯერობით კიდევ არ არის ნაპოვნი და გამოვლენილი.

გ. მაისურაძის ნაწარმოებთა შორის ვხვდებით ისეთ სურათებსაც, რომლებიც რელიგიურ თემატიკას ემყარებიან. იმ მრავალ ნამუშევართა შორის, რომლებიც მხატვარს ამ სფეროშიც უნდა შეექმნა, ჩვენამდე ძალზე უმნიშვნელო რაოდენობა არის მიღწეული.

დიდი უმრავლესობის ადგილსამყოფელი თუ ბედი დღესაც გაურკვეველია. უნდა ვიფიქროთ, რომ მრავალი მათგანი სხვადასხვა მიზეზთა გამო ალბათ სამუდამოდ დაიღუპა, დანარჩენები კი ალბათ დროთა განმავლობაში გამოვლინდებიან.

ქუთაისის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმში ჩვენ რამდენიმე დღე ვათვალიერებდით მუზეუმში დაცული ხატებს, მაგრამ მთლიანი კოლექციის შესწავლა იმხანად მაინც ვერ მოვასწარი... არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ ქუთაისის ყოფილი გუბერნიის ტერიტორიაზე მოპოვებულ იქნას გ. მაისურაძის როგორც სხვა, ისე რელიგიურ თემაზე შესრულებული ნაწარმოებები.

როგორც შეიძლება ეხლა დავასკვნათ მასალების მიხედვით, მაისურაძეს არა ერთი და ორი ხატი ჰქონია შესრულებული, მაგრამ დღემდე ნაპოვნი არის მხოლოდ სამი ხატი. ორი მათგანი მაცხოვრის გამოხატულებას იძლევა, ერთი კი იოანეს წარმოგიდგენს.

ამ ხატებზე შეიძლებოდა აქ არც კი შევჩერებულიყავით, მაგრამ იმდენად,

რამდენადაც მათში მაისურაძე, ახალი ქართული მხატვრობის შესატყვისად, გამოსახვის რეალისტურ ხერხებს ემყარება, ამ კომპოზიციებზე ყურადღების შეჩერებაც მიზანშეწონილად მიგვაჩნია.

ამ კომპოზიციებში მხატვარი უპირველეს ყოვლისა კატეგორიულად საპირისპირო მანერით მუშაობს თავის წინაპრებთან შედარებით. მაისურაძესთან ე. წ. ხატ-წერული მანერის თუ მიდგომის ნიშანწყალიც აღარ არის. მაისურაძე ხატს ქმნის როგორც გარკვეული, წარმოსახვითი პირის პორტრეტს, და ხშირად ნატურის მიხედვითაც. მისთვის ამ შემთხვევაში მაცხოვარი, როგორც ეს ცნობილია რუს მხატვართა მაგალითზედაც, წარმოდგენს მართოდენ ჰუმანისტური იდეის გამოსახვის საშუალებას, ერთგვარ გარსს. ეს არის მაისურაძისათვისაც მხატვრის ფიქრისა და გრძნობების ნამდვილი გამოსახვის ერთგვარი საშუალება.

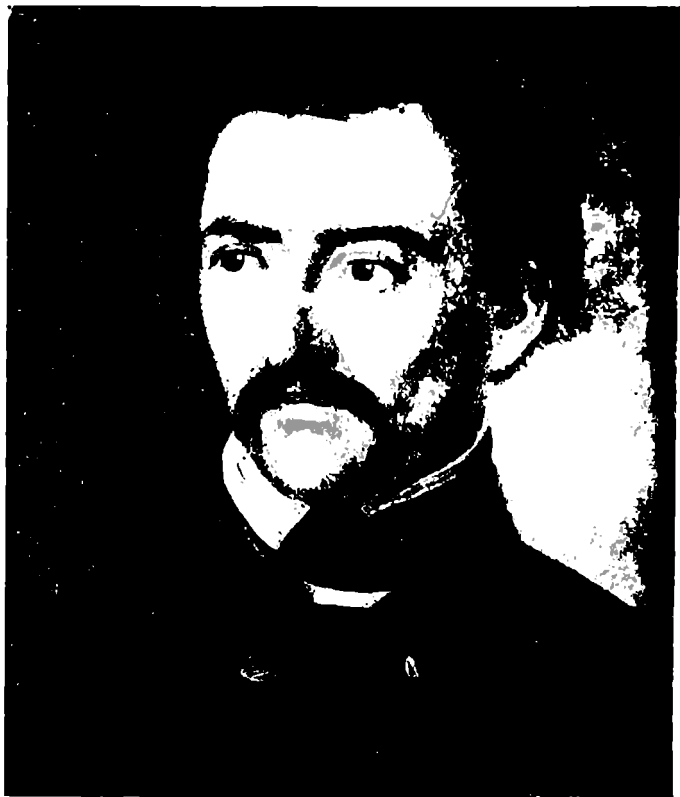
ერთი ამ ხატთაგანი — „სახე იესოსი“²³², იძლევა მაცხოვრის მკერდამდე გამოსახულებას. ფიგურა დაყენების მიხედვით სტოვებს ისეთ შთაბეჭდილებას, თითქოს იგი უძრავად იდგეს ფეხზე ცის სივრცეში. სახის ოვალი, რომელიც გარშემორტყმულია შუაზე გაყოფილი თმით, სიმშვიდით და სიწყნარით არის აღსაყეს.

მხატვრის გამოსახვაში სახის იერი დარბილებულია და აყვანილია უაღრესად ადამიანურ მომენტამდე: დიდი, მრგვალი, ნოკებიანი წიბლი აქცენტირებულია ძლიერი სინათლით და ამდენად მხნედ და ძაღვანად გამოიყურება. ბრწყინვალეაა დაწერილი აბრეშუმისებრი სათუთი მოწაბლისფერო თმის მსუბუქი კულულები, უღვაშების ბუსუსი. წვერი ღია ფერისაა და ფაქტურის მიხედვით რბილია.

მხატვარი კონტრასტებით ერთმანეთს კარგად უპირისპირებს ჩრდილისა და ნათელის საწყისებს არა მარტო მათი გარეგნობის, არამედ ადამიანის სულიერი ყოფის მნიშვნელობის თვალსაზრისითაც. სურათი მთლიანად ძალზე მინორულ ტონშია შესრულებული. ნათელი ტონის იერი მხატვარს გამოყენებული აქვს როგორც ერთგვარი მხატვრული სინონიმი. იგი თითქოს წამებაში ხედავს ადამიანების განწყენდას.

მაცხოვრის დაყენებული და მამხილებელი გამომეტყველება — შინაგანად მშვიდი, წმინდა და უმანკო, თითქოსდა მხატვრის მიერ გაკეთებული ეს სურათი მაყურებელს ეუბნება: „მიუტავე, რამე თუ არა იციან რასა იქმნიონ“.

სურათზე მხატვარს თვალის არეში — არც ბროლზე და არც გუგაზე არაა სად არა აქვს გაკეთებული ელვარება, ეს კი მას აძლევს საშუალებას უძირკვევით ალაგოს გამოსხედა ფიგურისა. მთლიანი ფიგურა დაყენებისა და ნახატის მიხედვით იძლევა შინაგანად მტკიცე, გაბედული და მძლავრი ადამიანის გარეგნობას. „მაცხოვარი“ მხატვრის გამოსახვაში უფრო ღმერთკაცია, ვინემ უხორცო ღვთაება. ჩანს ანატომიისა და აგების კარგი ცოდნა. სამოსელი რამდენადმე ორიგინალურად არის მოფიქრებული. ყვითელი ქობის მუქ-ლურჯი

ფერის ნაქარგობა, ქვედა სამოსელი და თეთრი არშია; ინტენსიური მწვანე ფერის ფარჩა, რომელზედაც დაბნეულია მედალიონი ჯვარის ფორმისა, სურათის ფერადოვნების მხრივ, უდავოდ საინტერესო გამას ჰქმნიან.

მედალიონში ჩაწერილია ბერძნული ასოები ალფა და ომეგა მონოგრამით, რაც იმზნავს ქვეყნის დასაწყისსა და დასასრულს. საერთოდ ეს სურათი არსებითად განსხვავდება მაისურაძემდელ პერიოდის ხატმწერლობის მეთოდით დაწერილ ხატებისაგან.

აღსანიშნავია, რომ მაისურაძე პირველია ამ დარგში იმ ქართველ მხატვართა შორის, რომლებმაც დაიწყეს მუშაობა ფერწერულ მანერით. ამით მაისურაძემ ფართოდ გაუხსნა გზა ახალ ქართულ მხატვრობაში ძველი ხატმწერლობის მანერის საპირისპირო მეთოდს — მეთოდს ფერმწერლობის.

ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ თითქმის ეს სურათი დაწერილი იყოს 1862 წელს, არ შეეფერება სინამდვილეს, რადგანაც როგორც გადმონაცემის მიხედვით, ასევე რესტავრაციის დროს წაკითხულ თარიღის მიხედვითაც, რაც ჩვენს მიერ მაშინვე იყო ჩაწერილი, სურათი დაწერილია 1869 წელს.

რაც შეეხება დილმის დასახელებული ხატების ფერწერისა და სხვა მხრივ შეფასების საკითხს, ასეთი რამ არაერთხელ ძნელია, არამედ ჯერჯერობით მართებულიც არ იქნებოდა. საკიროა ჯერ დილმის ხატების გაწმენდა და რესტავრირება მოხდეს.

მხოლოდ ამის შემდეგ გახდება შესაძლებელი მსჯელობა, როგორც ამ სურათების შესრულების „უფრო რბილ და ამასთანავე თავისუფალ მანერაზე“, ასევე „რბილ ნათელ-ჩრდილებით მოდელირებაზე ღია იასამნის და მინაქის ფერით“, ასევე „მოწითალო ჩრდილებსა“ თუ „კოლორიტზედაც“. მანამ კი, სანამ ეს ნაწარმოებები არ გაწმენდილა დროისა და მექანიკურ დანალექებისაგან, ვფიქრობთ, ამის შესახებ ლაპარაკი, რამდენადმე უხერხულია და პიოტეტურ მსჯელობას კი არა, მკითხაობას უფრო წააგავს.

რაც შეეხება ფიგურას წიგნითა და გრაგნილით, რომელიც იოანე მახარობელს წარმოგვიდგენს, მასზე ნაჩვენები არის შესრულების თარიღი — 1870 წელი, ამოკაწერის წესით²³³. მაგრამ მაცხოვრის ხატის თარიღის ამის მიხედვით გადაწვეა შეუსაბამოა და არაა სწორი. საერთოდ დამკვეთელმა ისინი ალბათ მხატვრის ერთდროულად დაუკვეთა და გ. მაისურაძეც, ამზადებდა რა მთლიანად კანკელისათვის ხატებს, საფიქრებელია, რომ მასზედაც მუშაობდა (1868—69—70 წწ.). მაშასადამე, აქედან ცხადია, რომ დილმის წმინდა გიორგის კანკელი მაისურაძეს შესრულებული აქვს სწორედ ამ წლებში. შარვაშიძეთა „სახე უფლისაც“ სწორედ ამ პერიოდსავე ეკუთვნის და იგი წარმოადგენს არა „პირს“, არამედ თავისუფალ განმეორებას მაცხოვრისა „დასაწყისისა და დასასრულისა“.

რაც შეეხება დამკვეთელის ვინაობისა და დაკვეთის საბაბს, ჩვენამდე შე-

9. შ. კვასხაძე.

მორჩენილ მასალების მიხედვით იგი ასე წარმოგვიდგება: უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ სურათზე გაკეთებულ მინაწერში მოხსენებული ელიოზიშვილის გვარი სასულიერო წოდებას ეკუთვნის. ცნობილია, რომ არა ერთი და ორი ელიოზიშვილი ყოფილა მღვდელი ქართლსა და კახეთში. ელიოზიშვილები იყვნენ ასევე მოხელეებიც.

დიღმის წმინდა გიორგის კანკელის დაკვეთის ინიციატივა ალბათ ეკუთვნოდა თბილისის სიონის დეკანოზს ელიოზიშვილს, რომელსაც კავშირი ჰქონია დიღმითან ²³⁴, მაგრამ ეს გარემოება თავისთავად სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ დონატორობიდან გამოვითიშოთ მიხეილ ელიოზიშვილი. მით უმეტეს, რომ იგი 1869 — 70 წლებში ქუთაისში იმყოფებოდა. მხატვრის ქალიშვილის გადმოცემით, მიხეილ ელიოზიშვილი მამასთან არა ერთხელ მისულა ხოლმე. სხვათა შორის, სიონის დეკანოზის ურთიერთობაზე დიღმის ლომისის წმინდა გიორგის ეკლესიასთან ჩვენ სათანადოდ მიგვითითეს კიდეც ²³⁵.

საერთოდ, გ. მაისურაძისათვის დიღმის კანკელის დაკვეთის ფაქტი უფრო საინტერესო არის სხვა მხრივ. კანკელის დაკვეთის გარემოება პირდაპირ მიუთითებს და ადასტურებს იმ ავტორიტეტისა და სახელის საკითხს, რომელიც ჰქონია მაშინ საქართველოში გიორგი მაისურაძეს. საგულისხმოა, რომ ერთის მხრივ ცნობილი სახელმწიფო მოხელე, მკვიდრი თბილისისა, მეორე მხრივ კი სასულიერო პირი, უნდა ვიფიქროთ, ძმის რჩევით — კანკელის შესრულების დაკვეთას აძლევს არა თბილისში მცხოვრებ რომელიმე მხატვარს, არამედ გ. მაისურაძეს, მცხოვრებს ქალაქ ქუთაისში, რაც ნათლად მიუთითებს მხატვრის პოპულარობაზე.

ამას გარდა საფიქრებელია ისიც, რომ მაისურაძე დიღმის კანკელის შესრულების დროს შეასრულებდა ელიოზიშვილის ფერწერულ პორტრეტსაც. ვფიქრობთ, რომ ეს ნამდვილად უდავოა. ამას გვაფიქრებინებს და ადასტურებს თვით ელიოზიშვილის ინტერესიც ფერწერისადმი საერთოდ. განსაკუთრებით კი ამასვე გვაფიქრებინებს ელიოზიშვილის მდგომარეობა და მატერიალური შესაძლებლობანი.

ქუთაისის პერიოდში, სხვათა შორის, მხატვარს ჰქონია შესრულებული ფელიქს მიზანდარის პორტრეტი. გ. მაისურაძის ქალიშვილები მოსიკას ფ. მიზანდართან სწავლობდნენ. მიზანდართან სწავლობდა ასევე მხატვრის შვილისშვილი მარგალიტაც ²³⁶.

გ. მაისურაძის დღემდე ცნობილ და აღმოჩენილ ნაწარმოებთაგან მხატვრის ავტოპორტრეტს, არამც თუ მაისურაძის შემოქმედებაში, არამედ საერთოდაც, ახალი დროის საპორტრეტო ქანრის ნაწარმოებთა შორის ერთ-ერთი პირველი ადგილი უნდა მიეკუთვნოს ²³⁷.

გ. მაისურაძის ავტორიტეტი, როგორც ადრეც გვქონდა აღნიშნულ, საყოველთაოდ ცნობილი გახდა ერთი შემთხვევის გამო. ამ ავტოპორტრეტის საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ფონდებში მოხვედრის ისტორია არ არის

ინტერესს მოკლებული. ეს ავტობორტრეტი მამისა და დედის გარდაცვალების შემდეგ მოხვედრილ და დაუცავთ მხატვრის უფროსი ქალიშვილის ელისაბედის — ამირეჯიბიანთ ოჯახში, ხოლო მხატვრის შვილიშვილისათვის — ნადეჟდასათვის იგი მზითვებში მიუციათ, როგორც კეთილსათხოვარი და საამო მოსაგონარი.

ნადეჟდა ამირეჯიბი იყო ცოლი მწერალ პოლიო ირეთელისა (პ. ა. კალანდაძე). მწერალ ირეთელთან ახლო მეგობრულ ურთიერთობაში იმყოფებოდა ცნობილი ქართველი მოღვაწე და მწერალი იოსებ იმედაშვილი. პ. ირეთელის გარდაცვალების შემდგომ (1931 წელი 10 აპრილი), ოჯახის მარჩენალის დაკარგვის შემდეგ, იოსებ იმედაშვილს, ზრუნავდა რა ამ ოჯახისათვის²³⁸, ურჩევია ნადეჟდასათვის მათ ოჯახში დაცული პაპის ავტობორტრეტი დაეთმო სასყიდლით საქართველოს ეროვნულ გალერეასათვის, რაც ნადეჟდას შეუსრულებია. ამრიგად, გ. მაისურაძის ავტობორტრეტი საქართველოს ეროვნულ გალერეაში პირველად მოხვედრილა 1933 წლის 16 ნოემბერს ნადეჟდა რევაზის ასულ ამირეჯიბისაგან. გალერეას მაშინ საფასურად ასი მანეთი გადაუხდია²³⁹.

ამ ექსპონატს ზურგის მხარეს, სიყვითლეგადაკრულ გლუვ მუყაოს ზედაპირზე, გაკეთებული აქვს წითელი მელნით გაკრული ხელით მინაწერი პირად — როგორც თვითონ იტყვოდა ხოლმე ამას — იოსებ იმედაშვილის მიერ: „მაისურაძე გრიგოლ ივანეს ძე () ერთი პირველი მხატვართაგანი, პეტერბურგის სამხატვრო კურსს დამთავრებული; ქუთაისში დაიწყო მასწავლებლობა გახსნისთანავე, სადაც 35 წელი ასწავლიდა. დაახლოებით 50 — 80 წლებში (მისი მოწაფე ყოფილა აკაკი და სხვა)“. ინტერვალის შემდეგ იმავე ხელით გრძელდება ტექსტი: „ეს ცნობა ჩაეწერე მისი შვილიშვილის ნადეჟდა რევაზის ასულის ამირეჯიბისაგან მომცემით. უნდა შემოწმდეს. იოსებ იმედაშვილი 7/VI — 31 წელი“. ამავე გვერდზე გალერეის ყოფილი დირექტორის დ. შევარდნაძის ხელით მიწერილია ლურჯი ფანქრით: „ს. ე. გ. № 1229, 016 X 0, 18,9“. ეს ავტობორტრეტი მხატვრის სიცოცხლეში და ასევე მისი მეუღლისა († 1960 წ. 22 ოქტომბერი) დაკრული უნდა ყოფილიყო მუყაოზე, შემდეგ კი იგი ვილაცის აუქციონა და უბლაჯინა. ჩანს, რომ ეს ბავშვის ხელით არის ნაკეთები. ტექსტი ზურგის მხარეზე შედგება ათი სტრიქონისაგან, პირველი აბზაცი 7 სტრიქონია, მეორე კი — თარიღის ჩათვლით — 3.

გ. მაისურაძის ავტობორტრეტი დაწერილია აკვარელით საოცრად მინიატურულად. აქ მხატვარი საზურგეიან საგარძელზე ზის²⁴⁰. იგი მარჯვენა მკლავის ილიითა და წყრითთ საგარძელზეა დაყრდნობილი. მარჯვენა ხელის თითები შეჭდობილი აქვს მარცხენა ხელის თითებში. სხეულის სიმძიმის ცენტრი გადატანილია დაჯდომის მხარეს. სხეულის ბუნებრივი და ანატომიურად სწორი დაყენება შესანიშნავად გადმოსცემს სხეულის სიმძიმეს, სიმკვრივეს და, რაც მთავარია, მხატვრის ბუნებისათვის დამახასიათებელ სიღინჯებს. პოზა გარკვეულად მიუთითებს მაისურაძის მართლაც და დიდ არტისტულ ბუნებაზე.

ფიგურის უომპოზიცია აღესილია იმ უძირო სევდის გრძნობით, რითაც აღსავსე ყოფილა თურმე მხატვრის პირადი ცხოვრება. განსაკუთრებული ვირტუოზულობით არის შესრულებული დეტალები, კანისა და სამოსის ფაქტურა.

ავტობიოგრაფიულ გამოსახული ხელები მხატვრის ფსიქიკური ბუნების შემოქმედებითი გახსნის უტყუარ საშუალებად არის აქ გადაქცეული:

იშვიათად შეიძლება მოიძებნოს ქართულ მხატვრობაში მეორე ასეთი არტიკული ტემპერამენტი და იმავ დროს, აკადემიური ცოდნით დაწერილი ხელები. პორტრეტზე თავი ოდნავ წინ არის დახრილი და მაყურებლისაკენ სამი მეთხედით არის მიბრუნებული. მხატვრულად ხელსაყრელი რაკურსი აქ პორტრეტზე გამოსახულ პიროვნებას მაღლა წევს და ისე აჩვენებს მაყურებელს, თითქოს გამოსახული პირი მაღლა იდგეს და მაყურებელი მას დაბლობიდან უცქეროდეს.

რამდენადმე გვერდითი ცქერა, დამახასიათებელი მაისურაძის სხვა პორტრეტებისათვის, აქაც საგრძნობლად შეინიშნება. ხედვა მიმართულია მარცხნივ და ოდნავ ქვემოთ. მხატვრის გამოხედვაში აქ არ კრთის არც ღიმილი და არც მრისხანება. არ ჩანს არც აღლევება, და სახე ისეა გამოხატული, თითქოს ყოველგვარი სახეობა სულიერი აფექტისა მხატვრისათვის საერთოდ უცნობი ყოფილიყოს. მისი ხედვა გამჭვრეტი, ღიწკი და აუღელვებელი, სევდიანი და ოდნავ ეპიური, აღესილია ცხოვრების ცოდნის სიბრძნით.

იგი მსკვალავს მაყურებელს ღრმა ლირიული მწუხარებით. ესაა პორტრეტი ადამიანური სიმშვიდისა და ღუმლის მეტყველებისა, გადმოღვრილი მართლაცდა დიდი ბუნების მხატვრის შინაგანი „მეს“ სახით.

ამ ავტობიოგრაფიულ ყველაზე მეტად ჩანს რსტატი, რომელიც ქვეყანას შემომქმედის, არტისტის თვალთ უცქეროდა.

მხატვრის სახის გარეგნული იერი ამ ავტობიოგრაფიის მიხედვით მომხიბლავია და გულში ჩამწვდომი: შთით და თხელი, აბრეშუმით მსუბუქი თმა, მაღალი შუბლი, მხატვრულად გაცოცხლებული, ძარღვებში მფეთქავი სისხლის პლასტიკური ამეტყველებით რომა აქვს მხატვარს გადმოცემული, საკმაოდ სქელი წარბები, გრძლად გაჭრილი ქლთუთოები, გრძელი წამწამები — უბეში რომ ნაჩრდილევს სტოვებს თითქოს, ნიკაპის რბილი ოვალი და ფაფუკი უღებში — ზედა ტუჩს რომ უფარავს... და ომახიანი ცხვირი, ქმნიან იმ წარუშლელ და დაუეწიარ სახეს მხატვრისას, რომელსაც ამ სახის ერაზხელ მნახველი ვერასოდეს ვერ დაივიწყებს.

ავტობიოგრაფიის მიხედვით, მხატვრის გარეგნობის მიხედვით, იგი ყოფილა საკმაოდ ძვალმსხვილი, ვაქცატური იერის მამაკაცი, მაგრამ თავისთავში ჩაქტილი და მწუხარე, სევდით აღსავსე ადამიანი.

აქ, სპეკრეტად მიმართულ ხედვას მხატვარი აძლიერებს განათების წყბ-

როს სათანადო მოხმარებით და წარმართვით, სინათლე თითქოს თან გასდევს მხატვრის ხედვის მიმართულებას.

„შავი ფერის სამოსი პირისახეზე გამოსახულ განწყობილებას ერთგვარ მუსიკალურ აკომპანიმენტს უქმნის. განსაკუთრებით კარგად გადმოსცემს მხატვარი არა მარტო ტანსაცმლის ფაქტურას და ხასიათს, არამედ ეპოქისათვის დამახასიათებელსა და ტანსაცმელის ტარების თავისებურ წესსაც კი.

მხატვრის წერის მანერა აქ შორეულად აკადემიკოს კ. პ. ბროულოვის — მისი სახელოვანი მასწავლებლის — მანერას გვაგონებს, მაგრამ ეს მაინც სულ სხვაა და ახალია.

პირისახისათვის აღებული საღებავთა ძირითადი გამა მოყავისფერო-მოწითალოა. ნიკაისა და პირისახის მარცხენა ნაწილი გაღიაფერებულია მათეთრით, რომელსაც მხატვარი ძირითად ტონებზე ზემოდან ადებს ხოლმე ფუნჯით. თმების დასახატად იგი პირდაპირ შავ საღებავს იყენებს.

სახე დაწერილია იმდენად გულმოდგინედ, ისეთი ცოდნით და მინიატურულად, რომ მისი გამაღივებელი შუშის ქვეშ გასინჯვის დროსაც კი მეტად საგრძნობია ყოველი დეტალის ბრწყინვალე დამუშავება. მხატვარი დიდი ცოდნით ძერწავს მოცულობებს და პირისახის რელიეფს.

ეს ავტოპორტრეტი, ჩვენი აზრით, შესრულებულია გასული საუკუნის 70-იან წლებში.

იგი, უნდა ვფიქროთ, ერთგვარად, ალბათ, გედის სიმღერაც იყო მხატვრისთვის.

უახლოესი დროის დღემდე ცნობილ ქართველ მხატვართა ავტოპორტრეტებს შორის, ვფიქრობთ, რომ მაისურაძის ავტოპორტრეტი არა მარტო ერთი-მორველთაგანი რეალისტური ავტოპორტრეტია, არამედ იგი ასევე ერთ-ერთი უშესანიშნავესი ავტოპორტრეტიც არის.

იგი გაკეთებულია რეალისტური მეთოდის გაბედული და სრულყოფილი გამოყენებით. ამ ავტოპორტრეტზე გამოსახული პირის ხასიათი შესანიშნავად არის შეხამებული, როგორც სურათის ფერადოვან გამოსთან, ასევე საპორტრეტო კომპოზიციასთანაც.

გ. მაისურაძე ამ ავტოპორტრეტით თითქოს იძლევა სახვითი ხელოვნების საშუალებით ერთგვარ Pro domo Sua-ს. ეს ფიქტურა მხატვრის მთლიანი ფსიქიკური განწყობის ერთი უწყვეტი სიმღერაა არის, სიმღერა ძალზე მინორული, მაგრამ იმავე დროს შეროიკული და გაუკაცურთ.

გ. მაისურაძის სევდით დამძიმებული ეპიური გამოხედვა ავტოპორტრეტის ერთხელ მნახველს, შეუძლებელია, რომ ოდესმე დაავიწყდეს. ამ ავტოპორტრეტიდან გვცემს საგრძნობლად ძლიერი არომატი ბრგვეთრად. განწყობილი შემატქმედისა.

მაისურაძის ავტოპორტრეტი ნამდვილად დიდი მხატვრულობით აჩვენებს

მხატვრის შინაგან სამყაროს იმ სახით, როგორადაც ხედავდა მას ხოლმე, ალბათ, მხატვარი საკუთარ თავთან მარტო დარჩენისას.

მე-19 საუკუნის ქართული საპორტრეტო ქანრის ამ ერთ-ერთ მართლაცდა საუკეთესო ნიმუშს დაჰყავს სურნელი დავით გურამიშვილის „წუთისოფლისადმი სამღერავისა“ და მხატვრის დიდი თანამედროვის ნიკოლოზ ბარათაშვილის მწუხარე პოეზიისა.

ახალი ქართული საპორტრეტო ქანრის დიდ დანაჰარგს წარმოდგენენ ის ნამუშევრები, რომლებიც მაისურაძეს მიეწერება²⁴¹, მაგრამ რომელთა ადგილსამყოფელიც, მცირე გამონაკლისის გარდა, დღემდე სამწუხაროდ არ არის ცნობილი.

მომე პირადი ცხოვრების პირობებით და საზოგადოებრივი ყოფის უკულმართობით გადაქანტული, ილაჰწართმეული და სასოებაშილეული მხატვარი, რომელმაც რუსეთის იმპერიის თვალწვედნელი სივრცეები გადასერა მცხუნვარე წინანდლიდან ვიდრე ნისლიან პეტერბურგის მიწამდე, რომელმაც, პეტერბურგიდან გამოსულმა, კვლავ გადმოლაზა კარი დარიალისა და სევარდო და სამაისო ქუთაისში 35 წლის განმავლობაში დაუღალავად და შეუსვენებლად ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობასა და შემოქმედებითი ალტყინებით, იწოდა, ნელა, მაგრამ თანდათან უახლოვდებოდა თავის სიბერეს და მიხრწნილებას.

იმდროინდელ ცხოვრების პირობების გამო, კაცი, რომელსაც ესოდენ დიდი ღვაწლი ჰქონდა თავის სამშობლოს ქვეყნის წინაშე, კაცი, რომელმაც თავის თანამედროვეთა შესანიშნავი, მხატვრული ძალით დახასიათებული პორტრეტები შეჰქმნა და ფართოდ გაუღო გზა ქართულ სახვით ხელოვნებაში რეალისტურ პორტრეტს, — ერთ-ერთ თავის განცხადებაში საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის საბჭოს სახელზე, მოიხსენიებდა რა თავისთავს, როგორც თავისუფალ მხატვარს, იერემიას გოდებითა და დავით გურამიშვილის მოთქმით მოსთქვამდა იმ უბედურებაზე, რასაც მას, მიუხედავად მისი დიდი ღვაწლისა, უქადა მაშინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობები.

იგი მოსთქვამდა და გოდებდა: „სამსახურიდან გასვლის შემდგომ მე არავითარი იმედი არა მაქვს პენსიის, თუნდაც ჩემი ხელფასის ნახევრის რაოდენობის მიღებისაც, ეს მაშინ, როცა მე სინდისიერად და ერთგულად ვიღწვოდი 35 წელი.

დავჰარგე ძალა, ჯანმრთელობა და მთელი ჩემი ცხოვრება გაცხარჯე და დავდე ყმაწვილკაცობის აღსაზრდელად. და შედეგად ყოველივე ამისა სამსახურიდან გასვლის შემდეგ მე თითქმის მშვიერი უნდა მოვკვდე. უნდა მოგახსენოთ, რომ ამ 35 წლის მანძილზე მე დიდი ოჯახი — ცოლი და ბავშვები — გოგოები — მოვინაგრე; მე არაფერი, მაგრამ ჩემს გარდა ეს უბედურებანი ჩემთვის ასე ძვირფასმა და საყვარელმა აღამიანებმაც ამათაც ზომ უნდა გადაიტანონ“. და იგი შესთხოვდა აკადემიის საბჭოს აღმოეჩინა მისთვის — „ემასა სიბერისა სათანადო ყურადღება და დახმარება, რადგანაც შრომითა, წლოვანე-

ბითა და პავითა ჯანმრთელობა ჩემი სავსებით მოწყდაო“¹⁴². ასე სწერდა ქუთათელი მხატვარი 1885 წლის 15 თებერვალს ქუთაისიდან პეტერბურგში საიმპერატორო აკადემიას.

15 თებერვალს გაგზავნილი მაისურაძის წერილი აკადემიაში მხოლოდ 27 თებერვალს მიუღიათ. არავინ იცის დღესდღეობით (ყოველ შემთხვევაში, არქივში ამის კვალი არ შემონახულა), აკადემიის საბჭომ გასცა თუ არა პასუხი მაისურაძის თხოვნას, მაგრამ რომც გაეცა, იგი უკვე დაგვიანებული იქნებოდა.

გ. მაისურაძე უკანასკნელად ქუთაისის სასწავლებელთა მიერ გამართულ ბანკეტზე ყოფილა მიწვეული. სახლში დაბრუნებისას გაცივებულა და ფილტვების ანთებით მეორეჯერ გამხდარა ავად. პირველ შემთხვევაში მისთვის უმკურნალია მის ახლო მეგობარს ექიმ ვორონოვს. მეორედ კი ვორონოვი ქუთაისში აღარ ყოფილა, ვერც ნაზარიშვილი უნახავთ და სხვა ექიმი მოუწვევიათ (გრიგორევი), რომელსაც ვერ უმკურნალია სათანადოდ კრუპოზული ანთებისათვის.

ძალზე დასუსტებულ და მოხუცებულ ორგანიზმს ვეღარ გადუტანია ანთება და მაისურაძე გარდაცვლილა.

მხატვრის სიკვდილი სათანადოდ აღუნიშნავს ქუთაისის მოწინავე საზოგადოებას და პრესას. გადმოცემის მიხედვით ქადაგებით გამოსულა გაბრიელ ეპისკოპოსი. მხატვრის ქალიშვილის გადმოცემით — „იგი (გაბრიელი. შ. კ.) კარგად იცნობდა მამას, იგი კერძო საუბარში ეუბნებოდა თურმე: გიორგი, ნუ ხატავ ღვთისმშობელს ასე მშვენიერს და მიწიერსო, მამა კი მაშინვე თურმე იტალიელ ოსტატებს და თავის მასწავლებელ ბრიულოვს მოიშველიებდა ხოლმე“²⁴⁸.

გადმოცემის მიხედვით გაბრიელ ქიქოძეს ფრიად შინაარსიანი სიტყვა უთქვამს და ის აზრი გაუტარებია, რომ გ. მაისურაძის სიკვდილით საქართველომ ერთ-ერთი უწყინარი, ალალი და ქართული კულტურის მესვეური, დიდად ნიჭიერი ოსტატი დაკარგაო.

მხატვრის მეუღლე პელაგია.

მხატვრის საფლავი მწვანეყვავილას გალაჟანში. ადგილი აღნიშნულია თეთრი ქვებით.

დაახლოებით ამგვარივე ყოფილა გამოსვლა მხატვრის ყოფილი მოწაფე ქალის ჯანდიერისა.

სიტყვებისა და პატივისცემის შემდეგ მხატვრის ნეშტი დიდი პროცესიის თანხლებით წაუსვენებიათ მწვანეყვავილაზე. მოხუც მხატვარს უკან მიჰყვებოდნენ თურმე მგლოვიარე ქალიშვილები და სტიროდნენ მამას²⁴⁴. მაისურაძე დაუსაფლავებიათ მწვანეყვავილას ძველი ტაძრის მახლობლად სამხრეთის მხრიდან²⁴⁵.

გ. მაისურაძის ღვაწლი საკმაოდ თვალსაჩინოა ქართული კულტურის წინაშე.

გ. მაისურაძე, იყო რა თავისი საუკუნის შვილი, სავსებით თანამიმდევრულად ასახავდა თავის შემოქმედებაში ჩვენი ქვეყნის ადამიანების ხასიათსა და ცხოვრებას.

ეპოქამ პორტრეტულ ჟანრზე ყველაზე მეტი მოთხოვნილება წამოაყენა და მას გაბატონებული მდგომარეობაც შეუქმნა. პორტრეტული ჟანრი მხატვრისაგან დიდ დახელოვნებას მოითხოვდა. საჭირო შეიქმნა ადამიანთა არა მარტო მსგავსებით გამოსახვა, არამედ მათი მხატვრული შემოქმედებითი დახასიათებაც. ამოცანები, დასმული ცხოვრების მიერ ქართული საპორტრეტო ჟანრის

წინაშე, არა მარტო რთული და ძნელი იყო, არამედ იგი იმავე დროს მოითხოვდა მხატვრისაგან დიდ აკადემიურ მომზადებასაც.

ჩვენში ასეთი ამოცანის გადაწყვეტა ახალ დროში ცნობილ მხატვრებიდან პირველად წილად ხვდა მხატვარ გიორგი ივანეს ძე მაისურაძეს: მან მიზნად დაისახა თავისი დროის ადამიანის არა მარტო გარეგნული მსგავსებით, არამედ მისი, სულიერი სამყაროს ყველა თვისებათა გადმოცემა. ამიერიდან გიორგი მაისურაძემ ქართულ პორტრეტს დააკისრა ადამიანის ხასიათის, ფსიქიკური განწყობილების გახსნა და მის მხატვრული სიმართლით ასახვის ამოცანები.

გ. მაისურაძისათვის ეს მომენტი გახდა კრიტერიუმად გარეშე სამყაროსთან მხატვრის დამოკიდებულების საკითხში. ასე განმტკიცდა და გაბატონდა რეალისტური მანერა ახალი დროის ქართულ პორტრეტის სფეროში ჯერ თვითონ გ. მაისურაძის, ხოლო შემდგომ კი ქართველ მხატვართა მომდევნო თაობების ღვაწლითა და შრომით.

გ. მაისურაძე მიზნად ისახავდა დაეხატა ადამიანი მთელი მისი თავისებურებებით. ჩანს, რომ იგი გამოსახული პირის ნაწილობრივ მხატვრულ შევსებასაც კი მიმართავდა ხოლმე. ჩანს, რომ მხატვრისათვის უცხო არ იყო ნაკვთების განზოგადება და მთლიანი სახის გაპოეტურების ტენდენციაც.

გ. მაისურაძე გამოსახულ პირს წარმოადგენს არა ცალკე რომელიმე მომენტის, არამედ მთლიანად მთელი მისი ცხოვრების. მწუხარებისა და სიხარულის მიხედვით.

გ. მაისურაძე ის პირველი ცნობილი ქართველი მხატვარია, რომელიც ყმა-გლეხთა წრიდან გამოვიდა და რომელმაც ყურადღებიან პატრონთა წყალობით უმაღლესი სამხატვრო განათლება მიიღო პეტერბურგის აკადემიაში.

გ. მაისურაძე ის პედაგოგი-მოღვაწეა, რომელმაც თავისი ცხოვრების 35 წელი ქართველ ახალგაზრდობაში მხატვრული გემოვნებისა და სამხატვრო ცოდნისა და რეალისტური ფერწერის დანერგვას შეაღია.

გ. მაისურაძე ის მხატვარი-შემომქმედია, რომელმაც შთამომავლობას დაუტოვა თავის თანამედროვეთა მხატვრული პორტრეტების გალერეა. ამ პორტრეტებში გ. მაისურაძემ პირველმა წამოსწია წინა პლანზე ასახავი სინამდვილის დიდი მნიშვნელობა ფერწერისათვის. მან პირველმა მიაქცია განსაკუთრებული ყურადღება ნატურიდან მუშაობას და მოდელის მხატვრულ შემოქმედებითი გახსნის ამოცანას. გ. მაისურაძემ ქართულ ფერწერაში პირველმა ასახა რეალისტურად ჩვენი ქვეყნის დემოკრატიული ფენებიდან გამოსული პიროვნებანი.

გ. მაისურაძე ქართველ მხატვართა შორის თავისი შემოქმედებით პირველი დაუპირისპირდა ირანული მხატვრობაში გაბატონებულ მუშაობის წესებსა და მეთოდებს, და საპირისპიროდ ირანულისათვის დამახასიათებელი პირობითობისა და სტილიზირებისა, ქართულ მხატვრობაში დაამკვიდრა და წინა პლანზე

წამოსწია სამოქალაქო, ახალი დროის შესაფერისი რეალისტური ფერწერის მეთოდი.

მაისურაძე მთელი არსებით, შეუპოვრად იბრძოდა თავისი ეპოქის დიდი იდეალებისათვის, რისთვისაც იბრძოდა მაისურაძის თანამედროვე ქართული მწერლობა და ქართული თეატრი.

გ. მაისურაძემ ქართულ სახვით ხელოვნებაში წინა პლანზე წამოსწია და აჩვენა ადამიანი მთელი თავისი მრავალფეროვანებით და რთული ბუნებით.

მაისურაძის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელია ადამიანისადმი დიდი სიყვარული და ჰუმანიზმი. მხატვარმა სწორედ ადამიანი გახადა თავისი შემოქმედების ქვაკუთხედად და მისი მხატვრული ჩვენების გზად აირჩია ერთადერთი გზა, გზა სამყაროს რეალისტური ასახვისა.

სწორედ ამში მდგომარეობს გ. მაისურაძის ისტორიული როლი ქართული სახვითი ხელოვნების წინაშე, აგრეთვე აზროვნების ისტორიაშიაც.

საბოლოო განსვენება ამ დაუდეგარმა კაცმა და მხატვარმა ქუთაისის მწვანეყვავილას სასაფლაოზე ჰპოვა იქ დაკრძალულ მრავალთა შორის.

გიორგი მაისურაძის სახელი, მხატვრის საფლავივით მივიწყებული და გამოჩენილი, კინაღამ არ დაიკარგა...

მაგრამ ჩვენი დრო, დრო სოციალისტური კულტურისა, ჩვენი ქართველი ხალხი, გაღვიძებული და მცნობი ავისა და კარგისა, ისევე, როგორც ყოველივეს დადებითსა და ხალხისათვის საყვარელს, ყმათაგან გამოსულ მხატვარს — გიორგი ივანეს-ძე მაისურაძესაც თავის საპატიო ადგილს აძლევს ახალი დროის ქართული მხატვრობის ისტორიაში.

ქართველი ხალხი გიორგი მაისურაძის სახელს, როგორც მხატვრისა და საზოგადო მოღვაწისა, საშვილიშვილოდ შეინახავს არა მარტო მწვანეყვავილას პანთეონში, არამედ თავის მოსიყვარულე გულშიაც ²⁴⁶.

7

შენიშვნები

და

დაგეგმვა

/სააღმართო მასალები/

შენიშვნები

1. ნ. ბარათაშვილი, რედაქტორები ი. თაყაი და ა. გაწერელია, გამოც. „ფედერაცია“, 1938, გვ. 32.
2. ალ. კავკაძე, თხზულებანი ი. გრიშაშვილის რედაქციით, წინათქმით და ლექსიკონით — 1940, „ფედერაცია“, გვ. 78.
3. ილ. კავკაძე, „ისი წლის წინაღ“, თხზ., ტ. V, 1927 წ., თბილისი, გვ. 273. იხილეთ აგრეთვე გაზ. „ივერიაში“ — რუსეთთან შეერთებისადმი მიძღვნილ ნომერში.
4. ალ. კავკაძე, თხზ. ი. გრიშაშვილის რედაქციით, გვ. XXIV.
5. საქ. ცენტრ. საისტ. არქ. ფონ. 426, საქ. 128, ფურ. 120; მხატვრის პაპის სახელი — სულხანი, გ. მასურაძის გადმონაცემით, პირველად მიგვითითა მხატვრის ქალიშვილმა — ოლიმპიადამ; იხ. ჩვენთან „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“. არქივში აღმოჩენილმა დოკუმენტმა № 424, ეს გადმონაცემი სავსებით დაადასტურა.
6. იხ. დისახ. „ჩანაწერებისა და საარქ. მასალ. კოლექცია“ — „მხატვრის ქალიშვილის“ — ოლიმპიადის მონათხრობი.
7. საქ. ცენტრ. საისტ. არქ. ფონდი 426, საქ. 128, ფურ. 117 — 121; წინამდებარე მონოგრაფიაში, როგორც ეს საქმე ასევე სხვა საარქივო მასალებიც ბოროტად ქვეყნდებოდა. ისინი აღრე არ იყვნენ ცნობილი.
8. იხ. დისახ. „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“ — „ოლიმპიადის მასურაძის მონათხრობი“.
9. იხ. მონოგრაფიაზე დართული სქემა № 1, შენიშვნებით.
10. იხ. გ. ი. ბაქრაძე — ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია, 1947 წ., ვ. უგნატაშვილის რედ., გამოც. საქ. სსრ. წიგნის პალატა, გვ. 6.
11. მ. დუდუჩავა — „ახალი ქართული ხელოვნება“, გამ. „ხელოვნება“, 1950, გვ. 12.
12. Акад. Худ. ССР „Искусство Советской Грузии“, Москва, 1952, გვ. 7.
13. იხ. გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1950 წ., № 13, 26/3, გვ. 4. ა. კავკაძე და გრ. მასურაძე. სხვათა შორის რედაქციის და როგორც ჩანს თვითონ წერილის ქართული თარგმანის გამოკეთებელსაც, ავტორის გვარი „ფ. როზინსკია“ არასწორად აქვთ დაწერილი — უნდა იყოს როგინსკია; ეს შეცდომა მომდევნო ნომერშიაც არ ყოფილა გასწორებული რედაქციის მიერ.

14. БСЭ, т. 13, გვ. 83.
15. გ. ჩუბინაშვილი — საბჭოთა საქართველოს მიღწევები ხელოვნების ისტორიის დარგში — თბილისი, 1952, გვ. 39 — 42.
16. ლ. შარვაშიძე — გ. მაისურაძის ახლად ნაპოვნი სურათი — ეურ. „დროში“, 1953 წ., № 6, გვ. 18.
17. მაისურაძის შესახებ, ზემოხსენებული ავტორების შრომები 1953 წლისათვის უკვე დაბეჭდილი იყო. ამას გარდა ამ სტრიქონების ავტორის მიერ წაქითხულო იყო ასევე მოხსენებები თბილ. სამხატვრო აკადემიაში, თბილისის სამხატვრო სასწავლებელში და საქ. საბჭ. მხატვ. კავშ. კრიტიკისა და ხელოვნებათმცოდნეობის სექციის ღია საჯარო სხდომებზე. იხ. ასევე „ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტ. XI სამეც. სესია“, 1956, გვ. 6 — 7.
18. იხ. „ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის XI სამეცნიერო სესია“, 1956 წლის 6 და 7 ივნისი, გვ. 6 — 7; მომხსენებელმა არც მოხსენებისას გაითვალისწინა ჩვენს მიერ ზემო შენიშვნაში მითითებული მასალა და ასევე არც 1953 წელს დაბეჭდილი (იხ. გაზ. „სტალინი“, ქ. ქუთაისი, 1956 წ. 14 ნოემბერი, № 225, გვ. 3 — 4. „ქუთაისი და ახალი ქართული მხატვრობის ერთი წარმომადგენლის ცხოვრება“). არაა დასახელებული არც მ. დუდუჩიას „ახალი ქართული მხატვრობა“, 1951 წ.
19. მხატვრის ასაკი, ჩვენს მიერ 1940 წელს მოცემული, ერთის მხრივ ემყარებოდა ცნობებს დაბეჭდილს გაზ. „დროებაში“ (1885 წ. № 129), მეორეს მხრივ კი მხატვრის ქალიშვილის ოლა გიორგის ასულ მაისურაძე-თევზაძის გადმონაცემს: „მამა გარდაცვალების დროისათვის ზომავს მეტად იყო მოხუცებული, იგი თითქმის აღარც ხატავდა, ძნელადი ხედავდა“ — იხ. ჩვენთან „ჩანაწერებისა და საარქ. მას. კოლექ.“ ამგვარივე ხასიათის ცნობა მოგვწოდა — დედის გადმონაცემის მიხედვით, — მხა-

ტერის შვილიშვილმა — პიანისტმა ქალმა მარგარიტა რევაზის ასულმა ამირჯიბმა-ჩაპოძისამ.

„ძნელად ესმოდა, საგნებს ხელის მოხრდევით უტყუროდა ხოლმე და მეტისმეტად ნელა მოძრაობდა. ჩვენი მასწავლებელი, გიორგი ივანიჩი ღრმა მოხუცი იყო, მიხრწნილებამდე მისული“ (სიმონ ქვარიანის მოგონება „იხ. ჩვენთან „ჩანაწერ. და საარქ. მას. კოლექცია“). ამასვე იდასტურებდა საფლავის ლოდის წარწერაც, რომელიც ჩვენი წერილის ეურ. „საბჭოთა ხელოვნებაში“ გამოქვეყნების შემდეგ, 1940 წელს ოლ. მოვანიშთ, ოლა გიორგის ასულისა და მარგარიტა რევაზის ასულის მითითებათა საფუძველზე; საფლავზე მიგვითითა ასევე განვენებულმა ისტორიკოსმა სიმონ ქვარიანმა; 1940 წლის ოქტომბრის მიწურულში, ჩვენ მოვიწახუთვეთ ქალაქ ქუთაისში ე. წ. „მწვენივევილას“ სასაფლაო, სადაც მაშინ მართლაც იქნა ნახული ჩვეულებრივი საფლავის ქვა სათანადო წარწერით (ნახეთ შენიშვნა 245, გადმონაწერი საფლავის ქვიდან, ინახება ჩვენთან).

გ. მაისურაძის საფლავი მწვენივევილაზე, — გალავანში შემონახულ მე-10 საუკუნის ბაზილიკიდან (მთავარ-ანგელოზის სახელობის ერთნაიანი ტაძრის), — მდებარეობდა სამხრეთ აღმოსავლეთით.

იგი აღმოსავლეთის ფაქადის სამხრეთ კუთხიდან პირდაპირი ხაზით, დაახლოებით 19 მეტრით იყო დაშორებული. ლოდთან ერთის მხრივ 10 მეტრის დაილობით შაშინაც იდგა კაკლის ხე, ხოლო მეორეს მხრივ კი ცაცხვი. მაშინ ადგილის ფორთვადლება და ასევე ავეგმვაც, ჩვენ ვერ მოვახერხეთ. სამამულო ომის ამბების პირობებშიაც ეს საქმე გაუჭიფებელი დარჩა. ომის დამთავრების შემდგომ კი იმეამად გენანთელმა ეპისკოპოსმა (ერისკაცობაში ჯაფარიძემ) და ქუთაისში მცხოვრებმა მოქანდაკემ ვალერიან მიზანდარბა შემატყობინეს, რომ ქუთაისის საქალაქო საბჭოს მა-

მიწველი აღმინისტრაცია საქალაქო მშენებლობასთან დაკავშირებით „ქუთაისის სასაფლაოებთან და კერძოდ მწვანეყვავილადახაო ლოდებს იღებს და მხატვარ გ. შალსურაძის სამარის ქვაჲ საფრთხე-ში არისო“...

ამ საქმის გამო ჩვენ მაშინვე მიემართეთ ხელოვნების საქმეთა სამმართველოს, მაგრამ სამწუხაროდ უშედეგოდ. საფლავის ქვა ვერ იქნა გადაარჩენილი ვერც მოქანდაკე ვ. შიზანდარის და ვერც სიძველეთა კარგი მცოდნის პ. კაბუკიანის თავგამოდებით. საფლავის ქვა აღებული და მოხმარებულ იქნა მშენებლობაზე.

1954 წლის ნოემბერში, საქ. საბჭ. მხატვ. კავშირის, კერძოდ ხელ. დამს. მოღვაწის მხატვარ ა. ყ. ქუთათელაძის ეურადღებით და ცდილობით მე მივლინებულ ვიქნე ქუთაისში შალსურაძის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლისათვის საჭირო დამატებითი კვლევის ჩატარების მიზნით.

ამ მივლინების დროს ვ. შიზანდარის, პ. კაბუკიანის და ასევე ჩემს მიერ აღრე ნახულისა და დამახსოვრებული ადგილის მიხედვით, აღვადგინეთ მხატვრის საფლავის ადგილსამყოფელი და ქუთაისის საქ. კ. საქალაქო კომიტეტის ორგანოში („სტალინელი“) მე გაათავიქი აზრი მწვანეყვავილას გალავანში, ქუთაისელ საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონის შექმნის შესახებ, სადაც რასაკვირველია შალსურაძესაც, მისი სამარის მიხედვით სათანადო ადგილი მიეცემოდა (იხ. გაზ. „სტალინელი“, 1954, № 225).

საქაროა, რომ ქუთაისის საქალაქო გაზეთში გამოქვეყნულ მოსაზრებას, მწვანეყვავილაზე საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონის შექმნის შესახებ, მხარი დაუჭიროს ყველამ, ვისაც კი ეს ეხება და ქუთაისელთა კარგ ინიციატივას ფართო გზა მისცენ. განსაკუთრებით ამას უნდა ცდილობდეს საქართ. საბჭოთა მხატვრების კავშირის პრეზიდიუმი.

საქ. ცენტრ. საისტ. არქ., ფ. 426, საქ. 2,

ფურ. 30 — 31, формулярный список о службе и достоинстве за 1850; იგივე ფონ., საქ. 104, ფ. 303 — 305. Формулярный сп. за 1856 г.

21. საქ. ცენტ. საისტ. არქ. ფონ. 426, საქ. 121, ფურ. 112, „О годичных отчетах за 1858“; იგივე ფონდი, საქ. 182, ფ. 104, „Годовой отчет о действиях и состоянии Кутаисской дирекции за 1862“.

22. საქ. ცენტ. საისტ. არქ. ფონ. 426, საქ. 104, ფ. 303 — 305, Формулярный список за 1858 г.

23. საქ. ცენტ. საისტ. არქ. ფონ. 426, საქ. 128, ფ. 104, Именной список чиновников и учителей Кутаис. Дирек. училищ за 1864.

24. საქ. ცენტ. საისტ. არქ. ფონ. 424, საქ. 128, ფ. 117 — 121. „Свидетельство“ № 424.

25. ც. ს. ო. ა. ლენინგრადში ფ. 789, აღ. 14, საქ. 95 — მ. 1840 წ., ფ. 5.

26. ც. ს. ო. ა. ლენინგრადში ფ. 789, აღ. 14, საქ. 95 — მ. 1840 წ., ფ. 4.

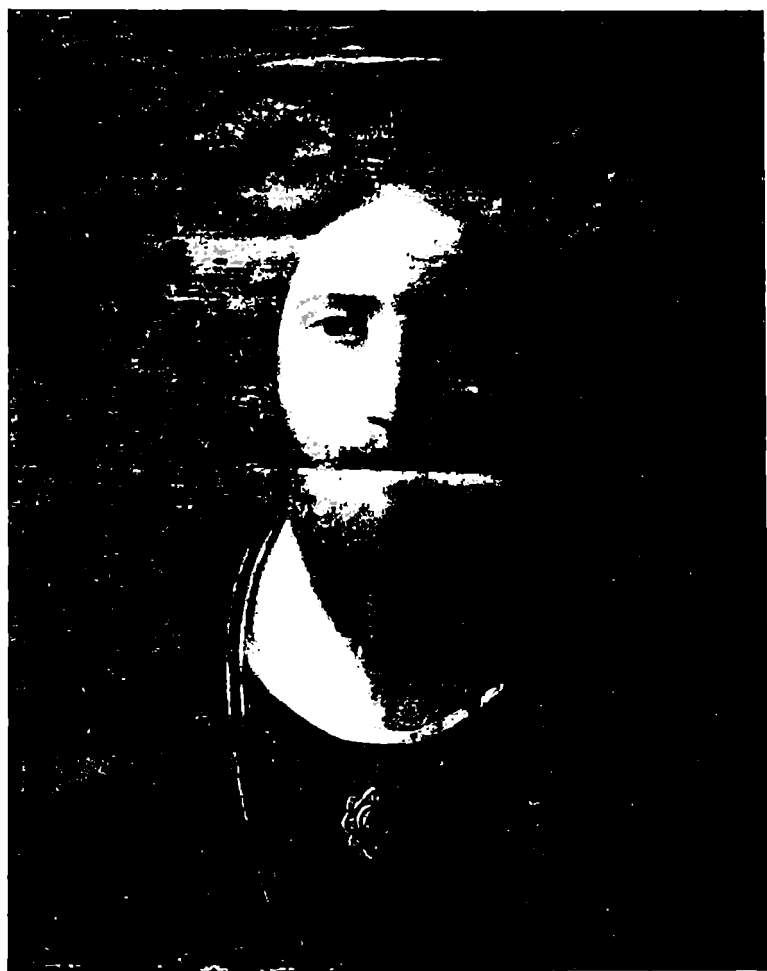
27. „მნათობი“, 1933, № 6 — 7, გვ. 326, ი. ენიკოლოპოვის პუბლიკაციით.

28. საქ. ცენტ. საისტ. არქ. ფონ. 426, საქ. 128, ფ. 117 — 121. საარქივო საბ. № 1. 29. იქვე, ფურც. 118.

30. იონა მეუნარგია — „ქართული მწერლები“, 1941; იონა მეუნარგია — „აღუქსანდრე ჰაქაბაძე“ — სოლ. ციხეილის რედაქციით და შენიშვნებით, თბილ., 1937 წ.

31. М. В. Нечкина „Грибоедов и декабристы“, 1951, Москва, Ак. Наук СССР. ამ ურთიერთობას ეხება რამდენიმე უფრო ვრცელ აგრეთვე ირაციონალური აზრები, იხ. — „საქართველო. მ. ლერმონტოვის შემოქმედებაში“, თბ., 1953 წ., ლ. ასათიანი — „Пушкин и Грузинская культура“, Тб, 1949; ი. ხმალაძე „წინანდლის ბაღი“, თბ., 1946; ილ. ჰაქაბაძე — თხზ. ო. გრიშაშვილის რედაქციით, წინათქმით... „ფედერაცია“, 1940 წ.; И. Ениколопов, Пушкин в Грузии“, Тб., 1950; იაკობ ბალახაშვი-

- ლი — „ლიტერატურული წიგნები და სალონები საქართველოში“, საბლიტგა-
ში, 1940 წ.
32. А. Фадеев, „Воспоминания“, 1897 წ.,
გვ. 116 — 117.
 33. „Русский Вестник“, 1869 წ., № 4.
 34. В. Потто, „История 44-го Драгун-
ского Нижегородского полка, т. II.
СПБ, 1893 г., გვ. 152 — 154.
 35. სოლ. ცაიშვილის სტატია — „მასალები
ალ. კავკასიის ბიოგრაფიისათვის“, ლი-
ტერატურის მატთან, წიგ. I — II, თბ.,
1940 წ., გვ. 390.
 36. იხ. იქვე, გვ. 390.
 37. იხ. დ. ყიფიანის „ნეკროლოგი“, გაზ
„Кавказ“, 1846 წ., № 5.
 38. იხ. ი. ანდრონიკაშვილის დასახ. შრო-
მა, გვ. 57 — 83.
 39. ამ გარემოებას განსაკუთრებით ადას-
ტურებს თბილ. კარლ მარქსის სახ. საჯ.
ბიბლიოთეკაში დაცული ახვევროვას
ალბომი — რარიტეტის ფონდი.
 40. იქვე, გვ. 65.
 41. იქვე, გვ. 67; ინტერესს არაა მოკლებუ-
ლი აგრეთვე ის საარქივო მასალა, რო-
მელიც შექსა ფენს თბილისში ახვერ-
დოვების ცხოვრებისა და საცხოვრებელი
სახლის ადგილსამყოფელის ცალკეულ
საქიობებს, ნაპოვნია საქ. არქ. ს. გ.
ანდლუშაძის მიერ; მითითებისათვის
მადლობას მოვასყენებ. იხ. ფონ. 1457.
რე. V, ფ. 1032 — 1033.
 42. იხ. А. Федоров-Давыдов, „Русский
пейзаж“, Искусство, 1956, стр. 120.
მ. ივანოვის შესახებ რეიმერსი წერდა:
„Иванов, хороший рисовальщик и
превосходный пейзажист — многие
из которых изображают виды...
Грузии... и Тбилиси“, стр. 303.
А. Федоров-Давыдов, „Михаил Ми-
хайлович Иванов“, 1950, Москва.
 43. ვლადიმერ ივანეს-ძე მაშკოვი (1792 —
1839), მისი შემოქმედება კავკასიის დაპ-
ყრობის ეპოქასთან იყო დაკავშირე-
ბული, 1816 — 18 წწ. იგი იმყოფებოდა
ერმილოვის ამალაში — სპარსეთში, ხო-
ლო მომდევნო დროში კი ვ. მაშკოვი
- მხატვრად მუშაობდა მთავარმართებელ
პასკევიჩთან; ჩვენამდე დარჩენილა მისი
ხელით გაფერადებული ლიტოგრაფიები.
განსაკუთრებით ყურადღებას იქცევს
თბილისის ხედი, შესრულებული 1829
წელს, „კავკასიის მთები“ და სხვ. (იხ.
А. Федоров-Давыдов, „Русский пей-
заж“) გვ. 136; პასკევიჩის დროსვე მუ-
შაობდა ფერმწერალი ვ. ზალესკი, რო-
მელსაც სხვა სურათებთან ერთად შეუ-
სრულებია პასკევიჩის „პირველი შეხ-
ვედრა აბას მიჩაისთან“, და „ტურკმენ-
ჩაის დაზავება“. დაცულია ქ. გომელის
მუზეუმში, იხ. „Литературное насле-
дие“, 1935, გვ. 153 — 175.
44. ც. ს. ი. ა. ლენინგრადში ფონ. 1341, აღ.
62, საქ. 86, ფურტ. 7. ზ/მ 1846.
 45. იხ. საქ. ცენტ. საის. არქ. ფონ. გსფ.
№ 167, ფ. 444, 448, 449, 483. აღნიშ-
ნული მასალები ნახულია ს. გ. ანდლუ-
შაძის მიერ.
46. А. Хаханов, „Очерки по истории
Груз. словесности“, вып. III, 1901 г...
стр. 350.
47. ამ ყმა მხატვრის ნამუშევარი დაცუ-
ლია საქ. ხელოვნების მუზეუმის ფონდ-
ში და წარმოადგენს ალ. ჩოლოყაშვი-
ლის პორტრეტს. სურათი გამოფენილი
იყო მოსკოვში ქართული ხელოვნების
დეკადაზე (Каталог, изд. „Искус-
ство“). რაც შეეხება თვით ჩოლოყა-
შვილს და მის ფერწერის დარგში მუ-
შაობას, არქიტექტურის კანდიდატის
არქიტექტორ მიხეილ არჩილის-ძე ჩიქი-
ვაძის მოწმობით: იმ ტაძარში, რომელიც
ხუროთმოძღვრის მამის — არჩილის სამ-
რეგლოში შედიოდა, ყოფილა კანკელი,
შესრულებული ტილოზე ფერწერით.
მის ზურგის მხარეზე მოთავსებულია
წარწერა თურმე სახელობარ მხატვარ
ჩოლოყაშვილს მოიხსენიებდა. მ. ა. ჩიქი-
ვაძის გაფოტვით არჩილ ჩიქვაძეს
კანკელი რეკონსტრუქციამდე ჩაუბარებია
სათანადო მუზეუმში.
48. მხატვარ ანდრონიკაშვილის მიერ შეს-
რულებული ჯანდიერის პორტრეტი, ნი-
ნო თორნიკე ქსნის ერისთავის ასული-

სა (1829 წ. დაწერილი) და ასევე მწერალ მიხეილ კალოუბნელის პორტრეტთან ერთად გამოფენილი იყო მოსკოვში ქართული ხელოვნების დეკადაზე; დღეს ეს სურათები დაკლულია ხელოვნების მუზეუმში. პროფ. ლუარსაბ ანდრონიკაშვილის მოწმობით მხატვარ ანდრონიკაშვილს ჰქონია სხვა ნამუშევრებიც, გაბნეული კახეთსა და თბილისში, მაგრამ დღემდე ისინი აღმოჩენილი არ არიან.

49. იხ. ასევე იოანე ბატონიშვილის „კალმასობა“, ტომი II, გვ. 8.

50. პროფ. მ. პოლივექტოვი. საარქივო მასალები 1832 წ. შეთქმულების ისტორიისათვის საქართველოში. იქვეა მოცემული აღწერილობა სურათისაც (იხ. „ცენტრარქივი“, საქართველოს არქივი, წიგნი II, თბ., 1927 წ., გვ. 110).

51. ი. ი. ხმაღაძე — „წინანდლის ბალი, მეგზური“, თბ., 1946 წ., „ტექნიკა და შრომა“.

52. იხ. ჩემი „ჩანაწ. და საარქ. მას. კოლექც.“

53. იქვე.

54. საქ. ცენტ. საის. არქ. ფონ. გსფ. № 167, ფ. 444.

55. იხ. იონა მეუნარგია — „ქართველი მწერლები“, გვ. 24.

56. იხ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე — იოსებ გრიშაშვილის რედ., გვ. XXVIII.

57. საქ. ცენტ. საის. არქ. ფონ. გსფ. 164, ფ. 169. ამ ფონდის მიხედვით ჩვენ შრომაში მოტანილი ყველა მასალა გადმოგვცა ს. გ. ანდლუაძემ.

58. ვინაიდან ეს მარშრუტი არ არის ცნობილი ლიტერატურაში და იმავე დროს იგი დაკავშირებულია ისეთი დიდი პოეტის ცხოვრებასთან და მოღვაწეობასთან, როგორიც ალექსანდრე ჭავჭავაძეა, ჩვენ ვსარგებლობთ შემთხვევით და მას აქ, საბუთის მომპოვებლის ს. გ. ანდლუაძის ნებართვით ვაქვეყნებთ.

От Тифлиса до Тамбова

Душети — 51

Ананури — 11½

Владикавказ — 114

Екатериноград — 105½

Георгиевск — 80

10. შ. კვასხაძე

Александроград — 78

Ставрополь — 92¼

Витебск — 316½

Новочеркасск — 96

Константиновская — 30

Сухочевская — 225

Казанская — 95

Александровская — 95

Триваторовская — 24

Новокоперск — 71

Рязанская — 84¼.

Тамбов — 89

1512¼

59. იგივე საქმე, ფ. 170.

60. საქ. ცენტ. საის. არქ. ფონ. გსფ. № 164, ფ. 279 — 300.

61. ი. ანდრონიკაშვილის დასახელებული შრომა, გვ. 100; იხ. ს. მაღლაკელიძე, „მასალები აღ. ჭავჭავაძის ბიოგრაფიისათვის“, საისტორიო მოამბე, № 2, 1946 წ., გვ. 245 — 247.

62. იხ. ი. ანდრონიკაშვილის დასახელებული შრომა, გვ. 101.

63. იხ. „АКТЫ“, ტომი 8, გვ. 423 და ი. ანდრონიკაშვილის დასახელებული შრომა, გვ. 101.

64. იხ. გრიგოლ ორბელიანი, წერილები, ტ. I, აკაკი გაწერელის რედაქციით და შენიშვნებით, თბ., 1936 წ., გვ. 33.

65. იქვე.

66. იხ. აღ. ჭავჭავაძის თხზ. ი. გრიშაშვილის შესავალი... წერილით, გვ. XII; ი. ანდრონიკაშვილის დასახ. წიგნი, გვ. 102; საქ. მუზეუმის წ. კ. ფონდი № 1826.

67. ფ. როზინსკაია (უნდა იყოს როგინსკაია), „ა. ჭავჭავაძე და გრ. მისურაძე“, იხ. დასახ. გაზეთი.

68. ც. ს. ი. არქ. ლენინგრადში, ფ. 1341, აღ. 62, საქ. 86, 1846.

69. ესაა აწინდელი შრომის სასახლე, რუსთაველის პროსპექტზე ფასადით რომ გამოდის, ხოლო სამხრეთით აღ. ჭავჭავაძის ქუჩაზე, დასავლეთით კი გრიბოედოვის სახელობის ქუჩაზე (რუსთაველის პროსპექტი — მაშინ გოლოვინსკი — „Путеводитель по Тифлису“.

1929—30 წ., გვ. 24). ალ. ქავჭავაძის ქუჩა თავიდანვე მისი სახელით იწოდებოდა, იგი გაიყვანეს 1842 წელს; გრიბოედოვის ქ. აღარე კომენდანტის ქუჩად იწოდებოდა. ქავჭავაძის ქუჩის № 6 და კომენდანტის ქუჩის № 16 კუთხის სახლში, რომელიც ლბინსკის ეკუთვნოდა, მოგვიანებით გახსნეს კავკასიის მუზეუმი (1851 წ.).

70. იონა მეურნარია — ალ. ქავჭავაძე, თბ., 1937 წ., გვ. 38 — 39; იგივე ავტორი „ქართული მწერლები“, თბ., 1941 წ., გვ. 25; ალ. ქავჭავაძე ი. გრიშაშვილის წინათქმით... გვ. LXVII.

71. Воспоминания, 1897 წ., გვ. 117.

72. იხ. ჩემი „ჩანაწ.“ და საარქ. მას. კოლექცია“.

73. იქვე.

74. გიორგი ავალიშვილი მართლაც იყო გარსევან ქავჭავაძის ცოლის ძმა, ბიძა ალ. ქავჭავაძისა. იხ. პლატონ იოსელიანი — „ესოფერება გიორგი XIII-ისა“, 1895 წ., გვ. 104 — 105; აკადემიკოსი კ. კეკელიძე — „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ტ. II, თბ., 1924 წ., გვ. 496 — 98; გრ. ორბელიანი, წერილები... თბ., 1936 წ., ტ. I, გვ. 3, — წერილი გიორგი ავალიშვილისადმი; ამ წერილში ორბელიანიც აღნიშნავს: „ოდესღაც ვიცი მამობრივი თქვენი ჩემდა სიყვარულო“. ამავე წერილიდან ჩანს, თუ რაოდენ მომთხზენი ყოფილა გ. ავალიშვილი. განსაკუთრებით ყურადღებას იქცევს ორბელიანის წერილის ასეთი ადგილი: „დროს ამასა ვმეცადინებოდი ხილვასა ყოვლისა, რაიცა იყო ღირს სახილველ“ და შემდეგ: „მარამა აღარ დამცალდა ხილვა ერმიტაჟისა (ხაზი ჩვენია. შ. კ.) თუმცა სასახლის მასკარადის დროს შეიძლებოდა; მაგრამ ფდ. ერის სიმრავლესა ველარ გაეღწეო. უმეტეს ორმოცი ათასისა იყვნენ შეკრებილნი... მრავალჯერ ვიყავ თეატრშიცა მარამა მოსკოვის თეატრი არს უმჯობეს ძვირფასი შენობითა და სიდიდითა. კაზანსკის სობორო, სადაც ხშირად ვიდოდი წირებაზე, არის ერთი უღრმესესთა შენობა-

თავანი, რომელიცა შეამკობენ პეტერბურგს“, გვ. 4).

რედაქტორ ა. გაწერელას თავის მეტად საყურადღებო „შენიშვნებში“ (იხ. გვ. 218) საკმაოდ ვრცელი და საინტერესო კომენტარი აქვს მოცემული, მაგრამ გ. ავალიშვილის დაბადების თარიღთან იგი არ იძლევა გარდაცვალების თარიღს; გარდაცვალების თარიღს არ იძლევა არც აკად. კ. კეკელიძე; ავალიშვილის შესახებ იხილეთ პროფ. გ. ნ. გეხტმანი „გამოჩენილი გეოგრაფები და მოგზაურნი“ — „გეოგრაფიული საზოგადოება“, 1942 წ., გვ. 11 — 12 — რომელსაც თარიღებზე მოცემული აქვს 1769 — 1850 წწ.; ამავე თარიღს იძლევა БСЭ II გამოცემა. ტ. I, გვ. 59; იხილეთ ასევე ტრიფონ რუხაძე — „ქართული ეპოსი გარდამავალი ხანის ლიტერატურაში“, თბილისი, 1939 წ., გვ. 164 — 173; იმავე ავტორის — „ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია“, თბ., 1949 წ., გვ. 211 — 220, 237 — 240 და სხვა გვერდები. იხ. აგრეთვე მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის — „სოლომონ დოდაშვილის წერილები“ — ს. ხუციშვილის შესავალი წერილითა და შენიშვნებით, გვ. 15; საქ. სახ. მუზეუმი ქ. შ. წ. კ. გ. ს. ხელნაწერთა ფონდი № 1532; ამ მხრივ ასევე საყურადღებოა იონა ხელაშვილის ის წერილი სოლომონ დოდაშვილისადმი, სადაც ხელაშვილი მოაგონებს დოდაშვილს, რომ გ. ავალიშვილმა — „გიზოშინათ ჩემდამი“ — იხ. წერაკითხვის ფონდი 2226, ფ. 255 — 57.

75. გ. ორბელიანის „წერილები“, ტომი I, გვ. 118 — 119.

76. მ. გოცაძე — სოლომონ დოდაშვილი, თბილისი, 1955 წ., გვ. 45.

77. იხ. ი. ანდრონიკაშვილის დასახ. შრომა, გვ. 100 — 1 — 2. ალ. ქავჭავაძის დასახელებულ თხზულება, გვ. XII, LXV, — და „თარხნობის სიგელი“ მიცემული გ. მაისურაძეზე.

78. იქვე, გვ. LXV; საქ. ცენტ. არქ., ფონ. 3522 და ფონ. 158, № 210, რაზედაც

- ი. გრიშაშვილისათვის მიუთითებულია ი. ენიკოლოპოსი.
79. ს. შალაველიძე — მასალები ალ. ჭავჭავაძის... „საისტორიო მოამბე“, № 2, 1946 წ., გვ. 247.
80. K. Koch, Reise durch Russland nach dem kaukasischen Isthmus in den Jahren 1836, 1837 und 1838 Stuttgart und Tübingen, 1843 წ., B.II, 191, 310, 314.
81. Trowers in the Transcaucasian provinces of Russia in the autumn and winter of 1837 by captain Wilbrahem. London, 1839. გვ. 259. ზემოთ დასახელებული ორივე წიგნის შესახებ მითითება აქვთ თავის წიგნში ი. ანდრონიკაშვილს და ი. ბალახაშვილსაც. იხ. წიგნი „ლიტერატ. წრეები და სალონები საქართველოში“, 1949 წ.
82. იხ. ცსიარქ. ლენინგრადში, 1846 წ., ფონდი 1341, აღ. 62, საქ. 86, ფურ. 7 ზ/შ.
83. იხ. ალ. ჭავჭავაძის დასახ. თხზულ., გვ. LIX — LXI. ეს მეტად საინტერესო დოკუმენტი განსაკუთრებით საყურადღებოა გ. მაისურაძის ბიოგრაფიისათვის; გამოქვეყნებულია პირველად აკად. პოეტ. ი. გრიშაშვილის მიერ.
84. იხ. ა. ანდრონიკაშვილის დასახ. შრომა, გვ. 82; ასევე „Пленницы Шамилы“, Воспомин. г-жи Дранси — Тифлис, 1858 г.
ი. ხმალაძე, „წინანდლის ბალი“, 1946 წ., თბ., გვ. 8 — 9.
85. იხ. სოფიო გიორგის ასული ანდრეასის საყარდიდარო შრომის შესამე თავი; ხელნაწერი, სადაც მოცემულია მანძილებისა და მათი გავლის გამოანგარიშებანი — საარქივო მასალების საფუძველზე.
86. სოლომონ დოდაშვილის წერილი იონა ხელაშვილისადმი, № 23, გვ. 85, 86, 87. იხ. მასალები საქ. და კავკ. ისტ. ნაკ. II... და სხვა. ს. ხუციშვილის წინასიტყვაობა.
87. იხ. „Кавказский календарь“, 1866 წ., საქ. ცენტ. საისტ. არქ. გსმფ, № 164. ფ. 129 — 130. Вл. Орлова, „Судьба литературного наследства Дениса Давидова“, стр. 330—331, იხ. Литер. наслед. 1935 წ., № 19—21.
88. გრიგოლ ორბელიანი — წერილები... ტ. I, გვ. 218. ა. გაწერელის შენიშვნების მიხედვით.
89. П. Корнилов, „Арзамасская школа живописи“, Лен.—Москва, 1947 г., „Искусство“, стр. 8.
90. Академия Художеств СССР, „К. П. Брюлов в письмах, документах и воспом. совр.“. Сост. книги и автор предисловия Н. Г. Машковцев, изд. Акад. Худож., М., 1952 г., стр. 7.
91. იქვე, გვ. 8.
92. იქვე, გვ. 9.
93. Н. А. Рамазанов, „Материалы для истории худож. в России“, стр. 185—186.
94. ს. დოდაშვილის წერილები, გვ. 36.
95. იხ. ა. ს. ჭუშკინი, საიმპერატორო აკადემიის გამოცემა, ტომი 10, გვ. 573, 575, 581, 582, საიდანაც მოტანილია ამონაწერები.
96. А. С. Пушкин, изд. импер. Акад. Наук. Переписка под редакцией и с примечаниями В. И. Сантова, том III, 1632—1637, С. П. Б. 1911 г., стр. 459; ნახეთ ასევე А. С. Пушкин, Полное собр. соч. в 6-ти томах. М. 1938 г. под редакцией М. А. Цин-олевского. Письма 1815—1837 г., стр. 602; შენიშვნა № 793; წერილი პირველად დაბეჭდა როგორც ნაჩვენებია იქვე ჟურნალ „ВЕСЫ“, № 2, 1908 წ.
97. იხ. „Весы“, 1908, № 2, февраль, стр. 40.
98. „Звенья“ — сбор. материалов и док. по истории лит., искусств. и общест. мысли XIX в., под ред. Вл. Боич-Бруевича, V, „Academia“, 1933 г., стр. 48.
99. რეზანოვი ალექსანდრე ივანეს ძე (1817—1887 წწ.) იყო რუსი არქიტექტორი. სწავლობდა პეტერბურგის აკადემიაში 1827—39 წწ., 1850 წლიდან მიენიჭა აკადემიკოსობა, 1852 წლიდან — პროფესორი, 1871 წ. დაინიშნა რექტორად აკადემიის არქიტექტურის დარგში. მისი გეგმითაა აშენებული რამდენიმე ტაძარი

- ვილინისში, სასახლე ლივადიაში, პეტერბურგში დიდი მთავრის გ. ა. რომანოვის სასახლე — აწინდელი მ. გორაკის სახელობის მეცნიერთა სახლი და სხვ.; იხ. БСЭ, ტ. 36, გვ. 261 — 613. „რუსული არქიტექტურის ისტორიის მოკლე კურსი“, მოსკ., 1951 წ. (რუსულ ენაზე).
100. გრიგორიჩი დიმიტრი ვასილისძე (1822 — 97 წწ.) რუსი მწერალი. დაიბადა სიმბირსკში (აწინდელი ულიანოვო). სწავლობდა საინჟინერო სასწავლებელში პეტერბურგში, შემდეგ კი სამხატვრო აკადემიაში. 1845 წელს ნ. ა. ნეკრასოვის მიერ გამოცემულ კრებულში „Физиология Петербурга“ დაიბეჭდა მისი ნარკვევი „პეტერბურგისკი შარმანში“. მის ნაწერებში სიმართლით იყო გამოსახული ყმა გლეხობის ცხოვრება. ორმოციან წლებში იგი რეალისტური სკოლის მწერლების წინა რიგებში იდგა. გახდა ცნობილი „სოვრემენიკის“ თანამშრომელი. მომდევნო დროში ლიბერალებისკენ გადაიხარა, ჩამოშორდა „სოვრემენიკს“. 20 წლის განმავლობაში ეკავა „მხატვრობის წამახალისებელი საზოგადოების“ მდივნის თანამდებობა. დაასრლა სამხატვრო სკოლა, სამხატვრო მუზეუმი. ოთხმოციან წლებში დაუბრუნდა ისევ ლიტერატურულ მოღვაწეობას. БСЭ, ტ. 12, გვ. 603.
101. იხ. И. Еннколов, „Пушкин в Грузии“, Тб., 1950 г., его же, „Грибоедов в Грузии“, Тб., 1954 г., იხ. ასევე „რუსი მწერლები საქართველოს შესახებ“ — შედგენილი ვანო შაღურის მიერ, ტ. I, 1949 წ.; იგივე რუსულად — გამოც. „ზარია ვოსტოკისი“; პეტრი აკადემიკოსი გ. ლეონიძე — „პუშკინის ქართველი ნაცნობები“ — „ლიტერატურული საქართველო“, 1937 წ. № 5; ვ. დონდუას წერილი კრებულში — „პუშკინი საქართველოში“, იქვე ო. გრიშაშვილის წერილი და Г. Леонидзе, „Гость Грузии“ — „Заря Востока“, 1945 г., от 5 июня.
102. იხ. Ак. Собр. соч. Пушкина, т. VIII, პირველი ნახევარი ტომი, გვ. 443; ამავე საკითხზე აქვე მითითება ი. ენიკოლო-
- პოვსაც წიგნში „პუშკინი საქართველოში“ (რუსულად). განსაკუთრებით საინტერესოა აკად. პოეტის გ. ლეონიძის წერილი „საქართველოს სტუმარი“.
103. Полн. собр. соч. Пушкина, изд. Импер. Ак. Наук, т. III, 1831 — 1837; ასევე Пушкин, пол. собр. соч., т. X, стр. 573.
104. სსრკ ცისა ლენინგრადში ფონ. 1341, აღ. 62, 1846 წ., საქ. 520, ფურ. 7 — 8/მ. აღნიშნული დოკუმენტი გამოქვეყნდა გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნებაში“ (1950 წ. № 13-ში, გვ. 4). „ალ. ქავჭავაძე და გ. მისურაძე“ — ფ. როზინსკაია. ეს დოკუმენტი არქივში ნახა პირველად ხელოვნებათმცოდნე ნ. ა. ეზერსკაიამ, ჩვენ კი გადმოგვცა ფ. როზინსკაიამ. შემდეგში ეს დოკუმენტი ჩვენ თვითონ შევეუდარეთ დედანს ლენინგრადის არქივში მუშაობისას და გამოიკვია, რომ ზოგი რამ ასლში არ იყო სწორად მოცემული; ასევე გადაბეჭდილის საქმის ნომერიც შეცდომით იყო მოცემული. ლენინგრადის არქივზე მუშაობისას ამ საქმესთან ერთად, ჩვენ ამოვიღეთ ამავე არქივში პირველად მიკვლეული ტ. გ. შვეგინეკოს თარხნობის აქტი, რომელიც განსაკუთრებით საინტერესოა, მისი გ. მისურაძის განთავისუფლების აქტის ტექსტთან შედარების თვალსაზრისით.
- გაზეთში მოტანილი აქტი ნაწილობრივ გამოქვეყნებული აქვს ხელოვნებათმცოდნე დ. დულუჩავასად („ახალი ქართული ხელოვნება“, გვ. 17 — 18).
- მ. დულუჩავა მიუთითებს ფ. როზინსკაიას 1950 წელს დაბეჭდილ წერილზე, მაგრამ ფონის ნომერს არ მიუთითებს; აქტი დაბეჭდილია გაზეთში გამოქვეყნებულ ტექსტის ნაწილობრივ გამოყენებით, აქვს ნაწილობრივ ცვლილებანიც; შესატყვისია დედნისა.
- გაზეთში, სკოლაში მოცემული დოკუმენტის ფონი, ფურცელი და აღწერლობა სწორად არის მითითებული, შეცდომით არის ნაჩვენები საქმის ნომერიც (36 — უნდა იყოს 520); როზინსკაიას, წერილის მე-6 პაზაუკში თარიღის

უხეში დარღვევათა დაშვებულ:
„1827 წელს პეტერბურგშივე აღეკსან-
დრე ქვეყავაძემ... და სხვ. (უნდა იყოს
1837 წელს).

მიუტრეველ შეცდომასთან და თით-
ქმის გაუგებრობასთან გვაქვს საქმე-
ად წერილის მე-12 აბზაცის დასაწყის-
შივე, სადაც აღეკსანდრე ქვეყავაძის
გარდაცვალების თარიღად მითითებუ-
ლია შეუფერებელი თარიღი (1848).
ეს შეცდომა, როგორც ჩანს, არც წერი-
ლის დაბეჭდვამდე და არც წერილის
დაბეჭდვის შემდეგ, არც რედაქციას
და არც სხვა ავტორებს, რომლებიც მია-
სურაძეზე და ა. ქვეყავაძეზე მუშაობდნ
და დაბეჭდნენ, არ გაუსწორებიათ. გა-
ზეთში იკითხება: „1848 წელს აღ. ქვე-
ყავაძე გარდაიცვალა“... და სხვ.

აღეკსანდრე ქვეყავაძეზე საკმაო ლი-
ტერატურა არსებობს იმისათვის, რომ
მისი გარდაცვალების წელი (1846) სწო-
რად მიეცეთ; ასეთი არასწორი თარიღის
მიცემა კი მკითხველსაც ერთგვარად
აბნევს.

სხვათაშორის ეს შეცდომა ვერ გაითვ-
ლისწინა ვერც მკვლევარმა მ. დუდუ-
ჩავამ და ამის გამო, მიუხედავად მისი
დაკვირვებული მუშაობისა იგი უხეშ
შეცდომას უშვებს, როცა წერს: „უნდა
ვიფიქროთ, რომ თანახმად უმოზიდან გან-
თავისუფლების პირობისა, იგი ამის შემ-
დეგ თუ ზუთი წლის განმავლობაში არა,
რამდენიმე წელს მაინც მუშაობდა
აღ. ქვეყავაძის სახარგებლოდ“ (ხაზი
ჩვენია, შ. კ. იბ. მ. დუდუჩავას დასახე-
ლებული წიგნი, გვ. 21 — 22); იგი ფიქ-
რობს, რომ რადგანაც მაისურაძემ მხო-
ლოდ 1850 წელს დაიწყო სამსახური
ქ. ქუთაისში, ხოლო აქამდეც კი და-

ამთავრა 1844 წლის 12 სექტემბერს.
ამიტომ — „მით უმეტეს საფიქრებელია,
რომ იგი ამის შემდეგ თუ ზუთი წლისა
განმავლობაში არა, რამდენიმე წელს
მაინც მუშაობდა აღ. ქვეყავაძის სახარ-
გებლოდ“.

ფაქტური მდგომარეობის მიხედვით
ეს მოსაზრება არ შეეფერება სინამდვი-
ლეს. ამას გარდა ცნობილია ისიც, რომ
განთავისუფლებული ყმის ძველ მდგო-
მარეობაში დაბრუნებას კანონიც კრძა-
ლავდა საერთოდ.

105. სხენებულო მოწმის — ზაქარია ონისიმეს
შვილის იოსელიანის — ვინაობის გარკ-
ვევის ცდა არც ერთ იმ მკვლევარს არა
აქვს მოცემული, რომლებიც კი ოდესმე
შეხებინა მაისურაძის განთავისუფლე-
ბის აქტს. მათ ეს საკითხი მხედველო-
ბიდან აქვთ გამოჩენილი. ჩვენ ვფიქ-
რობთ, რომ დღეს ჩატარებული კვლევის
შედეგად ეს საკითხიც გარკვეულად უნ-
და ჩაითვალოს.

განთავისუფლების აქტში მოწმედ და-
სახელებული პირი არის ზაქარია ონი-
სიმეს ძე იოსელიანი. იგი იმ დროს პე-
ტერბურგში ცხოვრობდა და გენერალ
მაიორის ჩინი ჰქონდა. ზაქარიას მა-
მა იყო ონისიმე იოსელიანი, მღვდე-
ლე გიორგი მე-12-ისა. ონისიმეს შვილი
იყო ასევე ეგნატე, რომელიც მამის
სიკვდილის შემდეგ იქვე მუშაობდა
მღვდლად. ეგნატე იყო მამა ცნობილი
ქართველი მეცნიერის პლატონ ოსე-
ლიანისა; ზაქარია კი ბიძა იყო პლატო-
ნისა. აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი გი-
რემოზბაძე; პლატონ იოსელიანი, ცნობი-
ლია, რომ პეტერბურგს ჩამოვიდა მეო-
რეჯედი 1841 წელს, მაისურაძე მაშინ იქ
იმყოფებოდა. უკველათერს რომ თავი

ონისიმე იოსელიანი
მღვდელი გიორგი მეთორმეტისა

ეგნატე ონისიმეს-ძე იოსელიანი
მღვდელი გიორგი მეთორმეტისა

ზაქარია ონისიმეს-ძე იოსელიანი
გენერალ-მაიორი — პეტერბურგი

პლატონ ეგნატეს-ძე იოსელიანი
პირველი მეცნიერი

დავანებოთ, აქტის მიხედვით ცხადია, რომ გ. მაისურაძეს პეტერბურგში წაღ-
ნობობა ჰქონია. ამ შემთხვევაში იოსე-
ფიანანაც ამის მიხედვით უნდა ვი-
თქვაოთ, რომ საქართველოდან ჩასულ
პლატონ იოსელიანს (1841 წ.) მაისურა-
ძე უსათუოდ შეხვედებოდა ზ. ო. იოსე-
ლიანის ბინაზე.

იხ. წგნს ხელნაწერი № 1646. აღ. ორ-
ბელიანი — „ღუბროვინის მიმართ პასუ-
ხი“, გვ. 3 — 5; Словарь Кавказских
деятели, 1890 წ.; ა. გ. წერეთელი — „ლი-
ტერატურული ნარკვევები“ — გვ. 99;
სოლომონ ცაიშვილი — პლატონ იოსე-
ლიანი — „სახ.“. განათ. ქართველი
მოღვაწე და სახალხო მასწავლებლები“,
გვ. 33 — 36.

გ. მაისურაძის განთავისუფლების სი-
გელი დაწერილია ე. წ. „კრეპოსტნიაი-
ზე“, — ქალაქზე, რომელზე განკუთ-
ვნილი იყო ყიღვისა, კონტრაქტისა და
სხვათათვის (ნახეთ „კანონები“, მუხლი
133, გადასახადების შესახებ — საღერბო
ქალაქებზე).

ფასის მიხედვით (სამი მანეთი) დაღე-
ბული აქტი გულისხმობს ღირებულებას
ვერცხლით 1500 მანეთამდე. ჩვენს
წიგნში მოტანილი მაისურაძის განთა-
ვისუფლების აქტი დაწერილია საერთო
საღერბო ქალაქზე, ეგრეთწოდებულ
„ორბუსკნიაზე“, რადგანაც აქტი რუ-
სეთში იყო გაფორმებული, თორემ კანო-
ნის მიხედვით ა. ე. მხარეში ამგვარი აქ-
ტის უბრალო ქალაქზე გაფორმე-
ბა კი იყო დასაშვები (იხ. წიგნი
„Свод законов“; о пошлинах 1857 წ.,
V том, стр. 27.

106. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 19
შენიშვნებითურთ.
107. К. П. Брюлов, „В письмах, доку-
ментах“... 1952 г. п. 9.
108. Петров, Сбор. материалов для исто-
рии сп. А. Х. 1887, ч. II, стр. 189.
109. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 2.
110. „ „ „ „ № 3.
111. „ „ „ „ № 4.
112. ბაგრატი ბატონიშვილის შესახებ, იხ.

Акты, т. II, гл. 65, 67, 68, 76, 78, 111. 150 და სხვა გვერდები; იხი-
ლეთ ასევე ქართული წიგნი, ბიბლიო-
გრაფია I — II ტომი პირთა საძიებლის
მიხედვით.

113. Русские ученые в цвет. метал. „Ме-
таллург. изд. 1941 г.; Н. И. Пла-
ксин „О некоторых юбилейных да-
тах химии и технологии диапист-
процесса“ Ак. Наук СССР — Жур.
„Практ. химия“, том XIV, вып. I,
Москва, 1941, Лениздат, стр. 151;
P. Bagration Bull. Académie Imp-
des Sciences (de la cl. phys) St-
Petersburg, 2 (1843 წ.) № 9 — 10, გვ.
136 — 138; ბაგრატიონის წერილი დათა-
რილებულია 1843 წ. 13 აგვისტოთი და
იწოდება „Kalum—Gold—Cianur und
gold—Cyanür“; „ქართველი მეცნიერე-
ბი“, საბოლოგამი, 1953, პარკადე, „პეტერ-
ბოგისა“ ბაგრატიონი“, გვ. 5.
114. ესარგებლობ ს. გ. ანდლუჰაძის მასა-
ლებიდან, იხ. ცსს არქივი, ლენინგრადი,
ფონ. 777. აღ. 1, 1826 — 1827 წწ. საქ.
502, ფ. 1.
115. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 5, № 6.
116. ალექსი ნიკოლოზის-ძე არის ოლენი-
ნი (1763 წ. 28/XI — 1843 წ. 17/IV)
სტატს-მდივანი, საიდუმლო შერეველი,
სახელმწიფო მდივანი (1812 წ.), სახელ-
მწიფო საბჭოს წევრი (1823 წლიდან),
ღირებურობი საიმპერატორო საჯარო
ბიბლიოთეკისა, წევრი რუსეთის აკადე-
მიისა. 1816 წელს დაინიშნა თავმჯდო-
მარედ „საიმპერატორო საშხატეო აკა-
დემიის საქმეთა და საკუროებათა გან-
მხილველი კომისიისა“, არქეოლოგი და
მწერალი, პრეზიდენტი საშხატეო აკა-
დემიისა 1817 წლიდან 1843 წლამდე,
იხ. Кондаков С. Н. „ИСПАХ“, ტ. I, 1.
გვ. 285.
117. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 6.
118. პორტრეტი დატულია საქ. ხელოვნების
მუზეუმში, იგი აქ მიღებულია ს. გ. ა-
ფონდიდან № 623-ით.
119. იხ. საქ. ცსსარქ. ფ. 1457. რგ. 8, ფურც.
1369 — 1374, კერძოდ 239.

120. იხ. თეიმურაზ ბატონიშვილი — „მოგზაურობა ჩემი ევროპასა...“ სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით, თბ., 1944 წ.; მასალები საქ. და კავკ. სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქ. ფილალის, შოთა მესხიას წერილი, თბ., 1939 წ., ნაკ. I.
121. იხ. გაზ. „საქართველო“, 1916 წ., № 146.
122. Жур. Министр. Нар. просвещения 1846 წ., მე-7 განყოფილება.
123. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“.
124. იხ.
125. იხ. „ИСПАХ“. გვ. 10.
126. Петров, „Мат. для ист. И. А. Х.“, т I, ასევე „СПИАХ“, I, გვ. 12.
127. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“.
128. " " " " " "
129. პეტროვის დასახელებული წიგნი; იქვე.
130. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“.
131. А. Н. Оленин, „Краткое Историческое изв. о спет. Ак. худ.“.
132. თედორე პეტრეს-ძე ტოლსტოი გრაფი (1783—1873); საიდუმლო მრჩეველი, სამედალითაო ხელოვნების პროფესორი და მოქანდაკე; ვიცე-პრეზიდენტი 1828 — 1859; 1845 წ. დაინიშნა პირველ ხელმძღვანელად მოზაიკის განყოფილებისა სამხატვრო აკადემიაში. ცნობილია მისი მედალიონები 1812—1814 წ.წ. ამგებების აღსანიშნავად. 1859 წელს დაინიშნა სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტის ამხანაგად. ლეკაბრისტული მოძრაობის ცნობილი მონაწილე — შეხებაში მოსული. ერთ-ერთი მოწინავე აღმამანი თავისდროისა. სხვათაშორის შეუძლოა, რომ გ. მაისურაძის აკადემიაში ჩარიცხვისას ერთმანეთს არ შეხედროდნ ა. კვაკვაძე და თ. ტოლსტოი. დასაწინაა, რომ ამ შეხვედრის შესახებ ჩვენამდე არავითარი ცნობა არ შემონახულა.
133. Рамазанов, „Материалы для истории художеств в России“, გვ. 113.
134. С. Н. Кондаков, „И. С. П. А. Х“, 1914, გვ. 42.
135. პორტრეტი დაეულოა საქ. ხელოვნების მუზეუმში, მისი აღრიწდელი შიფრია სევ № 623.
136. იხ. ცსსა ლენინგრადში ფონ. 789, აღ. 20, საქ. 19; 1838 წ. ფ. I ზ/მ.
137. იხ. „АКТЫ“, ტომი II, გვ. 65, 67, 68, 76, 77, 78, 91, 111, 112, 150, 187, 184, 191—196; ტომი მე-3, გვ. 105 და 150.
138. იხ. „აქტები“, ტ. II, გვ. 65.
139. იხ. სოლომონ დოდაშვილის წერილები — წერილი 17, გვ. 80, იონა ხელი. შეილისადმი; ეს წერილი საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ იგი ნათლად აჩვენებს ბ. ბაგრატიონის საყოფაცხოვრებო პირობებს; ჩანს რომ ბ. ბაგრატიონი განიცდიდა დიდ ქონებრივ სიღიწროვებს, რაც გასაგებს ხდის თუ რატომ ვერ ეხმარებოდა მატერიალურად იგი ახალგაზრდა მხატვრას.
140. ჩაიქმულობისა და ჩინის, ჩვენს მიერ მოცემულ განსაზღვრებას აუასტურებს პროფესორი მხატ. იოსებ ადოლფის-ძე შარლემანი — საუკეთესო მკოდნე მეფის რუსეთში ხმარებულ სამხედრო ჩაიქმულობათა და რეგალებისა. დახმარებისათვის მადლობას მოგახსენებ.
141. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 7.
142. " " " № 8.
143. " " " № 9.
144. " " " № 10.
145. იხ. შენიშვნები სქოლიოში № 25 და 26.
146. იხ. მოწმობა № 424 (დაბადების) საქ. ცენ. სახ. საისტ. არქ. ფონ. 426, აღწ. 128, ფურ. 117.
147. იხ. ცენტ. სპ. საისტ. არქ. ლენინგრადი, ფონ. 789, აღ. 14, საქ. 95—2. 1840 წ. ფ. 4; დანართი; საარქივო საბუთი № 11; ცსსა, ლენინგრადი, ფონ. 789, აღ. 14, საქ. 95—2, 1840 წ. ფ. 5; დანართი, საარქ. საბუთი № 12.
148. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 13.
149. " " " № 14.
150. " " " № 15.
151. ატესტატის პირი ინახება ლენინგრადის

არქივში, ფონ. 789, აღ. 14, საქ. 94—მ, 1840 წ., ღედნის ადგილსამყოფელი აღრე არ იყო ცნობილი; იგი აღმოჩენილი იქნა ჩვენს მიერ 1954—55 წელს, დაბადების მოწმობასთან ერთად, რაც ასევე პირველად ქვეყნდება. საქ. ცსს არქ. ფონ. 425, აღ. 128, ფ. 119; გ. მაისურაძის ატესტატი საქართველოში გადმოგზავნილი იყო მისი დანიშნულისათვის და მიღებული ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის მიერ; გ. მაისურაძის დაჯილდოებასთან დაკავშირებით იგი მოაქვნიდა სხვა საბუთებთან ერთად; იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 16.

152. პეტროვის დასახელებული წიგნი, ნაწ. 2, გვ. 447.

153. გ. მაისურაძეზე დაწერილ სხვადასხვა ავტორთა წერილებსა და შენიშვნებში არის ხოლმე გამოთქმული აზრი, რომ თითქოს იგი სასწავლებლის დამფუძნებლის შემდეგ, შესაბამისად პეტერბურგში დაწერილი აქტისა, რამდენიმე წელს უნდა ყოფილიყო როგორც ყმა მხატვარი ალექსანდრე კავკაჟაძის კარზე, რაც არ შეეფერება სინამდვილეს.

154. გ. ა. მაისურაძის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლასთან დაკავშირებულ სამუშაოთა ჩატარებაში დახმარება გაავიწიეს და სათანადო ყურადღება მოგვაცქიეს: საქ. თბ. კარლ მარქსის სახ. საჯარო ბიბლიოთეკის ქართვლოლოგიის კაბინეტის მეც. მუშაკმა თ. მკვაჟარიანმა, კაბინეტის გამგემ თ. ღონღუამ, თანამშრომელმა ე. ჯუღელმა; საქ. სსრ წიგნის პალატის დირექტორმა ვ. გოგოლაძემ და სწავლულმა მდივანმა პ. ხუნდაძემ (+28 ოქტომბერი 1953 წ.), უფრ. • მეცნიერმა თანამშრომელმა თ. ნაკაშიძემ, ბიბლიოთეკა-წიგნთსაცავის თანამშრომლებმა. ლენინგრადის სახ. შრომის წითელი დროშის ორდენის სალტკოვ-შნეღინის სახ. საჯ. ბიბლიოთეკის საცნობარო განყოფილების გამგემ ვ. ა. სტუდენცოვამ, ლიტერატურულ ჯგუფის გამგემ ე. ნ. ვინერმა, ბიბლიოგრაფმა ლ. ნ. გროზდოვმა; ამავე ბიბლიოთეკის მეცთანამშრომელმა ლ.

მოკავშირე რესპუბლიკათა ხალხების განუ. გამგემ ი. აბრამიშვილმა; ლენინგრადის ცენტრ. სს არქივის სამკითხველო დარბაზის გამგემ—ვოლკოვამ და ჩემ. თვის გვარით უცნობმა თანამშრომლებმა განყოფილებისა.

საქ. მეც. აკად. ბიბლიოთეკის სამკითხველო დარბაზის თანამშრომელმა.

საქ. ცენტრ. არქივის სამმართველოს უფროსმა შ. ვ. ცაგარეიშვილმა, უფროსის მოადგილემ ს. ვ. მალაქელაძემ, ამავე არქივის საისტორიო განყოფილების უფროსმა ა. მ. იოვანმა, პროფ. ს. ნ. კაკაბაძემ, უმცროსმა მეც. მუშ. ა. ა. რამიშვილმა, უფროსმა მეც. მუშაკმა ქ. ქაჯაიამ, ქ. აბესაძემ, ქ. ცხედაძემ და სამკითხველოს დარბაზის გამგემ და თანამშრომლებმა.

საქართველოს მწერალთა მუზეუმის დირექტორმა ე. პ. ეგნატაშვილმა, სწავლულმა მდივანმა დ. ი. შულთაშვილმა, მეც. თანამშრომელმა გ. მოზოკელმა; საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის დირექტორმა აკადემიკოსმა შ. ი. ამირანაშვილმა, რომელმაც განსაკუთრებით დამეხმარა ცალკეულ საკითხებზე მითითებით; ასევე მინდა მოვიხსენიო ფერწერის განყოფილების გამგე ქ. ბაგრატიშვილი; საქ. მეც. აკად. თანამშრომელი სირა ქიქინაძე და მისი ოჯახი, მეცლევარი ამბერი გაჩეჩილაძე, რომელიც ცალკეულ მითითებებით დამეხმარა. საქ. საბ. მხატ. კავშირის ყოფ. თამაჯღლაძე პროფ. მხატვარი ა. ყ. ქუთათელიძე, რომელმაც დიდი ყურადღება გამოიჩინა საქმისადმი. ქუთაისელი ამხანაგები, რომლებიც უზომოდ დაგვხმარენ: ჰაქუ (ქრისტეფორე) და ნორა ჩავანავები, მ. ტუსკია, მ. ვილაძე, მოქანდაკე ვ. მიზანდარი, სიძველეთა დაცვის დიდი მოამაგე პ. ჰაბუკიანი, ელენე დიმიტრის ას. ნაზირიშვილი, ქუთაისის მუზეუმის დირექტორი, მ. ბალანჩივაძე, ქუთაისის გაზეთის „სტალინელის“ რედაქტორი ს. ფხაკაძე, პრესის მუშაკი — ზ. მესენგისერი. ქუთათურ მარჯანიშვილთა ოჯახი, განსაკუთრებით

პირველი ქართველი კინოოპერატორი ვასო ამაშუკელი. კულტურის განყოფილების გამგე ე. აღმაშენელი. მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი ე. ა. ანდლულაძე, პოეტი ვასო გორგაძე, ყოფ. გენანთელი, შემდეგში აჭარა-გურიის ეპისკოპოსი ჯავახიძე; საქ. კათალიკოსის კანცელარიის მდივანი გავომიძე, თბილისის სამხატვრო აკადემიის დირექტორი, მხატვარი-პროფესორი ს. ქობულაძე და სასწავლო ნაწ. გამგე მხატვარი-დოქტორი შ. მამალაძე და მოქანდაკე გ. სესიაშვილი, მხატვარი ს. დ. ნადარგიშვილი. ისტორიის მეც. დოქტორი ე. დონდუა, ფილოლოგიის მეცნ. დოქტორი ტ. რუხაძე; ცალკეულ საიტებზე მხსნის გარკვევასთან დაკავშირებით: მწერალი ა.ე. გაწერელია, დერეფნალი — ტექნოლოგი დოქ. ი. მამალაძე, ისტორიკოსი ა.ე. იოსელიანი, მწერალი სოლ. ცაიშვილი, აკად. პოეტები გ. ლეონიძე და ი. გრიშაშვილი, მხატვარი გ. ზაზიაშვილი. პოეტი სიმონ ჩიქოვანი და სხვა ზოგიერთები, რომელთაც ყურადღებისა და დახმარებისათვის მოვასენებ უღრმეს მადლობას.

ბ. ლანჩავი, საარქივო საბუთი № 17.

- 155ა. „...“ № 18.
 156. „...“ № 18.
 157. ეურ. „საბჭოთა ხელოვნება“. № 9. 1940 წ. შ. კვასხვაძე — „მხატვარი გრიგოლ ივანეს-ძე მისიურაძე“, გვ. 27—32.
 158. იქვე, გვ. 28.
 159. მ. დედუჩაძე — „ახალი ქართული ხელოვნება“, 1950 წ., გვ. 21 — 22. ამავე შეხედულებას იზიარებს ფ. ს. როგინსკაია.
 160. იხ. ლ. შერვაშიძე, „გრ. მისიურაძის ახლად. ნაოენი სურათი“, ეურ. „დროშა“, № 6, 1953 წ., გვ. 18. წერილის სათაური არ შეეფერება საქმის ნამდვილ ვითარებას. სათაურის მისხედვით შესაძლოა მკითხველს შეეჭმნას ისეთი შთაბეჭდილება, რომ თითქოსდა წერილში ლაპარაკი იყოს მართლაცაა გრ. მისიურაძის ისეთ ნამუშევარზე, რომელიც ახლად უბოვანათ. წერილის ავტორს პეტონია, რომ სოფ. დიღმის წმ. გიორგის

ეკლესიაში შემონახული ნაწარმოებები მისიურაძის აღმოაჩინა 1951 წლის აგვისტოში პირველად. ეს მაშინ, როდესაც დიღმური ნამუშევრები მისიურაძისა ცნობილი იყო საერთოდ დარეც, ხოლო საპეციალისტების წრეში კი მისი არსებობა დიდხინიდან იცოდა ისეთმა ამაღლარმა და საქმის მცოდნემ, როგორიც არის სსრ მეცნიერებათა დამსახ. მოღვაწე, საქ. ხელოვნების მუზეუმის მკითხველურებათა განკ. გამგე იროლიონ თომას-ძე სონლულაშვილი.

ჩემს „ჩანაწერებსა და საარქივო მასალებში“ ახლაც არის დაცული ჩანაწერი გაკეთებული 1940 წლის ნოემბრის 5-ს, იროლიონ თომას-ძე სონლულაშვილის გადმონაცემის მიხედვით, სადაც იკითხება: „დიღმის წმ. გიორგის ეკლესია საქმით კარგა ხნის აგებულია. ამ ეკლესიაში მუშაობდა მღვდლად ჩემი ძმა ივანე, იგი. აქ გადავიდა სოფ. არანისიდან, დაახლოებით 1903—4 წლებში, მანამ კი დიღომში ნიკა ფსალაძე მსახურობდა, მას ზანდარაშვილსაც ეძახდნენ და გიგო გიორგიეცაც (ესენი გვარად არავიპოვებული იყვნენ). უფრო მეტად კი გიგო მღვდელს. ჩემი ძმის დიღომში დანიშვნის შემდეგ, მე სოფელში უფრო ხშირად დავდიოდი; სწორედ ამ სტუმრობათა დროს გავიცნე ჩემი ძმისაგან, რომ დიღმის წმ. გიორგის საყდარში მისიურაძის გაკეთებული ხატები არიოდა. მათ შორის მე მახსოვს კარგად „სახე უფლისა“, „იოანე მახარებელი“ და „ლომისის წმინდაიორგი“. ეს ხატები აქედან იყვნენ მოთავსებული.

აქვენი წერილის წაკითხვის შემდეგ ეურ. „საბჭოთა ხელოვნებაში“, მე ისინი მომაგონდა, მაგრამ ამჟამად ტაძარი გაუქმებულია და მე არ ვიცი რა ბედი ეწია მათ“.

ი. თ. სონლულაშვილის მიერ მოცემული ცნობების მიხედვით 1940 წლის შემოდგომაზე (ნოემბრის დღესასწაულის დროს) მე მოვინახულე სოფ. დიღმის ტაძარი, სადაც ენახე ხატებიც. იქ მითხრეს, რომ ეს ხატები სიონის დეკანოზის ელიოზიშვილის შემოწირულია, მაგრამ

- ვინაიდან მაშინ დრო აღარა მქონდა, ხატების დაწვრილებითი აღწერა და ფოტოგრაფირება შემდეგი დროისათვის გადავდე. დატელობა მაშინ შედარებით უკეთესი იყო.
161. ლ. შარვაშიძე — გ. მისიურაძის პორტრეტული მხატვრობა — იხ. ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი XI სამეც. სესია, 1956 წ., გვ. 6.
162. იხ. ჩემი „ჩინაწერებისა და საარქივო მას. კოლექცია“.
163. იხ. იქვე.
164. რეგალებისა და სამხედრო სამოსის განსაზღვრებაში დახმარება გაგვიწია პრ.ფ. ი. ა. შარლემანთან ერთად მხატვარმა ვადბოლსკიმ, რისთვისაც მადლობას მოვასენებ. მათი განსაზღვრებითაც ჩინი—გენერალ-ლეიტენანტისაა. ყელზე და მკერდზე წარმოდგენილია ორდენები: — ყელის „ანა პირველი ხარისხისა“, „სამატიო ლეგიონის ვარსკვლავის ორდენი“, „კლადიმერი ზმლითა“ და „სტანისლავი“, მასვე აქვს „ანა პირველი“ და „სტანისლავი პირველი“ ხარისხისა და მედლები.
165. იხ. ალ. ქავკაძის თხზულება ი. გრიშაშვილის რედაქციით, გვ. 93.
166. იხ. ა. ბ. კიკვიძე, „საქართველოს ისტორია, XIX საუკუნე, 1954 წ., გვ. 209, გამოც. უნივერსიტეტის.
167. В. И. Иваненко „Гржданское Управление Закавказья“, Тиф. 1901 г., стр. 248. იხილეთ ივანენკო ქართულად — ბროშურა.
168. „აქტები“, ტ. 10, გვ. 843.
169. იხ. ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის საქმე № 1, მოხელეთა დანიშვნისა და გადანაცვლების შესახებ, საქ. ს. ი. არქივი, ფონ. 426, ფ. 1.
170. იგივე ფონდი, ფურ. 29.
171. იგივე ფონდი, ფურ. 30.
172. იგივე ფონდი, ფურ. 32.
173. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 19.
174. „ „ „ „ № 20.
175. „ „ „ „ № 21.
176. „ „ „ „ № 22.
177. იხ. საქ. საარქ. ფონდი 426, ქუთაისის სასწავლებელთა დირექციის საქმეები № 1, ფურ. 54, 87 და ზმ., ფ. 99 უნდა მივაკეთოთ 1850 წელს; მოქცეულია 142 — 144 ფურცლებს შორის. გასაგლის ქალაქის უკანასკნელი ნომერი 227 დათარიღებულია 1850 წ., 13 სექტემბრით; ამავე დღესაა დაწერილი რაპორტი მისიურაძის შესახებაც; იგი პასუხბა შტრენველისა სამმართველოს მიმართ.
178. იხ. დანართი, საარქ. საბუთი № 23.
179. იხ. საქ. სსცო ფონდი 426, ფორმულარული სია, გვ. 30 — 31.
180. იხ. „KK“, 1851 წ., გვ. 97, იქვე, 1850 წლისათვის, გვ. 63-ზე არის მითითება, რომ ქუთაისის საგუბერნიო ქალაქად 1847 წელს გამოცხადდა.
181. იხ. ა. კიკვიძის დასახელებული შრომა, გვ. 219.
182. იხ. „KK“, 1850 წ., გვ. 63.
183. იხ. „KK“, 1851 წ., გვ. 97.
184. იხ. ნიკო ნიკოლაძის რჩეული ნაწერები. თბ., 1931 წ., გვ. 5.
185. იქვე, გვ. 14.
186. იხ. აკაკი წერეთელი. „ჩემი თავგადასავალი“, თბ., 1953 წ.
187. იხ. საქ. ს. ს. არქ. ფონდი 426, ფურც. 6, 12, 15, 20, 36, 42, 44, 49.
188. იხ. დასახელებული ფონდი, ფურ. 49, რიგ. № 44.
189. Циркулярное предложение Г. Министра Народ. просвещения о распределении преподавания предметов в гимназиях и уездных училищах, დამატ. 1828 წ., დეკემბრის 8-სა.
190. იხ. გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1915 წ., № 209, სადაც პირველად გამოქვეყნდა მოწმობა.
191. შ. კვასხვაძე — „ქუთაისი . და ახალი ქართული მხატვრობის ერთი წარმომადგენლის ცხოვრება“, გაზ. „სტალინელი“, 1954 წ., № 225. ქუთაისის გაზეთში დაბეჭდილი კოცებუს ინიციალები „თ. ე.“ უნდა წაითხულ იქნას როგორც „ე. ი.“.
192. სახელი და მამის სახელი აღდგენილია ჩვენს მიერ. იხილეთ „KK“ 1846 — 51

- წლების მიხედვით — ქუთაისის სასწავ-
ლებელთა ღირეპეცია, საქ. ცს. ს. არქივი,
ფონ. 426, საქმე 17.
193. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო
მასალების კოლექცია“.
194. იხ. ღულერავის დასახელებული შრომა,
გვ. 22 და ლ. შარვაშიძის დასახელებუ-
ლი თეზისები.
195. იხ. ვაზ. „სტალინელი“, დასახელებული
წერილი.
196. იხ. საქ. სს. არქივი. ფონ. 426, ფურ. 55.
197. იხ. საქ. სს. არქ. ფონდი 426, ფურ. 55
(ქუთაისის გიმნაზიის პედსაბჭოს სხდო-
მის ქურნალი).
198. იხ. საქ. სს. არქივი. ფონდი 426, ფ. 1.
199. იხ. იგივე ფონდი, ფურ. 2, 1851 წ.
200. იხ. იგივე ფონდი, ფურ. 3.
201. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარ-
ქივო მასალების კოლექცია“.
202. იხ. იგივე ფონდი 426, ფურ. 53.
203. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 24.
204. იხ. იგივე ფონდი 426, ფურ. 38, 39—40,
55—56—57—58—59—60.
205. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 25.
206. იხ. ფონდი 426, ფურ. 1, იხ. ასევე
K. K. 1852 წ., გვ. 596, სადაც ჯერ კი-
დეც კოცებზე მოიხსენიება ღირეპეტორად,
ხოლო მზრუნველად კი ისევ ვ. ნ. სე-
მონოვი; 1853 წ., „კალენდარში“ კი
მზრუნველად დანიშნულა ჩანს ბარონ
ნიკოლაი ალექსანდრე პავლეს-ძე, ხოლო
ქუთაისის გიმნაზიის ღირეპეტორის ად-
გილი კი თავისუფალა.
207. ფონდი 426, ფურ. 42—43, 63—66;
საქ. 67.
208. იგივე ფონდი, საქ. 104, ფურ. 303—305.
209. იგივე ფონდი, საქ. 80, ფურ. 94.
210. იგივე ფონდები, იხ. დანართი, საარქ. სა-
ბუთი № 28.
211. იხ. 208 შენიშვნა.
212. იგივე ფონდი, ფურ. 229.
- 212ა. იხ. დანართი, საარქ. საბუთი № 28.
213. იგივე ფონდი, ფურ. 112.
214. იგივე ფონდი, ფურ. 64—65. ჩვენს მიერ
აღმოჩენილი დამადების მოწმობა სწო-
რედ ამ საქმეში იყო აღმოჩენილი; აქვე
იყა ატესტატის დედანიჭ.
215. იხ. ფონდი 426, საქ. 128, ფურ. 116.
216. იხ. საარქივო საბუთი № 26.
217. იხ. ფონდი 425, საქ. 128, ფურ. 126.
130.
218. იხ. ფონდი 426, საქ. 104, ფურ. 303—
305.
219. იხ. ჩემი „ჩანაწერები და საარქივო
მასალების კოლექცია“.
220. იგივე არქივის ფონდი 426, საქ. 128,
ფურ. 93.
221. იხ. იგივე ფონდი, საქ. 182, ფურ. 115.
222. იხ. დანართი, შენიშვნები № 28 და სქე-
მები № 1 და № 2.
223. იხ. „ჩანაწერებისა და საარქივო მასა-
ლების კოლექცია“ — „ნაამბობის მიხედ-
ვით“ შედგენილია ისტ. მეც. კანდ. ც. პ.
კალანდაძის მიერ. ც. კალანდაძე არის
შვილი მწერალ პ. ირეთელის (პ. კა-
ლანდაძე); პ. ირეთელი ცოლად ჰყავდა
მხატვრის შვილშვილი (ნადეჟდა რეჟა-
ვის ასული ამირეჯიბი — შვილი ელია
საბედისა, რომელიც გათხოვილი იყო
რეჟაზე დიმიტრის-ძე ამირეჯიბზე; ამი-
რეჯიბიდან მშობლივად ასევე უფროსი ქა-
ლშვილი მარგარიტა რეჟაზის ასული
ჩაპოძისა (1882 — 1953). მარგალიტა
იყო პიანისტი და მთელი სიცოცხლე
ეწეოდა პედაგოგიურ მუშაობას.
224. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მა-
სალების კოლექცია“ — „სიმონ ქვარიაშის
მოგონება“. მოგონების ჩაწერიდან დიდი
ხნის შემდგომ ჩვენს მიერ არქივში ნა-
პოვნი იყო ისეთი მასალა, რომელმაც
საესებით დაადასტურა ქვარიაშის მონა-
თხარისა. შემონახულია სთა მოწმებებზე
გასაცემი წიგნებისა, სადაც ქვარიაშის
მიერ მოხსენებულ წიგნებზე მართლაც
არის მითითება. იხ. არქივის ფონდი 420,
აღ. 232, ფურ. 5.
225. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მა-
სალების კოლექცია“ — „აელენე დიმიტ-
რის ას. ნაზარიშვილის ნაამბობი“.
- დ. ნაზარიშვილი (ნაზარიოვი) მართლაც
სცემდა ვახუშის დადიანთან ერთად.
(იხ. ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრა-
ფია, ბაქრაძე, 1947 წ., გვ. 99; ქუთაისის
სამხარეთმცოდნეო მუზეუმის დირექ-

ტრამა ნაზარიშვილთან დაკავშირებით მუზეუმის ფონდიდან საინტერესო მახალები მომაწოდა, რისთვისაც მდლობას მოვასხენებ.

:226. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“.

:227. ბესარიონ შიოს-ძე გორგაძე არის მამა ქართული საბჭოთა მწერლის ვასო ბესარიონის-ძე გორგაძისა. ბესარიონი მართლაც მუშაობდა მღვდლად სოფელ ილუმში; დაამთავრა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის პირველი გამოშვება — 1860 წლამდე. მუშაობდა მასწავლებლად და ეკავა მღვდლის თანამდებობა.

მამის პორტრეტის არსებობაზე მიუთითებს მწერალი ვ. გორგაძეც. სხვათა შორის ბესარიონ შიოს-ძე თვითონაც ყოფილა ხატვის მოყვარული. შ. გორგაძის პორტრეტის შესახებ, რომელიც მისსურაძის მიერ ყოფილა შესრულებული, პირველად ცნობები მომაწოდა განსვენებულმა მხატვარმა გიგო ივანეს-ძე ზაზაშვილმა; პორტრეტი მას მაშინ უნახავს, როცა იგი ილუმში ყოფილა და იქ ანდრია მოციქულის ხატი უყურებია. ვ. ზაზაშვილის გადმოცემით ბ. გორგაძე ყოფილა კაცი თავის დროისათვის ფრად განათლებული, მხატვრობის დიდი მოყვარული და კრტათი თვითონაც უხატავს. ამ ამბავს ადგილი ჰქონია 1900 წლის შემდგომ და არა უგვიანეს 1908 წლისა.

:228. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“.

:229. იხ. იქვე.

:230. გამოსახული პირის ვინაობის შესახებ განმარტებას სურათის უკანა მხარეზე მხატვრის ხელით შესრულებული მინაწერი გვაძლევს: Портрет господина смотрителя Мингрельского Духовного приходского училища Ивана Яковлевича сына Чичинадзе Писанъ 1858-го года, Июня 24-го дня художником Санкт-Петербургской Академии Художеств Георгий Ивановичем Г. Майсурадзеым. წარ-

წერა გაკეთებულია შავი საღებავით თეთრ მხატვრის ხელით. გადმოცემის მხედველი ეს სურათი დახატულა მამისსურაძის მარტვილში ყოფნის დროს; ამავე ოჯახის (ს. კიკინაძისა და მისი დედის) გადმოცემით ქუთაისის მუზეუმში ან სხვაგან, უსათუოდ უნდა იყოს აღბათ „ლეთისმშობლის ხატი“ შესრულებული მამისსურაძის მიერ, ალექსი იაკობის-ძე კიკინაძის (პორტრეტზე გამოსახული პირის ძმის) ოჯახისათვის, რაც ტილოზე ყოფილა დახატული.

საფიქრებელია, რომ მამისსურაძეს უნდა ჰქონოდას გაკეთებული დეკანოზ ალექსი იაკობის-ძე კიკინაძის პორტრეტი. გადმოცემით ალექსის ოჯახში ყოფილა მამისსურაძის „ჯვარცმაც“, რომელიც სოფ. ბარის ეკლესიაში ყოფილა დასვენებულ. ღვთისმშობლის ხატი დაახლოებით 50×60 სმ ყოფილა ზომით, ზურგის მხარეს ჰქონია წარწერა ხატის ალექსიზე მიძღვნის შესახებ. მათივე გადმოცემით ეს სურათები ეკლესიების გაუქმების შემდეგ ინახებოდა სოფელ ბარში, კიკინაძეების ოჯახში.

„ჯვარცმა“ ჩაწერილი ყოფილა ოჯახის კომპოზიციაში. სირა კიკინაძის და მისი დედის ვარაუდით ეს ექსპონატები ან უნდა წაეღოთ ქუთაისის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმში ან არადა ცაგერში მხატვარ მახარბოლოძესთან.

ეს ხატი კიკინაძეებთან მოხვედრილა ალ. კიკინაძის ქალიშვილის დარუხანის მეშვეობით (ალ. გელოვანის მეუღლის), რის გამოც კიკინაძეები ვარაუდობენ, რომ ჯვარცმაც მამისსურაძის უნდა ყოფილიყო.

მამისსურაძის — კიკინაძის პორტრეტი ჩვენ გვიჩვენა მეცნიერმა ქალმა ს. კიკინაძემ, რომელმაც ჩვენი რჩევით ფილუმო მუზეუმს. ცნობების მოწოდებისათვის კიკინაძეთა ოჯახს მდლობას მოვასხენებ (იხ. ივანე კიკინაძის სამსახურის შესახებ „К. К.“ 1851 წ. გვ. 34, 1853 წ., გვ. 536); იქვე მუშაობდა კიკინაძე 1855 წელს ზედამხედველად და მასწავლებლად (გვ. 649 და ა. შ.).

ნიკოლოზ გიორგისძე აბულაძის პორტრეტს, ზურგის მხარეს წარწერილი აქვს არა მხატვრის ხელით: „ნიკოლოზ გიორგისძე აბულაძე. 1819 წელს დაიბადა (დაბადების თარიღი მოცემული 1819 წლის სახით არ არის სწორი. შ. კ.) მკრთალად, ოღნავ შესამჩნევად დარჩენილია კვალი ფანქრით მინაწერისა: „მისურაძის ხელ... 186...“ (ხვერი აზრით იქ იკითხება ნამდვილად 6. შ. კ.) სურათს აქვს შიფრი.

ნიკოლოზ აბულაძე

ხმმ — 3177

შხ

115 წლ.

იმეამად ექსპონატი ჩაწერილია ხმა-რებაში მყოფ ხელოვნების მუზეუმის ფერწერის განყოფილების საინვენტარო წიგნში (დაეთ. № 2, გვ. 468, № 3177 შიფრით — ქ.), სადაც იკითხება: „ნიკოლოზ გიორგისძე აბულაძის პორტრეტი, მისურაძისა; ზეთი მუყაოზე, ზომით 25×20, შეძენილია 500 მანეთად, მიღებულია აქ ხმმ, თანდართული საბუთით 802, შენიშვნის გრაფაში წერია „ი. 1949 წელს“; სინამდვილეში, რასაკვირველია, ეს თარიღი სწორი არ არის; აქ უნდა იყოს 1940 წელი, რადგანაც საინვენტარო დაეთარი № 2, სადაც სურათი შეტანილია ზემოთ ნაჩვენებ ნომრით 868 გვერდზე, შეკერილი და დალუქულია 1941 წლის 10 ოქტომბრის თარიღით, ეს იმას ნიშნავს, რომ სურათი, № 2, საინვენტარო დაეთარის დალუქვის დროისათვის უკვე შეძენილი იყო და ჩაწერილი.

„მეტეხის“ ფერწერის განყოფილების საინვენტარო წიგნი № 2-ს ბოლო ფურცელზე, ლუქზე აქვს დასმული ბეჭედი და თანაც წარწერილია „ამ წიგნში 251 (ორასორმოცდა თერთმეტი 251 — 501) ფურცელია ხელოვნებათა მუზეუმი „მეტეხის“ საქმეთა მმართველი: როსტომაშვილი, 10 ოქტომბერი 1941 წელი. სწორედ ამ წიგნში 868 გვერდზე № 3177-ზე

ჩაწერილია აბულაძის პორტრეტი. საინვენტარო წიგნში აღნიშნულ ნომრის მიხედვით კი იგი შეძენილია 500 მანეთად 1949 წელს — თანახმად იქვე გაკეთებულ შენიშვნისა, რაც, როგორც ვნახეთ, არ შეეფერება სინამდვილეს.

აბულაძე ნიკოლოზ გიორგისძე სინამდვილეში დაბადებულია 1827 წელს და არა 1819 წელს (იხ. საქ. ც. ს. არქ. ფონდი 426, საქ. 18, ფურ. 61 — 64; იმავე ფონდში რაპორტი ჩინოვნიკებზე, ფურ. 40, იქვე „საქმე უწყისთა შედგენის შესახებ“, იქვე „აბულაძის ფორმულარული სია“, ფურ. 79 — 84.).

232. ეს სურათი დახატულია ტელზე ზეთით, ზომა 64 × 55; სურათის ქვემოთ მარცხნივ უხის თარიღი 1869 (წითელი საღებავითაა დაწერილი). ქვემოთ მარჯვნივ „Пис. Майсурдзе“. ეს სურათი სთავებს იტებს შარავშიძეთა ოჯახიდან. ცხოვრობდნენ თბილისში. ზემოთ მითითებული ხატი 1940 წლის აგვისტოში ჩვენს მიერ იქნა აღმოჩენილი თბილისში მოსკოვის ქუჩის შესახვევში, № 1 კუზმინას ბინაში. საიდანაც იგი იმავე წლის დეკემბერში შეეძენინე ხელოვნების მუზეუმს. ეს ხატი მისურაძეს დაუხატავს ისევე, როგორც სხვა სურათები და ხატებიც, მაგალითად, „დავით აღმაშენებელი სამეფო პორფირში“ — შარავშიძეთა ოჯახისათვის. ამ ოჯახთან გ. მისურაძე აბლო ურთიერთობაში ყოფილა; მისურაძის ამ ოჯახთან მეგობრობას ადასტურებდა თვითონ კუზმინა. კუზმინას გადმოცემით შარავშიძეთა ოჯახს ადრე თბილისში უცხოვრია ნოვათა ბებუტცისკიაზე საკუთარ სახლში (აწინდელი მიხა ცხაკაის ქუჩაზე). ერთი შემთხვევის გამო, როცა კუზმინასათვის საჩუქარი უნდა მიეცათ, კუზმინას საჩუქრად უთხოვინია მისურაძის მიერ შესრულებული „მაცხოვრის“ ხატი, ამის შემდეგ ეს ხატი კუზმინასთან ინახებოდა, ვიდრე მას მუზეუმში შეიძენდა. სურათი დალუქვის პირამდე იყო მისული, იგი რესტავრირებული იქნა ცნობილი რუსი რეს-

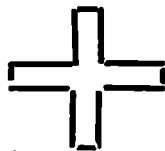
- ტკარანტის დიმიტრი მათეს-ძე ტიუღლი-
ნის მიერ 1940 წლის 8—9—10 დეკემ-
ბერს. დაწერილობითი აღწერილობა სუ-
რათისა და რესტავირების ისტორია იხ.
ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასა-
ლების კოლექციაში“.
223. ამ ნაწარმოებთა პუბლიკაცია პირველად
მოახდინა ლ. შერვაშიძემ, იხ. დროშა,
№ 6, 1953 წ., გვ. 18.
234. იხ. „K. K.“ 1847 წ., გვ. 182; K. K.
1864 წ., გვ. 307, 1866 წ., 1865 და
სხვა წლები, სადაც მოიხსენიება უფრო-
სი მიწათმოქმედები კ. ა. მიხეილ ივა-
ნეს-ძე ელიოზუი (მეორე).
235. ამის შესახებ მითითება მოგვცა „საეკ-
ლესიო არქივის სათანადო გამოყენე-
ბით“ — როგორც მან განაცხადა საქ.
პარტიარქის კანცელარიის მდივანმა გე-
გომიძემ.
236. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასა-
ლების კოლექცია“. მარგარიტა ამი-
რეჯიბი — ჩაპოძის მონათხრობთა მი-
ხედვით.
237. იხ. საქ. ხელოვნების მუზეუმის
საინვენტ. წიგნი, № 3, „გრაფიკა“, გვ. 86,
საინვენტ. № 510. ჩაწერილია ავტობიო-
გრაფიკა — მისურაძე გრიგოლ (უნდა
იყოს გიორგი. შ. კ.) ივანეს-ძე 1814 წ.—
(? შ. კ.) 1885 წ.; 16×18,9 (უნდა იყოს
19,9×16. შ. კ.) აკვარელი ქაღალდი.
238. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასა-
ლების კოლექცია“ ი. იმედაშვილის
მონათხრობის მიხედვით. იხ. საქ. ეროვ-
ნული გალერეის საინვენტარო დათვა-
რი, გვ. 99, ინვენტარის № 1229, რომე-
ლიც 1937 წლის 20 მაისის აქტის მიხედ-
ვით დაკარგულად იყო ჩათვლილი. ამ-
ეაშად იხილეთ საინვენტარო წიგნი სა-
ქართველოს ხელოვნების მუზეუმისა
№ 3, გვ. 86, № 510.
239. საქ. ეროვნულ გალერეის საინვენტარო
დათვარი, გვ. 99, № 1229; იგი 1937 წლის
20 მაისის აქტის მიხედვით დაკარგულად
იყო ჩათვლილი. ამეაშად იხილეთ საინ-
ვენტარო წიგნი № 3, გვ. 86, 510.
240. გ. მისურაძის ავტობიოგრაფიები (1229)
დაცული საქართველოს ხელოვნების მუ-
ზეუმში — ერთის მხრივ მისი ნამდვი-
ლობისა და მეორეს მხრივ ს. ქვარიანის
მიერ მოთხრობილ მოვლენებთა სიზუს-
ტის შემოწმების მიზნით, ჩვენ ვაჩვენ-
ეთ ს. ქვარიანს, სათანადო პირობების
დაცვით ერთად რამდენიმე პორტრეტი
შესრულებული აკვარელით, რომლებიც
სხვადასხვა პირებს გამოსახავდა და
ესთხოვეთ გამოეჩინა დალაგებულ სუ-
რათებიდან მისი მასწავლებლის გიორგი
მისურაძის პორტრეტი, თუკი ასეთი
იყო პორტრეტებს შორის. ს. ქვარიანმა
სწორედ ის სურათი აიღო, რომლის ნო-
მერიც იყო 1229, და თანაც დასძინა
„ჩემი მასწავლებელი ცოცხლად დამიდგა
თვალწინო“. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და
საარქივო მასალების კოლექცია“, სიმონ
ქვარიანის მონათხრობი.
241. ს. ქვარიანის, ო. მისურაძე-თევზაძისა
და შ. ამირეჯიბ-ჩაპოძის გადმოცემითა
მიხედვით მისურაძეს ქუთაისის პე-
რიოდში ჰქონია შესრულებული: 1. ბავ-
შეების — ელისაბედის და ოლიმპიადის,
2. თავის მეუღლის, 3. სიდერის, 4. სი-
მარის, 5. გიორგი და მიხეილ შერვაში-
ძეების (ცნობილი ქართველი მოღვაწისა
და მწერლის შ. დადიანის გადმოცემით
მიხეილ შერვაშიძე (პოლკოვნიკი) გარდა-
ცვლილა ქუთაისში რევოლუციამდელ და
დაუსაფლავებიანთ მთავარანგელოზის ეკ-
ლესიის გალავანში), 6. ეკატერინე ქვა-
კავაძის, 7. ნინო გრიბოედოვისა, 8. ცნო-
ბილი სამხედრო პირის ეასილ ზებულა-
შვილისა, 9. კონსტანტინე დიდუშკელი-
ნის, 10. გაბრიელ ქიქოძის. 11. ექიმ ვო-
რონის, 12. ექიმ ნაზარიშვილის პორ-
ტრეტი (სხვათაშორის ექიმის ქალიშვი-
ლის ელენე დიმიტრის ასულის გადმო-
ცემით მისი მამის, როგორც მღვდლის
გამოყენებით მისურაძეს შეუქმნია მი-
ცხოვრის ხატიც. მოხუცობის უამს ექიმმა
თურმე ხუმრობდა: „აი როგორი ვიყავი
ახალგაზრდობისასო“, 13. რაფელ ერის-
თავის პორტრეტი, პეტრის ქუთაისში
ყოფნის დროს, 14. ივანე კერესელი-
ძის, 15. სოფიო ქავკავაძე-ნიკოლაძის,

16. ივანე კონსტანტინეს-ძე მუხრან-ბატონისა, რომლის შესრულების თარიღისაც კი უჩვენებდნენ (1853—54), 17. მეთოთებდენ ასევე დიმიტრი ყოფიანის იპოპორტრეტზე, რომელიც მაისურაძეს თითქმის 1859 წელს დაეწეროს. არის ცნობები, რომ თითქმის მაისურაძეს დაეხატოს რამდენიმე პორტრეტი თურქებთან ომის მონაწილე ქართველი მხედრებისა... და დასასრულს, გადმოცემა მაისურაძეს მიაწერს აგრეთვე იმ პორტრეტს, 18. დანიელ კონჭაძისა და მისი მეუღლისა, რომელიც დღესდღეობით საქართველოს მწერალთა მუზეუმშია დაცული, მაისურაძესვე მიაწერს გადმოცემა ამავე მუზეუმში დაცულ ივანე კერესელიძის პორტრეტსაც.

ეს გადმონაცემები თავისთავად საინტერესო და საყურადღებოა. ამ სურათების მომავალი კვლევებიტით შესწავლა გააჩვევს ამ საკითხებს საერთოდ; ამ შემთხვევაში კი ჩვენ ვფიქრობთ, რომ როგორც დროის, ასევე ურთიერთობისა და მდგომარეობის მიხედვითაც, შეიძლება ითქვას მხატვრული ხელისა და სტილისტიკურ ნიშნების მიხედვითაც, რომ საქ. მწერალთა მუზეუმის დანიელ კონჭაძისა და ივანე კერესელიძის პორტრეტები უდაოდ უნდა ჩაითვალოს ქართველი მხატვრის გ. ი. მაისურაძის მიერ შესრულებულ პოპორტრეტებად.

242. იხ. დანართი, საარქივო საბუთი № 27.
 243. იხ. ჩემი „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“.
 244. იხ. სქემა, დანართი № 28.
 245. იხ. „ჩანაწერებისა და საარქივო მასალების კოლექცია“. სიმონ კვარიაშვილის იმედიან ჟესტოვრია მწეანეავეილას უბან-ში.
 246. წინამდებარე შრომა ხელმოწერილი იყო და დასაბეჭდად გადაცემული წარმოებაზე, როდესაც გამოვიდა პოეტის აკადემიკოსის, ი. გრიშაშვილის „ლიტერატურული ნარკვევები“ (1957 წელი, სახელგამი); დასახელებულ წიგნში — ნარკვევები „ალექსანდრე კავკაიძე“,

საფლავის ქვის წარწერა და ნახატი. — სქემა

ულო შეუნდო

მხატვარს

გიორგი ივანეს-ძე

მაისურაძეს

ქუთაისის გიმნაზიის
 მასწავლებელს

გარდაიცვალა

1885 წელს 6 ივლისს

97 წლისა

ჩამკითხველო მენდობა

უთხარი

ამინ

(გვ. 60), გროშაშვილი გაყვით ეხება როგორც გ. მაისურაძისა და ა. კავკაიძის ურთიერთობის, ასევე გ. მაისურაძის დაბადების თარიღისა, გათარხნებისა და სწავლის საკითხებსაც. სხვათაშორის ამ წიგნში ვკითხულობთ: „აქ განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ალექსანდრე კავკაიძის დამოკიდებულება ერთ თავის ყმა გლეხთან, როცა პოეტს ამ გლეხს. გვარად გრიგოლ (?! ხაზი ჩვენია. შ. კ.) მაისურაძეს 1814 (?! შ. კ.) — 1885 წ., შეაჩინა (?! ხაზი ჩვენია. შ. კ.) მხატვრობისადმი მიძღვრილებს. გაათარხნა იგი და პეტერბურგის ხამხატვრო აკადემიაში გაგზავნა ხანჯალეზლად (?! ხაზი ჩვენია. შ. კ.)... და სხვა.“

ზემოთ მოტანილ ამონაწერში, სამწუხაროდ, დაშვებულია მთელი რიგი ფაქტური შეცდომები, პირველ რიგში ჩვენ აქ მივუთითებთ: დაბადების წელ-

ზე, მსატკრის სახელზე, გათარხნების შესახებ მოცემულ ცნობაზე და ასევე პეტერბურგში გაგზავნის გარემოებაზეც...

ყოველივე ამის შესახებ დაწვრილებით იხილეთ ჩვენ მონოგრაფიაში. მკვლევარი ასევე სწორად ვერ იძლევა მსატკრის სახელს, დაბადების წელს, გათარხნების გარემოებასა და სასწავლებლად გაგზავნის ამბავს.

გარდა ზემოთ თქმულისა, მკვლევარი იქვე, ქვემოთ მოცემულ სქოლიოში — ბიბლიოგრაფიული ხასიათის შენიშვნაში (გვ. 60) საკითხის შესახებ არსებულ ლიტერატურაზედაც უთითებს: — „იხ. მამია დედუჩავას ნაშრომ: „ახალი ქართული ხელოვნება“, 1950 წ., გვ. 17“ — და შემდეგ ურჩევს მკითხველს — „შდრ ირაკლი ხმალიძის წერილს, „კოლმეურნის ხმა“, 1954 წ. № 33 (2040) და შ. კვასხვაძის ნაშრომს ამ საკითხის გარშემო („საბჭოთა ხელოვნება“, 1938, № 4“ (?! შ. კ.).

ლიტერატურის მითითებისას, მკვლევარი, რატომღაც არ იცავს ქრონოლოგიურობის საზომს. საბიბლიოგრაფიო ხასიათის მასალის მითითებისას კი ასეთი პრინციპის დაცვა აუცილებელი იყო. გარდა ამისა 1938 წელზედ მითითება სწორი არაა. არაა ასევე სწორად მითითებული ნომერიც ყურნალისა (№ 4), საჭირო კი იყო წელისა და № სწორად მითითება; ამრიგად, ი. გრიშაშვილის „ლიტერატურულ ნარკვევებში“ მოცემული ზემოთ მითითებული თარიღები და ფაქტები არ შეეფერება ნამდვილს და შესწორებას საჭიროებენ.

სხვათა შორის, გ. მაისურაძის ბიოგრაფიის დეტალებზე მიუთითებს ასევე ირაკლი ხმალაძე წერილში: „ტ. შევჩენკო და გრ. მაისურაძე“ (იხ. „კოლმეურნის ხმა“, თელავი, 1954 წ. ლიტერატურაში ამ წერილზე პირველი მითითება მოცემული აქვს ი. გრიშაშვილს). გ. ხმალაძეს ზოგ ფაქტიურ უსწორობასთან შედომით აქვს მითითებული ბიოგრაფიული თარიღებიც. ასე, მაგალითად, იგი წერს: „მან იგი (იგულისხმება ალ. კაპაძე) — გ. მამ-

სურაძე. შ. კ.) 1827 წელს კმობიდან განათავისუფლდა“, ამის კი ნამდვილად აღდგომა ჰქონდა 1837 წელს. ამასთანავე განათავისუფლების აქტს აღგილი ჰქონდა რუსეთში — პეტერბურგში და არა საქართველოში, — საერთოდ და ამ შე. მთხვევაშიც, ხმალაძე ემყარება ლიტერატურაში ზოგიერთ პირთა მიერ გამოკვეთებულ უსწორო ცნობას (ამაზე ჩვენ სათანადოდ გვაქვს მითითება ჩვენ შრომაში). ასევე შეცდომითაა მითითებული, რომ თითქმის გ. მაისურაძეს და ტ. შევჩენკოს ერთად ესწავლეთ, ე. ი. თანაგურსელები ყოფილიყვნენ. შევჩენკო ერთი წლით გვიან გაათარხნეს ცნობილმა რუსმა მოღვაწეებმა და გვიანაც შევიდა აკადემიაში. მაისურაძე და შევჩენკო ერთმანეთს მხოლოდ ზედა კურსებზე გაეცნენ და დაუახლოვდნენ.

ი. ხმალაძე წერს: „არის იმის ცნობები, რომ პეტერბურგში, ყოფნისას ტ. შევჩენკო და გრ. მაისურაძე ახლო მეგობრები იყვნენ“... მაგრამ მას ამის დასაბუთებლად არავითარი საბუთი არ მოაქვს.

სინაზღილეში კი ამ მეგობრობის შესახებ ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ მხატვრის მახლობელთაგან გადმონაცემმა, რაც ჩაწერილია ჩვენს მიერ, როგორც, მაგალითად, მხატვრის ქალიშვილის, შვილიშვილისა და მხატვრის მოწიფეთა — ისტორიკოს ს. კვარიაშისა და სხვათა მონათხრობის მიხედვით.

აქვე უნდა აღინიშნოს უკანასკნელ დროს გამოკვეთებული ფელეტონიც როდამ ჩაჩანიძისა — „დაკარგული საფლავეები“ (იხ. ნიანგი, № 3, 1957 წ.), რომელშიაც ავტორი ამოთარხნებს იმ უპასუხისმგებლო ხელმძღვანელებს, რომლებმაც სათანადო ყურადღება ვერ მიაქციეს მწვანე ყვავილზე მოთავსებულ ქართველ მოღვაწეთა საფლავეების დაცვას. ჩაჩანიძეს ფელეტონში აქვს მითითება გ. მაისურაძის საფლავის ქვაზედაც, მაგრამ მის მიერ მოტანილი საფლავის ქვის წარწერის ტექსტი ფელეტონში მოტანილია ნებისმიერად — ნამდვილი ტექსტის თავისუფალი გადმოხრობით.

დამატებანი

1. იხ. სქემა № 1 და № 2 შენიშვნებით და ფოტო დართული მონოგრაფიაზე. 1. იოსების მამის სახელი არ იყო ცნობილი, ახლობელთათვისაც კი. იოსები პოლონეთიდან საქართველოში გადმოუსახლებიათ, პოლონეთის აჯანყებასთან დაკავშირებით, როგორც მონაწილე აჯანყებისა (1831 წ.).

გარდაიცვალა ქ. ქუთაისში (არის მეორე ვერსია, რომ თითქოს იგი დაიკარგა უგზო-უკვლოდ). ქუთაისში მას უმუშავნია, როგორც ამბობენ, თითქოსდა სამოქალაქო გუბერნატორის კანცელარიაში.

2. პელაგია — დედა მხატვრის მეუღლის პელაგიასი და ამბროსისა — იყო რაკველი ბიბილაშვილის ქალი, ულამაზესი იმ დროის ქუთაისში. 3. პელაგია იოსების ასული მეუღლე მხატვრისა — ცეხანოვსკის უფროსი ქალიშვილი იყო. 4. ფეფინო იყო ქალიშვილი გურიიდან ხონში გადახვეწილ ინანია ბერიძისა. ინანია თავის დროს საქვეყნოდ სახელგანთქმული ყოფილა უჩვეულო ღონით. 5 იხ. სქემა №1. 6. სამამულო ომში დაიღუპა — ლენინგრადის ბლოკადის დროს. 7. მხეიძისა ექიმ კონსტანტინე სიმონის-ძის მეუღლე. 8. დაიბადა 1883 წელს, გარდაიცვალა 45 წლისა 1928 წლის 27 იანვარს.

ბარბარე იროდიონის ასული ცეხანოვსკი—მხეიძისამ გადმომცა ის, რაც მას თავის მამისაგან გაეგო: „მამა მიაშობდა ხოლმე, რომ შენი პაპა — ბაბუა ფორტუნატი — წარმოშობით პოლონეთიდან იყო და ეროვნებითაც პოლონელიო: იგი იყო შვილი პოლონელი მემამულისა, გვარი ბაბუაშენისა უკავშირდება ქალაქ ცეხანუეს, ასე იტყოდა ხოლმე ბაბუაშენიო.

ცეხანუესათვის პოლონეთის რუსეთთან შეერთების შემდგომ, ცეხანოვკა უწოდებიათ, ასე რომ გვარი ჩვენი ცეხანუეიდან მოდის. თავისთავს ბაბუაშენს ყოველთვის ცეხანუეს უწოდებდა, მიუხედავად იმისა, რომ მას ქუთაისში ყველა

ცეხანოვსკის ეძახდა. ცეხანუვიო, იტყოდა ხოლმე ბაბუაშენი, ქალაქ ვარშავიდან ახლოს ჩრდილოეთითააო. ოფიციალურად ჩვენი გვარიც ცეხანოვსკად იწოდებოდაო, ანუ ცეხანოვიდანო (იხილეთ პოლონეთის აჯანყების შესახებ „История СССР“ ტომი 2, 1954 წ., თავი 6.; ცეხანოვკა — ძველად ცეხანუვი; ცეხანუ, ეხლაც ქალაქია პოლონეთში. იგი ვარშავიდან ჩრდილოეთით მდებარეობს ბალტიის ზღვისკენ მიმავალ რკინიგზის ხაზიდან მარჯვენა მხარეს, ვარშავიდან დაცილებულია 40 კილომეტრით. იხ. ატლასი 1940 წ. ქალ. ვარშავას რუქა № 28. საძიებელში გვ. 55 მოთავსებულია ბადეში ბ-9). საქართველოში მას თურმე იოსებს ეძახდნენ. მისი საქართველოში მოხვედრისა და ცხოვრების შესახებ ბევრს გვიამბობდა, მას განათლება საკმაოდ ჰქონია მიღებული.

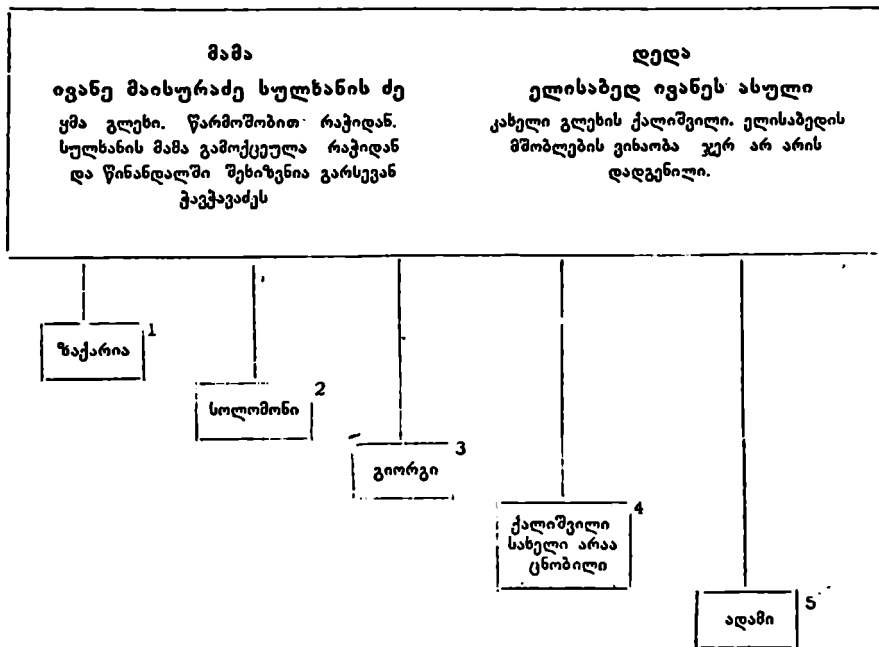
ფორტუნატი საქართველოში გადმოუსახლებიათ აჯანყებასთან დაკავშირებით, მაშინ იგი სავესებით ახალგაზრდა ყოფილა და ვარშავის უნივერსიტეტში უსწავლია. დედას, რომელიც ადრე დაქვრივებულია, მეტი შვილი არა ჰყოლია. გაუგია რა მას, რომ მის შვილს ასახლებდნენ, შვილზე დარდით გაოგნებული, გადარეულა, ღამით აგიზგიზებულ ბუხარში შევარდნილა და საკუთარი თავი დაუწვევს Auto Dafe-თი, ეს მომხდარა ცეხანუვში.

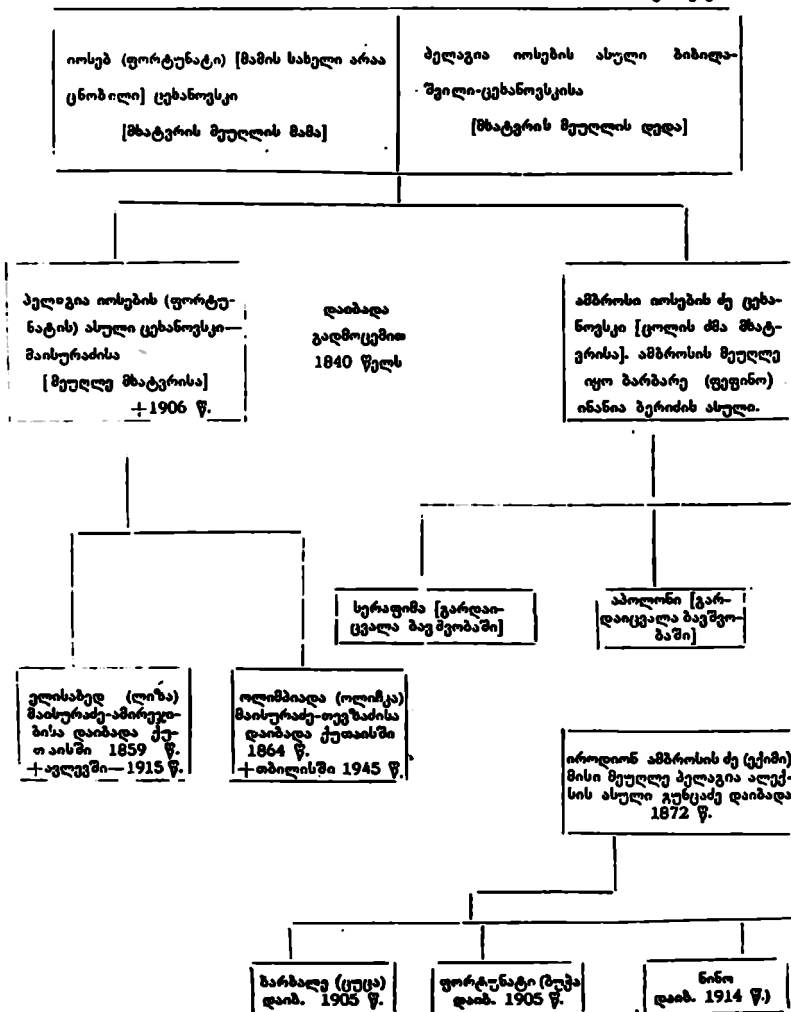
საქართველოში პაპა ქუთაისში გაუმწყესებიათ. აქ შეურთავს მას სწორედ პელაგია ბიბილაშვილის ქალი, პელაგიას მამას იმეჟმად ქუთაისში უცხოვრია. წარმოშობით რაჭიდან ყოფილა (ალბათ ამის გამო იყო, რომ გ. მაისურაძე რაჭის ხშირი სტუმარი იყო. — შ. კ.).

პელაგია ულამაზესი ქალი ყოფილა ქუთაისში... ყოფილა ერთი შემთხვევაც... სინოდრიდან ქუთაისში სტუმრად ჩასული ერთი პერსონა სტუმრებია ბაბუას... ამ სტუმარს მოსწონებია რა ბებიაჩემი გადაკვრით დაუწყია ლაპარაკი, ბაბუა სხვათა შორის, ასაკით შესამჩნევად უფროსი ყოფილა ბებიაზე. მიუხედავად იმისა, რომ მასთან ყოფილან სტუმრად, ეს უსაქციელო პირი შეუფერებელი ქცევითვის სახლიდან დაუთხოვნია. ინციდენტს არ ჩაუვლია უშედეგოდ, იგი სამსახურიდან დაუთხოვნიათ და ქუთაისში დაუტოვნიათ თავისუფალ დასახლებაში. ბაბუას თურმე ეხერხებოდა ხატვაც და სკოლნია კიდევაც... ქუთაისში გაუცვნია მას გიორგი და მასთან ერთად უმუშავნია სამხედრო საკრებულოს შემოკბაზე. ეს ტაძარი მაშინ სამხედრო ჰოსპიტალის ყოფილა. ბაბუა იტყოდა ხოლმე, რომ თითქმის იოსებს სამხატვრო განათლებაც კი ჰქონოდა მის მიღებული ვარშავაში. მამა იტყოდა ხოლმე, რომ ბაბუაშენს ყველაზე მეტად გიორგის ცოლი პელაგია უყვარდაო, ხოლო მაისურაძესთან კი მეტად მეგობრობდაო. მისი განკარგულებით სიკვდილის შემდეგ მზრუნველობა ოჯახზე გიორგის უნდა ჩაბარებოდა და მართლაც, სიმამრის სიკვდილის შემდეგ ოჯახის მზრუნველი გიორგი იყო. მაშინ ამბროსი მხოლოდ 13 წლისა ყოფილა და მთელი ოჯახი, მტერ-მოყვარე, გიორგის დასწოლია მოსაველეად და სარჩენად. როცა სამხედრო საკრებულოსათვის შეუსრულებიათ სამუშაო (რელიგიურ თემაზე) მღვდელს მცირე გასამრჯელო მიუცია, ბაბუას ამის გამო დიდი ინციდენტი მოსვლია. ამბობდნენ ხოლმე, რომ

მღვდელს სცემაო. გიორგი ჩვენებისათვის თურმე ბევრს ზრუნავდა და თავის ოჯახის წევრებიდან არ არჩევდა, მას უზრუნია ბევრი მამაჩემის (ამბროსის) აღზრდაზე (ამ მოგონებებთან დაკავშირებით საესეებით გასაგები ხდება სიკვდილის წინა დღეებში გაგზავნილი თხოვნის აზრი, სადაც მაისურაძე უჩივის ხელმოკლეობასა და დიდ შესანახ ოჯახის ყოლაზე. იხ. ლენინგრადის არქივის ფონდი 784, საქ. № 95. ფ. 9 — 19; ცოლის ძმა ამბროსი სწავლობდა გიორგისთან გიმნაზიაში, გიორგისთან უსწავლია აგრეთვე იროდიონ ამბროსის ძესაც.—შ. კ.).

ს ქ ე მ ა № 1

ს ქ ე მ ა № 3

იხ. ჭ. 426 არქ. 121 ფურც.
112.1869 29 17
სადაც წერია: „შახვერ ცე-
მადნი“

ასევე: ჭ. 426 არქ. 104
შეესივება 1866 წ. წერია:
„ცოლანია“

გიორგი ივანეს ძე მაისურაძე

+1885, ქუთაისში მწვანე ყვავილა.

პელაგია იოსების ასული ცხანოცკი-მაი-
სურაძისა მეუღლე

+1906 წ. ქუთაისი

მხატვრის გარდაცვალებ-
ის დროისთვის:

1. ელისაბედი გუო 26 წ.
გათხოვილი.

გარდაიცვალა 1915 წელს
56 წლისა

2. ოლიმპიადა 21 წლისა
გაუთხოვარი.
გარდაიცვალა 1945 წ.
81 წლისა

ელისაბედ—იგივე ლიზა გიორგის
ასული მაისურაძე-ამირეჯიბისა
1859—1915

+აღვლეთში წმ. გიორგის ეკლესია
ქმარი—რევაზ ამირეჯიბი

ოლიმპიადა გიორგის ასული
მაისურაძე-თევზაძისა

1864—1945

+თბილისში

მარგარიტა რევაზის
ასული ამირეჯიბი-
ჩაპოძისა.

პიანისტი ქალი.
1884—1953

ნადეჟდა რევაზის
ასული ამირეჯიბი
კალანდაძისა
(პოლიო ირეთელის
მეუღლე)

კ. თევზაძე

არ დარჩენია
შთამომავლობა

ცეცილია
კალანდაძე
(ისტორიკოსი)

უწინაა № 222

Герб:
Двуглавый орел
Цена 90 коп
сер.

Свидетельство²⁸

л. 117

По Указу Его Императорского Величества, из Грузино-Имеретинской Святейшаго Синода Конторы, крестьянину генерала майора князя Чавчавадзеа Георгию Майсурадзеу в том, что: 1. — брат его Георгия крестьянин Адам Майсурадзе в прошении 7-го марта 1841 года в Синодальную контору поданном прописывал: родной брат его Георгий Майсурадзев получив вольность от означенного помещика, Князя Чавчавадзеа, и поступив в Академию Художеств, для обучения живописи, — просит его исходатайствовать метрическое о рождении и крещении его свидетельство, для представления начальству, которое требует от него Георгия такого свидетельства, и указывал, что последний рожден в законном супружестве отца его, крестьянина князя Чавчавадзеа, Цинондальского жителя Ивана Майсурадзеа с Елисаветой (уже умершею), 6-го июля 1817 года, и крещен через две недели после того, Цинондальским приходским священником Иовом Чиквиадзеым, при восприемнике церковном крестьянине Окропире Мачитадзе, (тоже умершем) и зрителях Цинондальских жителей || помещичьих крестьянах: Адаме Пиранашвили, Андрее Датунашвили и Георгии Мухелашвили, которые могут подтвердить и законность происхождения его Георгия. По выслушании сего прошения Синадальная контора заключила: а) через Председательствующего Синадальной Конторы Преосвященного Экзарха Грузии отнестись к Его Сиятельству Генерал-Майору Князю Чавчавадзеу и просить уведомления его, точно ли им отпущен на волю сын крестьянина его Ивана Майсурадзеа Георгий, и в котором именно году; б) в правление Императорской Академии Художеств сообщить об оной же просьбе просителей Адама Майсурадзеа истребовать уведомления, о том: точно ли Академическое начальство имеет надобность в метрическом свидетельстве о рождении и крещении означенного вольноотпущенного Георгия Майсурадзеа и в) до получения от князя Чавчавадзеа и от правления Академии отзвон сделать распоряжение о собрании сведения касательно законности происхождения и времени рождения и крещения оного Майсурадзеа, которые потом и доложить вместе с сказанными уведомлениями. Вследствие такого заключения уведомили Синадальную контору: Генерал-Майор

Князь Чавчавадзе что брат крестьянина его Адама Майсурадзева, Георгий, действительно отпущен им на волю в 1837 году. Причем просил ускорить выдачею Адаму Майсурадзе просимого им метрического свидетельства, Императорская Академия Художеств, что состоящему в числе вольно-приходящих учеников Академии, вольно-отпущенному Георгию Майсурадзе необходимо иметь свидетельство о рождении, ибо, по положению Академическому требуется от каждого ученика такое свидетельство как доказательство происхождения его, притом это свидетельство нужно будет Майсурадзе, когда он получит от Академии звание художника, должен будет поступить на службу. Священник селения Цинондали Иов Чиквадзе, через местного его Благочинного Пачиева, по священству показал, что действительно совершал он Св крещение в 1817 году над братом Адама Майсурадзева, Георгием, в Цинондальской Георгиевской церкви, но какого именно месяца и число не помнит, потому что в то время не было выдаю метрической тетради, при оном крещении исправлял причетническую должность бывший при нем Имеретин Давид, по прозванию не известный; восприемником был церковный крестьянин Окропир Мачитадзе, а свидетелем Цинондальские жители крестьяне Адам Пиранашвили, Андрей Датукашвили и Георгий Мухелишвили; от законного брака отца просителя с женою его Елисаветою оный Георгий рожден, и точно рождение его последовало 6-го июня 1817 года. Между тем как Синодальная Контора ожидала от Телавского уездного начальника по требованию своему доставления присяжных показателей означенных светских лиц, проситель Адам Майсурадзе в прошении от 10 августа в Синодальную Контору поданном и в показании 22 сентября 1841 года в Конторе данным, прописал в первом, что находившиеся при крещении брата его Георгия Цинондальские жители: Адам Пиранашвили, Андрей Датукашвили и Григорий Мухелишвили, не спрошены по распоряжению Синодальной конторы за смертью и просил о законности рождения и крещения брата его Георгия, спросит Цинондальских же жителей: дворянина Глаху Козманова и крестьян Нония Ревазашвили и Тевдора Пиранашвили, а во втором, что о времени совершения брака родителей его крестьянина Ивана Майсурадзева с женою Елисаветою, уже умершею, он Адам сведения не имеет а должен о сем знать приходский священник селения Цинандали Иов Чиквадзе, ибо он совершал тот брак. Из означенных лиц Козманов и Ниния Ревазов и Тевдор Пиранашвили на спро-с под присягою показали: действительно были они в 1817 году: (месяца и числа не припомнит), свидетели при совершении крещения Цинондальским священником Иовом Чиквадзем над крестьянином Князя Чавчавадзева, Георгием Майсурадзем, каковое крещение совершено в тамошней Иоанно-крестительской церкви, по кто был тогда причетником не припомнит, восприемником Георгия был Цинондальский житель Окропир Мачитадзе, рожден же Георгий 6 июля 1817 года законном супружестве крестьянина Ивана Майсурадзева с женою его Елисаветою. Священник Иов Чиквадзе, по священству отозвался, действительно совершал он таинства брака Ивана Майсурадзева с женою

его уже умершего, Елисаветою, по какого рода месяца и числа за давностью времени не может припомнить; зрителями при том были: Басила Мамулашвили, Димитрий Мсуканашвили, и Иосиф Датунашвили. Лица сии под присягою подтвердили показание священника Чиквадзеа, и наконец в исповедных росписях Телавского уезда селения Циннондали Георгиевской церкви священника Иова Чиквадзеа за 1827 год в семействе крестьянина Ивана Сулханова Майсурадзеа и жены его Елисаветы Ивановой записан сын их Георгий. 10, 1828—12, 1829—13, 1830—14, 1831—15, 1832—16, 1833—17, 1834—18, 1835—19, 1836—20, 1837—21 года¹⁾. 1) По выслушивании всего выше прописанного Синодальная Контора определением 11 ноября 1842 года состоявшемся заключила: Поелику Священник Циннондальской приходской церкви Иов Чиквадзеа и тамошние жители дворянин Гл-аха Казмаиов и крестьяне Никий Ревашавили и Тевдор Пирапашвили, первый по священству, а последний под присягою удовлетворяют, что брат про-сителя Адама Майсурадзеа Георгий Майсурадзе, родился законно у крестьянина Генерал-Майора (ныне Генерал-Лейтенанта) князя Александра Чавчавадзеа, Ивана Майсурадзеа с женою его Елисаветою в 1817 году, по указанию тех светских лиц 6-го июля точно крещен им священником Иовом Чиквадзеым в том же 1817 году при восприимнике Циннондальском жителе Окропире Мачатадзе, о действительности же брака Ивана и Елисаветы Майсурадзеых, заверяют сказанный же священник Чиквадзеа, также по священству и крестьяне: Басила Мамулашвили, Димитрий Мсуканашвили, под присягою объясняя, что оный давно как был совершен первым при последних, да и по исповедным росписям Циннондальской приходской церкви он Георгий Майсурадзе при тех родителях своих с 1828 по 1838 год включительно значится как их законнорожденный сын, по сим сведениям Синодальная контора полагает, что в законности рождения отпущенного на волю Генерал-Лейтенантом князем Александром Чавчавадзеым, Георгия Майсурадзеа от крестьянина Ивана Майсурадзеа с женою его Елисаветою, в 1817 году и действительности крещения его, в том же году нет сомнения; и потому определяет с положением всех вышепрописанных сведений написать свидетельство Георгию Майсурадзеу, для удовлетворения только в законности и во времени рождения и действительности крещения его, и выдать оное просителю Адаму Майсурадзеу. Во уверение чего даю сие от Синодальной конторы с приложением казенной печати. Тысяча восемьсот сорок третьего года февраля двенадцатого дня.

Член Грузино-иеретинской Святейшего Синода конторы —
Протоиерей Д м и т р и й А л е к с е е в .
За секретаря губернский секретарь — М а к а р о в
ЦГИА Гр. ССР ф. 426 л. 128 л. 117—121

Верно:

Печать с двуглавым орлом.

„Грузино-Иеретинского Святейшего Синода контора“.

¹ 1827 წლისათვის აღებული ასაკი სწორათაა ნაჩვენები; 1828 წლიდან კი კალმის შეცდომასთან გვაქვს საქმე; უნდა იყოს — 11 და ასე შებდეგ; 1837 წელზე უნდა იყოს 20 წელი და არა ისე როგორც ეს არის (21) ნაჩვენები. (მ. კ.)

საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის სამმართველოში

განთავისუფლებული ყმის გრიგოლ მაისურაძისა

თ ხ ო ვ ნ ა

ესწავლობ რა საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიაში ხატვის ხელოვნებას და მინდა რა ვიყო გარეშე მოსწავლე აკადემიისა. უმორჩილესად ვთხოვ მმართველობას ამ აკადემიისა მიმიღოს მე ასეთ მოსწავლეთა რიცხვში და აღმკურვოს მე სათანადოდ, აქაურ სატახტო ქალაქში საცხოვრებლად საკურო ბილეთით; ამასთანავე ერთად მაქვს პატივი წარმოგიდგინოთ ყმობიდან განთავისუფლების საბუთიც. ამ თხოვნას გრიგოლ მაისურაძემ ხელი მოაწერა.

27 სექტემბერი 1837 წ.

სახ. ცენტ. საისტ. არქივი ლენინგრადში, ფონდი 789 აღ. 1 საქ. 98. 1837 წ. ფურ. 25.

ბ ი ლ . ე თ ი № 577

განთავისუფლებულ ყმას გრიგოლ მაისურაძეს სსა მიერ მიეცა მასზე რომ მას ამ აკადემიის 1830 წლის დეკემბრის 19 დღეს უზენაესად დამტკიცებულ დამატებით დადგინებათა-განც. 1 § 12 დ და ე ლიტერთა მიხედვით ნება ეძლევა როგორც აკადემიის გარეშე მოსწავლეს ისწავლოს აქ ხატვის ხელოვნება და რომ ვადა, კანონით დადგენილი, ცხოვრებისა ახალი სახეობის არჩევისათვის ამ ბილეთის გაცემის დღიდან ს. ა. შეხედულებისამებრ შეიძლება გაგრძელებულ იქნას 6 წლამდე ან მანამდე სანამ იგი იქნება ღირსყოფილი თავისუფალი (ქლასგარეშე) მხატვრის წოდებაში აყვანისა.

რის შემდეგაც, ზემოთ აღნიშნულ მუხლის საფუძველზე ს. ა. დამატებით დადგენილებათა საფუძველზე მას, მაისურაძეს შეუძლია თავისუფლად იცხოვროს ს. პ. ბ-ში, ცხოვრების ახალი სახეობის აურჩევლად, როგორც ს. ა. გარეშე მოსწავლეს. რის დასადასტურებლად ეძლევა მას მაისურაძეს, მისივე თხოვნის

შესაბამისად ს. ს. ა. ეს ბილეთი უმცირესი ბეჭდის დასმით
ს. პ. ბ. 1837 წ. ოქტომბრის 16 დღესა.

ნამდვილი ბილეთი მიიღო გრიგოლ მაისურაძემ
იხილეთ იგივე არქივ. ფონ. 789 აღ. 1, საქ. 98 1837 ფ. 26 უკანა მხარე

საარქივო საბუთი № 4

ბ-ნ ს. პ. ბ. ობერ პოლიცმეისტერს

ფურც. 27 № 578
18 ოქტომბერი

1837 წ.

გაცემული ბილეთის
შესახებ

უზენაესად 1830 წლის დეკემბრის 19 დღესა სსა დადგენილებით
დამტკიცებულ დამატებით დადგენილებათა განყოფილება 1, §
12 დ და ე ლიტერთა ქვესაფუძველზე მიეცა აკადემიიდან გა-
რეშე მოსწავლეს, გრიგოლ მაისურაძეს ბილეთი ესე ამა ოქტომ-
ბრის 16 რიცხვსა № 577. როგორც დამადასტურებელი ამ
აკადემიაში მისი დაუბრკოლებლად ხატვის ხელოვნების შეს-
წავლის საგანზე. ასევე სპბ თავისუფლად ცხოვრებისათვის.
მის მიერ სხვა საქმიანობის აუორჩევლად 6 წლის განმავლობაში,
ე. ი. მანამდე, ვიდრე იგი მოიპოვებდეს მხატვრობის დარგში
თავის სწავლით უფლებას თავისუფალი მხატვრის წოდებისა ან
არა და ვიდრე აკადემიის მიერ იგი არ იქნება ჩათვლილი ისეთ
პიარად, რომელიც ასეთს არ იმსახურებს. სსა ვალდებულად სთვლის
თავს აცნობოს ამის შესახებ თქვენ მაღალკეთილშობილებას
თანახმად 1831 წლის 17 მარტის № 201 მომართვისა, თქვენი
მმართველობის ქვეშ მყოფ სპბ პოლიციისათვის საჭირო ცნო-
ბებისათვის.

ფურც. 27
ზ. 8.

იხილეთ იგივე არქივი ფონ. 789 აღ. 1, საქ. 98 1837 წ. ფ. 27, ზ. 8.

საარქივო საბუთი № 5

ფ. 1 № 210

31 მაისი 1838 წ.

მოწყალეო ხელმწიფე ალექსი ნაკოლაოვიძე

აღნიშნა: მიუცეს პასუხი, რომ მისი უმაღლესი იმპერატორობის უკანასკნელი
ბრძანებულებით მონაფეთა მიღება ხაიმამ, სამხ. აკდ. სახელ. ხარვზე აკრძალულია

მაქვს რა მონაწილეობა, თქვენ მაღალკეთილშობილებისადმი
რწმუნებულ სამხატვრო აკადემიაში გარეშე მოსწავლის, გრიგოლ
მაისურაძის განათლებაში, რომელსაც აქვს კემმარიტი სურვილი

იყოს მხატვარი—ფერწერის დარგში, ხოლო ჩემის მხრივ კი მთელი შესაძლებლობით მსურს დავეხმარო ამ ახალგაზრდა კაცს, მის კეთილშობილ სურვილთა განხორციელებაში, მაგრამ მართო მე ჩემის მხრივ ვარ რა უძლებელ მივეცე მას ასეთი ბედნიერება, ვბედავ უმდაბლესი თხოვნით თქვენი მაღალკეთილშობილების შეწუხებას, როგორც კემმარიტ მფარველისა და მოყვარულისა ყოველი მშვენიერი ხელოვნებისა და როგორც საიმპერატორო-სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტისა, დაეხმაროთ ამ ღარიბ და ყოველგვარ კონებასა და საშუალების მოკლებულს, მხატვრობათა შესწავლაში, თქვენი მოწყალე ყურადღებით და შეიტანოთ იგი მაისურაძე აკადემიის აღსაზრდელთა რიცხვში სახაზინო ხარჯზე და მისცეთ მას მეტი საშუალება მისი სურვილის სრულყოფისათვის, რაც კემმარიტად დამოკიდებული იქნება თქვენი მაღალკეთილშობილებისაგან.

მე მაისი 1888 წ.
მის მაღალკეთილ-
შობილებას ა. ნ.
ოლენინს

ამ საქმეში თქვენი კეთილგანწყობილებით წინასწარ დაიმედებულს მაქვს პატივი მთელი პატივისცემით და ასეთივე ერთგულებით მადლობა მოგახსენოთ. თქვენი მაღალკეთილშობილების მონა-მორჩილი მსახური მეფისწული ბაგრატი.

იგივე არქივი ფონდი 789 აღ. 20 საქ. 19 1838 წ. ფ. 1. 1 ზ. 8.

ს ა ა რ ქ ი ე ჲ სა ბ უ თ ი № 6

მოწყალეო ხელმწიფე

ფ. 2 ზ. 148 81
მაისი 1888 წ მის
ბრწყინვალეობას
მეფისწულ ბაგრატ
გიორგისძეს

მეფისწულო ბაგრატ გიორგის-ძე!

თქვენი ბრწყინვალეობის შუამდგომლობაზე ა/წ. 31 მაისიდან, რომლითაც თქვენ გამოსთქვამდით სურვილს საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიაში სახაზინო ხარჯზე აღსაზრდელთა რიცხვში, გარეშე მოსწავლის გრიგოლ მაისურაძის აყვანის შესახებ, მაქვს პატივი შეგატყობინოთ, რომ იმპერატორ-მეფის უკანასკნელი განკარგულებით სამხატვრო აკადემიაში სახაზინო ხარჯზე მიღება აკრძალულია.

კემმარიტი პატივითა და სრულის მინდობით მაქვს პატივი ვიყო ერთგული თქვენი ბრწყინვალეობისა.

იგივე არქივი ფონ. 789 საქ. 19 1838 წ. ფურ. 2

საარქივო საბუთი № 7

ფ. 1 № 577 მმართველობის განხაზ. 7 მაისს 1840 წ. 1 მაისი 1840 წ.

საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის სამმართველოში აკადემიის გარეშე მოსწავლის
გრიგოლ მაისურაძის

თ ხ ო ვ ნ ა

1837 წლიდან მე დავიარები აკადემიის ხატვის კლასში და ვხატავ ნატურიდან, ასევე ვმეცადინებ ფერწერაშიაც, მაგრამ არა მაქვს რა ნაცნობობა, შესრულებულ სამუშაოს ვერ ვასაღებ ხოლმე, ამის გამო ისეთ მდგომარეობაში ჩავყარდი რომ აღარ გამაჩნია არავითარი საღსარი სახატავ კლასებში დასწრებისათვის საჭირო ბილეთის შესაძენათაც კი. ასეთ უკიდურეს მდგომარეობაში მყოფი მოვმართავ აკადემიის მმართველობას თხოვნით დახმარებისათვის, იმით რასაც ჩასთვლიან საჭიროთ ჩემდა საკეთილდღეოდ, ოღონდ მქონდეს კი საშუალება ხატვაში მეცადინეობის განგრძობისა; ამასთანავე ერთად ვარდგენ ჩემს მიერ გაკეთებულ ასლს მეფე იმპერატორის სურათიდან.

1 მაისი, 1840 წ.

გრიგოლ მაისურაძე

იგივე არქივი ფონ. 789 აღ. 14, საქ. 95-მ 140 ფურ. 1

საარქივო საბუთი № 8

ფურც. 2

საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის მმართველობის უურნალიდან

ამონაწერი 1840 წ. 7 მაისი

სტატია 2. აკადემიის გარეშე მოსწავლეს გრიგოლ მაისურაძის თხოვნით (შემოსული წიგნით № 577) განისაზღვრა: მიეცეს გარეშე მოსწავლეს გრიგოლ მაისურაძეს აკადემიის შტატის უქონებელ მოსწავლეთათვის განკუთვნილ ერთდროულ დახმარების თანხებიდან, 10 მანეთი ვერცხლით. ამონაწერი უურნალიდან ამ სტატიის მიხედვით მიეცეს ზაზინაძარს და ბუზგალტერს ცალცალკე მათ მიერ თავის ნაწილთა მიხედვით შესასრულებლად. ამასთანავე მაისურაძეს დაეკავოს აკადემიის ხატვის კლასებში დასწრებისათვის საჭირო ბილეთის თანხა მთელი წლისა, ე. ი. 9 მანეთი ვერცხლით.

იგივე არქივი ფონ. 789 აღწ. 14, საქ. 95 მ. 1840 წ. ფურ. 2

საარქივო საბუთი № 9

ფ. 1

№ 1186 საბჭოს განსაზღვრებაში 4 ოქტომბერს 1841 წ.

საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის საბჭოში

აკადემიაში თავისუფალ მოწვევად მოწვევის ი ა გ ო რ მ ა ი ს უ რ ა ძ ი ს

თ ბ ო ვ ნ ა

ვარდგენ რა საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის კეთილმინდობით
დულემაზე ჩემს მიერ ნატურიდან ნაწერ პორტრეტს, უმორჩი-
ლესად ვთხოვ საბჭოს ღირსმყოს მე ამ ნაწუშევრით კლასგარე-
შე თავისუფალი მხატვრის წოდების მონიჭებისა, თუკი მე ნა-
ხული ვიქნები ღირსად ამისა. 1841 წლის 26 სექტემბერი.

ე გ ო რ მ ა ი ს უ რ ა ძ ე

იგივე არქივი ფონ. 789 აღწ. 1 1841 წ. საქ. 44 ფ. 1

საარქივო საბუთი № 10

ფარც. 2

ამონაწერი სამხატვრო აკადემიის საბჭოს ჟურნალიდან 1841 წელი

4 ოქტომბერი, გვ. 3

აკადემიის თავისუფალ მომსვლელის მოსწავლე გრიგოლ მაისუ-
რაძის (შემოს. წიგ. № 1186) თხოვნის მიხედვით დადგენილია:
გამოცხადოს გ. მაისურაძეს, რომ კლასგარეშე მხატვრის წო-
დების მისაღებად მოითხოვება უფრო დამაკმაყოფილებელი
ნამუშევრები.

იგივე არქივი ფონდ. 789 აღწ. 1 საქ. 4 ნაწ. 3 1841 წ.

ფ. 4

საარქივო საბუთი № 11

საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორას

იმპერატორის
პარის სამინისტრო
საიმპერატორო
სამხატვრო აკადე-
მია 9 ივლისი 1848
წელი (უნდა იყოს
1841—2. კ)

საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორის ამა წლის 23
იპრილის № 1332 მომართვაზე, საიმპერატორო სამხატვრო
აკადემიის მმართველობას, პატივი აქვს მოგახსენოთ ამით, რომ
გააზატებულ გრიგოლ ივანეს-ძე მაისურაძეს, რომელიც იმყო-
ფება აკადემიაში თავისუფალ მომსვლელ მოწაფეთა რიცხვში,
აუცილებლად ესაქიროება მოწმობა დაბადებისა და მონათვლისა,
რამეთუ აკადემიის დებულებით ყოველი მოწაფისაგან მოითხო-

ვება ასეთი მოწმობა, როგორც საბუთი მისი წარმოშობის დამადასტურებელი; ამასთანავე. ეს მოწმობა მაისურაძეს დასკირდება მაშინაც, როცა მას, მიიღებს რა აკადემიიდან მხატვრის წოდებას, მოუხდება სამსახურში შესვლა.

იგივე არქივი ფონ. 789 აღწ. 14 საქ. 95-მ 1840 წ. ფ. 4

ს ა ა რ ქ ი ე ვ ს ა ბ უ თ ი № 12

განსაზღვრ. სამმართ. 10 ივნისი, 21 მაისი, 1841 წელი

ფ. 5

საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის სამმართველოში

№ 558 საქართ-
ველო-იმერეთის
სინოდალური კან-
ტორა № 1832
28 აპრილი
1841 წ. თბილისი

გლეხი გენერალ-მაიორ თავად ქავჭავაძისა ადამ მაისურადივი გამოითხოვდა რა საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორიდან, ამა წლის 7 მარტს შემოტანილ თხოვნით, მეტრიკულ მოწმობას მისი ღვიძლი ძმის, განთავისუფლებულ გიორგისა, დაბადებისა და მონათელის შესახებ, რომელიც სწავლობს თქვენთან აკადემიაში ფერწერას, განგვიმარტავდა, რომ ასეთ მოწმობას ითხოვდეს თითქოს სამხატვრო აკადემია. ხოლო იმის შესახებ თუ რა ცნობები, ნამდვილად სჭირდება თუ არა აკადემიის მაისურაძის მიერ გამოთხოვილი საბუთები. აუცილებლად (უნდა იცოდეს) სინოდალურმა კანტორამ, ეს კანტორა უმორჩილესად გთხოვთ აცნობოთ მას: ნამდვილად. აქვს თუ არა საჭიროება აკადემიის მმართველობას, ზემოთ აღნიშნულ განთავისუფლებული ყმის გრიგოლ მაისურაძის დაბადებისა და მონათელის მეტრიკული მოწმობისა და სახელდობრ როგორისა.

პროტოერეი დ ი მ ი ტ რ ი ა ლ ე ქ ს ე ე ვ ი მღვანის მაგიერ მაკაროვი

იგივე არქივი ფონ. 789 აღ. 14 საქ. 95-მ 1840 წ. ფ. 5

ფურ. 3

ს ა ა რ ქ ი ე ვ ს ა ბ უ თ ი № 13

16 ივნისი 1842 წ.

საიმპერატორო-სამხატვრო აკადემიის საბჭოში

საიმპერატორო-სამხატვრო აკადემიის გარეშე მოწაფის გ რ ი გ ო ლ მ ა ი ს უ რ ა ძ ი ს

თ ხ ო ვ ნ ა

მაქვს სურვილი მივალწიო მხატვრის წოდებამდე, პორტრეტულ ფერწერის დარგში, რის გამოც ესთხოვ აკადემიის საბჭოს მყოს მე ღირსი პროგრამით გათვალისწინებული ამოცანისა,

წოდების მისაღებად და დამართოს ნება დავსწერო პორტრეტი ჩემი ნაცნობი ქართველი თავადიდან—გეროკიძიდან (?!—შ. კ.) [ასეთი გვარი ქართულ გვართა შორის ჯერჯერობით ცნობილი არაა (იხილეთ „Родословная...“). ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აქ რალაც გაუგებრობას აქვს ადგილი... ხომ არაა ეს კალმის შეცდომა?.. ხომ არ შეიძლება ვიფიქროთ თხოვნა დაიწერა სხვისი ხელით, კარნახით და გვარის ასეთ გარდაქმნას ჰქონოდეს ადგილი:

შ	არ	ვაშ	იძე
გ	ერ	ოკ	იძე

შარვაშიძე იმ ეამად, მართლაც, იმყოფებოდა პეტერბურგში, რომელსაც თან დაურთავ რწმუნებას, მასზედ რომ მე ნამდვილად ხატურიდან ვხატავდი გიორგი მაისურაძე.

16 ივნისი 1842 წელი

იგივე არქივი. ფონ. 789 აღწ. 1 საქ. 44

ფურც. 4

ს ა ა რ ქ ი ე ო ს ა ბ უ თ ი № 14

სამხატვრო აკადემიის საბჭოს უფროსიდან

ა მ ო ნ ა წ ე რ ი

1842 წ. აგვისტოს სამსა დღესა

მუხლი 4. აკადემიის გარეშე მოსწავლის გრიგოლ მაისურაძის თხოვნით (№ 685) განისაზღვრა: მოსწავლე მაისურაძეს ნება დაერთოს კლას-გარეშე მხატვრის წოდების მისაღებად, როგორც პროგრამა დახატოს პორტრეტი გეროკიძისა, მხოლოდ იმ პირობით, რომ მან აკადემიურ საბჭოს დაჟმონწილოს, რომ იგი ნამდვილად მის ზიერ არის შესრულებული, გარეშე პირის დაუხმარებლად (იხ. იგივე არქივი ფონდ. 789 აღწ. 1, საქ. 44 1841 წ.).

...საბ. 28 თებერვალი

28 თებერვალი 1844 წ.

ხაიმპერატორო-სამხატვრო აკადემიის საბჭოში აკადემიის თავისუფალ
მომსვლელ მოხწავლის გ რ ი გ ო ლ მ ა ი ს უ რ ა ძ ი ს

თ ხ ო ვ ნ ა

1837 წლიდან ვსწავლობ აკადემიაში, ამჟამად სხვის დაუხმარებლად უსახსრო და საკუთარი თავის შენახვის უნარუქონე-ბელი ვარ, ჩემი დაბადების აღგილიდან, საქართველოდან ვერავინ ველარ მეხმარება, აქ ცხოვრება მეტად მიმიძინს. ამის გამო ვარდგენ რა ამასთან ერთად ჩემს ნამუშევრებს ვთხოვ აკადემიის საბჭოს ღირსმყოს მე მხატვრის წოდებისა, ურომლისოდაც მე არ ძალმიძს დაბრუნება ჩემს სამშობლოში.

თავისუფლად მომსვლელი მოსწავლე გ რ ი გ ო ლ მ ა ი ს უ რ ა ძ ე

28 თებერვალი 1844 წ.

იგივე არქ. ფონდ. 789 საქ. 95 აღ. 14.

საბჭოთხოვნო საბუთი № 16

Герб Императорская

С. П. Б.

Академия художеств

А т т е с т а т.

Из Императорской Академии Художеств вольноприходящему ученику Ея Григорью Майсюрдзе в том, что он во внимание к хорошим познаниям в Живописи портретной, доказанным написанным им с натуры портретом, на основании § II Высочайше утвержденного в 4 день Марта 1840 года Преобразования училища Императорской Академии Художеств Академическим Советом 28 февраля 1844 года возведен в звание (неклассного) Художника и утвержден в оном Общим Собранием Академии 29 сентября того же года с правом, по силе Всемилоштивейшего дарованной Академии Художеств привилегии, пользоваться с потомством его вечною и совершенною свободою и вольностию и вступить в службу, в какую сам, как Свободный Художник, пожелает. Во уверение чего и дан ему Майсюрдзе сей аттестат с приложением Академической печати. С. Петербург октября 12 дня 1844 года.

Президент — [Герцог М. Лейхтенбергский]

Конференцсекретарь — Григорьев

Печать. (Бунага наклеена на сургуче и придавлена медною печатью).

ЦГИА Гр. ССР, ф. 426 д. 126 л. 119.

Верно:

2 круга

1 печ. Императорской

С. П. Б. Академии художеств.

საბჭოთხოვნო საბუთი № 17

14 марта 1846 года

В правительствующий Сенат.

Императорской академии художеств.

Р а п о р т.

Императорская академия художеств во внимание к хорошим познаниям по части художеств, возвела в звание свободных неклассных художников именно: уволенных из мещанских обществ С. Петербург-

ского: Петра Черкасова и Константина Оглоблина, Московского — Федора Юркинского; Нижегородского — Александра Михайлова; Кушвинского — Александра Чеботарева; Митавского — Готфрида Шарлова и Рижского цехового Александра Швабе и вольноотпущенных: Авдея Ерилола, Антона Иванова, Тараса Шевченко, Сергея Федорова, Григория Карпова Михайлова, Алексея Полякова и Григория Майсюрядзе, в котором звание и утверждены все означенные лица. Общим собранием академии, с правом, по силе всемогущественнее дарованной ей привилегии пользоваться с потомством их вечной и совершенной свободой и вольностью и вступить в службу, в какую сами, как свободные художники, пожелают. //

Вследствие чего императорская академия художеств, препровождая увольнительные акты 1. Черкасова, 2. Оглоблина, 3. Юркинского, 4. Михайлова, 5. Чеботарева, 6. Шарлова; 7. Швабе, 8. Ермилова, 9. Иванюва, 10. Шевченко, 11. Федорова, 12. Михайлова, 13. Полякова, и 14. Майсюрядзе, покорнейше просит правительствующий Сенат, согласно 318 ст. III т. св. зак. изд. 1842 года об исключении из податного состояния и о последующем кому следует дать знать указами равно в Академии.

№ 249. 12 марта 1846 г. По 1-му Департаменту.

Центральный государственный исторический архив СССР
в Ленинграде, ф. 1341, оп. 62, 1846 г. д. 520, л. 1—100.

საარქივო საბუთი № 18

К о п и я

10

1846 года, марта 28 дня. По указу его императорского величества, правительствующий Сенат слушали рапорт Академии художеств об исключении из податного состояния художников 1. Петра Черкасова, 2. Константина Оглоблина, 3. Федора Юркинского, 4. Александра Михайлова, 5. Александра Чесотарева, 6. Готфрида Шарлова, 7. Александра Швабе, 8. Авдея Ермилова, 9. Антона Иванова, 10. Тараса Шевченко, 11. Сергея Федорова, 12. Григория Карпова Михайлова, 13. Алексея Полякова и 14. Григория Майсюрадзе. Приказали, означенных художников, на основании 318 ст. III т. св. уст. о службе по определ. от правит. изд. 1842 г. исключить первых семерых из подушного оклада, а прочих оставить для избрания другого рода жизни свободными и о том в С. Петербургскую, Московскую, Нижегородскую, Пермскую, Курляндскую и Лифляндскую казенные палаты, с препровождением // увольнительных о лицах происходящих из мещанского и цехового сословий свидетельств, послать указы, каковым дать знать и Академии художеств Подлинное подписано г.г. сенаторами Н. А. Челяшевым, князем Н. А. Лобяновым-Ростовским, С. С. Ланским, М. Н. Маравьевым, М. Н. Жемчужниковым. Скреплено обер-секретарем

Вельдбрехтом и в должности секретаря Котурнишким. Пропущено к исполнению 15 апреля 1846 года обер-прокурор Даниэлом.

За протоколиста (подпись).

С подлинного читал помощник секретаря (подпись).

№ 2837.

По сему определению указы посланы:

17 апреля 1846 года

С. Петербургской каз. Палате за № 17731

Московской " " " № 17732

Нижегородской " " " № 17733

Пермской " " " № 17734

Курляндской " " " № 17735

Лифляндской " " " № 17736

Академии художеств " " " № 17737

Центральный государственный исторический архив СССР
в Ленинграде, ф. 1341, оп. 62, 1846, д. 520, л. 10—10 об. зм.

საარქივო საბუთი № 19

ტ. შევჩენკოს თარხნობის სიგელი

ლ. 4.

Тысяча восемьсот тридцать восьмого года, апреля двадцать второго дня*), я нижеподписавшийся уволенный от службы гвардии полковник Павел Васильев сын Энгельгард отпустил вечно на волю крепостного моего человека Тараса Григорьева сына Шевченко, доставшегося мне по наследству после покойного родителя моего действительного тайного советника Василия Васильевича Энгельгарда, записанного по ревизии Киевской губернии, Звенигородского уезда в селе Кирилловка, до которого человека мне, Энгельгарду, и наследникам моим впредь дела нет и ни во что не вступаться, а волен он, Шевченко, избрать себе род жизни какой пожелает.

К сей отпускнуой уволенный от службы гвардии полковник Павел Васильев сын Энгельгард — руку приложил — Свидетельствую подпись руки и отпускнуой, данного полковником Энгельгардом его крепостному человеку Тарасу Григорьеву, сына Шевченко действительный статский советник и кавалер Василий Андреев сын Жуковский, в том же свидетельствую и подписуюсь, профессор восьмого класса К. Брюллов.

* შევჩენკოს თარხნობის სიგელი ჩვენში ქვეყნდება პირველად. შევჩენკოს განთავისუფლების თარიღები აქვთ მოცემული არასწორად: ს. კონდაკოვს, იხ. „СП. А. Х“. т. II. გვ. 222 — აჩვენებს 1839 წ; ასევე ნ. გ. მაშკოვცეს — იხ. „Академия худож. С С С Р. К. П. Брюлов в письмах, документах...“ გვ. 128, სადაც მითითებულია „1837 25. IV“; ამ წიგნშივე შენიშვნებში გვ. 278 მითითებულია 1839 წელი — „დაიწყო სწავლა“. როგორც ვხედავთ, ჩვენს მიერ აქ გამოქვეყნებულ დოკუმენტებით სულ სხვა გარემოებისთან გვაქვს საქმე და სხვა მტკიცდება.

Сия отпускная Санктпетербургской Палаты гражданского суда во 2-м Департаменте при прошении вольноотпущенного дворового человека Тараса Григорьева сына Шевченко и засвидетельствованию явлена и в согласность состоявшейся в Палате сего мая 16 числа резолюции по записке в 2 книгу под № 130, с ею надписью выдана мая 20 дня 1838 года Заседатель (подпись). Секретарь (подпись).

«У сей надписи его императорского величества гражданской Палаты печать».

Столоначальник (подпись).

Центральный государственный исторический архив СССР
в Ленинграде, ф. 1341, оп. 62, 1846 г., д. 520, лл. 4—4 об зм.

საბჭოთა სსრკ № 19 ა

[11 февраля]

УПРАВЛЕНИЕ ПОПЕЧИТЕЛЯ
Кавказского учебного округа
7 февраля 1850 года
в Тифлисе

Господину управляющему
Кутаисскую Дирекцию Училищ.

Г. Наместник Кавказский, вследствие представления попечителя Округа, основанного на просьбе на неклассного художника Григория Майсурадзе, изволил определить г. Майсурадзе учителем рисования и чистописания в Кутаисскую гимназию.

Уведомляя о сем Ваше Высокоблагородие, честь имею присовокупить, что об отправлении Майсурадзе из С. Петербурга с снабжением Его дорожною и двойными прогонами до Кутаиса. Его Снятельство Князь Михаил Семенович, 31-го минувшего января отнесся к Г. С. Петербургскому военному Генерал-Губернатору:

За отсутствием Попечителя
Временно Управляющий Округом, статский
советник —

За правителя канцелярии старший
помощник:

ЦИА ГССР ф. 426. д. 4, л. 25.

საბჭოთა სსრკ № 20

[2 мая]

УПРАВЛЕНИЕ ПОПЕЧИТЕЛЯ
Кавказского учебного округа
20 апреля 1850 года
№ 628
в Тифлисе

Господину управляющему
Кутаисского дирекцию училищ.

Закавказская Казенная Палата сообщает мне, что С. Петербургская Казенная Палата, вследствие предложения Г. С. Петербургского Военного Губернатора, предписала 6 марта местному казначейству о выдаче, на основании св. зак. т. 3 уст. о служ. по опред. от прав. ст. 468 и 1284, обучающемуся в Императорской Академии Художеств и вышед-

шему из оной со степенью не классного художника. уроженцу Закавказского края, Григорию Майсурадзе, определенному учителем рисования в Кутаисскую Гимназию, двойных прогонов на две лошади от С. Перетбурга до Кутаиса.

О чем для сведения, уведомляя ваше высокоблагородие в дополнение предложения моего от 7 февраля № 281, имею честь препроводить аттестат Майсурадзе за № 1262.

Попечитель, действительный статский советник — [Семенов]

Правитель канцелярии —

ЦГИА Гр. ССР, ф. 426, д. 4 л. 54.

სადასტოვო საბუთი № 21

[10 мая]

УПРАВЛЕНИЕ ПОПЕЧИТЕЛЯ
Кавказского учебного округа
5-го мая 1850 г.
№ 676
в Тифлис

Господину Управляющему Кутаисской
Дирекциею Училищ

Прикомандировав, навремя, прибывшего в поверстный срок в Тифлис учителя рисования и чистописания Кутаисской Гимназии Майсурадзе, к Тифлисской гимназии, я имею честь уведомить о сем Ваше Высокоблагородие, покорнейше прося Вас, следующее Майсурадзе жалованье высылать, на его счет, к Директору училищ Тифлисской Губернии.

Попечитель, действительный статский советник —

Правитель канцелярии —

ЦГИА Гр. ССР, ф. 426, д. 4 л. 60.

სადასტოვო საბუთი № 22

[10 июня]

УПРАВЛЕНИЕ ПОПЕЧИТЕЛЯ
Кавказского учебного округа
5-го мая 1850 г.
№ 677
в Тифлисе

Господину управляющему Кутаисской
дирекциею училищ.

В дополнение предложения Временно — Управлявшего Округом от 7 февраля № 281, имею честь уведомить Ваше Высокоблагородие, что Г. Наместник Кавказский изволил определить Григория Майсурадзе учителем рисования и чистописания в Кутаисскую Гимназию, 31 минувшего Января с которого числа и следует ему производить содержание.

Попечитель действительный статский советник — [Семенов]

Правитель канцелярии —

ЦГИА Гр. ССР, ф. 426, д. 4 л. 59.

Верно:

УПРАВЛЕНИЕ ПОПЕЧИТЕЛЯ
Кавказского учебного округа
9-го окт. бря 1950 г.

Господину управляющему Кутаисской
дирекцией училищ.

№ 1703

в Тифлисе

[17 октября]

Предложив директору училищ Тифлисской губернии, отправить к месту служения прикомандированного к Тифлиским гимназиям учителя рисования, черчения, гражданской архитектуры и чистописания Кутаисской гимназии, художника Майсурадзе, я имею честь уведомить о сем Ваше Высокоблагородие в следствие рапорта Вашего от 13 сентября за № 233.

Попечитель, действительный статский советник — подпись
[Семенов]

Правитель канцелярии —

ЦГИА Гр. ССР. ф. 426 д. 4 л. 99

л. 7.

საბჭოთა საბჭოთა № 24

Аттестат

По указу его императорского величества дан сей из Кутаисской дирекции училищ служившему в Кутаисской гимназии учителем рисования, черчения и чистописания Григорию Иванову сыну Майсурадзе, в том, что как из формулярного его списка видно, от роду имеет лет, вероисповедания православного, из свободного состояния, родового и благоприобретенного имени не имеет, в службу вступил учителем рисования, черчения и чистописания в Кутаисскую гимназию 31 января 1850 года, в штрафах, под судом и следствием равно в отпуске и отставке не был, к продолжению службы аттестовался способным и достойным, а 17 февраля попечителем Кавказского учебного округа уволен от должности учителя рисования и чистописания для определения к другим делам. В чем Кутаисская дирекция училищ за надлежащим подписем и приложением казенной печати удостоверяет.

10 января 1852 года г. Кутаис.

За письмоводителя коллежский секретарь Дидебулдзе.

ЦГИА Гр. ССР, ф. 426, д. 17 л. 7—8.

საბჭოთა საბჭოთა № 26

Г. Попечителю

Учитель рисования, чистописания и черчения Кутаисской Губернской Гимназии художник Майсурадзе и учитель греческого языка Александропольского уездного училища Якимиди, находясь на службе по Учеб. Ведомству первый с 31 Января 1850 г., а второй с 14 Марта 1855 г. имеют право || на утверждение в чине губернского секретаря со старшинством со дня поступления на службу.

Почтительнейшее представляя при сем формулярные и краткие спис-

л. 63.
№ 919
15 сентября
1850 г.

оборот 63

ки о службе Майсурадзе и Якимиди на основ[ании] 8 пункта 10 § циркуляр. предписания Г. Наместника Кавказского от 11 октября 1858 г за № 4017, а также и документы их, именно: Майсурадзе — метрическое свидетельство о рождении и крещении за № 424 и аттестат, выданный из императорской Академии художеств за № 1262 и Якимиди. метрическое свидетельство о рождении и крещении я о науках на греческом языке с переводом на русский, выданное Трапизондским Митрополитом за № 409, честь имею покорнейше просить ходатайства Вашего Пр-ва об утверждении || Майсурадзе на основ. 770 ст. 3 т. св. Зак. Уст. по службе граждан. по определению от Правит. изд. 1857 г. и Якимиди на основе 775 и 780 ст. того же 3 т. св. Зак. уст. службе по опр. от Правит. изд. 1857 г. в чине губернского секретаря со старшинством. Майсурадзе на основ. 542 и 758 ст. того же тома и устава с 30 Генваря 1852 года и Якимиди на основ. 542 и 758 ст. того же тома и Устава из. 1857 г. с 1 марта 1855 г. при сем в. п. честь имею присо-вокупить что свидетельства на звание учителя Якимиди непредставляется, потому, что хотя Якимиди удостоен бывшею Комиссиею, учрежденною при К. У. Округе 18 мая 1853 г. этого звания, но свидетельства на таковое тогда ему не было выдано.

ЦГИА Гр. ССР, ф. 426 д. 128 л. 63

საბჭოთა საბჭოთა № 27

общ. | № 511
вход | 27 февр. 85
мур. |

В Совет Императорской Академии Художеств.

Свободного художника учителя чистописания, рисования и черчения при Кутаисской классической гимназии Григория Иванова Майсурадзе.

В 1844 году я первый из жителей Кавказа окончил курс Императорской Академии художеств с званием свободного художника, а потом в 1850 году назначен учителем чистописания, рисования и черчения в Кутаисскую гимназию, где и теперь нахожусь в этой же должности, непрерывно прослужив тридцать пять лет. ||

Полный оклад пенсий для учителей гимназии составляет цифру при которой можно безбедно существовать, но этот оклад распространяется только на учителей предметов гимназического курса: математики, истории, языков и проч. учителя же рисования, черчения и чистописания по существующим о пенсиях постановлениям не могут воспользоваться такою наравне с прочими преподавателями и в этом отношении сравниваются с чиновниками Министерства внутренних дел, оклад пенсий, которых даже за 35 летнюю службу крайне ограничен.

Получая в настоящее время 500 рублей в год я по выходе в от-

* საქმეში აკლას 64, 65 გვერდები; 63 გვერდი შეიკნის შესვლით სხვა გვერდებიდან გრძელდება.

ставку никак не надеюсь получить пенсию даже и половину этой суммы, а между тем, я честно и усердно трудился 35 лет, потерял силу, здоровье и изжил всю жизнь, положив ее на воспитание юношества и в результате должен по выходе в отставку почти помирать // с голоду, надо заметить, что в эти 35 лет мною пахито большое семейство — жена и дети дочери и так кроме меня крайности должны подвергнуться и все дорогие для меня личности.

В таких стеснительных обстоятельствах, я как воспитанник Императорской Академии Художеств и при том такой, который деятельность всей моей жизни провел в Российской империи на коронной службе, согласно устава Академии, обращаюсь в Совет оной с покорнейшей просьбой об оказании мне помощи на старости лет, ибо чувствую, что здоровье мое вполне надломлено делами, трудами и климатом и я должен сознаться, что трудиться уже не в состоянии.

А потому, имею честь покорнейше просить Совет Академии не будет ли признано возможным через его императорское величество великого князя Владимира // Александровича как президента Императорской Академии Художеств похлопотать перед его императорским величеством о том, чтобы эти 500 руб. жалованья, которые я ныне получаю оставить мне в пенсию сумма эта еще далеко не сравняется с суммою учителей научных предметов гимназического курса, но она при крайней бережливости и экономии может поддержать существование мое и моего большого бедного семейства.

О последующем милостивом распоряжении Совета Императорской Академии Художеств и результате оного не оставить меня и уведомить через г. директора Кутаисской классической гимназии.

Художник Григорий. Майсурадзе

15 февраля 1885 года
гор. Кутаис

Центральный Государственный Исторический Архив в
Ленинграде фонд 789, оп. 14 д. 95 — М. 1840 г. л. 9—10.

სახელთა საძიებელი

- აბაშიძე გ. — 107, 118, 121.
 აბას შირზა — 144.
 აბესაძე ქ. — 152.
 აბრამიშვილი — 152.
 აბულაძეები — 107.
 აბულაძე ნ. — 21, 101, 109, 114, 125, 126, 127, 156, 157.
 აღაში (შაისურაძე) — 29, 33, 35, 79, 86, 87.
 აღეიშვილი — 152.
 ავლიშვილი გიორგი — 40, 52, 57, 58, 60, 63, 65, 146.
 ავალიშვილი გარსევან — 146.
 ავალიანები — 107.
 ათანასე (არხიმანდრიტი) — 52.
 ავაკი (წერეთელი) — 122, 131.
 ალექსეიშვილი დ. (პროტოიერეი) — 36, 168, 174.
 ალექსი ნიკოლოზის-ძე (ოლენინი) — 170.
 ალექსანდრე — მეფისწული — 40, 83.
 ალექსანდრე პირველი — 40.
 ანანიაშვილი ლ. — 23.
 ანდლულაძე ს. გ. — 144, 145, 147, 150.
 ანდლულაძე ვ. ა. — 152.
 ანდრონიკაშვილი ლუარსაბ — 12, 13, 14.
 ანდრონიკაშვილი ირაკლი — 39, 40, 45, 53, 55, 71, 143, 144, 145, 146, 147.
 ამბროსი (ეგზანოვსკი) — 119, 163.
 ამირანაშვილი შ. — 15, 16, 17, 19, 29, 152.
 ამირაჯიბი-ჩაბოძისა შ. რ. — 19, 20, 52, 142, 155, 158, 165.
 ამირაჯიბი ნ. — 19, 20, 155, 165.
 ამირაჯიბი ე. — 164.
 ამირაჯიბი რ. დ. — 120.
 ამაშუკელი ვ. — 152.
 აპოლონი (ეგზანოვსკი) — 119, 164.
 არსენიშვილი — 39.
 არჩილი (ჩხიკვაძე) — 144.
 ასათიანი ი. — 101, 143.
 ასათიანები — 107.
 ასვერდოვები — 39, 40, 42, 45.
 ასვერდოვა პ. — 42, 144.
 ბაგრატიონი ალექსანდრე — 13, 14, 16, 17, 71, 72, 82, 88, 97, 98, 100, 107.
 ბაგრატიონი ანა ილ. — 125.
 ბაგრატ (ბაგრატიონი) — 59, 65, 71, 73, 85.
 ბაგრატ ბატონიშვილი — 71, 72, 77, 83, 86, 150, 157, 171.
 ბაგრატიონები — 60, 66, 74, 83, 111, 121.
 ბაგრატიონი პეტრე — 71, 150.
 ბაგრატიონი თეიმურაზ — 73.
 ბაგრატიონი რომანი — 63, 64, 150.
 ბაგრატიშვილი ქ. — 152.
 ბალანჩიშვილი ნ. — 152.
 ბაქაშვილი ვ. — 75.
 ბარათაშვილი ნ. — 25, 27, 49, 141.
 ბალახაშვილი ი. — 10, 22, 143, 147.
 ბარბაქ (ეგზანოვსკი) — 119.
 ბარბაქ (ფეფინი) ივანია ბერძნის ასული — 119.
 ბაქრაძე გ. ი. — 141, 155.
 ბეგუთაშვილი ვ. — 158.
 ბერძე ა. — 43.
 ბერიძე ა. — 17, 164.
 ბიბილაშვილი იოსებ — 21, 119.
 ბიბილაშვილი პ. ი. (ეგზანოვსკისა) — 162, 164.
 ბოდბელი ი. — 40.
 ბონ-ბურევიჩი ვ. — 147.
 ბუკიყაშვილი-მუხრანსკი ანა — 96.
 ბუტურლინი — 39.
 ბუხნიკაშვილი გ. ვ. — 15, 17, 78.
 ბრიულოვი კ. პ. — 23, 24, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 75, 78, 80, 81, 82, 85, 90, 110, 111, 121, 133, 135, 147, 150, 179.
 ბროსე ფ. — 73, 74.
 გაბაშვილი გ. — 9, 17.
 გაბრეელი ეპისკოპოსი — 118, 123.
 გაგარინი (გუბერნატორი) — 119.
 გაგარინი — 101.
 გაგოშიძე — 152, 158.
 გალბერგი — 79.

გამრეკელი (გიორგი) — 109.
 განგესოვი ო. ვ. — 110, 118.
 გარსევანი (კავკასიე) — 52.
 გაწერელია აკაკი — 52, 141, 145, 146, 147, 150, 153.
 გაჩეჩილაძე ა. — 152.
 გველესიანი რ. — 17.
 გეხტმანი გ. ნ. — 146.
 გელოვანი ალ. — 156.
 გეორგიზონი ვ. კ. — 103, 109, 110.
 გეროკიძე (თავადი) — 175.
 გიორგი XII — 40, 71, 74, 146.
 გოგოლაძე ვ. — 152.
 გოეტე — 91.
 გოგიაშვილი ანტონი — 17, 18.
 გორაკი მ. — 147.
 გოციელი — 122.
 გოლოვინი — 145.
 გორგაძე ბ. შ. — 122, 156.
 გორგაძე ვ. — 152, 156.
 გოცაძე მ. — 146.
 გუგუნიძე ი. — 17.
 გუდონი — 78.
 გუნცაძე პ. ა. — 164.
 გურამიშვილი დ. — 5, 11, 17, 134.
 გრიბოდოვი — 62, 63, 65, 145, 146, 148.
 გრიბოდოვა ნ. — 54, 158.
 გრუშაშვილი ი. — 43, 53, 141, 143, 145, 146, 147, 148, 153, 154, 159.
 გრიგორევი — 135, 177.
 გიორგიევი გ. — 153.
 გრიგორევიჩი დ. ვ. — 62, 78, 148.
 გრუდაევი — 43, 44.
 გროზოვი ლ. ნ. — 152.
 გრუზინსკი მ. — 13, 82.
 გრიოზი (მხატვარი) — 75.
 დადიანი გ. — 38.
 დადიანი დავითი — 88.
 დადიანი დიმიტრი — 122.
 დადიანი — 155.
 დადიანი ეკ. — 120.
 დადიანი შ. — 158.
 დავითაშვილი ა. — 91.
 დავითი (ბაგრატიონი) — 83.
 დავითი მიტროპოლიტი — 101.
 დავითი — იმერელი — 34, 36, 167.
 დავიდოვი დენისი — 147.

დადეშქელიაი კ. — 101, 158.
 დანასი — 179.
 დათუნაშვილი ანდრია — 33, 34, 156.
 დათუნაშვილი იოსები — 35, 168.
 დემიდოვი ვ. პ. — 58.
 დიდებულძე გ. — 108, 182.
 დობროვლენსკი — 60.
 დოდაშვილი ს. — 56, 59, 60, 63, 64, 71, 83, 146, 147, 157.
 დონდუა ვ. — 74, 148, 153.
 დონდუა თ. — 23, 152.
 დუდუაშვილი მ. — 7, 10, 21, 22, 29, 141, 142, 148, 149, 153, 155, 160.
 დუმბროვინი — 76.
 დურნოვი ი. ტ. — 59.
 დრანსე — 55, 147.
 ეგნატაშვილი ვ. პ. — 141, 152.
 ეგნატე (ონისიმეს შვილი, იოსელიანი) — 149.
 ეზერსკაია ნ. ა. — 22, 148.
 ეკატერინე II — 42, 74, 79, 118.
 ელიოზიშვილი (სიონის დეკანოზი) — 130, 153.
 ელიოზოვი მ. ი. — 158.
 ელბაძე — 20.
 ელენე დიმიტრის ასული (ნაზარიშვილი) — 121.
 ელისაბედი (მოსურაძე-ამირაჯიბისა) — 33, 34, 35, 55, 119, 120, 131, 155, 163, 165, 166, 168.
 ენგელგარტი ე. ვ. — 179.
 ენიკოლოპოვი ი. — 143, 147, 148.
 ერისთავი — 40.
 ერისთავი ნ. თ. — 17, 144.
 ერისთავი რაფიელ — 118, 119, 158.
 ერმოლოვი ავდეი — 17, 144, 176.
 ვადბოლსკი — 157.
 ვანდიკი (ქ. კოტეტიშვილი) — 14, 82.
 ვან-ზონი — 41.
 ვასილიევი ვ. ვ. (არქიტექტორი) — 112, 113, 118.
 ვაჩიშვილი ალ. — 12.
 ვახვაჩიშვილი — 40.
 ვიარემსკი (შწერალი) — 59.
 ვინერი ე. ნ. — 23, 152.
 ვილბრეგემი რიჩარდი (კაპიტანი) — 54, 147.
 ვიტალი — 59, 60, 65.

გენგეროვი ს. ა. — 61.
 გენეტიკური ფ. გ. — 58.
 გლადიმერ პლექსანდრეს-მე (დიდი პოეზი-
 რი) — 184.
 გოლკოვი — 152.
 გოზოვსკი ვლ. — 40.
 გორონოვი მ. ს. — 100, 101, 111, 113.
 გორონოვი (ეკიმი) — 122, 135, 158.
 ზაზიაშვილი გ. ი. — 17, 122, 153, 156.
 ზანდარაშვილი — 153.
 ზალესკი ვ. — 144.
 ზაქარია (მაისურაძე — ძმი მხატვრისა) —
 29, 149, 163.
 ზუბალაშვილი — 121.
 თივაძე ი. — 141.
 თარხნიშვილი ელენე — 83.
 თევზაძე გ. — 120.
 თევზაძე კ. — 165.
 თევზაძის-მაისურაძე რ. — 164.
 თეიმურაზ ბატონიშვილი — 156.
 თეკლე ბატონიშვილი — 45, 88.
 იაკიმილი — 183.
 ივანე (მაისურაძე) — 55, 67, 68, 153.
 ივანოვი მ. — 39, 144.
 ივანოვი ანტონი — 178.
 ივანენკო ვ. ა. — 100, 154.
 იზიუმსკი — 101.
 ილია (ბლექსანდრეს-მე) — 83.
 იმედიაშვილი იოსებ — 19, 131, 158.
 ირვიძე ა. მ. — 152.
 იონათამიშვილი — 40.
 იოანე ბატონიშვილი — 17, 40, 41, 73, 74,
 145.
 იოანე მახარობელი — 129.
 იორდანიშვილი სოლომონ — 150.
 „იოსელმანი“ — 69.
 იოსელიანი ა. გ. — 153.
 იოსელიანი გ. — 121.
 იოსელიანი დ. — 52.
 იოსელიანი ზ. რ. — 68, 69.
 იოსელიანი რ. — 149.
 იოსელიანი პლ. — 149, 153.
 იოსები (ეხზანოვსკი) — 161, 164.
 ირეთელი პ. — 155.
 ირვინგ აბროსის-მე (ეხზანოვსკი) — 114,
 163, 164.
 იურკინსკი თ. — 178.

ისკრიცკი — 39.
 კალანდაძე ც. პ. — 20, 155, 165.
 კაკაბაძე დ. ნ. — 17.
 კაკაბაძე ს. ნ. — 152.
 კალუბენელი მ. — 145.
 კარლო პეტრეს-მე (ბრიულოვი) — 23, 59,
 60.
 კაჩერგინი — 20.
 კაჯულაშვილი ნ. — 18.
 კეზერელი-კობაძე (ინგინერი) — 17.
 კეკელიძე კორნელი — 12, 146.
 კერესელიძე ივანე — 158, 159.
 კეშელაშვილი ვ. ა. — 16.
 კიკვიძე აბ. — 154.
 კოვალოვი — 112, 113.
 კოზლოვსკი — 78.
 კოშმანოვი გ. — 34, 35, 167, 168.
 კოშმან-სადილსკი ანდ. — 68.
 კოლუმბიკინი ნ. პ. — 118.
 კონდაკოვი ს. ნ. — 150, 151, 179.
 კორნილოვი პ. — 147.
 კოტეტიშვილი ვახ. — 14.
 კოტეშვილი ვ. გ. — 101, 109, 110, 111, 112,
 114, 116, 123, 155.
 კოხი კ. — 54, 66, 147.
 კიუხეზბეგური ვ. კ. — 39.
 კუზმინა — 19, 21, 157.
 ლავროვი — 60.
 ლეიხტენბერგსკი მ. (სამხატვრო აკადემიის
 პრეზიდენტი) — 177.
 ლანსკი ს. ს. — 178.
 ლანსკი ვ. გ. — 41.
 ლალიძე — 13.
 ლეონიძე გ. — 64, 148, 153.
 ლეონოვი ა. ი. — 10, 16, 17.
 ლერნერი ნ. — 61, 62.
 ლერმონტოვი მ. ი. — 39, 46, 143.
 ლიპინი — 60.
 ლიპინსკი — 146.
 ლობკანაძე მ. — 17.
 ლობანოვ-როსტოვსკი ნ. ა. — 178.
 ლომაძე დ. — 17.
 ლორთქიფანიძე კირილე — 122.
 მაისურაძე-თევზაძე რ. — 19, 20, 42, 142,
 158, 164.
 მაისურაძე ადამ ივანეს-მე — 32, 34, 35,
 166, 167, 168, 174.

მაისურაძე ი. ს. — 29, 33, 36, 47.
163, 166, 167, 168.

მაისურაძე ელისაბედი — 29, 36, 158, 164.

მაისურაძე პელაგია — 119.

მაისურაძე სულხანი — 29.

მამალაძე შ. — 153.

მამალაძე ი. — 153.

მამულაშვილი ბ. — 35, 36, 168.

მარი ნ. — 14, 15, 73, 74, 121.

მარიამი (კავკაზაძე) — 52.

მარიამ დედოფალი — 52, 57.

მარიამი (ავალიშვილი, და გიორგისა) — 57.

მარჯანიშვილი კ. — 13, 20, 152, 121.

მარგარიტა (თევზაძე-ჩაბოძისა) — 130.

მარკსი კარლ — 23, 144, 152.

მეკაროვი დ. ა. (პროტერეი) — 31.

მეკაროვი — 36, 168, 174.

მეშკოვი ე. ი. — 39, 40, 144.

მეშკოვსკი ნ. გ. — 147, 179.

მეტრეველი გ. — 68.

მელაქელიძე ს. — 45, 145, 147, 152.

მიჩაბელი ი. — 29.

მიჩიტაძე ი. — 33, 34, 35, 166, 167.

მიხარობლიძე — 156.

მიქაელაშვილი თ. — 23, 152

მელიქიშვილი ს. — 29.

მესხეძი — 107.

მესხია — 150.

მესხიშვილი ზ. — 152.

მეუნარგია იონა — 38, 43, 88, 143, 145,
146.

მიზანდარი — 120.

მიზანდარი ფელიქსი — 130.

მიზანდარი ვალერიან — 142, 143, 152.

მიხეილი (ალექსანდრეს-ძე) — 83.

მიხაილოვი ილ. — 178.

მიხაილოვი კარ. გრ. — 178.

მიხეილ სიმონის-ძე (გორონცოვი) — 103,
180.

მოზოცელი გ. პ. — 21, 75, 152.

მომცემლიძე ტ. — 17.

მსუქანაშვილი დ. — 35, 36, 168.

მრეველიშვილი ა. — 17.

მურავიოვი მ. ნ. — 178.

მუხრან-ბატონი ი. ვ. — 159.

მუსხელიშვილი გრ. — 33, 34, 166.

მზეძე კ. ს. — 161.

ნაგურნი (ი. გ.) — 109, 110.

ნადეჟდინი ს. ა. — 103, 109, 110.

ნადეჟდა (მხატვრის შვილიშვილი ამირეჯი-
ბი-კალანდარისა) — 131.

ნადარეიშვილი ს. დ. — 153.

ნაზაროვი გ. — 121.

ნაიბი ყაზი შაჰმადი — 105.

ნათიძე გ. ნ. — 17, 41.

ნაზარიშვილი დ. — 121.

ნაზარიშვილი — 135, 158.

ნაზარიშვილი ე. დ. — 152.

ნაზაროვი დ. (ნაზარიშვილი) — 155.

ნანეიშვილი კ. — 121.

ნაკაშიძე თ. — 152.

ნეჩკინა მ. ვ. — 143.

ნეკრასოვი ნ. პ. — 148.

ნოვაკი — 103.

ნუტუბიძე შ. — 12.

ნიკოლოზ I — 58, 78.

ნიკოლოზ ა. პ. — 114, 115, 155.

ნიკოლოზ (ბაგრატიონ-ძე) — 83.

ნიკოლოძე ნ. — 5, 13, 14, 106, 107, 121,
122, 154.

ნინო (ეკხნოვსკაია) — 119, 164.

ნინო (კავკაზაძე-გრიბოედოვისა) — 56.

ოგლობინი კ. — 178.

ოგნათამოვეები — 17.

ოლიშვილია გიორგის ასული — 21, 29, 52,
109, 118, 120, 141, 165.

ოლენინი ა. ნ. — 72, 77, 79, 83, 150, 151,
171.

ოლსუფაევი — 59.

ორლოვსკი — 44.

ორლოვი ვლ. — 147.

ორბელიანი კ. — 38.

ორბელიანი ილ. — 150.

ორბელიანი გ. — 45, 52, 53, 54, 55, 57,
145, 146, 147.

ორბელიანი საღმრთო — 96, 99.

ორანსკი — 44.

ოქროზი ბატონიშვილი — 52, 57.

ოტელი ი. — 121.

პასკევიჩი — 39, 44, 144.

პარკაძე — 150.

პელაგია (მაისურაძის ცოლი, ეკხნოვსკის
ასული) — 119, 161, 164.

პესოჩინსკი ი. ლ. — 118.

პერკლე 77.

პეროესკი კ. ა. (პოგორელსკი) — 59, 66, 63, 64.

პეტროვი — 150, 151, 152.

პიტახი — 17.

პლუზანოვი — 20.

პოგორელსკი — 59, 63.

პოლეკეტოვი მ. ნ. — 145.

პოლიაკოვი ალ. — 178.

პოტო ვ. — 38, 144.

პუშკინი — 49.

პუშკინი ა. ს. — 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 111, 121, 143, 147, 148.

პუშკინი ლევ — 63, 64.

ყეშჩუენიკოვი მ. ნ. — 178.

ყორესი — 20.

ყუკოესკი — 24, 59, 62, 69, 179.

რაევსკი-კრესტიანოვი ალ. ივ. — 114.

რამშაძე სოლომონ — 40, 73.

რამაზანოვი ნ. ა. — 59, 60, 61, 147, 151.

რამიშვილი ა. ა. — 152.

რაფაელი — 79.

რევაზიშვილი ნ. — 34, 167, 168.

რევაზოვი ნ. — 35.

რეზანოვი ა. — 62.

რეზანოვი ალ. ივ. — 147.

რეიშერსი — 144.

რინკევიჩი — 39.

როგინსკაია ფ. ს. — 22, 29, 141, 145, 148, 153.

როზენი გ. (ბარონი) — 40, 43, 45, 53, 54.

როზენი რ. ფ. — 45.

როზინსკაია ფ. — 141, 145, 148.

რომანოვი ვ. ა. — 147.

როსთაველი — 115.

რუხაძე ტ. — 146, 153.

საგინაშვილი — 96.

საიტოვი ვ. ი. — 147.

სალტკოვ-შჩერბინი — 23.

სამუილოვი — 39.

სერაფიონი (ცეხანოესკი) — 119, 164.

სემიონოვი — 105, 113, 155, 181, 182.

სერებრაიაკოვი — 101.

სესიაშვილი გ. — 153.

სიმბორსკი — 39.

სმირდინი — 63.

სოლომონი (მაისურაძე) — 29, 163.

სონდელაშვილი ი. ა. — 15, 153.

სონდელაშვილი ა. — 17.

სოფიო (ვაკუაძე) — 112.

სტროგანოვი ა. ს. — 75.

სტუდენცოვი ვ. ი. — 23, 152.

სტუპინინი — 58.

სუეზოვი ა. ა. — 39.

სულხანი (მხატვრის შაბაძის სახელი) — 11.

ტატიოვი — 114.

ტიციანი — 79.

ტიულინი დ. მ. — 158.

ტოლსტოი ალ. — 18.

ტოლსტოი თ. პ. — 77, 151.

ტორნაე — 38, 40.

ტროპინინი ვ. პ. — 58, 59, 60, 66.

ტუსკია მ. — 152.

ფადაევი ა. — 38, 144.

ფალაგანდიშვილი ნ. ი. — 45, 53.

ფალაგა — 123.

ფაკოევი — 34.

ფედოროვ-დავითოვი ა. — 144.

ფედოროსკი ს. — 178.

ფეფინო (ინანია ბერიძის ასული) — 161.

ფირიანაშვილი ა. — 33, 34, 164, 167.

ფირიანაშვილი თ. — 34, 35, 168.

ფიშერი — 78.

ფონტანე, — 64.

ფორაქიშვილი ი. — 17.

ფორტუნატო იროდიონისძე — 119.

ფორტუნატი (ბუქუ) — 164.

ფორტუნატი (ცეხანოესკი) — 161, 162.

ფხაძე ნ. — 153.

ფხაკაძე ს. — 152.

ჭარტეულიშვილი გ. — 29.

ჭაჭავია ქ. — 152.

ჭვარიანები — 107.

ჭვარიანი ს. — 10, 19, 21, 121, 123, 142, 155, 158, 159, 160.

ჭიჭოძე გაბრიელ (ეპისკოპოსი) — 121, 135, 158.

ჭიჭოძე ვ. — 16.

ჭიჭოძე შ. — 17.

ჭიჭოძე ს. — 153.

ჭუთათელაძე — 143.

ჭუთათელაძე ა. ყ. — 152.

ღონტი ა. — 15.

ღოღობერიძე აკ. — 121.

ლოლობერიძე ფ. — 107, 121.
ყოფიანი დ. — 38, 101, 144, 159.
შადური ვ. — 148.
შალიკაშვილები — 63, 64.
შამილი — 41, 105.
შარვაშიძე — 19, 40, 121, 158, 175.
შარვაშიძე გ. — 17, 158.
შარვაშიძე ლ. — 22, 142, 153, 155.
შარვაშიძე მ. — 158.
შარვაშიძეები — 21, 129, 157.
შარლემანი ი. ა. — 151, 154.
შარლოვი გოტფრიდი — 178.
შებუევი ვ. კ. — 78, 80.
შეგარდნაძე დ. — 41, 131.
შევიჩენკო ტ. გ. — 23, 58, 69, 70, 91, 148, 160, 178, 179, 180.
შერეგერტეესკი — 60.
შვაბე ალ. — 178.
შირიბიევი — 58?
შულიაშვილი დ. ი. — 152.
შხედრინი — 78, 152.
ჩაგანავა ნ. — 152.
ჩაგანავა კ. — 152.
ჩაშნიკოვი — 59.
ჩაჩინძე რ. — 160.
ჩეხოტარიოვი ალ. — 178.
ჩელიშჩევი ნ. ა. — 178.
ჩერკასოვი პ. — 178.
ჩიკვაძე ი. — 33, 34, 35, 36, 166, 167, 168.
ჩიკვაძე (მღვდელი) — 168.
ჩიქოვანი ს. — 153.
ჩიჯავაძე — 101, 109.
ჩოლოყაშვილი — 40.
ჩოლოყაშვილი ალ. — 144.
ჩოლოყაშვილი ეკ. — 83.
ჩუბინაშვილი გ. ნ. — 15, 42.
ჩხაიძე მ. — 15, 122.
ჩხეიძე უშ. — 13.
ჩხენკელი მ. — 15.
ჩხიკვაძე მ. ა. — 144.
ცაგარეიშვილი შ. ვ. — 152.
ცაიშვილი ს. — 38, 88, 143, 144, 153.
ცხანოესკი — 21, 162.
ცხანოესკი აშბ. იოს. — 164.
ცხანოესკი ბარბარე (ეუცა) — 164.
ცხანოესკი (ფორტუნატი) — 119, 120, 164.
ცხანოესკი-მაისურაძისა პ. — 165.

ციოლკოვსკი მ. ა. — 147.
ტხაკია მ. — 157.
ცხედაძე კ. — 152.
ძნელაძე — 13.
წერეთელი აკ. — 21, 94, 107, 154.
წერეთელი გ. — 12, 107, 121.
კაბუკიანი პ. — 143, 152.
კავეკავაძე — 62, 166, 167.
კავეკავაძე ალ. — 7, 8, 21, 22, 24, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 79, 85, 86, 88, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 105, 111, 114, 115, 116, 120, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 159, 160, 168, 174.
კავეკავაძე გარსევან — 29, 41, 42, 163.
კავეკავაძე ეკატერინე — 54, 112, 114, 115, 118, 158.
კავეკავაძე ილია — 28, 141.
კავეკავაძე მარიამ (გარსევანის მეუღლე) — 42.
კავეკავაძე ნინო — 55, 112, 115, 118.
კავეკავაძე სალომე — 45, 54.
კავეკავაძე სოფიო — 115, 118.
კავეკავაძე-ნიკოლაისა სოფიო — 158.
კილაძე მ. — 152.
კილაძიანთა — 56.
კიკინაძე ა. ი. — 21.
კიკინაძე ა. — 121, 156.
კიკინაძე — 125.
კიკინაძე დარუხანი — 156.
კიკინაძე ივანე — 114, 123, 156.
კიკინაძე ს. — 114, 152, 156.
კონჭაძე დანიელ — 159.
ხუციშვილი ს. — 83, 146, 147.
ხარლამოვა — 39.
ხახანაშვილი ა. — 40, 144.
ხელაშვილი იოანე — 146, 147, 151.
ხელთუბნელი მ. — 43.
ხმალაძე ი. — 145, 147, 160.
ხუნდაძე პ. — 152.
ჯავახიშვილი ი. — 12.
ჯანდიერი — 13, 136, 144.
ჯანჯულაშვილი ი. — 40.
ჯაფარიძე — 29.
ჯაფარიძე-გენანთელი — 142, 152.
ჯაღულელი ე. — 23, 152.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ცხოვრების ნანატერფლემი	5
წინანდელი ბიჭი	25
პეტრე დიდის ქალაქში .	49
ქუთაისის ცის ქვეშ .	91
შენიშვნები და დამატებანი	141
სახელთა საძიებელი	185

ილუსტრაციები

ფეტობორტრეტი — 2 — 3 გვ. შორის.
ალექსანდრე ბაგრატიის ძე ბაგრატიონი — 80 — 81 გვ. შორის.
ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძე — 96 — 97 გვ. შორის.
სალომე ივანეს ასული ჭავჭავაძისა — 104 — 105 გვ. შორის.
ივანე იაკობის ძე კიკინაძე — 120 — 121 გვ. შორის.
ნიკოლოზ გიორგის ძე აბულაძე — 128 — 129 გვ. შორის.
მაცხოვრის ხატი — 144 — 145 გვ. შორის.

Шалва Кариманович Квисхvadze

Георгий Майсурадze

(**На грузинском языке**)

Государственное издательство
«Сабчота Сакартвело»
Тбилиси
1968

რედაქტორი **ზ. შამალაძე**
მხატვარი **გ. გორდელაძე**
ტექნიკური რედაქტორი **ზ. იამანიძე**
კორექტორი **ნ. თავაძე**

გადაეცა წარმოებას 16/1-57 წ. ხელმოწერილია
დასაბეჭდად 20/XII-57 წ. ანაწყოების ზომა 7×10.
ქაღალდის ზომა 70×92. ფიზ. ნაბეჭდი თაბახი
6.125. პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 14,62 სააღრ.-
საგამომც. თაბახი 11;82.
უე 03355. ტირაჟი 4.000. შეკვ. № 21.

შპსი 12 მპ6 65 კპპ.

*

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს
შთავარბოლიგრაფგამომცემლობის ბეჭდვითი სიტყვის
კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. 5.

Комбинат печати Главполиграфиздата
Министерства культуры Грузинской ССР.
Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5.

1817 წელს; ზემოთ მითითებულ საერო პირთა ჩვენებით 6 ივლისს იგი ნამდვილად მონათლულა იოზ ჩიკვაძის მიერ იმავე 1817 წელს წინანდალში მცხოვრებ ოქროპირ მაჩიტაძის ნათლიობით. ივანე და ელისაბედ მაისურაძეების ქორწინების ნამდვილობას ადასტურებენ ზემოთ მოხსენებული მღვდელი ჩიკვაძე, ასევე გლეხები: ბასილ მამულაშვილი, დიმიტრი მსუქანაშვილი, რომლებიც ფიციით ადასტურებენ, რომ ეს აღესრულა დიდი ხნის წინათ. ამასთანავე წინანდლის სამრევლო ეკლესიის აღსარების სიებში იგი, გიორგი მაისურაძე, თავის მშობლებთან 1828 წლიდან 1838 წლამდე ჩათვლით აღინიშნება როგორც კანონიერად შობილი; ამ ცნობების მიხედვით სინოდალური კანტორა ფიქრობს, რომ გენერალ-ლეიტენანტ თავად ალექსანდრე ქავჭავაძის მიერ განთავისუფლებულ გიორგი მაისურაძის გლეხ ივანე მაისურაძისა და მისი მეუღლე ელისაბედისაგან კანონიერ ქორწინებაში დაბადება 1817 წელს, || ნამდვილია და მონათვლა მისი იმავე წელსვე საეკვოდ არ უნდა იქნეს მიჩნეული. ყოველივე ამისა და ზემოთ მითითებული ცნობების საფუძველზე სინოდალური კანტორა მოწმობას უწერს გიორგი მაისურაძეს მისი შობის კანონიერებისა და დაბადების დროისა, ასევე ნათლისღების ნამდვილობის დასადასტურებლად და აძლევს მას, მთავრელს ადამ მაისურაძეს, რის დასადასტურებლადაც ეძლევა მას ესე სინოდალურ კანტორიდან სახაზინო ბეჭდის დასმით ათას რუპას ორმოცდა სამსა წელსა თებერვლის თორმეტსა დღესა.

ფ. 1. 20.

წერილი საქართველო-იმერეთის წმინდა სინოდის კანტორისა პროტორიერი დ. მ. მ. ი. ტ. ა. ლ. ე. ს. ე. ვ. ი. მღვინის მაგიერ — მაქაროვი 28.

ამრიგად, როგორც ჩვენს მიერ 1940 წლის პუბლიკაციით მოცემული მხატვრის დაბადების თარიღი, ასევე გაზ. „დროების“ ქრონიკისა და საფლავის წარწერაზე თუ მოგონებებზე დამყარებულიც, აგრეთვე ყველა ავტორის მიერ დღემდე მოცემული დაბადების თარიღებიც, არასწორად უნდა იქნას ჩათვლილი და ერთადერთ — ოფიციალურ დოკუმენტზე დამყარებულ — მხატვრის დაბადების თარიღად მიჩნეული უნდა იქნას 1817 წლის 6 ივლისი (ახალი სტილით 18 ივლისი).

გიორგი როგორც ვთქვით, დაიბადა სოფელ წინანდალში და მონათლული იქნა დაბადებიდან ორი კვირის გავლის შემდგომ წინანდლის წმინდა იოანეს სახელობის ტაძარში მრევლის მღვდლის იოზ ჩიკვაძის მიერ; მისი მიმრქმელა ყოფილა საეკლესიო გლეხი — ოქროპირ მაჩიტაძე, მცხოვრები ასევე წინანდლისა. დიაკონი კი დავით — იმერელი 29.

